

Doktori (PhD) értekezés (tervezet)

Puskás Anna

2022

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Puskás Anna:

Kulturális javak védelme konfliktusövezetekben

Doktori (PhD) értekezés (tervezet)

Témavezető:

Dr. habil. Remek Éva, egyetemi docens

.....

Budapest, 2022.

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	3
Bevezetés	5
Kutatási téma aktualitása, újszerűsége és a tudományos probléma	5
Szakirodalmi áttekintés	9
Kutatási célok, kérdések, hipotézisek	16
Alkalmazott kutatási módszerek, eszközök	18
Elméleti keretek	22
Társadalmi biztonság	22
Biztonságiasítás	26
Soft power	30
Értekezés felépítése, lehatárolások	34
1. Új típusú biztonsági kihívások és azok kulturális javak szempontjából való relevanciája – afrikai, közel-keleti esettanulmányok.....	40
1.1. Történelmi előzmények	40
1.1.1. Képrombolás politikai-vallási mozgalmakban	40
1.1.2. Háborús műkincsfosztogatások	46
1.2. Új típusú fegyveres konfliktusok	48
1.2.1. Az új típusú fegyveres konfliktusok jellemzői	48
1.2.2. Az új típusú fegyveres konfliktusok eszközei és a kulturális örökség szimbolikus szerepe az identitás vonatkozásában	54
1.2.3. Esettanulmány: az Ansar Dine és Timbuktu	56
1.3. A (média-orientált) terrorizmus	63
1.3.1. A terrorizmus fogalma és az újmédia szerepe a terrrorszervezetek kommunikációjában	63
1.3.2. Kulturális javak ellen elkövetett támadások mint a vizuális retorika eszközei és a média általi keretezés	70
1.3.3. Esettanulmány: az ISIL a közösségi médiában és a Moszuli Kulturális Múzeumban 2015. februárban végzett pusztítások közvetítése	74
1.4. Törékeny államiság, szervezett bűnözés és annak a terrorizmussal való összefüggései	81
1.4.1. Törékeny államiság és a határokon átnyúló szervezett bűnözés	81
1.4.2. Transznacionális bűnszervezetek és terrrorszervezetek összefüggései a műtárgyak illegális kereskedelme kapcsán	87
1.4.3. Esettanulmány: az ISIL-hez köthető tiltott műkincskereskedelem Líbiában és a Közel-Keleten	91
1.5. Következtetések	97
2. A védelem és felelősségre vonás nemzetközi jogi keretei.....	102
2.1. A megelőzés és védelem a nemzetközi jogban	102
2.1.1. A nemzetközi háborús jog és humanitárius jog fejlődése	103
2.1.2. Az 1954-es Hágai Egyezmény és jegyzőkönyvei	106
2.1.3. Az illegális kereskedelem elleni harc nemzetközi jogi eszközei	112
2.2. Kriminlizáció és felelősségre vonás nemzetközi szinten	115
2.2.1. Eseti bírói fórumok: a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék és a volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék joggyakorlata	117
2.2.2. A Nemzetközi Büntetőbíróság	120

2.2.3. A kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló egyezmény	125
2.3. Következtetések	127
3. Globális és regionális nemzetközi szervezetek eszköztára a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekben való védelmére.....	128
3.1 Globális biztonsági együttműködés: Egyesült Nemzetek.....	129
3.2 Regionális biztonsági együttműködések.....	134
3.2.1 Európai és euroatlanti szervezetek tevékenységének összehasonlítása.....	134
3.2.2 Egyes Európán kívüli regionális szervezetek tevékenysége.....	149
3.3 Nemzetközi együttműködések a bűnmegelőzés, bűnüldözés, vámmhatósági feladatok terén	157
3.4 Szakmai kormányközi szervezetek	160
3.4.1 UNESCO	160
3.4.2 Egy új platform: Szövetség a kulturális örökség védelméért konfliktusos területeken (ALIPH)	165
3.5. Nemzetközi nem kormányzati szervezetek szerepe	166
3.6. A kulturális javak védelme békeműveletekbe való integrációja	172
3.6.1. Békeműveletek mandátuma bővítésének indokai.....	176
3.6.2. A „kulturális békefenntartás” formálódása és a fennálló hiányosságok	180
3.7. Következtetések	187
4. Nemzeti szintű implementáció – esettanulmányok	190
4.1. Magyarország – jogszabályi keretek, gyakorlati tapasztalatok, lehetőségek ...	191
4.1.1 A nemzetközi humanitárius- és büntetőjog implementációja és a Magyar Honvédség missziós tapasztalatai, szerepe.....	191
4.1.2 Kulturális javak védelme különleges jogrendi helyzetekben	194
4.1.3 Magyarország kulturális javak védelmét érintő nemzetközi humanitárius és fejlesztési tevékenysége	197
4.2. Összehasonlító esettanulmány: Lengyelország példája	200
4.2.1. A nemzetközi jog implementálása és a kulturális javak védelmének implementálása a hadsereg tevékenységébe	200
4.2.2. Nemzeti szintű jogszabályi keretek a békeidőben való felkészülésre vonatkozóan.....	205
4.3. Következtetések	206
Összegzés, kutatás eredményei, ajánlás	209
A kutatás eredményei	209
A hipotézisek teljesülése	212
Új tudományos eredmények	215
A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások ..	216
Felhasznált irodalom.....	218
Primer források.....	218
Szekunder források.....	239
Az értekezésben szereplő ábrák jegyzéke	263
Az értekezésben használt rövidítések jegyzéke	264
A szerző témával kapcsolatban megjelent publikációi	267
Mellékletek.....	269

BEVEZETÉS

„A nemzeteket úgy likvidálják [...], hogy legelőször elveszik az emlékezetüket. Megsemmisítik könyveiket, műveltségüket, történelmüket. És valaki másféle könyveket ír, más műveltséget nyújt és más történelmet gondol nekik. A nemzet aztán lassan nem érti jelenét, és elfelejti múltját. [...] igaz az a tétel, hogy a nemzet nem kel át élve a szervezett feledés sivatagán?” (Milan Kundera)¹

KUTATÁSI TÉMA AKTUALITÁSA, ÚJSZERŰSÉGE ÉS A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA

Egy nép kultúráját, történelmét megtestesítő tárgyi és szellemi értékek a kollektív emlékezet fő forrásai. E szimbolikus jelentőségüknél fogva megsemmisítésük minden korban kíséreeleme volt ezáltal egy-egy közösség felszámolására irányuló törekvéseknek. A hidegháború óta eltelt időszak azonban különösen sok szisztematikus példát szolgáltat: a kilencvenes évek Európájának történelmét beárnyékoló délszláv háború majd minden szakaszának eleme volt – akár etnikai, akár vallási célzattal – a területen található kulturális javak szándékos megrongálása/megsemmisítése, amely a fegyverkezés területszerző és politikai céljai mellett az ellenség morális-pszichés megtörésére, történelme, kultúrája bizonyítékainak eltörlésére irányult. Majd az afganisztáni Bamijáni-völgyben található Buddha-szobrok Talibán általi 2001-es felrobbantása hívta fel újra a problémakörre a figyelmet, amely a síita hazara kisebbség jelképeként a tálib hódítás politikai és katonai kampányának egyik elemévé vált, ahol ezeket öltek meg, vagy kényszerítettek menekülésre.²

A témával először nemzetközi közszolgálati kapcsolatok szakon folytatott MA-tanulmányaim alatt kezdtem el foglalkozni OTDK-dolgozat, valamint diplomamunka formájában. Később pedig munkám során a globális szintű védelmet meghatározó legfontosabb szakmai intézmény, az UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete) mechanizmusaival, illetve kifejezetten a világörökségi védelem kereteivel volt lehetőségem a gyakorlatban is megismerkedni. Kutatásaim meg-

¹ Kundera, Milan: *A nevetés és felejtés könyve*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2003. 201-202.

² Bevan, Robert: *The Destruction of Memory, Architecture at War*. London, Reaktion Books, 2006. 126.

kezdésekor a 2012-ben Mali északi részén, valamint a 2014 és 2016 között Irak és Szíria területén, az előbbi esetben az al-Kaidához köthető csoportok, míg utóbbiban az ISIL (Islamic State in Iraq and the Levant – Iraki és Levantei Iszlám Állam)³ által elkövetett barbár pusztítások sokkolták a média által közvetített képeken keresztül a nemzetközi közvéleményt. De az azóta eltelt években tapasztalhattuk, hogy más – az identitás valamely formáját központi kérdéssé emelő – fegyveres konfliktusok esetében is (bár kevésbé látványos módon és némileg kisebb mértékben) a kulturális örökség egyes elemeinek szándékos megsemmisítése egyfajta pszichológiai fegyverré vált. Mind a Hegyi-Karabah,⁴ mind az Ukrajna területén⁵ vívott háborúk szolgáltattak a katonai szükségességen túlmutató, kulturális örökségben tett károokra példákat (jóllehet, ezen esetekben a szándékosságról nem rendelkezünk egyértelmű információval).

Az ISIL tevékenysége egy másik nemzetközi biztonsági kihívásra is felhívta a figyelmet: nevezetesen, hogy a műtárgyak az utóbbi évtizedekben folyamatosan növekvő globális fekete piacából a szervezett bűnözés határokon átnyúló hálózataiba bekapcsolódva a különböző terrorszervezetek is jelentős anyagi hasznot húzhatnak.

E problémák nem korunk sajátjai, de – amint arra az értekezés rá kíván világítani – a hidegháborút követő időszakban tapasztalható, növekvő számú állami szint alatti fegyveres konfliktusok, valamint a modern kommunikációs technológiákat széles körben alkalmazó, a 2000-es évektől egyre jelentősebb biztonsági kihívást jelentő

³ A szervezet megnevezésére a szakirodalom többféle megnevezést használ, az ISIL mellett az ISIS (Islamic State of Iraq and Syria – Iraki és Szíriai Iszlám Állam), vagy az arab rövidítés, Daesh (al-Dawla al-Islamiya fil Iraq wa al-Sham), illetve a magszervezet által létrehozott, önmagát államként definiáló Kalifátushoz köthető Iszlám Állam is – gyakran helytelenül használva – megjelenik. Az értekezés az ISIL megnevezést alkalmazza, tekintettel arra, hogy az eredeti arab megnevezésben szereplő „al-Sham” által jelölt terület túlmutat Szíria határain. Forrás: Irshaid, Faisal: Isis, Isil, IS or Daesh? One group, many names. *BBC*, 2 December 2015. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁴ A 2020. őszi fegyveres összecsapások során a Susha városában található Ghazanchetsots székesegyházat bombázás érte az azeri erők részéről, amelyet Örményország az évtizedek óta tartó, az örményeket földjüktől megfosztani célzó örményellenesség részének minősített. A korábbi időszakból pedig rendkívül nagy volumenű „kulturális tisztogatás”-ról vannak adatok: Nakhicevan azeri exklávé területén található, még a nyolcvanas évek végén összeírt műemlékek és sírok szinte mindegyike elpusztult 1987 és 2006 között. Forrás: Waal, Thomas de: Now comes a Karabakh war over cultural heritage. *Eurasianet*, 16 November 2020. <https://eurasianet.org/perspectives-now-comes-a-karabakh-war-over-cultural-heritage> (Letöltve: 2021.01.16.)

⁵ Az UNESCO 2022. április 14-én közzétett adatai szerint 102 kulturális helyszín sérült meg a harcok során, ebből 47 vallási objektum. Az egyes helyszínekben okozott károk mögött esetlegesen meghúzódó szándékosságról nincsenek információk. Forrás: UNESCO: Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. 19 April 2022 <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco?hub=66116> (Letöltve: 2022.04.23.)

nemzetközi terrorizmus (és annak növekvő összefonódása a szervezett bűnözéssel) mind mértékben, mind a célzottság fokában új minőséget hoztak. Így akár a kulturális javak tiltott kereskedelmének, akár az épített örökség ellen elkövetett célzott támadásoknak a mélyebb biztonságpolitikai szempontú vizsgálata talán sosem volt ennyire aktuális.

Ezzel együtt egyrészt a nemzetközi közösség 2010-es évektől tapasztalható fokozott mobilizációja elhozta a problémakör nemzetközi béke és biztonság napirendjére való emelését, egy bővülő – katonai elemeket is magában foglaló, illetve a különböző szervezetek kötelékében felállított béke- és válságreagáló műveletek tevékenységére is hatást gyakorló – eszközrendszer megteremtésével. Másrészt pedig sok esetben a műveleti személyzetre is egyre nagyobb nyomás helyeződik a közvélemény részéről a kulturális javak védelmére vonatkozó nemzetközi jog tiszteletben tartása, illetve betartásának proaktív elősegítése érdekében, amely felhívja a figyelmet a szempontrendszer műveleti tervezésben való megkerülhetetlen helyére.

Ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, a biztonsági tanulmányok vagy hadtudomány szakirodalma akár hazai, akár nemzetközi szinten alig, szinte egyáltalán nem foglalkozott még átfogóan a témával. Így időszerűnek látszik egy olyan széleskörű elméleti elemzés, amely egyúttal a gyakorlati fellépés terén is támogatást nyújthat, a hazai védelmi struktúra nemzetközi beágyazottságából adódóan. A kapcsolódó biztonságpolitikai fenyegetések teljes felszámolására nincs recept: de bizonyos szintű megelőzésükre, kezelésükre, potenciális következményeik enyhítésére alkalmas válaszmechanizmusok kialakításához elengedhetetlen a jelenségek tágabb biztonságpolitikai kontextusának megértése.

Ahhoz, hogy egy kezdeti képet kapjunk az értekezésben körüljárt biztonsági kihívásról, Johan Broché és szerzőtársai, az Uppsala Egyetem béke- és konfliktuskutató, illetve művészettörténeti tanszékének munkatársai által felvázolt kerettel kívánom szemléltetni a jelenség mögött meghúzódó motivációkat (*1. számú ábra*).

1. ábra: Kulturális javak ellen elkövetett támadások okai (saját szerk.)⁶

Egyrészt, amellett, hogy a fegyveres összecsapások során kulturális javak is sérülést szenvedhetnek járulékos kárként, az ilyen objektumok elleni szándékolt támadások a konfliktus célját alátámasztva is megjelenhetnek olyan esetekben, ahol a vallási, kulturális, vagy etnikai identitás a fegyveres szembenállás egyik mozgatórugójaként van jelen. A vitatott identitás szimbólumaivá válnak a hozzá kapcsolódó vallási, kulturális objektumok, amelyek a kollektív emlékezetet, azok elpusztítása pedig adott területhez tartozó jogos követeléseket testesítik meg, s ezáltal utalnak a szembenálló felek hosszú távú, konfliktust követően kívánt politikai-társadalmi rendszerére.

Másodszorban, a szerzők megállapítják, hogy bizonyos esetekben a kulturális javak ellen elkövetett támadások kifejezetten katonai-stratégiai célokat szolgálnak, akár taktikai előny elérése, akár az ellenállás megtörése, akár toborzás érdekében.⁷ Harmadrészt, az ilyen jellegű pusztítások jelzésértékkel is bírnak, illusztrálva az elkövető fél elkötelezettségét, erejét a nemzetközi közösség, a helyi lakosság, valamint a lehetséges támogatók felé.

⁶ Uo., 248-260.

⁷ Példaként hozható Falludza 2004-es ostroma, amely az utóbbi idők legvéresebb városi harcának tekinthető több ezer civil áldozattal: az amerikaiak által kivitelezett felkelésellenes művelet kapcsán a felkészültség, koncepció hiányát gyakran róják fel. Az egykor a „mecserek városának” titulált város a hadművelet után romokban hevert – számos mecsetet a felkelők fegyverraktárként és IED-gyárként, harcállásként, vagy éppen parancsnoki központként használtak. Forrás: Somkuti Bálint: Falludza, 2004. In: Resperger István – Kiss Álmós Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014. 173-189.

Végül, de nem utolsósorban, e támadások gazdasági célokat is szolgálnak, a konfliktus finanszírozása, ezáltal fenntartása érdekében a kulturális javakkal való illegális kereskedelmen keresztül. Ennek napjainkban megnőtt a jelentősége, a nem állami szereplők részvételének hangsúlyossá válásával fegyveres konfliktusokban. A hatalmi őr és káoszt kihasználva a különböző milíciák, vagy terrorcsoportok fosztogatások, valamint illegális feltárások során jelentős vagyonokra tehetnek szert.⁸

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A kulturális javak konfliktusövezetekben való védelmének témakörét társadalomtudományi és azon belül is kifejezetten a biztonsági tanulmányok, vagy akár a hadtudomány szemüvegén át vizsgáló átfogó kutatások és elméleti írások nemzetközi szinten is nagyon korlátozottan állnak rendelkezésre. Egy-egy részterület vonatkozásában találhatunk publikációkat vagy köteteket, de a legtöbb releváns kutatás és tudományos mű bölcsészettudományi szemszögből, régészeti, művészettörténeti szakterületen született. Erre tesz utalást a koppenhágai székhelyű – a későbbiekben még említendő – CHAC⁹ nemzetközi kutatócsoport és a Nemzetközi Kék Pajzs 2021-es közös jelentése is. A jelentés a társadalomtudományi, valamint biztonságpolitikai kutatások hiányával magyarázza, hogy gyakran nem illeszkednek a szervezeti realitásokhoz a kulturális javak védelme szempontjainak védelmi és biztonsági szektorba való integrálása kapcsán megfogalmazott ajánlások. Ebből eredezteti a szempontok gyakorlati érvényesítésének nehézségeit is.¹⁰

A hazai szakirodalomban a kulturális javak (műtárgyak, régészeti lelőhelyek) rendészeti védelmével, az illegális műkincskereskedelem rendészeti, bünfelderítési szempontú vizsgálatával találkozhatunk, amelyek Hudák Krisztina, valamint Lukács Dalma a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskolájában végzett kutatásaihoz köthetők (utóbbi esetben különösen Olaszország vonatkozásában).^{11,12} A kulturális javak (általánosságban vett, mind békeidős, mind háborús)

⁸ Broché, Johan – Legnér, Mattias – Kreutz, Joakim – Ijla, Akram: Heritage under attack: motives for targeting cultural property during armed conflict. *International Journal of Heritage Studies*, 23. (2017) 3. 248-260.

⁹ Nordic Center for Cultural Heritage & Armed Conflict

¹⁰ CHAC – BSI: *Cultural Property Protection: Global Capacity and Financing*. Report, Expert and Stakeholder Meeting, 22-23 June, 2021.

¹¹ Lásd például: Hudák Krisztina: Illegális műkincs-kereskedelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái. *Magyar Rendészet*, (2017) 1. 65-75.

nemzetközi jogi védelmével korábban Paulovics Anita,¹³ valamint Szabó Annamária Eszter¹⁴ foglalkozott egy-egy monográfia keretében a Miskolci Egyetem berkein belül. Biztonságpolitikai-hadtudományi megközelítésből, illetve elsősorban az épített kulturális javakra fókuszálva azonban eddig kevésbé – szinte egyáltalán nem – kutatott területről van szó. A disszertáció e hiány pótlása érdekében kíván széleskörű elemzést nyújtani a témában.

A kilencvenes évek délszláv háborújára reflektálva jelentek meg széles körben először a(z új típusú) fegyveres konfliktusok és a kulturális javak összefüggéseit vizsgáló kutatások a károk felmérése, illetve társadalomra gyakorolt hatásuk kapcsán. Itt fontos kiemelni Riedlmayer András, a Harvard Egyetem magyar származású munkatársának tevékenységét, aki részletesen dokumentálta a háborúk a balkáni építészeti örökségben végzett pusztításait, illetve a 2.2. alfejezetben vizsgált, *volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék* előtt számos ügyben szerepelt szakértőként.¹⁵ Kifejezetten a Bosznia-Hercegovina területén 1992-1995 történt pusztításokkal, valamint azok etnikai tisztogatásokkal való párhuzamaival kapcsolatosan érdemes kiemelni Helen Walasek, művészettörténész 2015-ben a Routledge gondozásában megjelent kötetét, amely a kárfelmérés mellett a háború utáni újjáépítésre, valamint az egyes nemzetközi szervezetek szerepére is kitér.¹⁶

A bamijáni Buddha-szobrok 2001-es felrobbantása, majd az Iraki Nemzeti Múzeum 2003-as kifosztása vonta a témára újra a tudományos közösség figyelmét (is),¹⁷ mely utóbbi hatására megjelentek a katonai szerepvállalás gyakorlatát és lehetőségeit is vizsgáló írások. A Matthew Bogdanos a bagdadi fosztogatásokat saját tapasztalatok alapján inkább regényszerűen bemutató könyve¹⁸ mellett például Joris D. Kila holland, katonai tapasztalattal is rendelkező művészettörténész-régész az iraki be-

¹² Lásd például: Lukács Dalma: Régészeti lelőhelyek rendészeti védelme. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Pécs, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIX., 2017. 93-99.

¹³ Paulovics Anita: *A kulturális javak védelme a nemzetközi összehasonlítás tükrében*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003.

¹⁴ Szabó Annamária Eszter: *A kulturális örökség joga*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2013.

¹⁵ Lásd például: Riedlmayer András: From the ashes: the past and future of Bosnia's cultural heritage In: Shatzmiller, Maya (szerk.): *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*. Montreal, McGill-Queens University Press, 2002. 98-135.

¹⁶ Walasek, Helen: *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*. Routledge, 2015.

¹⁷ Lásd például: Stone, Peter G. – Farchakh Bajjaly, Joanne (szerk.): *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*. Woodbridge, Boydell, 2008.

¹⁸ Bogdanos, Matthew: *Bagdadi tolvajok. Hajtóvadászat az Iraki Nemzeti Múzeum eltűnt kincsei után*. Budapest, HVG Kiadói Zrt., 2006.

avatkozástól fogva számos publikációban és kötetben hangsúlyozta a katonai szektor bevonásának szükségességét az örökség védelmébe művelési területen.¹⁹

A kulturális javakra vonatkozó nemzetközi jog kutatása vonatkozásában Roger O’Keefe, ausztrál származású nemzetközi jogász nevét érdemes megemlíteni, aki több írásában nyújtott részletes elemzést kifejezetten a háborús jog kapcsán, történeti áttekintésben.²⁰ De léteznek olyan átfogóbb művek is, amelyek a kulturális örökség szellemi (például nyelv és a kulturális identitás egyéb elemei) és tárgyi megnyilvánulásait, béke- és háborús időszakban való védelmét érintő nemzetközi joganyagot egyaránt tárgyalják.²¹ A nemzetközi humanitárius jog általános kérdései kapcsán a hazai szakirodalomban Kovács Péter számos kiadást megélt kötete emelendő ki.²²

A témával kapcsolatos egyik első átfogó munka a nemzetközi szakirodalomban Robert Bevan (építész, örökségvédelmi szakértő, a Kék Pajzs Egyesült Királysági Bizottságának tagja) 2006-ban megjelent könyve,²³ amely a 20. század fegyveres konfliktusain (második világháború, délszláv háború, izraeli-palesztin konfliktus stb.) keresztül vizsgálta, hogyan válik az építészeti értékek lerombolása a nacionalista, ideológiai szembenállások, területi hódítások, vagy akár etnikai tisztogatások integráns részévé. Erik Nemeth, biztonságpolitikai szakértő, a RAND Corporation munkatársa több tanulmányban, majd 2015-ben megjelent könyvében²⁴ elemezte a kultúra növekvő relevanciáját a nemzetközi biztonság szempontjából (egyúttal megfogalmazva a(z) éles határokkal kevésbé rendelkező) „kulturális biztonság” koncepcióját²⁵, amely a szakirodalomban nem tudott gyökeret verni), a kulturális hírszerzés szerepét a katonai művelési tervezésben.

Sigrid van der Auwera, nemzetközi politikai szakértő, régész (Antwerpeni Egyetem) 2012-ben megjelent cikke a fegyveres konfliktusok megváltozott vizsgálva egy-

¹⁹ Lásd például: Kila, D. Joris: *Heritage under Siege. Military Implementation of Cultural Property Protection Following the 1954 Hague Convention*. Leiden, Brill, 2012.

²⁰ O’Keefe, Roger: *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. New York, Cambridge University Press, 2006.

²¹ Lagrange, Evelyne – Oeter, Stefan – Uerpmann-Witzack, Robert (szerk.): *Cultural Heritage and International Law: Objects, Means and Ends of International Protection*. Cham, Springer International Publishing, 2018.

²² Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011.

²³ Bevan, Robert: *The Destruction of Memory, Architecture at War*. London, Reaktion Books, 2006.

²⁴ Nemeth, Erik: *Cultural Security: Evaluating the Power of Culture in International Affairs*. Imperial College Press, 2015.

²⁵ Nemeth, Erik: *Cultural Security: The Evolving Role of Art in International Security*. Terrorism and Political Violence, 19. (2007) 1. 19-42.

fajta elméleti keretet kíván felállítani a kulturális javak ellen elkövetett rombolások, fosztogatások mélyebb megértéséhez.²⁶ Az identitás fegyveres konfliktusokban való központi kérdéssé válásának hatására egy másik, 2010-ben megjelent tanulmányában a kulturális javak védelmének békeműveletek tevékenységében való felértékelődését elemzi, mely szinte a kezdetét jelzi az ilyen irányú kutatásoknak.²⁷ Itt megemlíthető Mathilde Leloup francia nemzetközi tanulmányok szakértő is, aki több tanulmányában foglalkozott azzal, hogy az örökségmenedzsment integrációja miként járul hozzá az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) békefenntartás stabilizációs erőfeszítéseinek és egyáltalán a missziók legitimációjához.²⁸

Az olaszoknál (különösen a későbbiekben bemutatandó olasz bevetési egység kapcsán) főként Paolo Foradori, a Trentoi Egyetem politikatudományi professzora kutatásaira építettem, emellett érdemes megemlíteni a Torinói Egyetem által a kulturális javak válságreakálás keretében való védelmére irányuló, az olasz hadsereg és számos nemzetközi szervezet támogatásával megvalósuló egyetemi képzését. Az általuk a témában szervezett nyári egyetemen 2021-ben volt lehetőségem részt venni, amely számos gyakorlati tapasztalatot adott a témával kapcsolatban. A katonai és örökségvédelmi szektor együttműködésében megvalósuló kutatás-képzés kapcsán közelebbi környezetünkben a Kremsi Egyetem Kulturális Javak Védelméért Felelős Központja emelendő ki, ami mind katonai, rendészeti, békeműveleti személyzet, valamint közgyűjteményi dolgozók, építészek stb. számára biztosít képzést a témában. Az USA hadserege vonatkozásában pedig többek között Laurie W. Rush régész foglalkozik kiemelten az örökségvédelem és a haderő kapcsolatával.

Az ISIL által Szíria és Irak területén 2014-től elkövetett pusztítások új löketet adtak a téma kutatásának, ezek közül érdemes kiemelni Helga Turku (ügyvéd, nemzetközi kapcsolatok szakértő) 2018-ban megjelent könyvét, amely a történelmi párhuzamok bemutatása mellett kitér a hosszú távú biztonsági kockázatokra, illetve a vo-

²⁶ Auwera, Sigrid van der: Contemporary Conflict, Nationalism, and the Destruction of Cultural Property During Armed Conflict: A Theoretical Framework. *Journal of Conflict Archaeology*, 7. (2012) 1. 49-65.

²⁷ Auwera, Sigrid van der: Peace Operations and the Protection of Cultural Property During and After Armed Conflict. *International Peacekeeping*, 17. (2010) 1. 3-16.

²⁸ Lásd például: Leloup, Mathilde: L'ONU et la protection du patrimoine culturel au Mali. *Recherches Internationales*, (2019) 113. 121-136. vagy Leloup, Mathilde: Heritage Protection as Stabilization, the Emergence of a New 'Mandated Task' for UN Peace Operations. *International Peacekeeping*, 26. (2019) 4. 408-430.

natkozó nemzetközi intézkedések értékelésére is.²⁹ Az örökségi helyszínek rombolásának a szervezet ideológiájában elfoglalt helyével több tanulmányában foglalkozott például Benjamin Isakhan, az ausztrál Deakin Egyetem nemzetközi politikatudományi professzora. Claire Smith régész, az ausztrál Flinders Egyetem korábbi dékánja és szerzőtársai pedig egy tanulmányukban a közösségi média szerepét vizsgálták a média-orientált terrorizmus, különösen az ISIL eszköztárában a kulturális örökség ellen elkövetett támadások során. Megállapították, hogy a kulturális örökség látványos, szimbolikus volta különösen sérülékennyé teszi azokat a közösségi médiában közvetített, így jelentősen a vizualitásból eredő befolyásolásra, globális hatásgyakorlásra építő terrorpropagandában, amelyet szisztematikus módon az ISIL alkalmazott elsőként.³⁰

Az 1960-as évek óta a műtárgypiac és ezzel párhuzamosan az illegális műtárgykereskedelem által támasztott biztonsági kihívások is folyamatosan növekvő tendenciát mutatnak. Jelen értekezés e kérdéskör konfliktusövezetekkel, s terrortevékenységgel való összefüggéseit vizsgálja csupán, tekintettel arra, hogy az adott válaszok alapvetően rendészeti jellegűek, illetve, ahogy a fentiekben említettem, a hazai szakirodalomban is több kutatás történt e területen. Az úgynevezett *art crime* (vagyis a műkincsekkel összefüggő bűnözés) számtalan dimenzióját (kriminológia, jog, művészettörténet, muzeológia stb.) érintően 2019-ben a Palgrave Macmillan gondozásában jelent meg egy rendkívül átfogó mű, amely többek között a fegyveres összetűzések során való védelmét is érinti.³¹ Hasonló spektrumú a 2015-ben Joris D. Kila és Marc Balcells szerkesztésében megjelent mű is.³² E problémakör vonatkozásában érdemes megemlíteni az ARCA³³ interdiszciplináris kutatóközpontot, amely a műkincsekkel összefüggő bűnözés széles skáláját vizsgálja, képzéseket, konferenciákat szervez a témában. Egyik alapítója Noah Charney művészettörténész, a terület fontos élharcosa.

²⁹ Turku, Helga: *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*. Washington D.C., Palgrave Macmillan, 2018.

³⁰ Smith, Claire – Burke, Heather – Leiuen, Cherrie de – Jackson, Gary: The Islamic State's Symbolic war: Da'esh's socially mediated terrorism as a threat to cultural heritage. *Journal of Social Archaeology*, 16. (2016) 2. 164-188.

³¹ Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019.

³² Kila, Joris D. – Balcells, Marc (szerk.): *Cultural Property Crime: An Overview and Analysis of Contemporary Perspectives and Trends*. Leiden, Brill, 2015.

³³ Association for Research into Crimes against Art

Külföldi egyetemi képzés-kutatás vonatkozásában fontos szellemi műhely a Newcastle Egyetem Örökségi Központja, amely mesterképzést is kínál a témában. Az egyetem ad helyet a terület legfontosabb nemzetközi nem-kormányzati szervezete, a Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság (BSI) titkárságának, valamint a Kék Pajzs Egyesült Királyság-beli nemzeti szintű bizottságának is. Az egyetem kutatója, a BSI és a nemzeti bizottság elnöke, s egyben 2016 óta az UNESCO Kulturális javak védelméért és Békéért felelős (eddigie első) elnöke, Peter Stone OBE professzor az Egyesült Királyság védelempolitikájának örökségvédelmi dimenziójára jelentős hatást gyakorló szakértő. Az iraki intervenció során a brit Védelmi Minisztérium tanácsadója volt örökségvédelmi ügyekben, valamint a brit hadseregben 2018-tól intézményesített, kulturális javak védelméért felelős egység³⁴ felállításának létrehozásának szorgalmazója, emellett számos kutatást végez kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelmének relációjában. Stone a kulturális javak védelme katonai feladatokba történő integrációjának „négy szintű megközelítését” egy 2013-ban megjelent, nagy hatású tanulmányában határozta meg, megállapítva, hogy e dimenzió a katonai erő számára „erő-sokszorozó” hatással bír. A meghatározott négy szakasz, ahol kulturális örökségvédelmi szakértők közreműködése szükséges: (1) tudatosságnövelő tréningek beépítése a katonai alapkiképzésbe minden szinten; (2) specifikus, hadszíntéri/békemissziós felkészítés; (3) kárenyhítés és illegális kereskedelem megakadályozása érdekében történő fellépés már műveleti terepen, a konfliktus során, kifejezetten kulturális javak védelmére irányuló feladatokkal felruházott katonai személyzet által, örökségvédelmi szakértők, NGO-k támogatásával; (4) konfliktust követő stabilizáció, vészhelyzeti segítségnyújtás, helyreállítások, melyek során a katonai erők támogatást nyújthatnak (például logisztika, kapacitásfejlesztés).³⁵ Az egyetem további kutatója és a Kék Pajzs tagja például Emma Cunliffe régész, aki kifejezetten a közel-keleti, örökséget ért pusztításokkal foglalkozik, különösen az ISIL kapcsán.

A korábban említett, a Koppenhágai Egyetem Regionális és Kultúraközi Tanulmányok Tanszéke keretein belül működő CHAC (Nordic Center for Cultural

³⁴ Cultural Property Protection Unit (CPPU). Az Egyesült Királyság hadseregén belül hivatalosan 2018-ban került felállításra az egység, jelenlegi parancsnoka Roger Curtis. Tartalékosokból álló 15 fős egység, építészek, régészek, műemléki, kultúrpolitikai szakértők a tagjai. Mindhárom haderőnem számára támogatást nyújtanak elsősorban a műveleti tervezés kapcsán, egyelőre a toborzás és kapacitásfejlesztés fázisában van. Forrás: Konferenciaelőadás: Commander Roger Curtis, UK Cultural Property Protection Unit. *What is Cultural Property Protection?* BSI online conference, 13 October 2021.

³⁵ Stone, Peter G.: A four-tier approach to the protection of cultural property in the event of armed conflict. *Antiquity*, (2013) 87. 166-177.

Heritage and Armed Conflict – Kulturális Örökség és Fegyveres Konfliktusok Északi Központja) független, interdiszciplináris kutatóműhely is említést érdemel. A szervezet kezdeti célja a NATO (North Atlantic Treaty Organisation – Észak-atlanti Szerződés Szervezete) *SPS CPP* („Tudomány a Békéért és Biztonságért – Jó gyakorlatok kulturális javak védelmére a NATO által vezetett katonai műveletekben”) 2014-2017 között futó projekt által elért eredmények³⁶ fenntartására irányult. Jelenleg pedig nemzetközi szervezetekkel, katonai testületekkel, múzeumokkal stb. működik együtt, s nyújt szakmai támogatást a 21. századi fegyveres konfliktusok által a kulturális örökségvédelem terén állított komplex kihívások kezelése érdekében.

Emellett a biztonsági kihívások és az érintett nemzetközi szervezetek átfogó vizsgálata érdekében az egyes témákhoz kapcsolódó általános szakirodalom feldolgozására került sor, melyből a teljesség igénye nélkül itt csak a legfontosabbakat említem. Az új háborúk kapcsán többek között Mary Kaldor,³⁷ Herfried Münkler,³⁸ Giuseppe Caforio,³⁹ a hazai szakirodalomban pedig Resperger István, Somkuti Bálint és Kiss Ámos kötete,⁴⁰ a terrorizmus és annak médiával való összefüggései vonatkozásában például Alex P. Schmid,⁴¹ Gabriel Weimann,⁴² Gus Martin,⁴³ magyar vonatkozásban Horváth Attila⁴⁴ írásai emelendők ki. A törekeny államiság és a szervezett bűnözés kapcsán többek között Stewart Patrick,⁴⁵ valamint Stefan Goertz és Alexander E. Streitparth⁴⁶ műveire támaszkodtam.

³⁶ Rosén, Frederik: *NATO and Cultural Property. Embracing New Challenges in the Era of Identity Wars*. Report of the NATO Science for Peace and Security, Best Practices for Cultural Property in NATO-led Military Operations Project, CHAC, 2017.

³⁷ Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Third Edition. Stanford, Stanford University Press, 2012.

³⁸ Münkler, Herfried: *The New Wars*. Cambridge, Cambridge Polity Press, 2005.

³⁹ Caforio, Giuseppe: The Sociology of the Military and Asymmetric Warfare. In: Caforio, Giuseppe – Nuciari, Marina (szerk.): *Handbook of the Sociology of the Military*. Second Edition. Cham, Springer International Publishing AG, 2018. 497-522.

⁴⁰ Resperger István – Kiss Ámos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014.

⁴¹ Például: Schmid, Alex P. (szerk.): *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London and New York, Routledge, 2013.

⁴² Weimann, Gabriel: *Terror on the Internet: the New Arena, the New Challenges*. Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 2006.

⁴³ Martin, Gus: *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues*. Thousand Oaks, SAGE Publications Inc, 2003.

⁴⁴ Horváth Attila: A terrorizmus és a média kapcsolatáról. *Acta Humana*, (2016) 5. 33-44.

⁴⁵ Patrick, Stewart: *Weak Links, Fragile States, Global Threats and International Security*. Oxford, Oxford University Press, 2011.

⁴⁶ Goertz, Stefan – Streitparth, Alexander E.: *The New Terrorism. Actors, Strategies and Tactics*. Cham, Springer Nature Switzerland AG, 2019.

Mali kapcsán a hazai szakirodalomban Marsai Viktor,⁴⁷ Besenyő János és Miletics Péter,⁴⁸ Remek Éva,⁴⁹ míg Szíria és Irak, valamint az ISIL vonatkozásában N. Rózsa Erzsébet és szerzőtársai⁵⁰ írásai voltak segítségemre. Az egyes nemzetközi biztonsági szervezetek általános működéséhez az elsődleges források mellett Molnár Anna, Marsai Viktor és Wagner Péter szerkesztésében megjelent kötet⁵¹ jelentett fontos forrást, míg kifejezetten az EBESZ (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet) vonatkozásában Remek Éva 2020-ban megjelent monográfiája.⁵²

KUTATÁSI CÉLOK, KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK

A disszertáció keretében megvalósuló **kutatás céljai:**

- A koppenhágai iskola által a biztonság szektorális megközelítésének részeként meghatározott társadalmi biztonság területén felmerülő biztonsági kihívások beazonosítása a kulturális javak vonatkozásában;
- Az ingatlan (épített) kulturális javak fegyveres konfliktusokban (propagandisztikus célok által vezérelten, ideológiai okokból) való célzott megrongálása/lerombolása, illetve az ingó kulturális javak tiltott kereskedelme biztonságpolitikai relevanciájának, nemzetközi terrorizmussal és szervezett bűnözéssel való kapcsolatának feltárása;
- Az afrikai kontinens és közel-keleti térség mint etnikailag és vallásilag sokszínű, illetve a gazdaság és társadalom egyéb dimenziói mentén is erősen szabdalt országokat magába foglaló terület kitettségének vizsgálata a kulturális javakkal összefüggő biztonsági kihívások vonatkozásában, a nemzetközi terrorizmus az utóbbi évtizedben a térségre gyakorolt hatásának tükrében;
- Az e biztonsági kihívások megválaszolására nemzetközi (globális vagy regionális) szinten létező, biztonságpolitikai szempontból releváns nemzetközi jogi rendelkezések, stratégiák, katonai, diplomáciai eszközök, egyéb nemzetközi

⁴⁷ Például: Marsai Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.

⁴⁸ Besenyő János – Miletics Péter: *Országismertető Mali*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2013.

⁴⁹ Remek Éva: Ansar Dine – egy iszlamista szervezet. In: Kiss Álmós Péter (szerk.): *Afrikai terrorista- és szakadár-szervezetek*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2015. 229-234.

⁵⁰ Például: Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az Iszlám Állam Kalifátusa. Az átalakuló Közel-Kelet*. Budapest, Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2016.

⁵¹ Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019.

⁵² Remek Éva: *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: párbeszéd Vancouvertől Vlagyivosztokig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020.

projektek számbavétele, illetve azok hatékonyságának vizsgálata egyes nemzetközi biztonsági szervezeteken; bűnmegelőző/bűnüldöző és vámügyi nemzetközi szervezeteken; valamint kapcsolódó nemzetközi szakmai kormányzati és nem kormányzati szervezeteken belül.

- A nemzetközi jog- eszközrendszer magyar jogrendbe való implementálásának, gyakorlati érvényesülésének vizsgálata, valamint a V4-térségben a legjelentősebb vonatkozó missziós tapasztalattal és dedikált intézményi és jogi keretekkel rendelkező állammal – Lengyelországgal – való összevetése, javaslatok megfogalmazása a jövőre nézve.

A fenti célok elérése érdekében két *kutatási kérdés* került meghatározásra, amelyek összesen öt alkérdésre tagolódnak:

1. *A 21. századi megváltozott biztonsági környezet mennyiben hordoz magában a korábbi évszázadokhoz viszonyítva nagyobb fenyegetést a kulturális javakra nézve konfliktus- és válságövezetekben?*
 - 1.1. Milyen összefüggés van az „új háborúk”, média-orientált terrorizmus, terrorizmussal összefüggő szervezett bűnözés, törékeny államiság és a kulturális javak fenyegetettsége között?
 - 1.2. Az afrikai kontinens, valamint a közel-keleti térség vallási, etnikai sokszínűségéből adódóan mennyiben bírhat nagyobb kitettséggel a probléma kapcsán?
2. *Milyen módon lehet eredményesen fellépni a kulturális javak ellen elkövetett támadások megakadályozása, elhárítása, megtorlása érdekében?*
 - 2.1. Milyen módon fejlődött a nemzetközi jogi keretrendszer ezen a területen?
 - 2.2. Milyen eszköztárral rendelkeznek az egyes globális/regionális nemzetközi biztonsági szervezetek, illetve nemzetközi nem kormányzati szervezetek a biztonsági kihívások kezelése érdekében?
 - 2.3. Ez utóbbiak milyen feladatokat szabnak, vagy milyen lehetőségeket biztosítanak a (tag)államoknak?

E kutatási kérdések megválaszolása érdekében a disszertáció az alábbi öt *hipotézisre* épül:

- H1: A vizsgált nemzetközi biztonsági kihívások („új háborúk”, média-orientált terrorizmus, valamint a terrorizmussal összefüggő szervezett bűn-

zés és törékeny államiság) kiemelt fenyegetést jelentenek a kulturális javak megsemmisítése, vagy a velük való illegális kereskedelem tekintetében.

- H2: Az etnikailag, vallásilag és kulturálisan rendkívül változatos afrikai kontinens, illetve közel-keleti térség kiemelten fenyegetett, ami a kulturális javak pusztítását, velük való illegális kereskedelmet illeti. Ez betudható egyrészt a gyenge állami intézményi kereteknek, másrészt a belső, gyakorta etnikai-vallási törésvonalakra építő fegyveres erőszaknak, de önmagában a vallási-etnikai sokszínűség nem indokolja a nagyobb kitettséget.
- H3: A kifejezetten a kulturális javak ellen fegyveres konfliktusok során elkövetett támadások megakadályozására, elhárítására, megtorlására vonatkozó nemzetközi jogi keretrendszer fejlődése három szakaszra osztható, amelyeket a második világháború, a délszláv háború, valamint a Mali és Irak-Szíria területén történt terrorcselekmények tagolják.
- H4: Egyes globális/regionális nemzetközi biztonsági szervezetek a 2010-es évektől fokozatosan elkezdtek biztonságiasítani a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekben való védelmének kérdését, valamint ezzel együtt átfogóbb diplomáciai és biztonságpolitikai eszköztárat alakítanak ki az ezirányú fellépéshez.
- H5: Hazánk nemzetközi beágyazottságából adódóan – bár a vonatkozó nemzetközi előírások túlnyomó részét átültette a hazai jogrendbe, – a tudatosság növelése, kapacitásfejlesztés, dedikált intézményi keret, valamint a nemzetközi előírások gyakorlatba való teljes körű átültetése lenne szükséges ezen a területen.

ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK, ESZKÖZÖK

A kutatás a társadalomtudományok biztonsági tanulmányok területén valósul meg, s ennek megfelelően – e terület interdiszciplináris jellegére tekintettel – az egyes társtudományok módszereit és eszközeit is alapul veszi.

A dolgozat kevert – kvantitatív és kvalitatív adatokat egyaránt gyűjtő és elemző – módszertant alkalmaz a meghatározott kutatási problémák minél átfogóbb vizsgálata érdekében. A kevert módszertan John Creswell alapján a magyar szakirodalomban Etl Alex által leírt típusainak beágyazott felépítésű formáját alkalmazom, a kvalitatív

módszereket részesítve előnyben, kvantitatív eszközöket kiegészítésként használva.⁵³ A dolgozat főként magyar, angol, francia és (a Lengyelországot érintő fejezet kapcsán) lengyel nyelvű elsődleges és másodlagos források széles körére, valamint a lentebb ismertetett empirikus kutatások eredményeire épít. Emellett több, a témához szorosan kapcsolódó nemzetközi továbbképzésen, előadáson, konferencián vettem részt, amelyek legfontosabb tapasztalatait szintén beépítettem az értekezésbe.

Az egyes fejezetek – a kapcsolódó hipotézisek lehető leghatékonyabb és legalaposabb vizsgálata érdekében – különböző kutatási módszerre épülnek.

Az 1. és 2. hipotézisben megfogalmazott állításokat az 1. fejezet a szakirodalmi áttekintést alapul véve felállított elméleti alapvetéseket követően a társadalomtudományi (különösen a nemzetközi tanulmányok területén végzett) kutatásokban elterjedté vált folyamatkövetés módszerével összeállított esettanulmányokat alkalmaz. Véleményem szerint e módszer alkalmas az új típusú biztonsági kihívások és a kulturális javak ellen konfliktusövezetekben elkövetett támadások közötti kapcsolat tudományosan alátámasztott magyarázatára, míg a bemutatni kívánt esettanulmányok rávilágítanak az afrikai kontinens, illetve a közel-keleti térség kitettségére.

Elsőként Alexander L. George és Andrew Bennett fogalmazták meg,⁵⁴ majd később Derek Peach, illetve Rasmus Brun Pedersen dolgozta ki részletesebben a folyamatkövetési módszert, illetve annak altípusait.⁵⁵ A jelen disszertációban alkalmazott, deduktív elven alapuló *elmélet-tesztelő folyamatkövetés* célja egy vagy több konkrét esetben vizsgálni az ismert szakirodalom és logikai érvelés alapján elméleti szinten lefektetett ok-okozati mechanizmusok helytállóságát a gyakorlatban. A folyamatkövetés lehetővé teszi, hogy megalapozott oksági összefüggéseket tárjunk fel bizonyos folyamatok valós esetekben történő érvényesülését illetően is. Az elemzés középpontjában nem maguk az okok, vagy a következmények vizsgálata, hanem az okok által kiváltott és a következményekhez elvezető oksági mechanizmus – vagyis a két végpont között feltételezett ok-okozati folyamat – létezésének igazolása, vala-

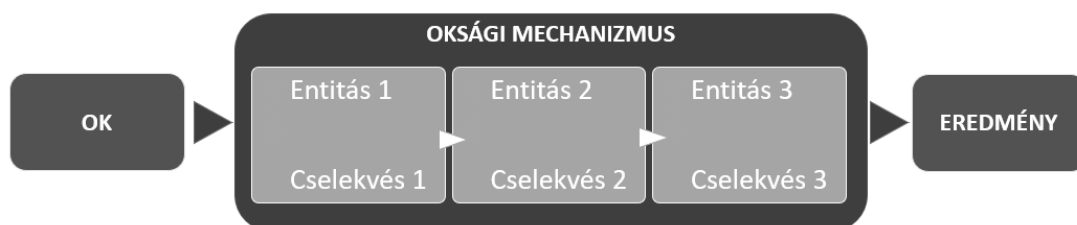
⁵³ Etl Alex: *A biztonságpercepció elemzésének kevert módszere és a magyar biztonságpercepció vizsgálata*. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2021. 64-67.

⁵⁴ George, Alexander L. – Bennett, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge (Massachusetts), USA, The MIT Press, 2005.

⁵⁵ Két elméletközpontú (elmélet-építő, elmélet-tesztelő) és egy esetközpontú (végkimenetel-magyarázó) típusú folyamatkövetési módszert határozott meg.

mint tanulmányozása áll.⁵⁶ Az elmélet-tesztelő folyamatkövetés kiválóan alkalmas olyan folyamatok leírására, ahol egy vizsgálni kívánt esetben egy (feltételezett) okot és egy konkrét következményt/eredményt be tudunk azonosítani és feltételezzük, hogy ezek oksági kapcsolatban állnak egymással. Az elemzés segít közelebb vinni minket annak megértéséhez, hogy az adott ok hogyan és miért vezet a tapasztalt következményhez, amelynek segítségével egy alátámasztott, általánosan alkalmazható elméleti mechanizmust tárhatunk fel.

Az elemzés a folyamatkövetés ezen módszere során három elemből áll: a mechanizmusra vonatkozó elméleti koncepció felállítását követően a mechanizmus operacionalizálása, majd, az esettanulmányon keresztül konkrét tényekkel, a mechanizmus gyakorlatban megfigyelhető megnyilvánulásaival való alátámasztása következik. Az esettanulmány vizsgálja, hogy a feltételezett mechanizmus jelen volt-e a konkrét esetben, illetve, ha igen, a megjósoltaknak megfelelően működött-e. A mechanizmus elméleti leírása során – önmagukban az okból az eredményig vezető utat nem magyarázó, de a teljes kép integráns, nem kihagyható elemeit képező – részekből tevődnek össze. E részek általában entitásokból (például emberek, szervezetek, rendszerek) és hozzájuk rendelhető cselekvésekből állnak fel.⁵⁷ A folyamatot a 2. számú ábra mutatja be sematikus.

2. ábra: Folyamatkövetés módszerének modellje (saját szerk.)

A 3. hipotézis állítását vizsgáló 2. fejezet alapvetően dokumentumelemzésen (nemzetközi egyezmények és büntetőbíróági ítéletek) és a kapcsolódó (elsősorban nemzetközi) szakirodalom feldolgozásán alapul, a nemzetközi jogi keretrendszer átfogó bemutatása és dinamizmusai felvázolása érdekében.

⁵⁶ Beach, Derek: Process-Tracing Methods in Social Science. *Oxford Research Encyclopedias*, 25 January 2017. <https://oxfordre.com/politics/politics/abstract/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176?rskey=UWrnSc&result=8#acrefore-9780190228637-e-176-div1-1> (Letöltve: 2022.03.22.)

⁵⁷ Beach, Derek – Pedersen, Rasmus Brun: *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. University of Michigan Press, 2019. 14-16., 23-67.

A 4. hipotézisre reflektáló 3. fejezet három eszközre építve vizsgálja a bemutatandó globális és regionális nemzetközi szervezetek keretében végbemenő biztonságiasítási folyamatot a kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelme kapcsán. Egyrészt a stratégiai dokumentumok és egyéb, kapcsolódó, nyilvánosan elérhető elsődleges források (jelentések, iránymutatások stb.) elemzése mellett, egyrészt egy, az Új Nemzeti Kiválóság Program (ÚNKP) ösztöndíja keretében 2019 őszén megvalósított politikai diskurzuselemzési kutatásra (az ENSZ és az UNESCO vonatkozásában),⁵⁸ másrészt pedig egy szintén az ÚNKP által támogatott nemzetközi kérdőíves kutatás eredményeire épít.⁵⁹

A 2021. tavaszán végzett angol nyelvű, „*International organizations’ standards and experience in cultural property protection in operational environments*” (Nemzetközi szervezetek standardjai és tapasztalatai műveleti területen a kulturális javak védelme kapcsán) című kérdőíves kutatás (1. számú melléklet) négy, az európai (európai) biztonság- és védelempolitikai struktúrákat meghatározó nemzetközi szervezet stratégiáit, standardjait és tevékenységeit vizsgálta a kulturális javak védelmének vonatkozásában a konfliktusmegelőzés során, válsághelyzetekben, valamint posztkonfliktusos környezetben. A kérdőív a NATO és az EBESZ mint alaprendeltetésénél fogva biztonság-fókuszú szervezetek, az EU (Európai Unió) mint egy kezdetben gazdasági céllal létrejött, de a biztonságpolitika területére is „átcsordult” szervezet, és az Európa Tanács (ET) mint egy elsősorban emberi jogok védelmére fókuszáló intézmény releváns szervezeti egységei által került kitöltésre.⁶⁰

A kérdőíves kutatás célja volt empirikus adatokkal vizsgálni, hogy:

⁵⁸ A kutatás során a biztonságiasítás koncepcióját alapul véve az – az elemzés adathalmazának körülhatárolhatósága érdekében – az ENSZ, UNESCO, továbbá Olaszország, illetve Franciaország ENSZ-hez akkreditált állandó képviselőjének hivatalos weboldalán 2013-2017 között (Irak, Szíria, kultúra keresőszavak alatt) megjelent sajtóközlemények alapján vizsgáltam a kérdés nemzetközi békét és biztonságot fenyegető problémaként való kezelését és a fokozódó nemzetközi szándékot új, hatékonyabb eszközök felállítására. Lásd bővebben: Puskás Anna: The securitization of cultural heritage protection in international political discussion through the example of attacks of ISIL/Daesh. *International Scientific Journal Security & Future*, 3. (2019.) 3. 96-100.

⁵⁹ Puskás Anna: Culture matters: European international organizations’ policies for cultural property protection in conflict and crisis situations. *National Security Review*, 2021/2., 165-186.

⁶⁰ A következő szervezeti egységek vagy intézmények vettek részt a kérdőívben: Európa Tanács, Kultúra és Kulturális Örökség Divíziója (Council of Europe Culture and Cultural Heritage Division); Európai Biztonság Oktatásügyi, Ifjúságpolitikai, Sportügyi és Kulturális Főigazgatósága a Migrációügyi és Uniók Belügyi Főigazgatósággal és az Európai Külügyi Szolgálattal együttműködésben; NATO Civil-Katonai Együttműködési Kiválósági Központ (NATO Civil-Military Cooperation Centre of Excellence); OSCE Transznacionális Fenyegetések Főosztály, Határbiztonsági és – kezelési Osztály (Transnational Threats Department, Border Security and Management Unit)

- A kulturális javak védelme milyen szerephez jut a vizsgált nemzetközi szervezetek biztonságpolitikai és védelmi stratégiáiban, iránymutatásaiban, valamint műveleti tapasztalataiban.
- Milyen standardok léteznek a vizsgált nemzetközi szervezeteken belül a kulturális javak védelme vonatkozásában, amelyekhez a résztvevő államoknak/tagállamoknak/tagországoknak⁶¹ igazodniuk kell, akár a szakszemélyzet képzése során, akár a különleges jogrendre, vagy békeműveletekben való részvételre vonatkozó szabályok, előírások vonatkozásában.
- A vizsgált nemzetközi szervezetek milyen jövőbeni célkitűzésekkel és prioritásokkal rendelkeznek a kulturális javak védelmének fejlesztése vonatkozásában tevékenységük során.

A kérdőív által vizsgált témakörök egyike volt továbbá a más kormányközi szervezetekkel, nemzetközi nem kormányzati szervezetekkel, helyi közösségekkel fennálló együttműködések és partnerségek feltérképezése, amelynek eredményei alapján került meghatározásra a 3. fejezet struktúrája is.

Az 5. hipotézis bizonyíthatósága a 4. fejezetben kerül kidolgozásra, szintén részben dokumentumelemzésre (vonatkozó jogszabályok, esetlegesen létező iránymutatások), valamint a témával hazai viszonylatban gyakorlati téren érintett szakemberekkel történt egyeztetésekre építve, annak érdekében, hogy a kulturális javak honvédelmi szempontú védelmével kapcsolatos tudatosság, prioritások és már meglévő eszközrendszer, valamint a jövőre vonatkozó lehetőségek beazonosíthatóak legyenek.

ELMÉLETI KERETEK

TÁRSADALMI BIZTONSÁG

Az értekezés egyik elméleti keretét – elsősorban a disszertáció 1. fejezete vonatkozásában – Barry Buzan és szerzőtársaihoz, a Koppenhágai Békeutató Intézetben⁶² belül formálódott, úgynevezett koppenhágai iskolához köthető társadalmi biztonságkoncepció adja, a közösségi identitás az elméletben betöltött központi szerepére te-

⁶¹ Az EU és az Európa Tanács “tagállam”, a NATO a “tagország”, míg az EBESZ a “részt vevő állam” terminológiát használja az adott szervezet tagjai megnevezésére.

⁶² Copenhagen Peace Research Institute – COPRI

kintettel, amely szoros kapcsolatban áll a kulturális örökség kérdéskörével. A történelmi, vallási, kulturális szempontból fontos épített örökség egyes elemei – mint az adott etnikai/vallási csoport identitásának szimbólumai – igen gyakran válnak támadások célpontjává napjaink fegyveres konfliktusaiban. E támadások akár előrejelzői, akár kísérőelemei is lehetnek az identitáspolitikák által feltüzelt, társadalmi törésvonalak mentén kialakuló ellenséges csoportok közötti, erőszakba torkolló szembenállásnak, például az adott közösség által lakott terület bekebelezését, politikai intézményeik feletti kontroll megszerzését vagy végső soron fizikai megsemmisítésüket célzó törekvések során.

A hidegháború és a nukleáris fenyegetettségre épülő bipoláris szembenállás lezárulása a biztonsági kihívásoknak hagyományos katonai-politikai jellegű problémákon túlmutató, sokkal szélesebb skáláját hozta napvilágra, amely kihívás elé állította a hagyományos, hard power-eszköztárra épülő biztonsági megközelítést és ezzel együtt szükségessé tette a biztonságpolitika vizsgálódási keretének mind horizontális, mind vertikális bővítését is.⁶³ Ennek magyarázatára a koppenhágai iskola egy szektorális megközelítést dolgozott ki, amely a hagyományos (katonai, politikai) területek mellett a társadalmi, gazdasági és környezeti szektort is a biztonságpolitikai vizsgálódás részévé tette.⁶⁴ Ez nemcsak a biztonsági kihívások szélesebb körének strukturált vizsgálatát tette lehetővé, hanem a referens objektumok (a létfenyegetést elszenvedő alanyok, amelyek a túlélésre legitim érdekekkel bírnak)⁶⁵ differenciálását is az egyes szektorokhoz kapcsolódóan. E koncepció a következő alfejezetben bemutatandó biztonságiasítási elmélettel együtt meghatározó szerepet játszott a kritikai biztonsági tanulmányok fejlődésében.⁶⁶

⁶³ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. 20-38.

⁶⁴ A szektorelmélet elsőként Barry Buzan 1991-es „*People, States and Fear*” (Ember, Államok és Félelem) című művében jelent meg. Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup és Pierre Lemaitre 1993-ban megjelent „*Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*” (Identitás, Migráció és az Új Biztonsági Napirend Európában) című könyvében bevezetésre került a társadalmi önálló referens objektumként való értelmezésének lehetősége. Barry Buzan, Ole Waever, illetve Jaap de Wilde 1998-as „*Security: a new framework for analysis*” (Biztonság: egy új elemzési keret) című művében a szektorelmélet öt szektorának leírása mellett a biztonságiasítás (szekuritizáció) fogalmát is meghatározta.

⁶⁵ Buzan, Barry – Waever, Ole – Wilde, Jaap de: *Security. A New Framework For Analysis*. Colorado, USA, Lynne Rienner Publishers Inc., 1998. 36.

⁶⁶ Nyman, Jonna: Securitization theory. In: Shepherd, Laura, J. (szerk.): *Critical Approaches to Security. 1st Edition*. London, Routledge, 2013. 51-62.

A szektorelmélet társadalmi dimenziójában megjelenő biztonsági kihívások referens objektumaként Barry Buzan és szerzőtársai az identitást – vagyis az egyének, közösségek önmeghatározását, azt az egyéni vagy politikai döntést, amellyel bizonyos tényezők alapján az adott közösség tagjaként azonosítják magukat – jelölték meg. A fenyegetés – vagyis a közösség létét veszélyeztető elem –, hasonlóan a biztonság más szektoraihoz, itt is gyakran szubjektív. Az, hogy egy adott közösség mitől érzi magát valós vagy vélt veszélyben, identitása kialakulásának történelmi kontextusától, identitásának jellegétől is függ. A szerzők mindazonáltal megállapítják, hogy amennyiben a biztonság egyéb dimenzióiban (például gazdasági egyenlőtlenségek, amelyek különböző etnikai csoportokat másként érintenek) is állnak fenn feszültségek, nagyobb eséllyel fognak a társadalmi problémák is biztonsági kihívássá begyűrűzni.⁶⁷

Bár más megközelítésből vizsgálja a problémakört, de mégis egybeesik ezzel Marton Péter megállapítása a biztonsági komplexumok kérdésspecifikus vizsgálatának módszerét bevezető monográfiájában. Az általa leírt társadalmi komplexum kapcsán – bár kizárja, hogy etnikai, identitásbeli különbségek kizárólagos okaivá válhatnak konfliktusoknak – megállapítja, hogy etnikailag sokszínű országokban gyakrabban jelentkezik erőszakos konfliktusba torkolló társadalmi instabilitás.⁶⁸

A koppenhágai iskola koncepciója megszületésének európai kontextusát vizsgálva egyidejűleg figyelhető meg egyfelől az államok közötti integráció (Európai Közösségek létrejötte), másfelől az államokon belüli fragmentáció (Jugoszlávia felbomlása), amely alapjaiban rengette meg a klasszikus (nemzet)államokon alapuló rendet. Ez egyrészt rávilágít arra, hogy az új típusú biztonsági kihívások felszámolásához túl szűknek mutatkoznak a hagyományos állami keretek, másrészt pedig a biztonság társadalmi dimenziójának felértékelődését is eredményezi.

E folyamatok következtében a koppenhágai iskola felfogása szerint a társadalmi dimenzió kétféle értelmezési lehetőséggel bír, amely még inkább aláhúzza jelentőségét az utóbbi évtizedekben. Barry Buzan és szerzőtársai a társadalmi szektort egy másik művükben a biztonság önálló referens objektumává tették, azáltal, hogy a biztonság állami és társadalmi vetületét elválasztották egymástól. Míg az állam esetében

⁶⁷ Buzan – Waever – Wilde (1998) i. m. 119-140.

⁶⁸ Marton Péter: *Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai*, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019. 102-112.

a szuverenitás megőrzése szükséges a túléléshez, addig a társadalom esetében az identitás a központi fogalom (etnikai-nemzeti, vagy vallási identitás).⁶⁹

Az ezredfordulót követően a konfliktusokat egyre inkább meghatározó, vallásból eredő identitás mégis speciális helyet foglal el a társadalmi szektor keretein belül. Ole Waewer proto-szektorként illeti a biztonság vallási dimenzióját, hiszen az ezzel kapcsolatos kihívások (például a vallási fundamentalizmus által motivált terrorizmus) a vallási közösség léte fenyegetettségének percepcióján – ezáltal a társadalmi biztonság vizsgálódási körén – gyakran túlmutatnak, sokkal inkább magának a hitnek a védelmét helyezik a középpontba.⁷⁰ Egyes szerzők szorgalmazzák ezért a vallásilag heterogén társadalmakban kialakuló konfliktusok vallásbiztonsági szempontból való elemzését azok mélyebb megértése, s ezáltal hatékonyabb kezelése érdekében.⁷¹ Más kutatók megállapítják, hogy amennyiben az identitás különböző formái szerinti, vagyis az etnikai-nemzeti és a vallási megosztottság egybeesik (mint a később hivatkozott jazidik esetében), az különösen ellenálló közösségek létrejöttét idézheti elő.⁷²

Bár a koppenhágai iskola elmélete alapvetően Európa-centrikus, a koncepció alkalmazhatósága más régiókra is érvényes: a hidegháború után a nagyhatalmi háttértámogatás megszűntével a társadalmi törésvonalak mentén kialakuló konfliktusok új lángra kaptak a „harmadik világ” több országában. A törékeny államiság és a „társadalmi biztonsági dilemma” (vagyis a csoportidentitás fenyegetettsége körüli aggodalmak esetleges etnikai erőszakba torkollása) együtt hatására Paul Roe hívja fel a figyelmet: ha az állam képtelen alapvető szolgáltatásokat nyújtani, a biztonságot szavatolni állampolgárai számára, megteremteni a társadalmi kohéziót az államhatáron belül, az állampolgárok hajlamosak lesznek más, alternatív azonosulási formát keresni. Ezekre az állam sajátosságaiból (legitimáció hiánya, kizsákmányoló állam

⁶⁹ Roe, Paul: Societal Security. In: Collins, Alan (szerk.): *Contemporary Security Studies*. Fourth Edition. Oxford, Oxford University Press, 2016. 215-228.

⁷⁰ Waewer, Ole: The Changing Agenda of Societal Security. In: Brauch, Hans Günther et al. (szerk.): *Globalization and Environmental Challenges. Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Berlin, Heidelberg, Springer, 2008. 587-588.

⁷¹ Markovics Milán Mór: A Sri Lanka-i biztonságot veszélyeztető tényezők és a buddhizmus kapcsolatának vizsgálata. In: Baráth Noémi Emőke – Pató Viktória Lilla (szerk.): *A haza szolgálatában*. Konferenciakötet. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020. 45-55.

⁷² Roe (2016) i. m. 215-228.

jellege) adódóan elnyomó intézkedésekkel képes csak reagálni, amely tovább szítja a már fennálló feszültségeket.⁷³

Azzal, hogy a társadalom a biztonság önálló referens objektumává vált, mind az öt (korábban említett) szektorból érhetik fenyegetések, amelyek az identitás megkérdőjelezését jelentik. A társadalmi szektorból érkező fenyegetéseket tekintve a horizontális verseny esetében egy szomszédos, domináns kultúra, vagy megszálló hatalom a kulturális, nyelvi stb. befolyásolásra törekszik (lásd például az ISIL akár a jazidi, akár a keresztény kisebbséget célzó atrocitásai Irakban), míg a vertikális verseny esetében az integráció/dezintegráció következtében szűkebb/tágabb identitás válik egyre inkább hivatkozási ponttá az adott közösség számára, amely elszakadási törekvésekhez (lásd délszláv háború), vagy éppen a nemzeti szuverenitás meggyengüléséhez vezethet. Másrészt (de részben az előzőkkel összefüggésben) pedig a belső (vagy akár kívülről jövő) katonai kihívások relevánsak az értekezés témájának szempontjából, különösen mikor a katonai cselekmények egy etnikai/vallási csoport elnyomására, asszimilációjára/ akkulturációjára irányulnak, kulturális reprodukciójuk kontrollálása, ellehetetlenítése (például a nyelvhasználati jog korlátozása, oktatási, kulturális intézményeik bezárása, vagy akár azok lerombolása) céljával.⁷⁴

A katonai dimenzió leginkább területi követeléseket is magukban foglaló, etnikai/vallási csoportok között fennálló feszültségek esetén jelenik meg – a „történelmi haza” védelme érdekében (lásd például a Koszovóval kapcsolatos területi igények és az albán-szerb feszültség), de bizonyos esetekben spill-over jelenséggént is értelmezhető, mikor más (nem katonai jellegű, például jogi-közigazgatási) eszközök nem vezetnek eredményre.⁷⁵

BIZTONSÁGIASÍTÁS

A poszthidegháborús, átalakult biztonsági környezet és a felmerülő új típusú kihívások magyarázata érdekében a koppenhágai iskola kutatói az előző alfejezetben már idézett művükben bevezették a biztonságiasítás (*securitization*) koncepcióját. Ez az elméleti keret véleményem szerint alkalmas arra, hogy a kulturális örökség konfliktuszónákban való védelmének a nemzetközi béke és biztonság napirendre kerülésé-

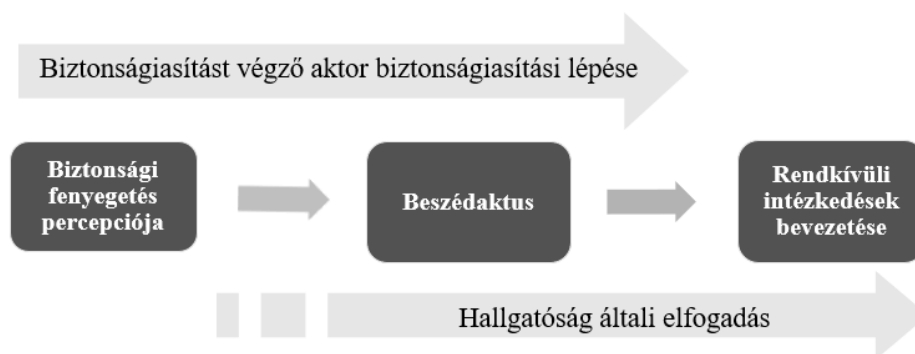
⁷³ Roe, Paul: *Ethnic Violence and the Societal Security Dilemma*. London & New York, Routledge, 2005. 56-74.

⁷⁴ Roe (2016) i. m. 215-228.

⁷⁵ Roe (2005) i. m. 56-74.

nek folyamatát, s végső soron biztonságpolitikai, katonai eszközök alkalmazását (különösen békefenntartásra/békeépítésre irányuló erőfeszítésekbe való integráció lehetősége) alátámaszsa a későbbiekben bemutatásra kerülő nemzetközi szervezetek döntéseit, valamint képviselőinek retorikáját tekintve. Így az elmélet alkalmazása elsősorban az értekezés 3. fejezete vonatkozásában lesz releváns.

A biztonság Barry Buzan és szerzőtársai szerint az a lépés, „*amely a politikát annak rögzített játékszabályai közül kimozdítva, vagy egy speciális politikává, vagy a politikai szint fölé teszi.*”⁷⁶ A biztonsági kihívássá válás folyamatát szemléltető biztonságiasítási koncepció alapvetően nyelvelméleti megközelítést alkalmaz. A biztonságiasítási folyamat (3. számú ábra) középpontjába a „beszédcselekvést” („*speech act*”) helyezi, azt állítva, hogy „*maga a kimondás a cselekvés. A szavak kiejtésével (...) teszünk valamit*”. Vagyis, az elmélet szerint bármely, a nyilvánosság előtti kérdés válhat biztonságpolitikai üggyé azzal, hogy egyrészt azt (tudatosan) létfenyegetésként állítja be a biztonságiasítást végző aktor (leggyakrabban a politikai elit) (ez a biztonságiasítási lépés), majd azt a hallgatóság (a referens objektum) akként fogadja el, ezzel felruházva a politikumot rendkívüli intézkedések bevezetésére (biztonságiasítás). Tehát, ez a kétfázisú folyamat erőteljesen interszubjektív és társadalmilag meghatározott, ami pedig a legfontosabb: politikai döntésen alapul.⁷⁷

3. ábra: A biztonságiasítás folyamata (saját szerk.)

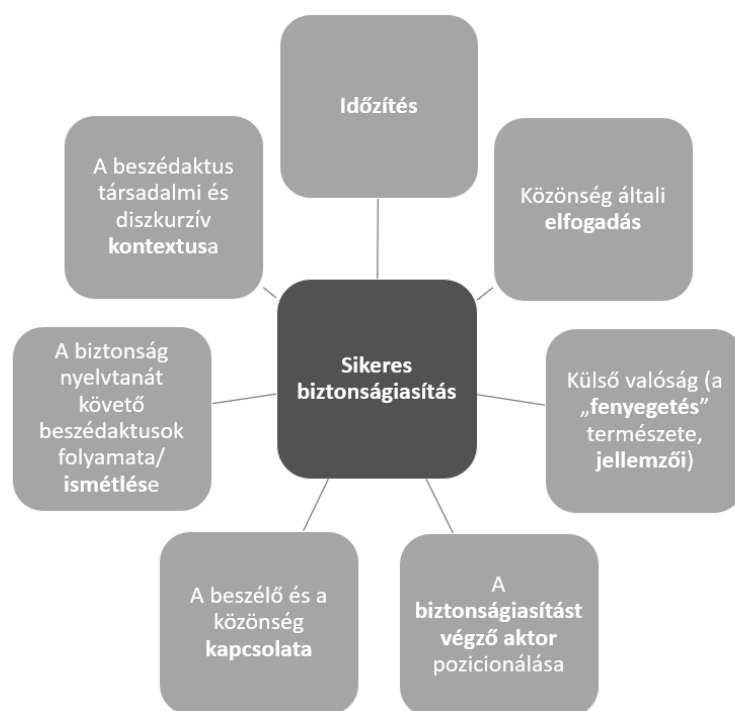
A folyamat sikerét nyelvészeti-nyelvtani tényezők (megfelelően felépített diskurzus, speciális retorikai struktúrák alkalmazása⁷⁸) mellett olyan külső tényezők is befolyásolják, mint az események történelmi-kulturális beágyazottsága. Ez utóbbira már Thierry Balzacq hívja fel a figyelmünket, s itt helyet kaphatnak olyan elemek is,

⁷⁶ Buzan – Waever – Wilde (1998) i. m. 23.

⁷⁷ Uo., 23-45.

⁷⁸ A kérdés sürgető, létfenyegetést jelentő voltát, elsődlegességét hangsúlyozó narratíva alkalmazása.

mint a fenyegetés típusa (és annak kapcsolódása az adott közösség történelmi emlékezetéhez például), vagy a biztonságiasítást végző aktor hatalmának jellege és kapcsolata a közönséggel, de akár az időzítés is jelentősen befolyásolhatja a biztonságiasítási folyamat sikerességét. A hallgatóság központi szerepét szintén Balzacq emeli ki, mivel az nyújt mind formális, mind morális támogatást a politikum számára rendkívüli intézkedések foganatosításához, így különösen fontos, hogy a beszédcselekvés rezonáljon a hallgatóság érzéseivel, elvárásaival, félelmeivel.⁷⁹ A 4. számú ábra jól mutatja azon tényezők halmazát, amelyek kulcsfontosságúak a biztonságiasítás sikerességéhez.

4. ábra: A sikeres biztonságiasítás feltételei (saját szerk.)⁸⁰

A koppenhágai iskola elméletének szűkre szabottságát és a koncepció bővítésének szükségességét Matt McDonald három szempontból fogalmazta meg. A biztonságiasítási lépés (beszédaktus) formájának (csupán a domináns politikai elitre, valamint a diszkurzív megnyilvánulásokra fókuszál), kontextusának (csupán a beavatkozás pillanatát vizsgálja) és természetének (csak a fenyegetések akként való minősítését veszi figyelembe) korlátozottsága véleménye szerint a biztonságpolitikákat reaktív és

⁷⁹ Balzacq, Thierry: A theory of securitization: origins, core assumptions, and variants. In: Balzacq, Thierry (ed.): *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York, USA, Routledge, 2011. 1-30.

⁸⁰ Nyman (2013) i. m. 59.

alapvetően negatív fényben tünteti fel. Balzacq fenti megállapításaival összhangban McDonald is hiányolja a közönség és a társadalmi, politikai, történeti kontextus szerepének hangsúlyozását. Annak vizsgálatát is szükségesnek tartja, mi alapján erősödnek fel, vagy éppen vannak elhalkítva bizonyos potenciális, az adott közösséget érintően biztonságiasítást végző aktorok.⁸¹

Az elmélet további kritikájaként/továbbgondolásaként fogalmazódott meg, hogy a koppenhágai iskola alapvetően nyelvészeti, verbális kommunikációs eszközökre fókuszál, a nonverbális eszközöknek, például a fizikai cselekvéseknek, bürokratikus eszközöknek,⁸² vagy vizuális elemeknek is jelentős szerep jut („vizuális biztonságiasítás”)⁸³ a tele-, s napjainkban még inkább a digitális hálózati kommunikáció egyre szélesebb körű (ki)használásával. Ez a disszertáció által vizsgált problémakör szempontjából is kiemelt fontossággal bír, ahogy azt például az ISIL által a kulturális értékek pusztításáról közzétett videók, illetve azok különböző médiaorgánumok általi felhasználásánál láthatjuk majd.⁸⁴ Michael C. Williams is rámutat a vizuális média tömegkommunikációban betöltött szerepe felértékelődésének (lásd 9/11-ről szóló tévés közvetítések) a biztonságiasítás elméletére gyakorolt hatására, s a képek reprezentatív és befolyásoló szerepének figyelembe vételét javasolja biztonságpolitikai állásfoglalások, stratégiák kialakításában.⁸⁵

Itt ki kell emelni a média szerepét: ahogy Fred Vultee fogalmaz, a biztonságiasítás egyrészt független keretezési (*framing*) eszközként funkcionál azáltal, hogy rávilágít egy kérdés egzisztenciális fenyegetettségére, rámutat az affektív és kognitív válaszokra, másrészt pedig éppen a média hatásaként értelmezhető (azáltal, hogy a média felerősít vagy elhallgat bizonyos témákat). Az, hogy a hírek hogyan közvetítenek bizonyos kérdéseket, már a valóságnak a szakértők/hatóságok általi, kulturálisan be-

⁸¹ McDonald, Matt: Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*, 14. (2008) 4. 563-587.

⁸² Uo., 563-587.

⁸³ Hansen, Lene: Theroizing the image for Security Studies: Visual securitization and the Muhammad Cartoon Crisis. *European Journal of International Relations*, 17. (2011), 1. 51-74.

⁸⁴ Smith et al. (2016) i. m. 164-188.

⁸⁵ Williams, Michael C.: Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics. *International Studies Quarterly*, 47. (2003), 511-531.

folyásolt rekonstrukciója, és egy-egy médium célközönsége között eltéréseket mutat. ⁸⁶

SOFT POWER

A soft power (puha hatalom) koncepciójának meghatározása Joseph S. Nye, Jr., amerikai politológus, a nemzetközi tanulmányok neoliberális iskolájának egyik szellemi atyja nevéhez köthető, aki először 1990-ben megjelent könyvében⁸⁷ vázolta fel azt az elméleti keretet, amelyet 2004-es művében⁸⁸ dolgozott ki részletesen, majd 2011-es kötetében⁸⁹ egészített ki. Megfogalmazásában a soft power „közös értékek iránti vonzerő” előidézésére, s „ezen értékek eléréséhez való hozzájárulás helyességének és köteletségének”, vagyis egyfajta morális meggyőződés, köteleességtudat magáévá tételére irányul.⁹⁰ A disszertáció témája szempontjából – s különösen a 3. és 4. fejezet vonatkozásában – a soft power-eszközök alkalmazása kiemelten fontos elem a kulturális örökség védelme és megőrzése érdekében globális szinten, akár nemzetközi kormányközi szervezetek, akár nemzetközi NGO-k, akár egyes államok tevékenységét vizsgáljuk. Így az ezen alfejezetben ismertetendő elméleti keret alapul szolgál a később bemutatásra kerülő retorikák, szabályok, stratégiák és egyéb biztonságpolitikai relevanciájú eszközök tágabb kontextusban való értelmezéséhez. Amint azt a későbbi fejezetekben látni fogjuk, a puha hatalomgyakorlás a gyakorlati intézkedések igen változatos körét magukban foglalhatják kampányok megvalósításától képzések, együttműködési programok kialakításán át a békeműveletek keretében nyújtott katonai támogatásig.

A hatalom – vagyis egy kívánt eredmény elérése érdekében mások viselkedésének befolyásolására való képesség – gyakorlásának több formája lehet. Az, hogy mekkora hatalommal rendelkezünk és milyen formában tudjuk azt hatékonyan kamatoztatni, erősen kontextusfüggő, erőforrásaink, kapcsolataink jelentősen befolyásolják

⁸⁶ Vultee, Fred: *Securitization as a media frame: what happens when the media 'speak security'.* In: Balzacq, Thierry (ed.): *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve.* New York, USA, Routledge, 2011. 77-93.

⁸⁷ Nye, Joseph S., Jr.: *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power.* New York, USA, Basic Books, 1990.

⁸⁸ Nye, Joseph S., Jr.: *Soft Power: The Means To Success In World Politics.* New York, USA, Public Affairs, 2004. (Printing 21 2021)

⁸⁹ Nye, Joseph S., Jr.: *The Future of Power.* New York, USA, Public Affairs, 2011.

⁹⁰ Nye (2004) i. m. 5-11.

azt.⁹¹ A hatalomgyakorlás kemény (hard) és puha (soft) formái nem élesen elválasztható kategóriák. Sokkal inkább egy skálaként írhatók le azok a viselkedésformák, amelyek a kemény és a puha formák között húzódnak a parancstól a kényszerítésen, fenyegetésen, szankcionáláson keresztül (hard power) a keretezésen (*framing*), a meggyőzésen és a vonzás kialakításán át az együttműködésig (soft power).⁹²

A 21. században megfigyelhető globális hatalomeltolódások egyik formájaként vált meghatározó jelenséggé napjaink nemzetközi folyamatainak értelmezésében a hatalom diffúziója, amely a nemzetállamok szerepét háttérbe szorítja a nemzetközi kapcsolatokban egyéb szereplők (nemzetközi szervezetek, terrorhálózatok, multinacionális cégek, (nemzetközi) NGO-k vagy akár egyének) megjelenésével. Ezzel együtt napjaink határokon átnyúló biztonsági kihívásainak kezelése, valamint az államok közötti erősödő kölcsönös függőségből adódóan a hard eszközök alkalmazásának költségessége is a soft power jelentőségének növekedéséhez vezet.⁹³ Tehát, a soft power alkalmazása nem csak az államok sajátossága, sőt, bizonyos entitások jellegüknél fogva kifejezetten a soft power területén rendelkeznek hatékony fellépési lehetőségekkel, ahogy azt bizonyos nemzetközi szervezetek esetében⁹⁴ látni fogjuk. Emellett például a célországban levő civil szervezetekkel való kapcsolat is fontossá válik (akár a nemzetközi szervezetek soft power eszköztárában is, amelyre szintén utalni fogok a 3. fejezetben).

Nye a hatalom három „arcát” különbözteti meg, melyek mindegyikében értelmezhető a puha-kemény hatalom elhatárolása. Elsőként, a másik fél kezdeti preferenciáitól és stratégiáitól eltérő magatartás elérésének módját vizsgálva a soft power a meggyőzést használja. A hatalom második „arcaként” a másik fél cselekvései napirendjének befolyásolását említi, amelynek puha formája a keretezés. A harmadik dimenzióban pedig a másik fél preferenciáinak formálását nevezi meg a szerző, melynek kapcsán a soft eszköztár a pozitív vonzerő kialakításának lehetőségeivel (szimpátia, bizalom, hitelesség, tisztelet kialakítása; inspiráció, vonzerő a csatlakozásra a képviselt értékeken, víziókon keresztül). Azt ugyanakkor fontos látni, hogy e három puha

⁹¹ Nye (2004) i. m. 1-11.

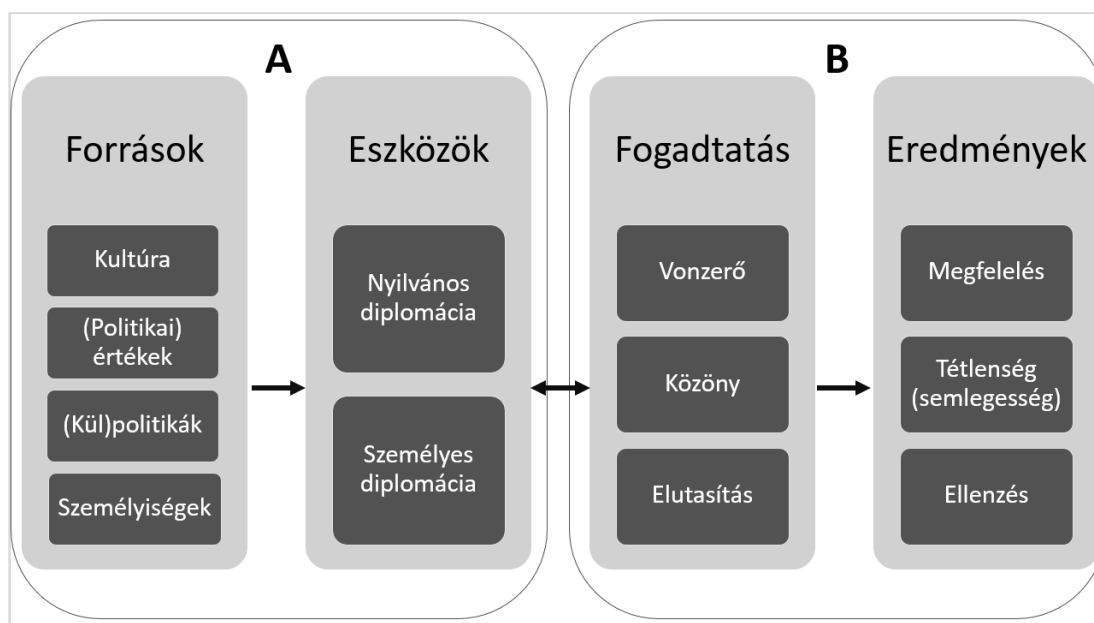
⁹² Nye (2011) i. m. 3-24.

⁹³ Uo., 113-122.

⁹⁴ A soft power a nemzetközi szervezetek esetében módszer és egyben eszköz is lehet, ezt kiválóan példázza az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, amelyről a későbbiekben bővebben is lesz szó. Részletekért lásd Remek Éva: *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, Párbeszéd Vancouvertől Vlagyivosztokig*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020. 21-37.

módszer (meggyőzés, keretezés, vonzerő) a gyakorlatban szoros összefüggésben áll egymással, ugyanis például a hatékony meggyőzés is sokban múlik a megfelelően keretezett, megfelelő narratívába ágyazott érvek felépítésén, valamint egy attraktív légkör kialakításán. Emellett hangsúlyozandó, hogy a befolyásolni kívánt célközön-ség beható ismerete, valamint a megfelelő kapcsolat kialakítása (a hitelesség, legiti-máció érdekében) kulcsfontosságú bármely, puha hatalmi mechanikákra épülő stra-tégia kialakítása során.⁹⁵

A Nye által felállított koncepció bár népszerűvé vált, sok kritika érte azt többek között a lehatárolhatóság és a gyakorlatban való alkalmazás nehézségei miatt. Hendrik W. Ohnesorge 2020-ban megjelent könyvében ezt kívánja orvosolni, mikoris a soft power-elméletet négy alegységre (források, eszközök, fogadtatás, eredmények) bontva elemzi a folyamat szereplőit ((A) soft power alkalmazó fél és (B) célközön-ség) szerint (5. számú ábra). Emellett Ohnesorge kutathatóságot elősegítő indikáto-rokat is kínál, egyúttal bizonyos elemeiben kiegészítve Nye elméletét.⁹⁶ Az alábbiak-ban a koncepciót elsősorban Nye műveire támaszkodva, de Ohnesorge pontosításai-val együtt ismertetem. Mind Nye, mind Ohnesorge különbséget tesz az aktív és a passzív soft power között, az alábbiakban, csak az aktív forma kerül bemutatásra.

5. ábra: Az aktív soft power gyakorlásának elemei (saját szerk.)⁹⁷

⁹⁵ Uo., 81-109.

⁹⁶ Ohnesorge, Hendrik W.: *Soft Power. The Forces of Attraction in International Relations. Global Power Shift*. Cham, Switzerland, Springer, 2020. 1-22., 85-226.

⁹⁷ Saját szerkesztés Ohnesorge (2020) i. m. 89. alapján

A soft power alkalmazása során történő befolyásolást a hatalomgyakorló sajátos módszerekkel éri el, amelynek általánosságban véve három forrása lehet. Egyrészt, ez lehet az adott kultúra – amely Nye definíciója szerint azon értékek és gyakorlatok összességét foglalja magában, amelyek speciális jelentéssel bírnak az adott társadalom számára, – iránti vonzerő, amely többféle formában nyilvánulhat meg. Formát ölthet a magaskultúrában – irodalomban, művészetekben –, vagy az elsődlegesen szórakoztató célú tömegkultúrában.⁹⁸ Másrészt, forrása lehet a hazai/nemzetközi szinten képviselt politikai értékek vonzereje és azok összhangja a konkrét politikai tevékenységekkel, illetve multilaterális platformokon való képviseletük.⁹⁹ Harmadrészt pedig külpolitikák – például az állam nagystratégiája és annak legitimitása, az alkalmazott eszközök a külkapcsolatokban – vonzereje.¹⁰⁰ Emellett Hendrik W. Ohnesorge egy negyedik forrást, a személyiséget is megnevezi, melyben befolyásoló tényező lehet a meghatározó politikai képviselők karaktere (karizma), az őket körülvevő tanácsadói kör, valamint a másik fél képviselőivel vagy nyilvánosságával ápoltság kapcsolat is.¹⁰¹ Meglepő módon a gazdasági, valamint katonai erőforrásoknak is lehetnek soft power elemei, mely utóbbiról lentebb részletesebben lesz még szó.

A soft power eszközeit vizsgálva Ohnesorge a nyilvános és a személyes diplomácia eszköztárát emeli ki.¹⁰² Előbbi különösen fontos és sokrétű fellépési lehetőséget rejt magában, amellyel nem csak államok élhetnek: a napi szintű kommunikáció mellett a stratégiai kommunikáció megfelelő felépítése, valamint még tágabb kontextusban a hosszú távú kapcsolatépítés (például ösztöndíjakon, csereprogramokon, képzéseken, konferenciákon, médiacsatornákhöz való hozzáféréseken keresztül) igencsak jelentős potenciálokat rejthet magában a célok elérése érdekében.¹⁰³

Ami a katonai dimenzió puha eszköztárát illeti, a fegyveres konfliktusok jellegének és ezzel párhuzamosan (ahogy azt a 3.6. alfejezetben látni fogjuk) a békeműveletek mandátumának változása a katonai erő alkalmazását egyre szélesebb skálán teszi lehetővé, ahol a „fejek és a szívek megnyerése” érdekében a helyi körülményekre és kulturális kontextusra reflektálni képes együttműködés is jelentős szerepet kap. Nye a katonai erőforrások többnyire „puha” alkalmazása kapcsán védelmet (szövet-

⁹⁸ Nye (2004) i. m. 11.

⁹⁹ Ohnesorge (2020) i. m. 107-112.

¹⁰⁰ Nye (2004) i. m. 11-15.

¹⁰¹ Ohnesorge (2020) i. m. 112-135.

¹⁰² Ohnesorge (2020) i. m. 135-171.

¹⁰³ Nye (2011) i. m. 81-109.

ségi keretekben való együttműködés és békefenntartás) valamint a segítségnyújtást (például harmadik ország fegyveres állománya számára képzések nyújtása, nemzetközi gyakorlatokban való részvétel, humanitárius segítségnyújtás, katasztrófaelhárítás) nevezi meg.¹⁰⁴

Tekintettel arra, hogy a későbbi fejezetekben bemutatandó gyakorlati eszközök egy része viszonylag új mechanizmust foglal magában és kevés adat áll rendelkezésre azok hatékonyságát illetően, így a soft power-koncepció másik két alegység vizsgálatára, nevezetesen a fogadtatásra (vonzerő, közöny, elutasítás) és az eredményre (megfelelés, tétlenség, ellenzés) csak töredékesen tér ki a disszertáció.

ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE, LEHATÁROLÁSOK

Bármennyire is magától értetődőnek tűnik első pillantásra, a vizsgált témakör tárgyalása előtt mégis elengedhetetlennek mutatkozik a főbb fogalmak pontos definiálása.

A történelem folyamán majd minden társadalom rendelkezett olyan, különlegesen tulajdonított helyekkel, tárgyakkal, amelyek a közvetlen hasznosságon túli, kiemelt jelentőséggel bírtak. A kereszténység kapcsán a privilegizált tárgyak kultuszának, a Szövetség materializálódásának kezdetekig visszanyúló példáit láthatjuk (például a Tízparancsolat kőtáblái, Frigyláda, szentek ereklyéi). Az örökség egyházi kereteken kívüli, nemzeti értelmezése, valamint a közintézmények által biztosított védelem érdekében támasztott igény – ezáltal az intézményesített műemlékvédelem és a közgyűjtemények megjelenése – azonban (némileg paradox módon) a francia forradalmat követően szökkent szárba. A múlt művészi igényű emlékei megőrzésének, védelmének szükségességét egyrészt az azokhoz kapcsolódó tradicionális értékek, másrészt pedig a nemzet morális gazdagságát jelképező közös kötelék tette indokoltá.¹⁰⁵ A 20. században pedig az UNESCO és más kulturális nemzetközi szervezetek felállítással a védelem egy újabb – regionális vagy globális – szinten vált biztosíthatóvá.

¹⁰⁴ Nye (2011) i. m. 25-49.

¹⁰⁵ Babelon, Jean-Pierre – Chastel, André: *La notion de patrimoine*. (Quatrième réimpression), Editions Liana Levi, 2010. 13-25.; 57-70

Az egy-egy közösség, vagy az egész emberiség számára jelentőséggel bíró kulturális, történeti, művészeti értékek együttes megragadására nem létezik egységes kifejezés, szűkebb vagy tágabb értelmezésben való körülírására többféle megközelítés található a szakirodalomban. Már a fenti megfogalmazásból levonható az első különbségtétel a múlt által ránk hagyományozott örökség tekintetében, mégpedig a természeti és az ember alkotta, történeti/építészeti/kulturális¹⁰⁶ között, bár a két kategória metszéspontjában is találhatunk örökségelemeket (például kultúrtájak).

A kulturális örökség Sonkoly Gábor megfogalmazásában „*a közösség számára fontos jelentéssel bíró tárgyak vagy tárgyakkal kifejezett immateriális dolgok készlete.*” A szerző szerint a kulturális örökség által „*bármely közösség számára lehetővé válik egyéni emlékezetéből fakadó, épp aktuális identitásának intézményesítése.*”¹⁰⁷ E gondolat rávilágít a következő (nem mindig éles) határvonalra, amely már a kulturális örökség fogalmán belül húzódik, nevezetesen a szellemi (immateriális) és a tárgyasult örökség között. Míg a szellemi örökség védelmére irányuló nemzetközi szintű törekvések viszonylag újkeletűek,¹⁰⁸ addig az örökség írott, tárgyi, vagy épített formáinak nemzetközi védelme már az előző évszázad közepétől elkezdett formát ölteni. De egy másik fontos elemet is kiemel Sonkoly meghatározása: mégpedig az örökség és a közösség, a közösségi emlékezet, identitás szoros összefonódását.

Jelen disszertáció azonban a kulturális javak (*cultural property*) terminológiáját használja, két megfontolásból: egyrészt a vizsgálandó téma jobb körülhatárolását segítő, e fogalom kifejezetten az örökség tárgyasult formáira fókuszál; másrészt pedig a vonatkozó és a disszertáció szempontjából elsődleges fontosságú nemzetközi (hadi-/humanitárius) jog is e kifejezést alkalmazza. Itt meg kell jegyezni, hogy a kul-

¹⁰⁶ Az örökség fogalmának bővüléséről (a történeti műemlékekre fókuszáló megközelítéstől a napjainkban a kollektív emlékezettel szoros kapcsolatban álló kulturális örökség fogalomig); valamint a kulturális örökség fogalmának elterjedéséről, határainak homályos (fuzzy) jellegéről bővebben lásd: Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. *Regio*, 11. (2000) 4. 45-66.

¹⁰⁷ Uo., 45-66.

¹⁰⁸ Az UNESCO keretében 2003-ban került elfogadásra a szellemi kulturális örökség védelméről szóló egyezmény, amely a közösségekhez köthető, nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szóbeli hagyományok és kifejezési formák (pl. nyelv); előadóművészetek (pl. zene, tánc); társadalmi szokások, rítusok és ünnepi események; a természetre és a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok; valamint a hagyományos kézművesség elemei, és az ezekhez kapcsolódó tárgyak, műalkotások, helyszínek védelme érdekében született. A szellemi örökség koncepciója az örökség élő voltát és az adott közösség identitásában játszó központi szerepét hangsúlyozza. Forrás: Csonka-Takács Eszter: Élő kulturális értékek mai közösségekben – a szellemi kulturális örökség közösségi aspektusai. In: Arapovics Mária, dr. – Bereczki Ibolya, dr. – Nagy Magdolna (szerk.): *Kulturális örökség – múzeumi közösségek*. Múzeumi iránytű 15. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ. 105-116.

turális javak tekintetében sincs egységesen elfogadott definíció:¹⁰⁹ még az UNESCO-n belül is két merőben eltérő szellemiséget képviselő megközelítéssel találkozhatunk. Egyrészt, az 1954-es, a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelmét biztosító hágai egyezmény (lásd bővebben: 2.1.2. alfejezet, továbbiakban: Hágai Egyezmény) által kínált – a 19. század közepe óta formálódó, valamint a második világháború eseményei hatására határozott testet öltő hadijogban megfogalmazott – felfogás az emberiség közös örökségeként, a „kulturális internacionalizmus” szellemében határozza meg a(z akár ingatlan, akár ingó) kulturális javakat, valamint azok kifejezetten háború idején való védelmét. Míg a szintén az UNESCO kereteiben elfogadott 1970-es egyezmény¹¹⁰ (lásd bővebben: 2.1.3. alfejezet) – ahogyan azt később látni fogjuk – egészen más céllal, az illegális kereskedelem elleni fellépés érdekében jött létre, és már csak e célkitűzésből adódóan is a kulturális javak nemzeti karakterét hangsúlyozza a „kulturális nacionalizmus” képviselésében. Az egyezmény emellett csupán az ingó kulturális javakat és azoknak alapvetően békeidőben való védelmét foglalja magában.¹¹¹

A disszertációban egyrészt a Hágai Egyezmény 1. cikkében rögzített meghatározást veszem alapul, amely szerint „kulturális javaknak tekintendők eredetre és tulajdonosra való tekintet nélkül:

- a) a népek kulturális örökségére nézve nagy jelentőségű ingó vagy ingatlan javak, amilyenek az építészeti, művészeti vagy történeti emlékek, egyháziak, vagy világiak, a régészeti lelőhelyek, oly épületcsoportok, amelyeknek meglevő összességéhez történeti vagy művészeti érdek fűződik, művészeti alkotások, kéziratok, könyvek és más művészeti, történeti vagy régészeti érdekű tárgyak, mint tudományos gyűjtemények, jelentős könyvgyűjtemények, levéltárak, vagy a fent meghatározott javak utánképzései;

¹⁰⁹ Itt fontos megjegyezni, hogy a magyar jogban – és így a nem az említendő nemzetközi egyezmények által meghatározott jogalkalmazás során – a kulturális javak körébe a kiemelkedő és jellemző emlékek, valamint a művészeti alkotások – tehát kizárólag ingó elemek – tartoznak. Forrás: Buzinkay Péter, dr.: *A Kulturális javak Fogalomhasználatához. Segédlet a hatósági és jogalkalmazói munkához.* Miniszterelnökség, [dátum nélkül]
https://oroksegvedelem.kormany.hu/download/f/e8/22000/kulturalis_javak_fogalommagyarazata.pdf
(Letöltve: 2021.01.11.)

¹¹⁰ 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdonra jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről

¹¹¹ Merryman, John Henry: Two Ways of Thinking About Cultural Property. *The American Journal of International Law*, 80. (1986) 4. 831-853.

- b) *azok az épületek, amelyek főképpen és ténylegesen az a) bekezdésben meghatározott ingó kulturális javak megőrzésére vagy kiállítására szolgálnak, amilyenek a múzeumok, a nagy könyvtárak, a levéltárak őrző helyek, valamint az a) bekezdésben meghatározott ingó kulturális javaknak fegyveres összeütközés esetén való elrejtésére szolgáló óvóhelyek;*
- c) *az a) és b) bekezdésben meghatározott kulturális javak nagyobb számát befogadó, „műemlék központnak” nevezett központok.”¹¹²*

Ezt kiegészíttem a Genfi Egyezmény 1977-ben elfogadott I. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 53., illetve a II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 16. cikkében is meghatározott, a kulturális javak (kulturális, vagy szellemi örökségét képező műemlékek, művészeti alkotások) mellett védelemben részesülő kegyhelyekkel is.¹¹³

A disszertáció során ennek ellenére helyenként a kulturális örökség kifejezést használom – de annak épített (vagy tárgyi) elemeire utalva – két okból. Egyrészt, bizonyos esetekben fontosnak tartom a közösséggel és a közösségi identitással való összefüggésekre való utalást is, amelyet e tágabb fogalom magában hordoz. Másrészt, a magyar jogban – és így nem a bemutatandó nemzetközi egyezmények által meghatározott jogalkalmazás során – a kulturális javak körébe a kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékek, valamint a művészeti alkotások – tehát kizárólag ingó elemek – tartoznak. A köznyelvben ezt többé-kevésbé lefedő szinonimákként a műtárgy, műkincs, régiség stb. kifejezések is alkalmazandók.¹¹⁴ A hazai szabályozás szerint a „kulturális örökség elemei” a(z) ingó) kulturális javak mellett kiterjednek a régészeti örökségre, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemeire, a nemzeti és kiemelt nemzeti emlékhelyekre, valamint műemléki értékekre is.¹¹⁵

Az értekezés által elsősorban vizsgált területi egység határainak megrajzolása szintén némi nehézségekbe ütközik. A Közel-Kelet mint földrajzi-geopolitikai térség tulajdonképpen a világ európai szempontból való felosztásának terméke, nem egy Európához hasonló, saját összetartozás-tudattal, identitással rendelkező területi egy-

¹¹² 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv, 1. Cikk

¹¹³ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről

¹¹⁴ Buzinkay (évszám nélkül) i. m.

¹¹⁵ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről

ség. Bár az iszlám vallás egyfajta egységes karaktert jelenthetne a 20. század elején mesterségesen létrehozott határokkal „nemzetállamokká” szabdalts térség meghatározásában, de egyrészt a muszlim közösség (*umma*) határai jelentősen túlnyúlnak e területen, másrészt vallási-etnikai szempontból sokszínű térségről van szó, amely hatással van a térség dinamikáira is. A vallási heterogenitás (muszlim, zsidó, keresztény, valamint a muszlimon belüli törésvonalak stb.) mellett az etnikai(-nemzeti) megkülönböztetés is régre nyúlik vissza a régiót meghatározó három nagyobb közösség (arab, török, perzsa) tekintetében.¹¹⁶ E sokféleségből eredően a pontos lehatárolásról eltérő álláspontok vannak, azok különböző hatalmi, gazdasági érdekek, vagy etnikai-kulturális szempontok alapján változhatnak. A térség etnikai-vallási ellentétekre épülő, újra és újra felhevülő konfliktusai, a nem állami szereplők megerősödése, s ezekből eredően a terrorizmus, migráció hatására a térség Európa szempontjából is figyelmet, s átfogó, aktív fellépést kíván.¹¹⁷ Az Európai Unió (EU) alapvetően az alábbi országokat tekinti az észak-afrikai és közel-keleti térség részeként, a jelen disszertáció is ezt veszi alapul: Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom, Izrael, Palesztina, Jordánia, Szíria, Törökország, Irak, Irán, Kuvait, Bahrein, Katar, Egyesült Arab Emírségek (EAE), Szaúd-Arábia, Omán.¹¹⁸

Az etnikailag-vallásilag szintén rendkívül sokszínű – sok esetben mesterséges, gyarmati időszakból örökölt határok által szabdalts – afrikai kontinens a Közel-Kelet mellett az utóbbi évtizedben a globális dzsiháds másik fő színterévé vált. A különböző szélsőséges nézeteket terjesztő eszmeáramlatok térnyerésének (lásd például al-Shabaab Szomáliában, a Boko Haram, ISWAP [Islamic State's West Africa Province – Iszlám Állam Nyugat-Afrikai Tartomány] Nigériában, ISGS [Islamic State in Greater Sahara – Iszlám Állam Nagy Szahara], JNIM [Jama'a Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin' – az Iszlámot és a Muzulmánokat Támogató Csoport] a Száhelben stb.) kedvező táptalajt nyújtanak e társadalmi feszültségek a nagyfokú szegénységgel és az állami intézményrendszer sok országban tapasztalható gyengeségével, elégtelen-

¹¹⁶ N. Rózsa Erzsébet: *Az államiság modelljei a Közel-Keleten. A vahhábita királyságtól az iszlám köztársaságig*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 25-42.

¹¹⁷ Az EU közös kül- és biztonságpolitikáját tekintve a Közel-Kelet és a vele részben átfedést mutató Mediterráneum fokozatosan vált el egymástól, a szervezet napjainkra jól elhatárolható politikát alkalmaz. Forrás: Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet I., *Nemzet és Biztonság*, (2017) 5. 4-30.; Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet II., *Nemzet és Biztonság*, (2017) 6. 3-27.

¹¹⁸ European Council on Foreign Relations: Mapping the European Leverage in the MENA region. December 2019. https://ecfr.eu/special/mapping_eu_leverage_mena/ (Letöltve: 2022.04.19.)

ségével párosulva,¹¹⁹ amely a térség Európához való közelsége, valamint történelmi összefonódásai hatására szintén fontos helyet kell, hogy kapjon az európai globális politikában.

Az értekezés első fejezete a történelmi előzmények áttekintését követően azokat a – posztbipoláris korszakban gyökerező – biztonsági kihívásokat járja körbe, amelyek jelentősen hozzájárultak a kulturális javak fenyegetettségének növekedéséhez az utóbbi évtizedekben globális szinten.

A második fejezet sorra veszi azokat a nemzetközi egyezményeket, amelyek a 20. század elejétől kezdve – folyamatos fejlődési ívet rajzolva – biztosítják az ingó és ingatlan kulturális javak fegyveres összetűzések idején való védelmét, valamint az illegális műkincskereskedelem elleni fellépés nemzetközi jogi kereteit. Emellett a nemzetközi büntetőjog által biztosított felelősségre vonás lehetőségeit és múltbéli tapasztalatait is felsorakoztatja a fejezet.

A harmadik fejezet azt vizsgálja, hogy a nemzetközi terrorizmus növekvő mértékének eredményeképpen a kulturális javak védelmének vonatkozásában miképpen tapasztalható egyfajta biztonságiasítási folyamat nemzetközi szinten, az egyes nemzetközi (biztonsági, rendészeti, kulturális) szervezetek miképpen fejlesztették eszközszerüket, amely végső soron elvezet minket a még formálódó „kulturális békefenntartás” koncepciójának megszületéséhez.

Végül, a negyedik fejezet az előbbieken felvázolt nemzetközi jogi keretek és eszközök nemzeti szintű implementálásának, gyakorlati érvényesülésének lehetőségeit vizsgálja hazánk, valamint Lengyelország vonatkozásában. Ez kiegészül a két közép-európai ország a területet érintő szabály- és intézményrendszerének, valamint kapcsolódó külpolitikai prioritásainak rövid összevetésével, amely egyrészt a regionális összekapcsoltság és történelmi párhuzamok miatt, másrészt pedig Lengyelország a kulturális javak konfliktusövezetekben való védelme terén szerzett jelentős missziós tapasztalatainak, valamint dedikált nemzeti szintű intézményi és szabályozási keretének köszönhetően releváns joggyakorlatként példát képezhet a térség más országai számára is.

¹¹⁹ Marsai Viktor – Treszkai Ákos: Radikális iszlamista csoportok az afrikai kontinensen. In: Marsai Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 267-294.

1. ÚJ TÍPUSÚ BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK ÉS AZOK KULTURÁLIS JAVAK SZEMPONTJÁBÓL VALÓ RELEVANCIÁJA – AFRIKAI, KÖZEL-KELETI ESETTANULMÁNYOK

1.1. TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

1.1.1. KÉPROMBOLÁS POLITIKAI-VALLÁSI MOZGALMAKBAN

Az ikonoklazmus¹²⁰ fogalmát – vagyis a képek általi reprezentáció ellenzését – napjainkig is gyakran alkalmazzák különböző, politikai, vallási ideológiai indíttatású, művészeti alkotások elpusztítására irányuló törekvésekre, így egyes terrrorszervezetek által elkövetett képrombolásra is. De a kifejezés legszűkebb értelemben a Bizánci Birodalomban a 8-9. században a szentképek tiszteletét támadó irányzatként több hullámban (726-780, valamint 813-843 között) megjelenő, dogmatikai gyökerű képrombolási mozgalmakra utal.¹²¹ A kifejezés tehát alapvetően keresztény teológiai gyökerekkel rendelkezik, de a jelenség elválaszthatatlan a tágabb politikai-társadalmi(-gazdasági) folyamatoktól, valamint más vallások kapcsán – így az iszlám esetében is – megjelenik. Sőt, a fogalom tartalmi bővülése eredményeképpen a képek – és a képek mellett műtárgyak, épület(rész)ek – rombolásán keresztül valamilyen absztraktabb intézmény, vagy ideológia ellen irányuló tevékenység motivációi nem is feltétlenül kell, hogy vallási gyökerek legyenek.¹²² Horst Bredekamp a művésze-

¹²⁰ Az ikonoklazmosz, *ikonomakhia* (latinul: *iconoclasmus*) szó görög eredetű, az εἰκών, eikōn – „ábra, ikon” és a κλάω, kláo – „megtörni” szavakból áll, magyarul képrombolásnak fordítható.

¹²¹ 726-ban III. Iszauri Leó bizánci császárhoz köthető az első képrombolási hullám elindítása, amelynek első eleme a konstantinápolyi palota „Bronzkapuját” díszítő Jézus-kép eltávolítása volt. A teológiai indíttatás mögött egyéb politikai-gazdasági érdekek is meghúzódtak, mint például a muszlimok és a zsidók megnyerése, illetve a kegyképek miatti nagyszámú zarándoklatok hatására növekvő gazdasági súllyal rendelkező kolostorok erejének a megtörése is. Az V. (Bíborbanszületett) Konstantin uralkodása a korábbiaknál még erőteljesebb fellépést hozott, a rendeletére összehívott 754-es hieriejai zsinat szentesítette a képrombolást. 780-tól a kiskorú fiától kormányzást átvevő Irén császárné hatására köszöntött be változás, a 787-es II. niceai zsinat megengedte már a képtiszteletet. A képrombolás újabb hulláma majd V. León uralkodása alatt lángolt fel. 84-ban végül a konstantinápolyi zsinat visszaállította a képtiszteletet és elrendelte évenkénti megünneplését. Forrás: Adriányi Gábor: Képrombolás. *Magyar Katolikus Lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/K/k%C3%A9prombol%C3%A1s.html> (Letöltve: 2022.04.22.)

¹²² A fogalmi elhatárolás nehézségeiről, az ikonoklazmus-vandalizmus fogalma elhatárolásának problematikájáról lásd: Gamboni, Dario: *The Destruction of Art. Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*. London, Reaktion Books, 2007. 13-24.

tet egyenesen a „*társadalmi konfliktusok médiuma*”-ként aposztrofálja.¹²³ E megállapítások egyúttal aláhúzzák a kulturális örökség egyes elemei egy adott közösség, nemzet vagy az egész civilizáció számára való jelentős voltát és szimbolikus értékét, amely a disszertációban biztonságpolitikai szempontból vizsgált problémakör alapját is képezi.

A képrombolás periodikusan visszatérő jelenség: ha erőszakos konfliktusba torló politikai-társadalmi-vallási feszültségeket vizsgálunk a történelem különböző időszakaiban, számosak része volt az egyik vagy másik félhez köthető, mai értelemben vett kulturális javak célzott támadása. Az alábbi alfejezet a téma és az azt vizsgáló szakirodalom széles köre miatt sem kísérelhet meg átfogó képet adni a jelenségről. Itt csupán a legmeghatározóbb folyamatokra és eseményekre fókuszálok, amelyek elengedhetetlenek a képrombolás az utóbbi években lezajlott – e fejezet későbbi részeiben bemutatott biztonsági kihívások hatására a történelmi előzményeket mind mértékben, mind mennyiségben meghaladó – „képrombolási hullámok” megértéséhez.

A 16. század elején német területekről kiinduló és a katolikus hit megújítását célzó reformáció az egyházi intézmények és a hitélet kritikáját is magával hozta és gyakran – politikai vagy társadalmi törekvésekkel szorosan összefonódva – akár erőszak által kísérve terjesztette el Európában is. A protestáns mozgalmaknak is gyakori eleme volt az ikonoklasmus jelensége, amelyet leegyszerűsítő módon gyakran a kép és a könyv kultúrája közötti harcként titulálnak. Míg egyik oldalon a protestánsok (főként a kálvinisták) templomok tartozékaként megjelenő szobrokat, oltárképeket, ereklyéket zúztak össze vagy távolítottak el, addig a másik oldalon a protestáns nyomtatványokat, bibliafordításokat a katolikus egyház részéről vették célba.¹²⁴ A reformációs mozgalmak mögött a teológiai érvelés mellett etikai-gazdasági-társadalmi érvek is meghúzódtak, azok részben a katolikus egyház által – a szegények rovására – képviselt gazdagságot is támadták. A cél a képek, tárgyak szentként tisztelt voltának, szimbolikus töltetének felszámolása volt és ez nem is jelentette így

¹²³ Bredekamp, Horst: *Kunst als Medium sozialer Konflikte: Bilderkämpfe von der Spätantike bis zur Hussitenrevolution*. Frankfurt, Suhrkamp, 1975. 12–13. Idézi: Gamboni (2007) i. m. 17.

¹²⁴ Briggs, Asa – Burke, Peter: *A média társadalomtörténete. Gutenbergről az internetig*. Napvilág Kiadó, 2012. 89-93.

minden esetben fizikai megsemmisítésüket,¹²⁵ ahogy azt egyébként a francia forradalom esetében is látni fogjuk.

A reformációs mozgalmaknak Európa-szerte áldozatul estek a keresztény művészet jelentős értékei, így például számtalan gótikus templombelső vagy szárnyasoltár. A képi, figurális ábrázolásokat – a szentek középkorban jelentős méreteket öltő kultusza, a bálványimádás és vallásos babonák elutasításaként – elsősorban a kálvinisták ítélték el kategorikusan, Luther megengedőbb álláspontot képviselt a képek szerepével kapcsolatban.¹²⁶ Az 1520-as években német területekről indult el, első jelentős hullámra 1522-ben Wittenbergben került sor Thomas Müntzer és Andreas Karlstadt támogatásával (Luther távollétében), de később számos európai országra áterjedt a jelenség.¹²⁷ 1523-24 folyamán Zürichben zajlott le hasonló folyamat, Ulrich Zwingli és Leo Jud nevéhez kapcsolhatóan, 1534-ben Münsterben, 1537-ben pedig Augsburgban törtek ki képrombolások. A motiváció pedig, ahogy Ulrich Zwingli mondta: *„ha elpusztítjuk a fészskeiket, a golyák többé nem térnek vissza”*.¹²⁸

1535-ben Genfben is sor került egy képrombolási hullámra, amely Guillaume Farel, francia származású reformátor prédikációjának hatására a Szent Péter-székesegyház belső díszítésének megsemmisítésével, szobrok és festmények össze-zúzásával vette kezdetét. A székesegyház ezt követően, a genfi polgárok reformációhoz való csatlakozásától és Kálvin János 1536-os svájci fővárosba érkezésétől kezdve a kálvinizmus első temploma és svájci központja lett.¹²⁹

Az ikonoklasmus legerőszakosabb megjelenési formája Franciaországban a vallásháborúkhöz, azon belül is a Kálvin tanait követő hugenották 1562-63 folyamán történt rombolási hullámához köthető, amelynek teljes székesegyházak estek áldozatul (például az orléansi), szobrokat csonkítottak meg, sírokat, ereklyéket pusztítottak

¹²⁵ Gamboni (2007) i. m. 25-50.

¹²⁶ „Ámde evangéliomi módon szólva a képekről, azt mondom és állítom, hogy senki sem köteles még az Isten képeit sem le rombolni öklével, hanem mind ez szabados dolog, és senki sem követ el bűnt, ha azokat öklével össze nem töri. Köteles mindenki Isten igéjével, tehát nem a törvénnyel, Karlstadt módra, hanem az evangéliommal törni össze, oly formán, hogy a lelkeket kioktatja és megvilágosítja, hogy bálványozás ezeket imádni, azokban bizakodni, mert egyedül Krisztusban kell bizakodni.” Luther Márton: Írás a mennyei próféták ellen a képekről és szentségekről, 1525. január, idézi: Evangelikus.hu: Dr. Luther Márton reformátor véleménye a képtiszteletről és a képrombolásról. 2018. február 6. <https://www.evangelikus.hu/archivum/dr-luther-marton-reformator-velemenye-a-keptiszteletr-l-es-a-keprombolasrol> (Letöltve: 2022.04.22.)

¹²⁷ Briggs – Burke (2012) i. m. 89-93.

¹²⁸ Idézi: Babelon – Chastel (2010) i. m. 20.

¹²⁹ Noyes, James: The Politics of Iconoclasm: Religion, Violence and the Culture of Image-Breaking in Christianity and Islam. London – New York, I.B. Tauris, 2016. 23-59.

el. A pusztítások ellenpontjaként, és ezen objektumok örökségi értékekkel való felruházottságát a korban jól mutatja, – és előrevetíti a mai értelemben vett örökségvédelem alapvető motivációit – hogy bizonyos esetekben az emberek jelentős összefogást tanúsítottak azok védelme érdekében: például Condom-sur-Baïse lakossága 30 000 fontot fizetett Montgomery grófjának a székesegyházuk megmentése érdekében.¹³⁰

A kálvinista képrombolási hullám 1566. augusztus és szeptember között a németalföldi területeken tetőzött: a *Beeldenstorm* („képvihar”) képrombolási mozgalom első momentuma a mai Franciaország területén Steenvorde Szent Lőrinc kolostora képeinek megsemmisítése volt, Sebastian Matte református lelkész prédikációját követően. A *Beeldenstorm* egyszerre 25 helyszínen zajlott és több száz flandriai apátság, templom, kápolna vált áldozatává.¹³¹

A reformációval ellentétben 19. század nyitányát jelző, a felvilágosodás eszméiben gyökerező francia forradalom elsősorban politikai-társadalmi indíttatású volt: a feudális alapokon, illetve az első két rend (papság, nemesség) kiváltságain nyugvó társadalmi rend és az abszolút királyi hatalmon alapuló királyi hatalom megdöntését célozta. Az 1789-ben kezdődő politikai mozgalom egyház- és királyellenességének is része volt a monarchikus jelképek, valamint a katolikus templomok megrongálása, megszenteltségeltelenítése, megsemmisítése. A reformáció példájához képest azonban ezen atrocitások kevésbé maguk a képek/tárgyak ellen, hanem az azok által képviselt szimbolikus tartalom ellen irányultak, a királyi hatalom és az *ancien régime* által képviselt társadalmi rend delegitimizálása és felszámolása céljával, annak kísérőelemeként.¹³²

Az erőszakos akciók áldozataként esett például a párizsi Notre-Dame-székesegyház királyképgalériája, a Sainte-Chapelle koronával díszített toronysisakja (*flèche*), vagy a francia királyok temetkezési helyéül szolgáló Saint Denis-székesegyházban található sírok (bár a síremlékek egy része művészeti értékük miatt múzeumba került).¹³³ 1792-ben a párizsi forradalmi kömmün megalakulása az *ancien régime* és a feudalizmus jelképeinek szisztematikus és legalizált pusztítását hozta el a következő há-

¹³⁰ Babelon – Chastel (2010) i. m. 13-25.

¹³¹ Briggs – Burke (2012) i. m. 89-93.

¹³² Gamboni (2007) i. m. 25-50.

¹³³ Babelon – Chastel (2010) i. m. 57-70.

rom év során: augusztus közepén a törvényhozás a szabadság és egyenlőség eszméjével ellentétes, a „despotizmus” tiszteletére állított szobrok, feliratok, reliefek eltávolítását rendelte el Párizsban.¹³⁴

A rendeletben rejlő ellentétességet, egyben az örökség által képviselt érték felismerését és átörökítésére irányuló szándékot mutatja, hogy ezzel párhuzamosan az 1790-ben felállított *Műemléki Bizottság* (majd az azt felváltó Átmeneti Művészeti Bizottság) számára a különös művészi értékkel bíró tárgyak megőrzését írta elő. Az állami múzeumok létrejöttét – és az örökségvédelem intézményesülését – is éppen ennél a momentumnál találjuk Franciaországban: a Louvre épülete például 1793 augusztusában nyílt meg múzeumként a nyilvánosság előtt. E közintézményekben az elhelyezett tárgyak kontextusokból kiragadva, így szimbolikus jelentéstartalmukat is némileg elveszítve mégis védelmet találtak (lényegében az ikonoklazmus rombolásmentes formájaként).¹³⁵

A monarchikus jelképek mellett az egyházi örökségben tett károk szintén értelmezhetőek az *ancien régime* felszámolását célzó törekvések részeként, egyrészt annak egyházzal való kapcsolata, másrészt az egyházi földbirtoklás ellenzéseként. Ennek fényében egyes szerzők az ikonoklazmus jelenségében a modern állam kialakítására irányuló törekvések megtestesülését látják.¹³⁶ Gamboni megállapítása szerint a pusztítás a forradalmi folyamat minden szakaszában jelen volt, „*hogy azt elősegítse, meggyőződést vagy félelmet keltsen, és hogy a változást visszafordíthatatlannak láttassa és azzá tegye*”. Ez előrevetíti a későbbiekben vizsgált kortárs példák mögött meghúzódó motivációkat is.

Ahogy a reformáció kapcsán említettem, az „ikonoklazmusnak” nem a fizikai rombolás volt az egyetlen formája, amely még inkább felhívja a figyelmet a jelenség tartalmának pusztán vandalizmustól eltérő voltára, szimbolikus, ideológiai töltetére. Akár a protestáns mozgalmak, akár a francia forradalom kapcsán megjelentek a műalkotások szimbolikus megsebzésének, kigúnyolásának különböző módjai, például ellenrituálék keretében, szakrális erejük gyengítése, profanizálásuk érdekében;¹³⁷

¹³⁴ Idzerda, Stanley J.: Iconoclasm during the French Revolution. *The American Historical Review*, 60. (1954) 1. 13-26.

¹³⁵ Uo., 13-26.

¹³⁶ Noyes (2016) i. m. 97-113.

¹³⁷ Például a templomokból eltulajdonított tárgyakat miseruhába öltözött *sans-culotte*-ok a Nemzetgyűlés üléstermébe kísérték, egyházi énekek éneklésével kísérve, vallási rituálék kigúnyolása érdeké-

vagy szobrok megcsonkítása, illetve azokon különböző kivégzési módok (lefejezés, elégetés vagy vízbe dobás) kivitelezése a büntetésvégrehajtás szimbolikájaként.¹³⁸

A második világháború – pusztítóerő növekedésével, a légi hadviselés polgári célpontokat is súlyosan érintő csapásaival – az épített környezet és örökségi elemek mindkét oldal általi rombolásában minden korábbi mértéket meghaladott. Az első jelentős, kulturális örökséget ért károk Gdansk 1939. szeptember 1-jei bombázásával történtek, amely csak a nyitányát jelentette a lengyel területeken történt pusztításoknak: egyes becslések szerint az ország műemlékállományának 43 százaléka megsemmisült a háború alatt. Varsóban volt a legsúlyosabb a helyzet a főváros műemléki épületeinek 80 százaléka teljesen megsemmisült az 1939. szeptember 25-én kezdődő, Luftwaffe általi bombázásokban.¹³⁹ A pusztítás szándékolt és szisztematikus volt: Jan Zachwatowicz építész, a háború után Lengyelország első általános műemléki felügyelőjeként Varsó óvárosa rekonstrukciós tervének kidolgozója így fogalmazott. *„A múlt emlékműveinek nemzetre gyakorolt jelentőségére az elmúlt évek tapasztalatai drasztikusan rávilágítottak, amikor a németek, minket mint nemzetet kívánva elpusztítani, lerombolták múltunk emlékműveit. Mert a nemzet és kultúrájának emlékművei egy és ugyanaz a dolog.”*¹⁴⁰

A szövetségesek részéről a RAF (Royal Air Force – Brit Királyi Légierő) Drezda elleni súlyos – hatalmas civil áldozatokkal járó – légitámadások 1945. februári fő csapása merül fel a leggyakrabban a kulturális örökségben tett aránytalan háborús pusztítások kapcsán a stratégiai bombázási offenzíva részeként. A támadások katonai szükségszerűsége erősen vitatható, hiszen a „barokk Firenze”-ként is város nem rendelkezett ipari – potenciális katonai infrastruktúrával, s a bombázások legsúlyosabban annak belvárosát érintették. Számos emblemikus épület esett áldozatául a bombázásoknak, így például a protestáns egyházi építészet egyik legjelentősebb épü-

ben. Forrás: Papp Júlia: „Mit nem tör le idő, emberi kéz letöri” (I. rész). Adatok az európai képrombolások történetéhez. 2000 Irodalmi és Társadalmi havi lap, (2002) 1. <http://ketezer.hu/2002/11/mit-nem-tor-le-ido-emberi-kez-letori-i-resz/> (Letöltve: 2022.04.22.)

¹³⁸ Uo.,

¹³⁹ Lambourne, Nicola: War Damage in Western Europe: The Destruction of Historic Monuments During the Second World War. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2001. 40-88.

¹⁴⁰ Jan Zachwatowicz írása a Biuletynie Historii Sztuki i Kultury című lap egy 1946-os számában. Idézi: Tomczyk, Paweł: 120 lat temu urodził się Jan Zachwatowicz, rekonstruktor Zamku Królewskiego w Warszawie. Dzieje.pl, 04/03/2020. <https://dzieje.pl/aktualnosci/120-lat-temu-urodzil-sie-jan-zachwatowicz-rekonstruktor-zamku-krolewskiego-w-warszawie> (Letöltve: 2022.04.18.)

leteként számontartott Frauenkirche 18. századi épülete, vagy az impozáns 19. századi Operaház (Semperoper) épülete.¹⁴¹

De a háborús pusztítások eredményeképpen nem csak az épített örökséget érte jelentős kár. A náci könyvégetések 1933. májusban vették kezdetüket a zsidók elleni atrocitások integráns részeként. 1933 és 1945 között a Holokauszthoz köthetően egyes becslések szerint több mint 100 millió könyv esett áldozatul Németországban, Lengyelországban pedig a zsidók könyveinek a becslések szerint 70 százalékát semmisítették meg.¹⁴² 1939-től a Gestapo szisztematikusan végezte a zsidó könyvgyűjtemények elkobzását, munkáját az 1941-ben Frankfurtban felállított *Institut zur Erforschung der Judenfrage* (Zsidókérdés-kutató Intézet) elnevezésű, Alfred Rosenberg-vezette testület felügyelte. Emellett a később említendő *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg* is kivette részét a feladatból: a könyvek begyűjtése két céllal történhetett: egyrészt a frankfurti intézet számára való anyaggyűjtést szolgálta (az intézet ennek eredményeképpen 1943-ra több mint félmillió kötettel rendelkezett), másrészt pedig a szükségtelennek ítélt írások megsemmisítését.¹⁴³

1.1.2. HÁBORÚS MŰKINCSEFOSZTOGATÁSOK

A műkincsek fosztogatása háborúk, megszállások során szintén nem újkeletű dolog, az ókortól (például asszír hódítások és Babilon elfoglalása) kezdődően a kereszties háborúkon át¹⁴⁴ hódító hadjáratok, háborúk folyamán az a hódító hatalom erejének és dominanciájának hangsúlyozásaként gyakran jelen volt.¹⁴⁵ A 18. század második felétől létrejövő nagy közgyűjtemények pedig újabb igényt támasztottak gyűjteményük bővítése érdekében újabb és újabb műtárgyak megszerzésére.¹⁴⁶

¹⁴¹ Lambourne (2001) i. m. 40-88.

¹⁴² Turku, Helga: *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*. Washington D.C., Palgrave Macmillan, 2018. 27-66.

¹⁴³ Richard Ovenden: *Burning the Books: A History of the Deliberate Destruction of Knowledge*. Cambridge, Massachusetts, USA, Harvard University Press, 2020. 119-141.

¹⁴⁴ Például a velencei Szent Márk székesegyház díszítő négy bronz lószobor (Szent Márk lovai) Konstantinápolyból a negyedik kereszties hadjárat zsákmányaként került a városba 1204-ben. A lovak Napóleon hadjárata idején újra lopás áldozatai lettek, a császár Párizsba szállíttatta őket, ahol a Diadalív tetejét díszítették, mígnem 1815-ben visszakerültek Velencébe. Forrás: Basilica di San Marco: The Quadriga of St. Mark's. <http://www.basilicasanmarco.it/basilica/scultura/la-decorazione-delle-facciate/quadriga-marciana/?lang=en> (Letöltve: 2022.04.22.)

¹⁴⁵ Turku (2018) i. m. 27-66.

¹⁴⁶ Higgins, Valerie: Plunder and Looting: Some Historical Reminders. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 409-437.

Az Első Francia Birodalom mértéktelen műkincsfosztogatásai az 1790-es évektől 1815-ig széles körben ismertek. Napóleon hadserege jelentős mennyiségű műkincset kobzott el a németalföldi területeket követően az olasz államok területén, szinte intézményes módon: szerződésekben és fegyverszüneti megállapodásokban rögzítette azoknak a műkincseknek a listáját, amelyeket az olasz területek jelentős városaiból eltulajdonított. A műtárgyakat aztán díszes felvonulás keretében, 29 szekeret megtöltve szállították végig Párizs utcáin (és végül a Louvre-ban kerültek elhelyezésre), az „új Róma” felemelkedésének szimbólumaként.¹⁴⁷ A fosztogatás nem állt meg Olaszországban: Egyiptom, Szíria, Észak-Európa és Spanyolország területei is áldozatul estek. Az 1815-ös bécsi kongresszus aztán elrendelte az eltulajdonított műkincsek visszaszolgáltatását, de erre teljes mértékben nem került sor.

A gyarmati időszak egyik leghírhedtebb példája a ma „benini bronzoknak” nevezett kb. 3000 műtárgy, amelyet a Brit Birodalom 1897-es büntető expedíciója során a Benini Királyság (ennek egykori területe a mai Nigéria déli részén található) fővárosából tulajdonított el a város lerombolásával – beleértve az Oba (az edo nép hagyományos uralkodója) palotáját is – együtt. Nigéria függetlenségének 1960-as elnyerése óta többször is kérte a műtárgyak visszaszolgáltatását, a benini bronzok mind a mai napig számos restitúciós ügy alapjai több nyugat-európai ország és Nigéria között.¹⁴⁸

Az Alfred Rosenberg vezette *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg* fosztogatásának mértékéről, illetve a szövetségesek által a nácik által eltulajdonított műtárgyak visszaszerzésére felállított Műemlékek, Szépművészetek és Archívumok programjáról a későbbiekben még lesz röviden szó, de a Náci Birodalom által a második világháború során végrehajtott műkincs-begyűjtésről itt sem mehetünk el szó nélkül. Az Adolf Hitler által Linzbe megálmodott nagyszabású Führermuseum gyűjteményének felállításán Rosenberg egysége mellett elsődleges szerep jutott az 1939. júniusban felállított, Hans Posse, majd később Herman Voss felügyelete alatt működő *Sonderauftrag Linz* elnevezésű egységnek. 1945-re több mint másfélezer műtárgyat gyűjtöttek be

¹⁴⁷ Turku (2018) i. m. 27-66.

¹⁴⁸ Az elmúlt években néhány ország és intézmény – például Franciaország, a berlini Humboldt Forum, a skót Aberdeeni Egyetem és a New York-i Metropolitan Museum of Art – ígéretet tettek a birtokukban lévő tárgyak hazaszállítására, de az eredmények egyelőre korlátozottak. Forrás: Greenberger: The Benin Bronzes explained: why a group of plundered artworks continue to generate controversy. *Artnews*, 2 April 2021, <https://www.artnews.com/feature/benin-bronzes-explained-repatriation-british-museum-humboldt-forum-1234588588/> (Letöltve: 2022.04.22.)

zsidó gyűjtemények lefoglalásán keresztül, melyek restitúciója a háborút követően azonnal megkezdődött.¹⁴⁹

1.2. ÚJ TÍPUSÚ FEGYVERES KONFLIKTUSOK

1.2.1. AZ ÚJ TÍPUSÚ FEGYVERES KONFLIKTUSOK JELLEMZŐI

A hidegháború utáni időszakban a klasszikus, államok közötti fegyveres konfliktusok számának csökkenésével párhuzamosan jelentősen megnövekedett az állami szint alatti konfliktusok száma. Erre vonatkozóan csak néhány számadat: a Heidelbergi Nemzetközi Konfliktuskutató Központ által évente kiadott, a politikai konfliktusokat globális szinten vizsgáló *Conflict Barometer* 2021-es statisztikái alapján a tavalyi évben 9 „államon belüli” (állami és nem állami szereplők által vívott [*intrastate*]), 8 „államon átnyúló” (állami és nem állami szereplők által vívott, legalább két szuverén államot érintő [*transstate*]), 3 kizárólag nem állami szereplők által vívott („állam alatti” [*substate*]), háborúnak minősíthető konfliktus volt, míg hagyományos, államok közötti (*interstate*) háború nem zajlott. Ha a korlátozott háborúkat¹⁵⁰ nézzük, az előző sorrend alapján 15 – 0 – 4 – 1 a rangsor.¹⁵¹ (6. számú ábra)

¹⁴⁹ Enderlein, Angelika – Flacke, Monika – Löhr, Hanns Christian: *Database on the Sonderauftrag Linz (Special Commission: Linz)*. Deutsches Historisches Museum. 2014. <https://www.dhm.de/datenbank/linzdb/einleitung.html> (Letöltve: 2022.04.22.)

¹⁵⁰ A kutatás három kategóriára osztva vizsgálja az erőszakos konfliktusok intenzitását: erőszakos válság, korlátozott háború, háború. Az erőszakos konfliktusok szempontjai magában foglalják a konfliktus eszközeinek (fegyverek használata; telepített humán erők nagysága), illetve következményeinek (áldozatok száma; menekültek/belső menekültek száma; pusztítás mértéke) vizsgálatát is. Forrás: Brien, Maximilian – Mertens, Jannik (főszerk.): *Conflict Barometer 2021*. Heidelberg Institute for International Conflict Research. Heidelberg, Germany, 2022. 9-10.

¹⁵¹ Uo., 19.

6. ábra: Konfliktusok intenzitásának konfliktustípusok szerinti megoszlása.¹⁵²

E konfliktusok egészen más képet mutatnak az államok között vívott fegyveres harcokhoz képest, akár a harcban álló feleket, akár a konfliktus kiterjedését, intenzitását, eszközeit, vagy finanszírozási módját tekintjük. Jelen alfejezet arra keresi a választ, hogy e megváltozott jellegű fegyveres konfliktusok számának növekedése milyen ok-okozati kapcsolatba hozható a kulturális javak ellen e konfliktusokban elkövetett, szimbolikus értékkel bíró, célzott támadásokkal. Jelen alfejezetben elsőként a (szakirodalomban különböző megnevezésekkel illetett) új típusú fegyveres konfliktusok okainak és meghatározó vonásainak, valamint a kulturális örökség ebben elfoglalt helyének elméleti kereteit vázolom fel, hangsúlyozva az afrikai kontinens és a közel-keleti térség különös kitettségét. Ezt követően az Ansar Dine terror-szervezet által az Észak-Maliban található Timbuktaban 2012 nyarán részben világörökségi védettség alatt álló, a helyi közösség számára kiemelt jelentőséggel bíró vallási objektumok ellen elkövetett támadások példáján kívánom igazolni az elméleti felvetéseket.

A hidegháború lezárultát követően egyrészt az addigi kétpólusú világrend biztosította támogatás és stabilitás megszűnt, másrészt a keleti blokk felbomlása határváltozásokat és az addigi, politikai döntések által önkényesen kialakított állami keretek és

¹⁵² Megjegyzés: államon belüli (intrastate), államon átnyúló (transstate), állam alatti (substate), államok közötti (interstate); vita (dispute), nem-erőszakos válság (non-violent crisis), erőszakos válság (violent crisis), limited war (korlátozott háború), háború (war). Kép forrása: Brien – Mertens (2022) i. m. 19.

állami kohézió megkérdőjeleződését hozta magával, amelyet a délszláv háború is jól példáz.¹⁵³

Az itt vizsgált új típusú fegyveres konfliktusok leírására nem létezik egységes meghatározás (sőt egyesek vitatják azok újszerűségét is¹⁵⁴). A jelenség megragadására többféle, egymást többé-kevésbé fedő koncepció található mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban. Az új háborúk,¹⁵⁵ kisháborúk,¹⁵⁶ hibrid háborúk,¹⁵⁷ negyedik generációs hadviselés,¹⁵⁸ aszimmetrikus konfliktusok¹⁵⁹ által leírt konfliktusfelfogások azonban főbb jellemvonásaikban hasonló jelenséget vázolnak fel. Mary Kaldor, brit professzor eredetileg 2003-ban megjelent, de azóta több átdolgozott kiadást megért, nagyhatású könyvében fogalmazta meg az „új háborúk” koncepcióját, amelyre jelen fejezet is nagymértékben támaszkodik. Ő a fegyveres konfliktusok megváltozásának fő gyökerét a hidegháború után kialakult hatalmi vákuum mellett a globalizációban – vagyis a (gazdasági, technológiai) globális összekapcsoltság erősödésében és a politikai hatalom jellegének megváltozásában (állami hatalom és a szervezett erőszak monopóliumának eróziója)¹⁶⁰ – látta. Az új háborúk elméletét a

¹⁵³ Hoyt, Timothy D.: Security and Conflict in the Developing World. In: Brown, Michael E. (szerk.): *Grave new world: security challenges in the 21st century*. Washington, D.C., Georgetown University Press, 2003. 213-227.

¹⁵⁴ Egyes nézetek szerint nem a hadviselés természete változott meg, hanem a háború nyugat általi percepciója. A harcmódot és a bevetett eszközök skáláját átalakították az új technológiák, illetve a gazdasági globalizáció hatásai, de a háború alapvető célja nem változott. A fegyveres konfliktusok mozgatórugója a korábbi évszázadok háborúihoz hasonlóan elsősorban geopolitikai és ideológiai, illetve gazdasági, politikai irányultságú. Forrás: Malesevic, Sinisa: *The Sociology of War and Violence*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. 311-332.

¹⁵⁵ Lásd: Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Third Edition. Stanford, Stanford University Press, 2012., illetve Münkler, Herfried: *The New Wars*. Cambridge, Cambridge Polity Press, 2005.

¹⁵⁶ Lásd: Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1989.

¹⁵⁷ Lásd: Hoffman, Frank G.: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, USA, Potomac Institute for Policy Studies, 2007. magyar szakirodalomban pedig: Rácz András: *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában*. KKI-tanulmányok, 2014. október 15.

¹⁵⁸ Lásd: Somkuti Bálint: A negyedik generációs hadviselés, illetve: Kiss Álmós Péter: Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció. In: Resperger István – Kiss Álmós Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014. 48-65. és 66-80.

¹⁵⁹ Lásd: Caforio, Giuseppe: The Sociology of the Military and Asymmetric Warfare. In: Caforio, Giuseppe – Nuciari, Marina (szerk.): *Handbook of the Sociology of the Military*. Second Edition. Cham, Springer International Publishing AG, 2018. 497-522.; a magyar szakirodalomban pedig: Resperger István – Kiss Álmós Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014.

¹⁶⁰ Ez az erózió mind felülről, mind alulról gyengíti az állam hagyományos pozícióját. Egyrészt a nemzetközi katonai együttműködések és nemzetközi normák ritkábbá teszik az egyoldalú katonai agressziót egy állam részéről. Másrészt pedig az erőszak privatizálásával különböző paramilitáris csoportok kezébe kerül. Forrás: Kaldor (2012) i. m. 71-93.

volt Jugoszlávia mellett Afrika területén lezajlott konfliktusokban látta elsősorban igazoltnak.¹⁶¹

Afrika esetében azt láthatjuk, hogy a gyarmati időszak által létrehozott – az etnikai, vallási határvonalakat gyakran teljesen figyelmen kívül hagyó – mesterséges határok közé zárt államok bár az 1950-1970-es években elnyert függetlenségüket követően működőképesnek bizonyultak, de a hetvenes évek gazdasági válsága bebizonyította, hogy gazdasági fejlődésre képtelenek, a bevételek csökkenése folyamatosan növekvő adósságspirálba döntötte őket.¹⁶² A hidegháborús nagyhatalmi patronátus megszűntével pedig a felszín alatti feszültségek új lángra kaptak. Az afrikai kontinens mindmáig a legkonfliktusosabb területnek tekinthető: a *Conflict Barometer* 2021-re vonatkozó adatai alapján a globális szinten beazonosított 20 háború közül 16, valamint a 20 korlátozott háború közül 6 a szubszaharai térségben zajlott. A második helyen pedig a nyugat-ázsiai – észak-afrikai – afganisztáni (amely a jelen értekezésben Közel-Keletként aposztrofált térséget is magában foglalja) térség szerepelt 3 korlátozott és 3 teljes-skálájú háborúval.¹⁶³

A korábbi geopolitikai – (politikai) ideológiai szembenállást a hidegháborút követően felváltották a kultúrák, civilizációk közti ellenétek.¹⁶⁴ A kilencvenes években előállt identitásválság hatására a kulturális azonosulás fontossága jelentősen megnövekedett az identitás más formáihoz képest, ez legjobban a nemzetállam-kialakítási törekvések esetében látható. Kaldor szerint az új háborúk fő mozgatórugója az (etnikai, nyelvi, nemzeti, klán-, törzsi, faji, vallási identitás köré épülő) *identitáspolitikákban* rejlik, ezáltal a korábban ismertetett, a közösségi identitás fenyegetettségére épülő társadalmi biztonság mint elméleti keret jól alkalmazható értelmezésükre. Ezen identitásalapú konfliktusok általában a közös emlékezetre, dicsőséges múlttra, vagy korábbi sérelmekre építve kívánják mozgósítani a lakosságot a politikai célok – akár

¹⁶¹ Uo., 1-14.

¹⁶² Chabal, Patrick: Introduction: violence, power and rationality: a political analysis of conflict in contemporary Africa. In: Engel, Ulf – Gentili, Anna-Maria – Chabal, Patrick (szerk.): *Is violence inevitable in Africa? theories of conflict and approaches to conflict prevention*. Boston, Brill, 2005. 8-10.

¹⁶³ Brien – Mertens (2022) i. m. 14-28.

¹⁶⁴ Lásd: Huntington, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, 1996.

az államhatalom megszerzése – érdekében. Természetüknél fogva kizárólagosak, így áthidalhatatlan fragmentációhoz vezetnek az adott társadalmon belül.¹⁶⁵

Más szerzők ezzel ellentétben nem az etnikai-vallási törésvonalakban látják a modern konfliktusok fő gyökerét, például Herfried Münkler, a Humboldt Egyetem politológus professzora szerint az etnikai és vallási ellentétek csupán felerősítik azokat.¹⁶⁶ Hasonlóan, Edward E. Azar, az „*elhúzódozó társadalmi konfliktusok*” koncepciójának megalkotója szerint e konfliktusok alapvető forrása egy adott közösség fejlődését, igényeit biztosító tényezők megtagadása, amelynek az etnikai identitás, illetve annak el nem ismerése csupán egy eleme. Emellett a hatékony politikai részvétel biztosításának, vagy a kulturális biztonság hiánya is közrejátszanak a konfliktus kialakulásában.¹⁶⁷ A marginalizáció, diszkrimináció, depriváció, de akár történelmi traumák kollektív tragédiaként történő megélése olyan kollektív sérelmek lehetnek, amiket ha az állam nem kezel megfelelően, könnyen vezethetnek a fennálló politikai rend megváltoztatására irányuló erőszakos fellépésekhez, ahol a kulturális autonómiától kezdve a teljes függetlenségig terjedhet törekvéseik skálája.¹⁶⁸ Ez egybecseng a fentiekben a társadalmi biztonság teoretizálása kapcsán tett észrevételekkel, amely szerint más (például gazdasági, politikai) területen fennálló egyenlőtlenségek esetén a társadalmi biztonság körében értelmezhető – az identitás köré épülő – problémák könnyebben fognak biztonsági kihívássá válni.

Frances Stewart, az Oxfordi Egyetem professor emeritusa által leírt *horizontális egyenlőtlenségek* további segítséget nyújthatnak a vegyes etnikai és vallási színezettel rendelkező országokon belüli erőszakos konfliktusok okainak megértéséhez. Maga a fogalom a kulturálisan meghatározott csoportok mérete és az erőforrásokból való részesedésük közötti aránytalanság mértékére utal, amelyet négy dimenzióban lehet vizsgálni. A (1) politikai részvétel lehetőségei (különösen a politikai pozíciók megosztása a legmagasabb szinten) mellett (2) gazdasági szempontok (tulajdonjog, munkalehetőségek, jövedelmek terén tapasztalható különbségek), valamint (3) társadalmi szempontok (szolgáltatásokhoz való hozzáférés, humán eredménymutatók) is

¹⁶⁵ Kaldor (2012) i. m. 106-135.

¹⁶⁶ Münkler (2005) i. m. 6.

¹⁶⁷ Azar E., Edward: Protracted International Conflicts: Ten Propositions. In: Azar E., Edward – Burton W., John (szerk.): *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Colorado, Lynne Reinner Publishers, 1986. 28–39.

¹⁶⁸ Auwera (2010) i. m. 3-16.

közrejátszanak abban, hogy egy társadalmon belüli etnikai/vallási csoport diszkriminálva, kirekesztve érezze magát.¹⁶⁹

Végül, ami a téma szempontjából a legfontosabb, az a (4) kulturális státuszban tapasztalható egyenlőtlenségek vizsgálata, amely egyes kulturális normák, hagyományok, gyakorlatok és szimbólumok állam általi kizárását/ eltérő kezelését foglalja magában (amely szélsőséges esetben akár a későbbiekben bemutatandó kulturális genocídium formájában is testet ölthet). Ez kiterjedhet a vallás, a vallásgyakorlás, a nyelv és a nyelvi jogok, valamint az etnokulturális gyakorlatok elismerése terén tapasztalható különbségtételekre. Amellett, hogy a kultúra egyéb társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek keretezését is szolgálhatja, önmagában egy kulturális csoport ilyen irányú diszkriminálása önmagában is vezethet a csoport mobilizációjához a csoport-identitással való szoros kapcsolata miatt.¹⁷⁰

Az antidemokratikus rendszerek vagy éppen a központi hatalom összeomlása – amely utóbbiról bővebben az 1.4. alfejezetben lesz szó a törékeny államiság vizsgálata kapcsán – szintén az etnikai csoportok közti ellentétek kiéleződéséhez vezethetnek. Emellett a külső hatásoknak is jelentős szerepe lehet: a külső szereplők anyagi, politikai, morális támogatása, vagy más konfliktus átgyűrűzése is eredményezhet destabilizációt egy térségben, s intenzívebb fellépést, mobilizációt egy adott csoporton belül.¹⁷¹ Kaldor a globalizáció ellenhatásaként az erőszakos konfliktus potenciális okaként megjelenő törésvonalat gyakran a multikulturális, kozmopolita értékeket, a globalizáció által teremtett „horizontális kultúrát” képviselő felek, valamint a globális folyamatokból kizártak látszólag hagyományos, partikuláris értékei között látja.¹⁷²

Látni kell, hogy ezzel párhuzamosan e társadalmi-gazdasági sérelmek kohézióteremtő funkcióval is bírhatnak a diszkriminációt elszenvedő közösség körében, s egy közös identitás megformálásának igényét alakítják ki, amely aztán a közösség (akár

¹⁶⁹ Stewart, Frances: Horizontal Inequalities and Conflict: An Introduction and some Hypotheses. In: Stewart, Frances (szerk.): *Horizontal Inequalities and Conflict. Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. New York, Palgrave Macmillan, 2008. 3-24.

¹⁷⁰ Langer, Arnim – Brown, Graham K.: Cultural Status Inequalities: An Important Dimension of Group Mobilization. In: Stewart, Frances (szerk.): *Horizontal Inequalities and Conflict. Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. New York, Palgrave Macmillan, 2008. 41-53.

¹⁷¹ Yilmaz, Muzaffer Ercan: Intra-state conflicts in the post-Cold War era. *International Journal on World Peace*, 24. (2007) 4. 11-33.

¹⁷² Kaldor (2012) i. m. 106-135.

erőszakos) politikai fellépéséhez való mobilizációban is szerepet játszik.¹⁷³ Egy erős csoportidentitás megléte mellett fontos bizonyos mértékű kohézió is a csoporton belül, melynek kulcsszereplője a megfelelő vezetés, amely a sérelmek és követelések szószólójává válik, s a mozgalom megszervezését biztosítja.¹⁷⁴

Ez legszembeütőbbben a korábbi gyarmati országokban figyelhető meg, ahol az egykori gyarmattartók is kihasználták e törésvonalakat hatalmuk megerősítésére bizonyos csoportokat politikailag, gazdaságilag kirekesztve, majd a gyarmati rendszer felszámolását, illetve a hidegháború alatt fennálló patronátus megszűnését, s ezzel együtt a posztkoloniális rezsimek legitimációjának megrendülését követően ezek a felszín alatti feszültségek felerősödtek,¹⁷⁵ s a szembenálló felek kezében könnyen kijátszható eszközzé váltak ideológiájuk felépítésére és követők toborzására.

A korábban hivatkozott *Conflict Barometer* még egy számsorára érdemes itt hivatkozni: a kutatás keretében a konfliktusok szereplői által tematizált kérdéseket, elérni kívánt célokat is vizsgálták, tíz kategóriát határolva el (egy konfliktus természetesen több kategóriába is tartozhat). Háborúk / korlátozott háborúk esetén az első négy helyen az erőforrások vagy az azokból szerzett profit feletti harc (10 / 9), a fennálló politikai rendszer ideológiai, vallási, társadalmi-gazdasági vagy jogi berendezkedésének, vagy magának a rezsim típusának megváltoztatását célzó törekvések (9 / 5), egy kormányzati, vagy nem állami szereplő által egy államon belüli terület feletti kontroll megszerzésére irányuló törekvés (8 / 10), valamint az állami hatalom megszerzésének szándéka (5 / 5) szerepeltek. Utóbbi három szoros összefüggésben áll a társadalmi biztonság keretein belül értelmezhető érdekellentétekkel, illetve vallási-etnikai indíttatású törekvésekkel, még ha sok esetben nem is kizárólagos motivációi az adott konfliktusnak.¹⁷⁶

1.2.2. AZ ÚJ TÍPUSÚ FEGYVERES KONFLIKTUSOK ESZKÖZEI ÉS A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG SZIMBOLIKUS SZEREPE AZ IDENTITÁSVONATKOZÁSÁBAN

Az új típusú fegyveres konfliktusok szereplői is gyakran rendkívül heterogén képet mutatnak. A reguláris fegyveres erők (vagy azok maradványai) mellett a külön-

¹⁷³ Auwera (2012) i. m. 49-65.

¹⁷⁴ Yilmaz (2007) i. m. 11-33.

¹⁷⁵ Münkler (2005) i. m. 6.

¹⁷⁶ Brien – Mertens (2022) i. m. 19.

böző félkatonai (paramilitáris) csoportok, önvédelmi egységek, külföldi zsoldosok, valamint reguláris külföldi erők (például valamely nemzetközi szervezet által telepített válságreakáló /békeműveletek) egyaránt jelen lehetnek.¹⁷⁷

E háborúk gazdasága erősen decentralizált, egyrészt a belső erőforrások zsákmányolására, másrészt külső támogatásokra (akár a diaszpóra, akár külföldi kormányok részéről) szorul. Így például a fosztogatás, túszejtés, illegális kereskedelem gyakori eszközei e konfliktusoknak, így a háborús erőszak logikája beépül a gazdaság működésébe is.¹⁷⁸ Ennek egyik eleme lehet az illegális régészeti feltárások végzése, műtárgyak fosztogatása, illetve az ezekkel való tiltott kereskedelem, amelyről bővebben az 1.4. alfejezetben lesz szó.

Az eszközök tekintetében is jelentős változást figyelhetünk meg a konvencionális fegyveres konfliktusokhoz képest. Az aszimmetrikus hadviselés Giuseppe Caforio által megfogalmazott definíciója szerint a gyengébbik fél az erősebb féllel szemben *nem konvencionális eszközöket* használ, hogy a két fél közti különbséget áthidalja a harc során. Eszközei közé tartozik a *gerilla hadviselés*, *terrorizmus*, s ami a legfontosabb változást jelenti a korábbiakhoz képest, az *infokommunikációs technológiák média általi kiaknázása*. Ez utóbbi az egyik fő eszközévé válik az aszimmetrikus hadviselésnek, a (elsősorban a nyugati, illetve a konfliktus által közvetlenül érintett) közvéleményre való hatásgyakorlás, (illetve külföldi diaszpóra elérése, toborzás, szimpatizánsok megnyerése) érdekében a médián keresztül, amely végső soron a harci műveletek sikerét is eldönti.¹⁷⁹ ennek kapcsán egy érdekes kettősség figyelhető meg: a gyakran egy hagyományos, partikuláris kulturális ideológiát képviselő csoportok a tömegkultúra szimbólumait és technikai eszközeit igen széles körben alkalmazzák.¹⁸⁰ A terrorszervezetek vonatkozásában a modern infokommunikációs technológiák alkalmazásáról az 1.3. alfejezetben lesz bővebben szó.

Az aszimmetrikus hadviselés nem-konvencionális, a bűnözés és az ideológiai küzdelem eszközeinek keverékével jellemezhető¹⁸¹ eszközeinek célja lehet a „fejek és szívek megnyerése”, de akár a megfélemlítés, félelem-, gyűlöletkeltés, destabilizáció is. Végső soron célként jelenik meg a más identitással rendelkező lakosság

¹⁷⁷ Kaldor (2012) i. m. 136-165.

¹⁷⁸ Uo., 136-165.

¹⁷⁹ Caforio (2018) i. m. 497-522.

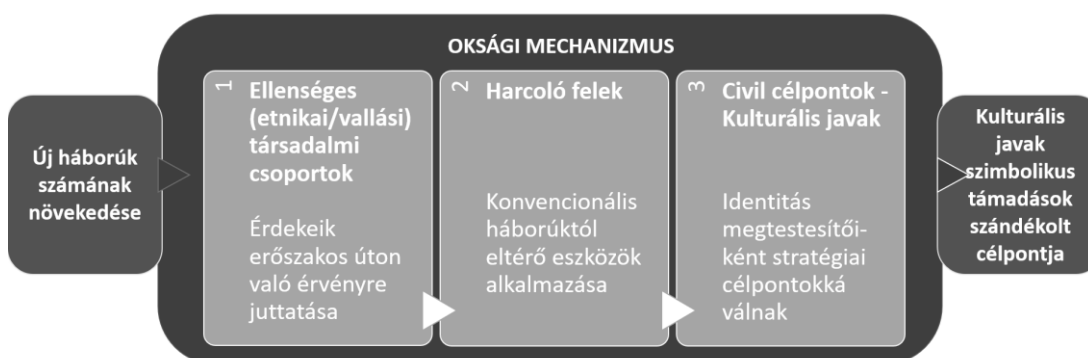
¹⁸⁰ Kaldor (2012) i. m. 22.

¹⁸¹ Caforio (2018) i. m. 497-522.

eliminálása is. Ezáltal civil személyek, objektumok gyakran célpontként jelennek meg e konfliktusokban, a civil áldozatok száma sokszorosa a katonaiakénak. Szélsőséges esetben a nemzetközi jog súlyos megsértésével járó népirtás, etnikai tisztogatás vagy egy terület akár fizikai, akár gazdasági, akár pszichológiai szempontból való lakhatatlanná tétele is megjelenhet.

A pszichológiai lakhatatlanná tétel egyik módszere lehet egy bizonyos közösség történelmét és kultúráját, vallását megtestesítő objektumok megsemmisítése, hogy a későbbiekben jogot se formálhassanak az adott területre,¹⁸² de e jelenség szélsőséges esetben a későbbiekben részletesebben bemutatandó „*kulturális genocídium*” fogalomkörébe is eshet. Robert Bevan megfogalmazásában ebben a környezetben az építész az etnikai, ideológiai, nacionalista csaták proxyjává válik, amellyel bizonyos történelmi tények elfeledtetését, illetve egy csoport történelmének újraírását érhetik el.¹⁸³

A fenti elméleti felvezetésből az alfejezethez kapcsolódóan, az alfejezet felvezetésében meghatározott ok és eredmény közötti ok-okozati folyamatot meghatározó, 7. számú ábrán látható oksági mechanizmus vázolható fel leegyszerűsítve a szakirodalmi áttekintés alapján.

7. ábra: Új háborúk és kulturális javak elleni szimbolikus támadások – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)

1.2.3. ESETTANULMÁNY: AZ ANSAR DINE ÉS TIMBUKTU

A fentiekben vázolt jelenség és oksági mechanizmus jól igazolható a Maliban egy évtizede zajló, változó intenzitású konfliktussal. A mind külső, mind belső tényezők eredményeképpen forráspontra hevített, etnikai-vallási színezettel is rendelkező

¹⁸² Kaldor (2012) i. m. 136-165.

¹⁸³ Bevan (2006) i. m. 20.

fegyveres konfliktus és abban a különböző radikális szervezetek térnyerése az ország északi területein található felbecsülhetetlen értékű, középkorig visszanyúló kulturális örökségben jelentős szándékolt károkat okozott (amely aztán, ahogy azt a 3. fejezetben látni fogjuk, több nemzetközi szervezetet is erőteljesebb elköteleződésre sarkallt a kulturális javak háborús védelme terén).

A 2012 januárjában kitört tuareg lázadás hátterében a mélyen húzódó etnikai el-
lentéten túl az észak-déli területek között az elnyomó kormányzati politika által fo-
lyamatosan szélesített fejlettségbeli különbségek is szerepet játszottak. Az iszlám
szélsőséges nézeteit valló szervezetek gyors térnyerése pedig az addigi nemzeti-
regionális biztonsági kihívást potenciális globális biztonsági fenyegetéssé tette, így
szükségessé vált a nemzetközi beavatkozás is. Az alábbi alfejezet terjedelmi korlátok
– valamint a téma szempontjából releváns elemek miatt – csupán a konfliktus gyöke-
reinek és első éveinek ismertetésére és a kulturális javak fenyegetettségével való ös-
szefüggéseire vállalkozik.

Mali a világ egyik legszegényebb országa, ami nem túl kedvező földrajzi fekvésé-
nek tudható be, az ország közel fele a Szaharához tartozik. A társadalom – Afrika
legtöbb országához hasonlóan – etnikailag rendkívül színes képet mutat (lásd 3. szá-
mú melléklet): a lakosság megközelítőleg fele az alapvetően fekete bőrű, s hagyomá-
nyosan földműveléssel foglalkozó mande csoporthoz tartozik. Az ország középső
területein bantoid csoportok élnek (például szonghaik, dogonok, fulánik). Az ország
északi sivatagos régiójában hagyományosan vándorló-állattenyésztő életmódot foly-
tató, világosabb bőrű arab-berber népcsoportok (tuaregek, mórok) vannak.¹⁸⁴ A tu-
aregek az ország teljes lakosságának megközelítőleg tíz százalékát teszik ki, de a
kisebbség jelen van a környező országokban, így Líbiában, Nigerben, Algériában és
Burkina Fasoban is, létszámuk összesen nagyjából hárommillióra tehető, ennek na-
gyobb része Maliban, illetve Nigerben él.¹⁸⁵

Az etnikai sokszínűség mellett erőszakos feszültségekhez vezető, társadalmi-
gazdasági-politikai realitásban gyökerező indokok vonatkozásában az 1.2.1. alfeje-
zetben felvázoltakat az új típusú fegyveres konfliktusok motivációi kapcsán az Afro-

¹⁸⁴ Besenyő János – Miletics Péter: *Országismertető Mali*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2013. 93-95.

¹⁸⁵ Marsai Viktor: Külföldi katonai beavatkozás Maliban – az Opération Serval háttere és eredményei. *Nemzet és Biztonság*, (2013) 1–2. 99-119.

baromètre felmérése igazolja Mali esetében. A kutatás a konfliktus 2012 elején való kirobbanásának okaival kapcsolatos percepciókat vizsgálta a lakosság körében 2012, illetve 2013 végén. 2012-ben a lakosság (1) a politikai elit patriotizmusának hiányát, (2) az állam gyengeségét, (3) a külföldi terroristák megjelenését, valamint (4) a politikai hatalom inkompetenciáját nevezte meg a konfliktus fő gyökereinek. 2013-ban némileg módosult a sorrend a konfliktus dinamikájának változásával és a terrorszervezetek térnyerésével együtt: (1) a külföldi terroristák megjelenését (2) a korrupció, (3) a természeti erőforrások körüli feszültségek, valamint (4) az állam gyengesége követte, mint az északi területeken folyó erőszak legfőbb vélt indítékai.¹⁸⁶

A tuareg szeparatista felkelésként induló – az alábbiakban röviden felvázolandó¹⁸⁷ – konfliktus előzményei egészen a gyarmati időszakig nyúlnak vissza. Az egykori francia gyarmat társadalmi megosztottságát már a volt gyarmattartók is igyekeztek kihasználni, majd az ország 1960-as függetlenné válása után az északi területen élő tuareg népcsoportok elnyomása tovább folytatódott a déli országrészben székelő, fekete dominanciájú kormány által. Az 1960-as, 1990-es és 2000-es évek is szemtanúi voltak tuareg felkeléseknek. Ezekre Bamako csupán katonai eszközökkel, elnyomó intézkedésekkel reagált. Emellett a központi kormány a különböző népcsoportokat, így az arabokat és tuaregeket, valamint bizonyos tuareg törzseket is igyekezett kijátszani egymás ellen, megakadályozandó, hogy azok egységesen tudjanak fellépni.¹⁸⁸

Mégis, az MNLA (Mouvement National pour la libération de l'Azawad – Nemzeti Mozgalom Azawad Felszabadításáért) elnevezésű nacionalista mozgalom által 2012. januárban – az északi területeken egy önálló állam létrehozásának céljával kirobbantott felkelés komolyabbnak bizonyult a korábbiaknál, amelynek megoldásához elegendően bizonyultak a nemzeti kormány intézkedései, s regionális, sőt nemzetközi szinten is aggodalomra adhattak okot, ugyanis a Tunéziából induló, s az észak-afrikai térség többi államába, így Líbiába is átgyűrűző arab tavasz eseményeivel,¹⁸⁹ illetve a

¹⁸⁶ Coulibaly, Massa: Perceptions populaires des cause et conséquences du conflit au Mali. *Afrobaromètre* n° 10. 13 April 2015. https://www.afrobarometer.org/wp-content/uploads/2022/02/ab_r5_5_policypaper10_fr.pdf (Letöltve: 2022.04.24.)

¹⁸⁷ Az események részletesebb elemzését lásd: Puskás Anna: A kulturális javak pusztítása Maliban és a nemzetközi válaszreakciók. *Hadtudomány*, 28. (2018) E-szám, 49-63.

¹⁸⁸ Chauzal, Grégory – Van Damme, Thibault: *The roots of Mali's conflict, Moving beyond the 2012 crisis*. CRU Report, Clingendael Institute, March 2015. 17-30.

¹⁸⁹ A '70-80-as években az egyre romló életkörülmények, a líbiai elnök, Moammer Kadhafi Afrika felé való nyitással jellemezhető külpolitikája, s a kínáló gazdasági lehetőségek miatt sok tuareg

régióban egyre nagyobb fenyegetést jelentő terrorizmussal szoros összefüggésben álltak.

Az MNLA kezdeti sikerei ellenére a korábban velük szorosan együttműködő és alapvetően az MNLA soraiból kiváló, szélsőséges nézeteket valló Ansar Dine („a Hit Védelmézői”) terrorszervezet ellenük fordult, ennek oka a különböző tuareg törzsek közti rivalizálásban keresendő. Az Ansar Dine más radikális csoportok segítségével¹⁹⁰ fokozatosan kiszorította az MNLA-t a jelentős városokból, s elhatárolta magát az MNLA által kitűzött politikai céloktól. A terrorszervezet az északi rész önállósága helyett az egész országra kiterjesztendő, iszlám jogrenden nyugvó államalakulatot kívánt létrehozni, s az elfoglalt városokban meg is teremtették ennek alapjait, a saria szerinti törvénykezés bevezetésével.¹⁹¹

Azt azonban itt fontos megjegyezni, hogy az etnikai sokszínűséggel ellentétben Mali vallási térképe egyszerűbb képet mutat, a társadalom mintegy 95 százaléka muszlim vallású, a szunnita mérsékelt, szúfi irányzatát¹⁹² képviseli és elhatárolódik a

települt át Líbiába (és más környező országokba), s sokan közülük csatlakoztak Kadhafi Iszlám Légiójába. Amellett, hogy ez lehetővé tette a diktátor számára, hogy hosszú távú szövetséget tudjon kiépíteni Mali északi lakosságával, haderejét is jelentősen növelte. Ez Mali számára is kifizetődőnek bizonyult, hiszen Kadhafi számos beruházást finanszírozott az országban. A líbiai rezsim 2011-es bukása után az egykori diktátor zsoldjában jelentős számban szolgáló tuaregek nagy mennyiségű fegyverrel felszerelve tértek vissza Mali területére, s újabb felkelést robbantottak ki. Forrás: Uo., 44-45.

¹⁹⁰ Ebben az időszakban az Ansar Dine mellett két jelentős terrorszervezet volt aktív a térségben: egyrészt az al-Kaida afrikai sejtjeként működő AQIM (al-Qaeda in the Islamic Maghreb – al-Kaida az Iszlám Maghrebben), amely bázisát Kidal városában alakította ki, másrészt pedig a MUJAO (Le Mouvement pour l’unicité et le jihad en Afrique de l’Ouest – Mozgalom az Egységért és a Dzsiháért Nyugat-Afrikában) mely az AQIM-ből vált ki 2011 őszén, majd 2013 augusztusában összeolvadt a Masked Battalion nevű szervezettel, létrehozva az al-Mourabitoun-t. Egy negyedik szervezet, a Macina Felszabadítási Front csatlakozásával 2017-ben létrehozta a négy terrorszervezet a JNIM (Jama’at Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin’) elnevezésű, al-Kaidához hű csoportosulást. Az al-Mourabitounból kiváló csoport ezzel párhuzamosan az Iszlám Állam sahéli sejtjét is megalapította ISGS (Islamic State in the Greater Sahara) néven, amely szintén aktív a térségben 2018 óta. A terrorszervezetek száma és működése folyamatosan változó mintát mutat, azonban az általuk képviselt biztonsági kihívás az egész térségre nézve súlyos biztonsági kihívás. Forrás: Brown, Will: The key actors battling for control of the Sahel. *The Telegraph*, 1 March 2020, <https://www.telegraph.co.uk/global-health/terror-and-security/key-actors-battling-control-sahel/> (Letöltve: 2021.07.29.)

¹⁹¹ Remek Éva: Ansar Dine – egy iszlamista szervezet. In: Kiss Álmós Péter (szerk.): *Afrikai terrorista- és szakadárszervezetek*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2015. 229-234.

¹⁹² A szúfi irányzat egyik legfontosabb jellemzője a szentek tisztelete: az „awliya’ allah” kifejezés leginkább Isten barátaként fordítható, a „szent” tartalma így eltér a nyugati kereszténység által használt kifejezésétől: nem az egyéni kvalitásokra, hanem a személy Istennel való közeli kapcsolatára helyezi a hangsúlyt. A 11-12. századtól a szúfi szentek sírhelyei egyre inkább közérdekűvé váltak, mert a vezetők felismerték annak előnyeit, ha „feltűnő kapcsolatot” építenek ki Isten megbízottjaival. Emellett megjelent a tiszteletdíj fizetése is a szentek sírjai felé, s azok zárandokutak célpontjaivá váltak. Bár hagyományosan az iszlám építéset jellemzője volt (pl. Taj Mahal Indiában), ma az iszlám szélsőségesek elutasítják a sírok építését. Forrás: Ernst, Carl W.: *Sufism, An Introduction to the Mystical Tradition of Islam*. Boston, Shambhala Publications, 2011. 58-71.

szélsőséges nézetektől, így a terrrorszervezetek által képviselt szélsőséges nézetek nem találtak fogékony táptalajra.

Az Ansar Dine, illetve a vele kapcsolatban álló AQIM (al-Qaeda in the Islamic Maghreb – al-Kaida az Iszlám Maghrebben) terrrorszervezetek 2012 áprilisában foglalták el Timbuktu városát. A két szervezet között megegyezés született, s a város a megszállás első szakaszában az Ansar Dine irányítása alá került, mivel ő nagyobb helyi elfogadottsággal rendelkezett a városban, s így nagyobb eséllyel tudta megnyerni a helyieket, de a két szervezet között szoros együttműködés volt. Szigorú intézkedéseket vezettek be a helyi közösség életének szabályozása és a saría-alapú törvénykezés gyakorlatba való átültetése érdekében. Ennek keretében egyrészt elnyomó/normatív – mint a Saría törvényszék, iszlám rendőrség, Hisbah-, és kommunikációs szerveket, mint média bizottság állítottak fel, illetve a biztonsági komponenst az AQIM-tagok biztosították.¹⁹³

A radikális iszlamista nézeteket közvetítő propagandájuk részeként 2012. június 30. és július 11. között 14 mauzóleumot és sírhelyet romboltak le, vagy rongáltak meg súlyosan barbár módszerekkel, csákányokkal, lapátokkal. Emellett a 15. századból származó Sidi Yahya mecset „szent kapuját” is megsemmisítették, az ahhoz kötődő, babonának és az iszlám hittől idegennek tekintett helyi hiedelem miatt (hogy annak a világ végezetéig zárva kell maradnia).¹⁹⁴

Timbuktu, „a sivatag gyöngye”, a középkorban a transzszaharai kereskedelem, valamint a régió fontos oktatási-tudományos-kulturális központja is volt – ahogy egy 15. századi közmondás tartja: *„a só északról jön, az arany délről, de Isten szava és a bölcsesség kincsei csak Timbuktuban találhatók meg”*.¹⁹⁵ Az UNESCO 1988-ban nyilvánította a világörökség részének a 3 mecsetet és 16 mauzóleumot – amelyek szúfi szentek sírhelyéül szolgálnak – magában foglaló műemlékegyüttest. Ezek a szent helyek az iszlám vallás Afrikában való terjedésében fontos szerepet játszottak, emellett egy hagyományos, agyagtéglát és pálmafát alkalmazó építészeti technikának

¹⁹³ Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Situation in the Republic of Mali (Pre-Trial Chamber I), ICC-01/12-01/15, Public Court Record of 01/03/2016. 35-40.

¹⁹⁴ Lafitte, Priscille: Ansar Dine détruit les mausolées de la grande mosquée de Tombouctou. *France24*, 10 juillet 2012, <https://www.france24.com/fr/20120710-mali-ansar-dine-attaque-grande-mosquee-djingareyber-tombouctou-mausolees> (Letöltve: 2022.04.15.)

¹⁹⁵ Besenyő – Miletics (2013) i. m. 35-38.

a lenyomatai, illetve a korábban virágzó város emlékeztetői.¹⁹⁶ Ez az értékes kulturális örökség, amely a „333 szent város”-ának jelképe, a helyi, s tágabban véve a mali társadalom számára a kollektív identitás fontos része, a társadalmi emlékezet fontos archetípusa volt.¹⁹⁷ Nem sokkal a támadások előtt, 2012 júniusában az UNESCO a helyszínt felvette a „Veszélyben levő Világörökség Jegyzékére”, de a pusztítások elkerülésében ez nem segített. A támadássorozatot kísérő narrációban mind a szalafita nézetekkel ellentétes „bálványok” tisztelete, mind a globalizált, nyugati világ értékei elleni akcióként minősítették a támadást. Az Ansar Dine egyik tagja a rombolások kapcsán így nyilatkozott: *„nincs olyan, hogy világörökség, nem létezik. A hitetleneknek nem szabad belekeveredniük a mi dolgunkba.”*¹⁹⁸

A különböző radikális szervezetek¹⁹⁹ térnyerésének következtében a nemzetközi beavatkozás hamar szükségessé vált. A bamakói kormány kérésére támogatást nyújtó francia erők végül 2013. január 28-án visszafoglalták a várost a Serval-, majd Panther-művelet keretében.²⁰⁰ Kivonulása előtt a legjelentősebb nyugat-afrikai kéziratgyűjteményt őrző Ansar Dine az Ahmed Baba Intézetet is felgyújtotta, amely több mint 40 000 értékes kéziratnak adott otthont. Szerencsére a városban és az intézetben őrzött kéziratok nagy részét sikerült már előtte kimenteni és Bamakóba szállítani, de így is mintegy 4000 darab elégett vagy eltűnt.²⁰¹

A franciák után nem sokkal az Afrikai Unió és az ECOWAS (Economic Community of West African States – Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége) által felállított AFISMA (African-led International Support Mission to Mali – Afrikai vezetésű nemzetközi támogató misszió Maliban) elnevezésű művelet is telepítésre került az országba. Az AFISMA anyagi és logisztikai hiányosságai miatt azonban az

¹⁹⁶ UNESCO: *World Heritage List - Timbuktu*. <http://whc.unesco.org/en/list/119/> (Letöltve: 2022.03.31.)

¹⁹⁷ Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Situation in the Republic of Mali (Pre-Trial Chamber I), ICC-01/12-01/15, Public Court Record of 01/03/2016. 15-17.

¹⁹⁸ Al Jazeera: Ansar Dine destroy more shrines in Mali. 10 July 2012. <https://www.aljazeera.com/news/2012/7/10/ansar-dine-destroy-more-shrines-in-mali> (Letöltve: 2022.04.04.)

¹⁹⁹ A szélsőséges vallási nézeteket valló csoportokra – gyakran hibásan – alkalmazott különböző kifejezések, így a radikalizmus, fundamentalizmus, extrémizmus, dzsihádzmus és iszlamizmus fogalmi elhatárolásairól bővebben lásd: Markovics Milán Mór: The importance of defining concepts related to religious extremism and its consequences for state security. In: Lenka, Čadová – Tomáš, Havlík – Veronika, Koleňáková; Ondřej, Heřman (szerk.): *New Approaches to State Security Assurance*. Brno, Csehország: Faculty of Military Leadership University of Defence, 2021. 147-153.

²⁰⁰ Marsai (2013) i. m. 99-119.

²⁰¹ UN: Mali: UN, European Union team up to restore Timbuktu's cultural heritage. 16 May 2014. <https://news.un.org/en/story/2014/05/468492> (Letöltve: 2022.04.04.)

ENSZ Biztonsági Tanácsa hamarosan annak átvételéről döntött, s 2013 júliusától kezdte meg működését – az országban azóta is jelen levő, az ENSZ minden eddigiekhez képest legvéresebb missziójaként számon tartott – támogató-békefenntartó jellegű MINUSMA-misszió (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali – az ENSZ többdimenziós integrált stabilizációs missziója Maliban), amelynek jelentőségéről a kulturális javak védelme szempontjából bővebben a 3.6. alfejezetben lesz bővebben szó. Bár a témához lazábban kapcsolódik, de fontos említést tenni a további külföldi jelenlétről is. Az ENSZ-misszió mellett szintén inkább a puha erőket képviseli az EU EUTM Mali (European Union Training Mission in Mali – Európai Unió Kiképző Missziója Maliban) kiképző missziója,²⁰² valamint a szintén az EU égisze alatt működő EUCAP Száhel Mali (European Union Capacity Building Mission in Mali – az Európai Unió Kapacitásépítő Missziója Maliban) civil válságkezelő, kapacitásépítő misszió. A konfliktus regionalizációjával összefüggésben, a már az egész térségre kiterjedően tevékenykedő francia Barkhane-művelet²⁰³ mellett a terrorizmus elleni harc érdekében Mali, Mauritánia, Csád, Burkina Faso és Niger által került felállításra a G5 Száhel szubregionális együttműködésésként.²⁰⁴

Lazarus Eloundou, az UNESCO akkori mali képviselője a város kulturális örökségében esett károk kapcsán így fogalmazott, amely jól tükrözi a pusztítások stratégiai jelentőségét a harcoló felek (a terrorszervezetek) részéről: *„Azok, akik a pusztításokat elkövetik, azért teszik, hogy az általuk elfoglalt területeken élő lakosságot a saját életfelfogásukra, kultúrájukra, vallásukra kényszerítsék, hogy minél jobban képesek legyenek uralni őket. (...) Mikor el akarják törölni a történelmed, azt akarják mutatni, hogy soha nem is léteztél.”*²⁰⁵

²⁰² Az EU missziójáról lásd bővebben: Remek Éva: *The European Union and the Sahel region – focus on the crisis in Mali and the EUTM Mali*. In: Biltsik Barbara – Marengo, Alessandro – Posta Nikolett – Zachar Péter Krisztián (szerk.): *New approaches in a complex world: International relations, history and social sciences*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2014. 143–154.

²⁰³ A franciák által biztosított Barkhane-művelet, valamint a 14 európai ország együttműködésében felálló Takuba teljes kivonásáról 2022. februárban született döntés Mali regnáló kormányával való feszültségek következtében. Forrás: Bourdillon, Yves: *La France se retire complètement du Mali*. *Les Echos*, 17 février 2022. <https://www.lesechos.fr/monde/afrique-moyen-orient/la-france-se-retire-completement-du-mali-1387715> (Letöltve: 2022.04.24.)

²⁰⁴ Marsai Viktor: Rejtő nyomában – magyar szerepvállalás a Task Force Takubában. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2021) 21. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2021_21.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

²⁰⁵ Daily Mail: Experts seek way home for Timbuktu manuscripts. 26 February 2015 <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2970191/Experts-seek-way-home-Timbuktu-manuscripts.html> (Letöltve: 2018.01.21.)

A lerombolt kulturális örökség jelentőségére utal az is, hogy nagyon hamar megmutatkozott a nemzetközi elköteleződés azok rendbehozatalára. Többek között Svájc, Norvégia, az Európai Unió, Hollandia, Bahrein, Horvátország, Mauritius és Andorra nyújtott anyagi támogatást, a MINUSMA pedig logisztikai segítséget.²⁰⁶ Az újjáépítési munkálatok 2014 tavaszán kezdődtek, s teljes egészében 2016 februárjában készültek el.

1.3. A (MÉDIA-ORIENTÁLT) TERRORIZMUS

1.3.1. A TERRORIZMUS FOGALMA ÉS AZ ÚJMÉDIA SZEREPE A TERROR-SZERVEZETEK KOMMUNIKÁCIÓJÁBAN

Az utóbbi évtizedben a médián keresztül közvetített terrorpropaganda részeként minden korábbit meghaladó célzott pusztításnak lehattunk szemtanúi a globális szinten is nagy jelentőséggel bíró kulturális javak vonatkozásában. Ezen alfejezet arra kíván rávilágítani, hogy milyen ok-okozati kapcsolat áll fenn a (közösségi) média mint kommunikációs eszköz terrorszervezetek általi használata és a kulturális javak pusztításának hatékony propagandaelemként való alkalmazása között. A terrorizmus, valamint az újmédia felé való eltolódás, illetve a két jelenség kapcsolatának és ebben az örökségi helyszínek ellen elkövetett támadások helyének elméleti megalapozását követően az alfejezet az ISIL által a Moszuli Kulturális Múzeumban 2015. februárban végzett pusztításainak példáját vizsgálva kíván gyakorlati alátámasztást nyújtani.

A *terrorizmus* jelenségének leírására nem létezik egységes definíció, illetve elmélet, leegyszerűsítve azt a szervezett erőszak egy formájának tekintjük, amely általában civil célpontok ellen irányul. A Stratégiai Védelmi Kutatóintézet kutatása által hivatkozott *Globális Terrorizmus Adatbázis* (GTB) az alábbiak szerint határozza meg a terrorizmus fogalmát: „nem állami szereplők illegális erővel és erőszakkal való fenyegetését vagy ezek tényleges használatát tekinti, valamilyen politikai, gazdasági, vallási vagy társadalmi cél elérése érdekében, félelem, kényszer vagy megfélemlítés útján.” Ami a GTB megközelítéséből kiemelendő, az az elérni kívánt cél jellege,

²⁰⁶ Uo.,

valamint, hogy a közvetlen áldozatoknál szélesebb körre akarnak hatni.²⁰⁷ A terrorcselekmények lehetséges formáiról az Európai Unió Tanácsa által kiadott közös álláspont nyújt egy nem kimerítő taxatív felsorolást. Ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy nem csak konkrét, a nemzeti jog által bűnösként meghatározott cselekmény elkövetése, hanem az azzal való fenyegetés is terrorcselekménynek minősülhet.²⁰⁸

A terrorizmusra vonatkozó kommunikációs elméletet először megfogalmazó Alex P. Schmid holland terrorizmus-kutató szerint a terrorizmus *erőszakos eszközök* mellett *propaganda eszközök* alkalmazására épül, azok *kombinációjának tekinthető*, ugyanis mindkettő az egyén vagy a csoport magatartásának megváltoztatására irányul: a terrorszervezet által véghez vitt erőszak, s annak közvetlen áldozatai instrumentális elemek a szélesebb közönségre való lélektani hatásgyakorlás érdekében. Schmid hét pszichológiai stratégiát határoz meg a provokatív terrorcselekmények mögött: a támadás célja lehet a hatóságok sebezhetőségének demonstrálása, a támadás következtében a hatóságok általi elfojtás alkalmazásának elérése, a kormány és támogatóinak demoralizációja, a közvélemény szimpátiájának megnyerése, megerősítése, az emberek radikalizációja vagy a politikai helyzet polarizációja, erőszakos cselekmények szükségessé váló beállítása, illetve az eszközről a felelősségre való áttérés. Ezek minél hatékonyabb érvényesítése érdekében olyan eszközöket használnak, amelyekkel növelhetik a nyilvánosságot.²⁰⁹

A *propaganda*²¹⁰ ezáltal központi eleme a terrorizmus vizsgálatának. A propaganda megfelelő formájának kiválasztásához a befolyásolni kívánt célcsoport, valamint a

²⁰⁷ Tóth Péter: Az Európai Unió terrorfenyegetettség 2000 és 2019 között, a számok tükrében. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet – Elemzések*, 2021/11. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2021_11_Talas.pdf (Letöltve: 2022.03.20.)

²⁰⁸ Ez alapján terrorcselekménynek minősülhet, a lakosság komoly megfélemlítésének; egy kormány vagy nemzetközi szervezet valamilyen cselekményre való jogellenes kényszerítésének; egy ország vagy nemzetközi szervezet alapvető politikai, alkotmányos, gazdasági vagy társadalmi felépítésének súlyos megingatásának vagy lerombolásának céljával elkövetett cselekmények. Ez történhet például személy élete vagy testi épsége elleni merénylet, emberrablás, túszejtés, közintézményben vagy infrastruktúrában való súlyos károkozás; fegyvergyártás, -birtoklás, -szállítás; stb. Forrás: 32001E0931. A tanács közös álláspontja (2001. december 27.) a terrorizmus leküzdésére vonatkozó különös intézkedések alkalmazásáról.

²⁰⁹ Schmid, Alex P.: Frameworks for Conceptualising Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 16. (2004) 2. 197-221.

²¹⁰ Propagandának tekinthetők az olyan, többé-kevésbé szisztematikus manipulatív célzatú tevékenységek, melyek egyéni vagy – ami a téma szempontjából kiemelt jelentőséggel bír – közösségi hiedelmek, attitűdök vagy magatartásminták megváltoztatására irányulnak. A sikeres befolyásolás érdekében olyan olyan jelképek kerülnek alkalmazásra, melyek (az egyén, vagy) egy adott közösség számára különleges jelentéstartalommal bírnak. Forrás: Smith, Bruce Lannes: Propaganda. *Encyclopedia Britannica online* <https://www.britannica.com/topic/propaganda> (Letöltve: 2019.01.12.)

célcsoport szokásainak, hiedelmeinek, félelmeinek mélyreható ismerete szükséges, mivel a propaganda csak akkor lehet hatásos, ha már létező narratívára, és egy olyan közönségre épít, amely azonosulni tud annak tartalmával.

Ezért a kulturális keretezés fontos szerephez jut, amelyre a terrorizmuskutatók kulturális és antropológiai megközelítései világítanak rá. A neodurkheimi elméletek hangsúlyozzák, hogy a megfelelő társadalmi reakció kiváltásához elengedhetetlen a cselekmény kulturális beágyazottsága. Az, hogy milyen kommunikációs stratégiát követ egy szervezet, milyen szimbólumrendszert, narratívát alkalmaz az erőszakos cselekmény alátámasztásához, meghatározó tényező a kitűzött cél elérése érdekében a célközönség körében. Vagyis: „*a sokk és a félelem érzetét a [a cselekmények által képviselt – a szerz.] jelentések biztosítják, nem a cselekmények önmagukban.*”²¹¹ A koppenhágai iskola kutatói által fémjelzett posztstrukturalista irányzat pedig a biztonságiasítási koncepció felől közelítve vizsgálja azt a társadalmi folyamatot, amelynek eredményeképpen egy adott entitás biztonsági fenyegetésként lesz keretezve a közbeszédben (esetünkben akár nemzeti, akár nemzetközi szinten), alátámasztva a folyamat szubjektív voltát.²¹² Ebből következően a kulturális kódok és társadalmi értékek ismerete is elengedhetetlen a terrorizmus és egyes cselekmények megértéséhez.

A terrorizmus mértékének nemzetközi szinten való növekedése mellett századunk terrorszervezeteinek stratégiája jelentősen más képet mutat a korábbiakhoz képest. Egyrészt a korábban centrális, központosított irányítás és működés helyett hálózatosodás figyelhető meg, amelynek következtében a központtól távol is végrehajthatók támadások. A média kulcsfontosságú eszközzé vált a propagandaközvetítésben, s a nagyobb média- (és lélektani) hatás elérése érdekében a szimbolikus helyszínek és időpontok még nagyobb jelentőséggel bírnak.²¹³

E tendenciák eredményeképpen a szakirodalomban megjelenő *média-orientált terrorizmus* fogalma olyan szándékosan végrehajtott cselekményekre utal, amelyek elsődleges célja a média és ebből következően az általános közönség figyelmének felkeltése.²¹⁴ Az eszközök és a célpontok kiválasztása aszerint történik, hogy a hír-

²¹¹ Malesevic (2019) i. m. 179.

²¹² Malesevic (2019) i. m. 177-193.

²¹³ Horváth Attila: A terrorizmus és a média kapcsolatáról. *Acta Humana*, (2016) 5. 33-44.

²¹⁴ Martin, Gus: *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues*. Thousand Oaks, SAGE Publications Inc, 2003. 281.

adás minek tulajdonít kiemelt jelentőséget, minek van kiemelten hírértéke a média, illetve azon keresztül a nemzetközi közvélemény számára. A terrrorszervezetek által elkövetett cselekmények nem a tényleges áldozatokat, hanem az eseményeket nyommon követő embereket célozzák elsősorban. Brian M. Jenkins amerikai terrorizmus-kutató megfogalmazásában a terrorizmus „színház”, előre megkoreografált cselekmények sorozata a nemzetközi figyelem felkeltése érdekében.²¹⁵ A terrorista művelet sikeressége ennek tükrében teljes egészében azon múlik, hogy az esemény mekkora nyilvánosságot kap.²¹⁶ A média-orientált terrorizmus céljainak elérését a közösségi médiaplatformok működésének sajátosságai – algoritmusai – jelentősen elősegítik. A továbbiakban ezért az újmédia és azon belül is a közösségi média sajátosságaira, valamint a hírérték meghatározására, illetve mindezek terrorpropagandával való összefüggéseire térünk ki röviden.

Szűkebb értelemben az új információs és kommunikációs technológiák, valamint a digitalizáció megjelenésének és elterjedésének, tágabb értelemben viszont az 1960-as évektől végbemenő társadalmi, gazdasági, kulturális változásoknak²¹⁷ betudhatóan jelentős változás ment végbe a kommunikációs médiumok terén is az utóbbi évtizedekben. Ez, ahogy az előző alfejezetben láthattuk, a fegyveres konfliktusok jellegére és eszköztárára is kihatással volt. De a tömegkommunikációtól a digitális hálózati kommunikáció felé való eltolódás következtében az utóbbi elsődleges kommunikációs csatornává vált a terrrorszervezetek számára is, ahogy arra a későbbiekben bővebben is kitérünk.²¹⁸

A digitális hálózati kommunikáció által létrejövő *újmédia*²¹⁹ mint átfogó médiatípus²²⁰ megjelenése és elterjedése általánosságban is gyökeresen megváltoztatta a

²¹⁵ Jenkins, Brian M.: *International Terrorism: A New Kind of Warfare*. Santa Monica, California, The Rand Corporation, 1974. <http://www.rand.org/pubs/papers/2008/P5261.pdf> (Letöltve: 2018.12.09.)

²¹⁶ Schmid (2004) i. m. 197-221.

²¹⁷ Ilyen tényezőnek tekinthető például a globalizáció felgyorsulása, a posztmodern társadalmak létrejötte, a posztindustrializációs információs korszak kialakulása a nyugati társadalmakban, vagy a geopolitikai rend decentralizációja. Forrás: Lister, Martin – Dovey, Jon – Giddings, Seth – Grant, Iain – Kelly, Kieran: *New Media. A critical Introduction*. London, Routledge, 2009. 10-11.

²¹⁸ Klausen, Jytte: Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38. (2015) 1. 1–22.

²¹⁹ Szakadát István: Új média, hálózati kommunikáció. In: S. Nagy Katalin (szerk.): *Szociológia. Egyetemi jegyzet*. Budapest, Typotex, 2006. 165-178.

²²⁰ Az újmédia magában foglalja a kommunikációt lehetővé tevő és kiterjesztő tárgyak és eszközök mellett a kommunikációs tevékenységeket vagy gyakorlatokat ezen eszközök fejlesztése és használata érdekében, illetve az ezek köré szerveződő társadalmi szervezeteket és csoportosulásokat. Az újmédia területei például: CMC (computer mediated communication), a médiaszórás és fogyasztás új formái

kommunikációs környezetet. Az adott médium közönségéhez tartozó személyek itt többé már nem a tömeg részei, hanem egy olyan különleges hálózatéi, amelyet ők maguk választottak,²²¹ s amelynek nem csupán fogyasztói, hanem felhasználói is. Ez a személyre szabottabb információs tér²²² így az egyén részéről nagyobb aktivitást, interakciót feltételez és igényel, ellentétben a tömegmédia egyirányú kommunikációjával. Látszólag nő az egyén autonómiája, s erősödik a társas jelenlét mértéke, egy speciális közösséghez való tartozás érzése.²²³ Gabriel Weimann ezt a jelenséget „*narrowcasting*”-ként nevezi, amely egy értékrend, preferenciák, életkor vagy feliratkozás által meghatározott közösség számára való üzenetközvetítés, szemben a tömegmédiát jellemző „*broadcasting*”-gal.

Az újmédia rendkívül összetett fogalomköréből a számítógép által közvetített kommunikáció (computer mediated communication – CMC) releváns témám szempontjából. A CMC egy olyan virtuális közösséget feltételez, amelynek működése egy közös célon alapszik, közös normák, rítusok szabályozzák, mindazonáltal általában nyitottak, hozzáférhetők új tagok számára is.²²⁴ Hibrid nyelvként értelmezhető: mind a szóbeli, mind az írásbeli kommunikáció elemeit alkalmazza, s átmenetet képez a személyközi és a tömegkommunikáció között. A tagok közvetlenül interakcióba léphetnek egymással, de a kommunikáció e formája a személyközi kommunikációhoz képest a láthatatlanság, sőt anonimitás magasabb fokát teszi lehetővé, ezáltal a társadalmi kockázat és felelősségre vonhatóság csökken. Tekintettel arra, hogy a kommunikáció egy elektronikus közvetítő eszközön keresztül történik, a fizikai elhelyezkedés és idő veszít jelentőségéből, amely a kommunikáció költségességét is csökkenti.²²⁵

A különböző terrrorszervezetek kommunikációja szempontjából a közösségi média különösen érdekes és kiemelt CMC-eszköz a félelemkeltés mellett a tájékoztatás, propaganda-terjesztés, radikalizáció és a toborzás érdekében. 9/11-et, illetve az azt

(pl. interaktivitással jellemezhető médiaszövegek, hypertext-formátumok, világháló); virtuális valóság, meglévő média átváltozásainak sora. Forrás: Baym, K. Nancy: Interpersonal life online. In: Lievrouw, Leah A.–Livingstone, Sonia (szerk.): *Handbook of New Media. Social Shaping and Social Consequences of ITCS*. London, Sage, 2010. 35-54.; Lister et al. (2009) i. m. 13.

²²¹ McQuail, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 109-129.

²²² Weimann, Gabriel: *Terror on the Internet: the New Arena, the New Challenges*. Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 2006. 180-187.

²²³ McQuail (2003) i. m. 109-129.

²²⁴ Uo., 109-129.

²²⁵ Baym (2008) i. m. 35-54.

követő terrorizmusellenes kampányt követően egyre több terrorszervezet vetette meg a lábát a kibertérben.²²⁶ Az al-Kaida már igen korán felismerte az internet kiemelt szerepét a terroristák által képviselt harc globális szintre való emelésében; kezdetben zárt chatszobákon és fórumokon keresztül, majd 2011-től kezdve több más radikális szervezettel egyetemben a közösségi médiafelületeken is megjelent a terrorszervezet.²²⁷ Az internet, s azon belül is a közösségi média propaganda célokra való kiaknázását az ISIL fejlesztette igazán hatékonyra, az al-Kaidához képest egy sokkal nyitottabb és könnyebben hozzáférhető kommunikációs stratégiával. Ez egyrészt szélesebb nyilvánosságot tesz lehetővé, másrészt a „belépési küszöböt” is alacsonyabbra teszi a szervezetekhez való csatlakozásra nyitottak számára.²²⁸

A közösségi médiafelületek előnye, hogy az adott szervezet közvetlenül és valós időben tud kapcsolatba lépni széles közönséggel akár globális szinten, s ez által a tömegmédiában létező közvetítő elemek cenzúrázási/korlátozási lehetősége is kikerülhetővé válik, a hírek terjesztése pedig a követőkön keresztül, valamint e felületek algoritmusainak köszönhetően tovább hatványozódik.²²⁹

Itt fontos kitérni a *hírérték* mibenlétére is, mint a média-orientált terrorizmus definíciójának egyik kulcselemére. Teun van Dijk sémája alapján az, hogy mi alapján válik egy esemény hírré, olyan tényezőktől függ, mint az esemény újdonsága, frissessége, fontossága, közelsége, a célközönség témával kapcsolatos előfeltevései, az esemény korábbi ismeretekkel való összhangja, illetve az a sajátosság, hogy a deviáns és rossz hírek elsődlegességet élveznek.²³⁰ Aczél Petra megfogalmazásában a hírértéket a szociokulturális kontextus, a hír által közvetített esemény konfliktusossága, a konfliktus nagyságrendje, illetve az információ újdonsága határozza meg, vagyis ebben az értelemben a hírérték a hírben végbemenő retorizált dráma eredménye. Más megközelítésben a hírérték szimbólumalkotás, a hír alapját képező esemény keretezése által.²³¹

²²⁶ Weimann (2006) i. m. 180-187.

²²⁷ Jytte (2015) i. m. 1-22.

²²⁸ Koerner, Brendan I.: Why ISIS is Winning the Social Media War. *Wired*, April 2016 <https://www.wired.com/2016/03/isis-winning-social-media-war-heres-beat/> (Letöltve: 2022.03.30.)

²²⁹ Weimann (2006) i. m. 15-31.

²³⁰ Van Dijk, Teun: *News As Discourse*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc. 1988. 119-125.

²³¹ Aczél Petra: *Médiaretorika*. Budapest, Magyar Mercurius, 2012. 42-54.

Terrorcselekmények vonatkozásában az alkalmazott erőszak foka, a szimbolikus ábrázolás alkalmazása, látványos vagy különleges cselekmények végrehajtása olyan lényegi szempontok, amelyek alapján a szervezetek magukra tudják vonni a média figyelmét.²³² A hatékonyság és az időzítés rendkívül fontos a minél erősebb hatás kiváltása érdekében, így a megfelelő kommunikációs csatorna kiválasztása is jelentős szerepet játszik abban, hogy a legtöbb potenciális befogadóhoz jusson el a közvetíteni kívánt üzenet.²³³

Az adott terrorszervezet akkor éri el igazán a célját, ha minél szélesebb körben tudja a kívánt lélektani hatásokat kiváltani a közönség körében: a közvetlen ellenség túl akár a nemzetközi közvéleményt is képes befolyásolni. A szervezet erejét demonstrálva továbbá a kegyetlenséget, nyers erőszakot sugárzó felvételek eszközként használhatóak új követők toborzására mind a valós, mind az online harc megvívásához, illetve a meglévő tagok moráljának növelésére is alkalmasak. A terrorizmus fent említett kommunikációelméleti megközelítése jól rávilágít a támadások érték-közvetítési és toborzási funkciójára, mikoris az alábbiak szerint definiálja a terrorizmust: „*olyan erőszakos kommunikációs stratégia, ahol az erőszak új értékeket teremt, amely cserébe ingyenes nyilvánosságot biztosít.*”²³⁴

A cselekménnyel közvetíteni kívánt *üzenet* célközönségenként eltér: a támogatók számára a siker, erő, vízió kifejezése, az elkötelezettség és a büszkeség megerősítése a cél. Az ellenség irányába ezzel ellentétben egyfajta fenyegetésként, a döntéshozókra való nyomásgyakorlásként szolgál, célja a fennálló hatalomban való bizalom megrendítése, a nemzetközi közösség gyengeségének és tehetetlenségének demonstrálása, hogy akár online, akár a csatatéren felvegyék velük a harcot, félelem és bizonytalanság magvainak elhintése a közvélemény befolyásolásán keresztül.²³⁵ Egy, akár kivégzésről, akár rombolásról publikált közlemény a követőknek erőt sugároz, a nem követőkben félelmet, iszonyt kelt.²³⁶

A terrorszervezetek alaposan elemzik a célcsoport társadalmát, annak gyengeségeit, törésvonalait, médiáját a céljaik elérését szolgáló legmegfelelőbb mód megtalá-

²³² Martin (2003) i. m. 291.

²³³ Uo., 281-285.

²³⁴ McAllister, Bradley – Schmid, Alex P.: Theories of Terrorism. In: Schmid, Alex P. (szerk.): *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London and New York, Routledge, 2013. 201-271. 247.

²³⁵ Weimann (2006) i. m. 33-47.

²³⁶ Prier, Jarred: Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. *Strategic Studies Quarterly*. 11. (2017) 4. 64.

lása érdekében.²³⁷ Ugyanis akkor lesz valóban hatékony a szervezet által közvetíteni kívánt üzenet, ha a célcsoport valamely mélyen gyökerező félelmére, mítoszára, hiedelmére épít, amely rezonál az adott közösség történelmével, kultúrájával, elvárásaival.²³⁸

1.3.2. KULTURÁLIS JAVAK ELLEN ELKÖVETETT TÁMADÁSOK MINT A VIZUÁLIS RETORIKA ESZKÖZEI ÉS A MÉDIA ÁLTALI KERETEZÉS

Az audiovizuális eszközök mind nagyobb térnyerésével a vizuális retorika, a képi eszközökkel való befolyásolás egyre hangsúlyosabb szerepet kap akár a nyelvi kommunikáció kiegészítésére, akár attól függetlenül. Általános elképzelés, hogy a vizuális meggyőzés elsősorban érzelmileg hat a közönségre, ez azonban túlságosan leegyszerűsítő: egy nagyon képszerű szóbeli elbeszélés sokkal több érzelmet vált ki a közönségből, mint egy számadatokat ábrázoló grafikon. Az elhatárolás sokkal inkább az információ *élénkségében* (lásd 8. számú ábra) rejlik: vagyis, hogy az információ érzelmi szempontból mennyire érdekes és valóságos.²³⁹

8. ábra: Mi tekinthető élénk információnak? (saját szerk.)²⁴⁰

Amellett, hogy a vizuális ábrázolás nagyon rövid idő alatt több információt tud közvetíteni, átélhetőbbé, közvetlenebbé teszi az eseményt a befogadó számára, meggyőzőbben közvetíti az üzenetet (hiszen egyfajta bizonyíték is a kép). Ezáltal gyak-

²³⁷ Weimann (2006) i. m. 33-47.

²³⁸ Figchel, Jonathan: Radical Islamic Internet Propaganda: Concepts, Idioms and Visual Motifs. In: Ganor, Boaz – Von Knop, Katharina – Duarte, Carlos (szerk.): *Hypermedia Seduction for Terrorist Recruiting*. Amsterdam, IOS Press, 2007. 34-38.

²³⁹ Hill, Charles A.: The Psychology of Rhetorical Images. In: Hill, Charles A. – Helmers, Marguerite (szerk.): *Defining Visual Rhetorics*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2004. 25-40.

²⁴⁰ Uo., 25-40.

ran nyújt „élénkebb” információt, a realizmus magasabb szintjét képes érzékeltetni a valóságosság képzetén keresztül.²⁴¹ Egész egyszerűen abból adódóan, hogy a realisztikus képeket hasonlóan dolgozzuk fel, mintha közvetlenül átélnénk az eseményt, hasonló érzelmeket (alapreakciókat, mint félelem, düh, de összetettebb érzéseket is, mint például szeretet, büszkeség) vált ki belőlünk, mintha azt a saját bőrünkön tapasztalnánk.

A képek mindig kontextuálisak – a kép jelentése egyrészt az egyénben fogalmazódik meg, másrészt *kulturálisan is meghatározottak*, és ez befolyásolja egyébként azt is, hogy mi az, ami egyáltalán érzelmek kiváltására képes az adott célcsoport körében. Komplexebb érzelmek esetén még inkább szembetűnő a kulturális értékek által való meghatározottság, s ezen absztrakt értékek (például nacionalizmus) gyakran öltönek képi szimbólumokban testet. Így, amint az egyén magáévá teszi az adott értéket, az azt megtestesítő szimbólum az értékhez tartozó érzés kiváltására alkalmassá válik.²⁴² Például a nacionalizmus eszményének, s ezáltal a hazaszeretetnek szimbólumává így válik a nemzeti színű zászló; egy vallás vagy vallási irányzathoz való tartozás érzése például egy templom, mecset épületében; egy adott politikai közösséghez való kötődés pedig egy közös történelmi emléket megtestesítő emlékműben ölthet testet.

A konfliktusok megváltozott jellegének, illetve az újmédiák és azon belül is a közösségi média fejlődésének eredményeképpen a kulturális örökség mind nagyobb valószínűséggel válik terrorcselekmények áldozatává a támadás által elérendő hatás maximalizálásának érdekében.²⁴³ Egyrészt, a közösségi médiacsatornákon való kommunikáció azon sajátosságával indokolható, hogy a vizualitás e platformokon rendkívül fontos szerephez jut.²⁴⁴ Az ilyen jellegű támadások rendkívül látványosak, és fontos szimbolikus értékük van. Másrészt, viszonylag kis kockázattal járnak, s a kulturális javak rombolását ábrázoló képek, videók kevésbé durvák, mint emberéletek kioltásának közvetítése, mégis elég drasztikusak és súlyosak ahhoz, hogy felkeltse a média érdeklődését.

²⁴¹ Aczél (2012) i. m. 42-54.

²⁴² Hill (2004) i. m. 25-40.

²⁴³ Smith et al. (2016) i. m. 164–188.

²⁴⁴ A közösségi média vizuális fordulaton ment át az utóbbi években, amely a képcentrikus platformok és üzenetküldő alkalmazások népszerűségének növekedését jelenti. Forrás: Falkner, Simon – Vis, Farida – D’Orazio, Francesco: *Analysing Social Media Images*. In: Burgess, Jean – Marwick, Alice – Poell, Thomas (szerk.): *The SAGE Handbook of Social Media*. London, Sage Publications Ltd, 2018. 160-178.

A média által közvetített, leszűkített virtuális valóságban pedig még jelentősebbnek látszik a szervezet és az általa végzett pusztítás, így megtevesztésre is alkalmasak. Esetenként csupán a támadással való fenyegetés is járhat ugyanakkora hatással, mint maga a cselekmény, vagy egy el nem követett cselekmény elkövetettként beállítása is széles körű nemzetközi reakciót válthat ki, amely egyúttal arra is szolgál, hogy tesztelje, milyen következményekkel járna egy valóságos.²⁴⁵ A mai Moszul városán belül található ókori Ninive maradványainak elpusztításával először 2015 januárjában fenyegetett az ISIL, majd néhány hétre rá felröppent a hír, hogy a történelmi fal egyes részeit a terrorszervezet felrobbantotta, de ez hamarosan hamisnak bizonyult,²⁴⁶ viszont mindkét alkalommal jelentős médiavisszhangot generált a hír.

A társadalmi biztonság korábban bemutatott koncepciójába illeszkedve a kulturális javak ellen elkövetett támadások stratégiai szerepe abban áll etnikai, illetve vallási töltetű ellentétek során, hogy a célobjektumok az adott közösség számára a közös identitást, a történelmi múltat szimbolizálják. Így az ellenük végrehajtott támadással a közösség alapvető összetartó eleme sérül, ezáltal hatékony pszichológiai fegyverként funkcionálhat az ellenség megfélemlítése, megtörése, illetve távozásra bírása érdekében.²⁴⁷

Annak érdekében, hogy a cselekmény legitimként legyen feltűntethető, azt valamilyen magasabb társadalmi érdekléssel kell igazolni, amely ezekben az esetekben az leginkább a közös valláson, valamely vallási tanokon nyugszik, egyfajta szelektív morális önfelmentő mechanizmusként.²⁴⁸ A pusztítás mellé nyújtott eufemisztikus retorika, elkendőzve az elkövetett erőszakot, egyfajta isteni parancsként megjelenő nemes küldetesként állítja be az elkövetett rombolást.

A pusztítás által képviselt szimbolikus üzenet mind a támadó, mind az áldozat oldalán hasonló mechanizmus szerint tárgyasul. Neal Ascherson megközelítésében valójában a politikai közbeszéd az, amely egy ilyen kiemelt objektum megsemmisülését (kollektív identitást ért támadást) a személyes veszteséggel (társadalmi-

²⁴⁵ Smith et al. (2016) i. m. 164-188.

²⁴⁶ Medvegy Gábor: Bibliái műemléket robbantott fel az Iszlám Állam. 24.hu, 2015. január 29. <https://24.hu/kulfold/2015/01/29/bibliai-muemleket-robbantott-fel-az-iszlam-allam/> (Letöltve: 2019.02.10.)

²⁴⁷ Auwera, (2012) i. m. 49-65.

²⁴⁸ Smith et al. (2016) i. m. 164-188.

antropológiai identitást ért veszteség) párhuzamba állítja, s ezen az elképzelt azonosításon keresztül válik fontos és egyéni tragédiaként megélhetővé.²⁴⁹

Fontos hangsúlyozni, hogy – különösen a nemzetközi közvéleményre való hatás-
gyakorlásban – a különböző médiaorgánumoknak is kulcsfontosságú szerepe van. A
terrorcselekmények sokkoló képeinek – szinte valós idejű – közvetítésével, illetve
sok esetben a kontextus hozzáadásával,²⁵⁰ egyes esetekben akár a terrrorszervezetek
„*akaratlan támogatóivá*” is válhatnak.²⁵¹ A globális média szerepéről cinikusan ma-
ga Oszama Bin Laden így fogalmazott: „*A terror a legrettegettebb fegyver a modern
korban és a nyugati média könyörtelenül felhasználja azt saját emberei ellen. Féle-
lemmel és tehetetlenséggel tölti el az európai és egyesült államokbeli emberek pszic-
héjét. Amit az Egyesült Államok ellenségei nem tudnak megtenni, azt a saját médiája
megteszi.*”²⁵²

Az is látható, hogy míg korábban a terrrorszervezetek függtek erősen a tömegmé-
diától üzenetük nyilvánossá tétele érdekében, napjainkra megváltozott a helyzet. Az
afganisztáni Bamiján-völgy Buddha-szobrainak 2001. márciusi felrobbantásakor a
Talibán az Al-Jazeera egyetlen újságíróját engedte a helyszínre, hogy felvételt készít-
sen az eseményről, ez az „exkluzív” élő közvetítés globális ismertséget hozott a csa-
tornának.²⁵³ Ma viszont azt láthatjuk, hogy a hagyományos médiacsatornák is gyak-
ran a közösségi médiában közvetített tartalomtól merítik híreiket, mint ahogyan azt a
későbbiekben vizsgált, a Moszuli Kulturális Múzeumban végzett pusztításoknál is
látni fogjuk. Ezáltal az egyes médiacsatornák is fontos szerephez jutnak a probléma-
kör biztonságiasításában egyrészt közvetetten – a politikai elit narratívájának közve-
títésével –, másrészt közvetlenül is, az események saját keretezése által.

A fentiek alapján a média-orientált terrorizmus és a kulturális javak ellen elköve-
tett propagandisztikus támadások kapcsolatát tekintve a szakirodalom alapján a 9.
számú ábrán látható vázlatos oksági mechanizmus vázolható fel, amely a következő
alfejezetben bemutatandó esettanulmány alapjául szolgál.

²⁴⁹ Ascherson, Neal: Cultural destruction by war, and its impact on group identities. *Cultural Heritage in Postwar Recovery, ICCROM Conservation Studies*, 2005. 17-25.

²⁵⁰ Weimann (2006) i. m. 33-47.

²⁵¹ Horváth (2016) i. m. 33-44.

²⁵² McAllister – Schmid (2013) i. m. 247.

²⁵³ Bender, Larissa: Al-Jazeera – The Enigma from Qatar. *Qantara.de*, 6 November 2006.
<https://en.qantara.de/content/arab-satellite-media-al-jazeera-the-enigma-from-qatar> (Letöltve:
2022.04.29.)

9. ábra: Média-orientált terrorizmus és a kulturális javak – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)

1.3.3. ESETTANULMÁNY: AZ ISIL A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN ÉS A MOSZULI KULTURÁLIS MÚZEUMBAN 2015. FEBRUÁRBAN VÉGZETT PUSZTÍTÁSOK KÖZVETÍTÉSE

Az ISIL az észak-iraki Moszuli Kulturális Múzeumban, valamint Moszultól nem messze, az egykori asszír fővároshoz, Ninivéhez vezető Nirgal-kapunál végzett pusztításáról 2015. február 26-án tett közzé YouTube-csatornáján videót, amely a nemzetközi sajtót gyorsan bejárta. Az eredeti videót,²⁵⁴ illetve a Twitteren a történetekkel kapcsolatban megjelent nemzetközi médiatartalmat²⁵⁵ (az angol nyelvű nemzetközi sajtóorgánumok által közzétett tweeteket, valamint az általuk megosztott cikkeket) egy rövid tartalomelemzés keretében vizsgálva (ennek részleteiről lásd 2. számú melléklet), illetve a kapcsolódó szakirodalmat röviden elemezve kívánom az előző alfejezetekben felvázolt oksági mechanizmus gyakorlati működését alátámasztani az alábbiakban.

Az ISIL az első szélsőséges szervezetnek tekinthető, amely szisztematikusan aknáztatta ki a közösségi média vizuális ábrázolásbeli kapacitásait, jelentősen építve az al-Kaida korábbi stratégiájára és tapasztalataira.²⁵⁶ Valamint minden bizonnyal – előbbivel összefüggésben – a kulturális örökség célzott pusztítását is a legszélesebb körben alkalmazott terrorszervezet. Ezért véleményem szerint az ISIL közösségi mé-

²⁵⁴ Az eredeti videót a YouTube törölte, az elemzéshez az itt elérhető videót használtam: Jihadology.net: New video message from The Islamic State: “The Promotion of Virtue and the Prevention of Vice #1 – Wilāyat Nīnawā” on February 26, 2015 <https://jihadology.net/2015/02/26/new-video-message-from-the-islamic-state-the-promotion-of-virtue-and-the-prevention-of-vice-1-wilayat-ninawa/> (Letöltve: 2019.02.09.). Az elemzés alapjául szolgáló angol nyelvű átirat: Memri TV: ISIS Destroys Archaeological Treasures in Mosul. 26 February, 2015. <https://www.memri.org/tv/isis-destroys-archaeological-treasures-mosul/transcript> (Letöltve: 2019.02.09.)

²⁵⁵ A Twitteren Mosul keresőszóra 2015.02.26-2015.02.28. közötti időszakban közzétett találatok, illetve az általuk hivatkozott hírszövegek alapján.

²⁵⁶ Smith et al. (2016) i. m. 164-188.

dián közvetített propagandája, illetve annak nemzetközi média általi keretezése jó példaként szolgál a fenti elméleti keret bemutatásához.

Az ISIL-nek rendkívül széleskörű médiaszervezetet sikerült felépítenie 2006-tól kezdődően, amelynek keretein belül – a kalifátus 2014. júniusi kikiáltásával párhuzamosan – kifejezetten a nyugati közönséget célzó, angol, német, orosz és francia nyelvű tartalmakat közvetítő *Al-Hayat Media Center* is felállításra került. A központ egyebek mellett a 2014-2016 között megjelent *Dabiq* digitális, többek között angol nyelven publikált, a szervezet propagandáját közvetítő magazin megjelentetéséért is felelt.²⁵⁷

A szervezet magas minőségű tartalommal intenzíven volt jelen a világhálón, s így globális szinten széles közönséget érhet el üzeneteivel, kihasználva az egyes felületek algoritmusait (például #-ek, vagy bot-ok használata, vagy szoftverek alkalmazása, amely lehetővé teszi a tartalmak a követők adatlapján való automatikus megosztását a tartalmaiknak²⁵⁸). A kezdetben az ISIL által preferált tartalommegosztó platformok, így különösen a Twitter, a Facebook, a Tumblr és a YouTube idővel a terrorpropaganda visszaszorítása érdekében jelentős mennyiségű profilt töröltek/ függesztettek fel. 2015. augusztus és 2017. június között például 935.897 Twitter-profil függesztett fel a cég.²⁵⁹ Ezért a szervezet idővel áttért olyan más platformok használatára, mint például a szövegmegosztó Justpaste.it, a titkosított üzenetküldést lehetővé tevő Surespot és különösen a platformokon átívelő, s szintén végponttól végpontig titkosított funkciókat kínáló Telegram²⁶⁰.

Azt ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a szervezet által megjelenített erőszakos videók az interneten terjesztett tartalomnak csak kis részét teszik/tették ki, sokkal gyakoribbak a gazdasági hírek, közérdekű projektek, katonai győzelmeik bemutatása-

²⁵⁷ Schrader, Clay: *Islamic State. The New Reign of Terror*. Kiel, Alpha Editions, 2017. 91-94.

²⁵⁸ Schrader (2017) i. m. 91-94.

²⁵⁹ Weirman, Samantha – Alexander, Audrey: Hyperlinked Sympathizers: URLs and the Islamic State. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43. (2020) 3. 239-257.

²⁶⁰ Az utóbbi években az Europollal együttműködésben nagyszámú, terrorszervezetekhez köthető csatornát, profilt és bot-ot távolítottak el a platformról, egy 2019-es művelet során például mindösszesen 43.000 terrorizmushoz köthető profilt sikerült törölni. Bár a titkosított csatornán való levelezésekhez maga a cég sem fér hozzá, a nyilvános csatornákon és csoportokon keresztül közzétett üzenetek által azonosítani tudták a szélsőséges csoportokhoz személyeket. Így a profilok törlésével jelentősen sikerült megtörni a propagandaterjesztés és a titkosított kommunikáció lehetőségét a szervezet támogatói között, ezáltal nagyrészt sikerült kiszorítani az ISIL-t a platformról. Forrás: Feldstein, Steven – Gordon, Sarah: Are Telegram and Signal Havens for Right-Wing Extremists? *Foreign Policy*, 13 March, 2021. <https://foreignpolicy.com/2021/03/13/telegram-signal-apps-right-wing-extremism-islamic-state-terrorism-violence-europol-encrypted/> (Letöltve: 2022.04.29.)

val kapcsolatos beszámolók²⁶¹ – egy 2017-es kiterjedt tartalomelemzési kutatás alapján a megjelent tartalom egyharmada kifejezetten pozitív propaganda volt. Olyannyira, hogy egyes szerzők az ISIL közösségi média-megjelenését (elsősorban a Telegramon végzett tevékenységét vizsgálva) a szervezet rendkívül hatásos soft power eszközének tartják. A radikalizáció és toborzás érdekében a szervezet ideológiája és tevékenysége iránti vonzerő kialakítása, valamint a különböző kiadványaikon keresztül (mint például a fent említett *Dabiq*) a dzsihád kultúra terjesztése kulcsfontosságú eszközökké váltak.²⁶²

Elsőként vizsgáljuk meg a tágabb kontextust, hogyan illeszkednek a szervezet ideológiájába a moszuli múzeumban történt események. Benjamin Isakhan és José Antonio Gonzalez Zarandona, az ausztrál Deakin Egyetem kutatói az ISIL kulturális javak pusztításán keresztül közvetített propagandájának két motivációját határozzák meg. Az egyik a szimbolikus szektarianizmus: a térségben élő vallási(-etnikai) kisebbségek (például keresztények, jazidok,²⁶³ de akár a muszlim vallás más irányzatainak követői, úgymint siíták és szúfik) vallási kegyhelyeinek lerombolásával a fennhatóságuk alatt álló területet kívánták megtisztítani a szalafita elképzeléseikkel elentmondó vallási nézetektől, illetve felszámolni a vallási tolerancia és közös történelem nyomait. Ilyen célzatú támadás volt például Jónás (Younis, Yunus) próféta – keresztények, muszlimok és zsidók által egyaránt tisztelt, az iraki vallási sokszínűsége-

²⁶¹ Koerner (2016) i. m.

²⁶² Bloom, Mia – Daymon, Chelsea: Assessing the Future Threat: ISIS's Virtual Caliphate. *Orbis*, 62. (2018) 3. 372–388.

²⁶³ A hagyományosan az észak-iraki területeken, elsősorban a Szindzsár-hegységben élő, kurd etnikumhoz tartozó, de saját vallással rendelkező, Irak második legnagyobb vallási kisebbségeként számoltartott jazidi (jezidi/jezidita) közösség. Vallásuk – bár mind a kereszténységgel, mind az iszlámmal mutat rokonságot, illetve megjelennek benne az ókori perzsa zoroasztrizmus elemei is – egyedi mivoltából adódóan a rendkívül zárt közösség a történelem során számtalanszor volt kitéve üldöztetésnek, az Ottomán Birodalomtól kezdve Szadám Husszein arabizációs törekvésein át 2003 után autonómiát szerző Kurdisztáni Regionális Kormány asszimilációs szándékaiig. Legutóbb például az ISIL által, amelyről a későbbiekben bővebben is lesz szó. Létszámukat Irakban 550-600 ezerre becsülik. A jazidi vallás hívei születésükkel válhatnak csak a közösség tagjává. Mind a Bibliát, mind a Koránt elismerik, de vallási hagyományaik nagy része írásos formában nem létezik, szájhagyomány útján adják tovább, vallásgyakorlásuk a külvilág előtt nagyrészt rejtve marad. Ősi, monoteista vallásuk egyedi eredetmítoszon, Melek Tausz, a Pávaangyal tiszteletén alapul. A muzulmánok őt a Sátánnal (Iblisz) azonosítják, mert nem hajtott fejet Ádámnak Isten parancsára, ezért a jazidikat sátánimádóknak tartják, ez a történelem során számtalanszor átélte üldöztetésük indoka. Forrás: Zoonen, Dave van – Wirya, Khogir: Perceptions of Reconciliation and Conflict. *Erbil, Middle East Research Institute*, 2017. <https://www.usip.org/sites/default/files/Yazidis-Perceptions-of-Reconciliation-and-Conflict-Report.pdf> (Letöltve: 2020.09.10.)

get megtestesítő – moszuli mecsetének²⁶⁴ felrobbantása (2014. június). A következő hónap folyamán pedig minimum hat jelentős síta mecsetet és szentélyt, illetve több szúfi helyszínt semmisített meg Moszulban.²⁶⁵ A térség keresztény örökségében okozott széleskörű pusztítás szomorú példái a Damaszkusztól északkeletre található Mar Elian-i szír katolikus kolostor bulldózerekkel történt megsemmisítése 2015. augusztusban; vagy az iraki Moszul közelében fekvő, 6. századi Szent Illés-kolostor lerombolása néhány hónappal korábban, párhuzamosan a városban élő jelentős – 2014 elején több mint 100 000 főre becsült – keresztény közösség meggyengítésére, felszámolására tett törekvésekkel.²⁶⁶

Másik motivációként pedig a premonoteista képrombolást nevezték meg, amely a korábban a térségben fennállt – a Nyugat által is értékes civilizációs forrásnak tekintett, s gyakran UNESCO világörökségi védelem alatt is álló – politeista kultúrák nyomainak megsemmisítésében nyilvánult meg.²⁶⁷ Ez utóbbira az iraki Hatra maradványainak (2015. március), vagy a szíriai Palmüra Baalshamin és Bel templomainak (2015. augusztus) súlyos megrongálása mellett Moszul múzeumában elkövetett – és a közösségi médiában videó formájában széles körben terjesztett – pusztítások is példaként szolgálnak.

A 2016 elejéig kulturális örökségi helyszínek elleni, szélsőséges szervezetek (nem kizárólag, de túlnyomóan az ISIL) általi célzott pusztítások mértékét és kiterjedését az Antiquities Coalition amerikai think-tank által összeállított térkép jól mutatja (lásd 4. számú melléklet).

A Moszuli Kulturális Múzeum Irak második legnagyobb múzeumaként elsősorban az észak-iraki moszuli régió gazdag, több ezer éves történelmének bemutatására szolgál, az asszír, a hellén és az iszlám időszakán keresztül. A múzeum gyűjteménye nagyjából 1500 műtárgyat foglal magában és mintegy 2 600 m² kiállítótérrel rendel-

²⁶⁴ Sigal, Samuel – Farhan, Sara – Lawandow, Atoor: ISIS Destroyed Jonah's Tomb, but Not Its Message. *The Atlantic*, 24 July 2017 <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/07/tomb-of-jonah-mosul-isis/534414/> (Letöltve: 2019.11.20.)

²⁶⁵ Isakhan, Benjamin – Gonzalez Zarandona, José Antonio: Layers of religious and political iconoclasm under the Islamic state: symbolic sectarianism and pre-monotheistic iconoclasm. *International Journal of Heritage Studies*, 24. (2018) 1. 1-16.

²⁶⁶ Major Balázs: A közel-keleti keresztények épített öröksége és pusztulása – rövid áttekintés. In: [szerző nélkül]: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2017*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2017. 139-147.

²⁶⁷ Isakhan – Gonzalez Zarandona (2018) i. m. 1-16.

kezett. Az ISIL által közvetített pusztítások elsősorban az asszír műtárgyakat, valamint a hatrai lelőhelyről származó leleteket érintették.²⁶⁸

Az ISIL által 2015. február 26-án a YouTube-on közzétett videóban a múzeum műtárgyaiban, illetve a Nirgal-kapu lamasszusain barbár módszerekkel, kalapácsok segítségével végzett rombolásokat közvetítő felvételek mellett a terrorszervezet egy tagja magyarázza a történések indoklását, a pusztító tevékenység szimbolikus üzenetét alátámasztva. Elmondása szerint a videón látható szobrok az asszírok, akkádok és más népek által évszázadokon át Allah helyett imádott bálványai, politeista kultúrák bálványimádásának elpusztítandó maradványai: *„Ő muszlimok, a romok, melyeket mögöttem láttok, korábbi évszázadok embereinek bálványai, melyeket Allah helyett imádtak. Az asszírok, akkádok és mások eső-, földművelés és háborúistent csináltak maguknak és imádták őket Allahal együtt, igyekeztek őket kielégíteni mindenféle áldozatokkal.”*²⁶⁹

A szobrok elpusztításának indoklása eufemisztikus, az magasabb cél érdekében, Allah nevében, isteni utasításra történik, figyelmen kívül hagyva a Nyugat által a szobroknak tulajdonított rendkívül magas értéket: *„Mohamed próféta a saját becses kezével zúzta össze a bálványokat, mikor meghódította Mekkát. Mohamed próféta arra utasított minket, hogy zúzzuk össze és pusztítsuk el a szobrokat. Ez az, amit a társai is tettek később, mikor földeket hódítottak meg. Mivel Allah arra utasított minket, hogy zúzzuk össze és pusztítsuk el ezeket a szobrokat, bálványokat és romokat, könnyű engedelmeskednünk, és nem törődünk azzal sem, ha több milliárd dollárt is érnek.”*²⁷⁰

A *Dabiq* az eseményeket követően megjelent számában az elkövetett pusztítások céljaként a „hitetlenek” (*kuffar*) felbőszítését, a vallási előírások teljesítését, a bálványimádás felszámolását fogalmazta meg a Korán előírásainak megfelelően. A cikk ezzel a mondattal zár: *„Allah tisztítsa meg minden muszlimok földjét a múlt és a jelen bálványaitól”.*²⁷¹

²⁶⁸ World Monuments Fund: Mosul Cultural Museum. Last updated: October 2021. <https://www.wmf.org/project/mosul-cultural-museum> (Letöltve: 20022.04.29.)

²⁶⁹ Jihadology.net (2015) i. m.

²⁷⁰ Uo.,

²⁷¹ Erasing the legacy of a ruined nation. *Dabiq* No. 8. 22-24. Elérhető: <https://jihadology.net/2015/03/30/al-hayat-media-center-presents-a-new-issue-of-the-islamic-states-magazine-dabiq-8/> (Letöltve: 2019.02.10.)

Van Dijk előzőekben bemutatott sémáját alkalmazva a hírértékkel kapcsolatban, a nagy nemzetközi sajtóvisszhangot alátámasztja az esemény súlya, mivel rendkívül értékes, asszír és hellén emlékeket érintett a támadás (bár később kiderült, hogy a pusztítás idején a múzeum műtárgyainak csak töredéke volt a múzeumban, illetve az összezúzott tárgyak között több másolat is volt).²⁷² A korábbi ismeretekkel, a célközönség témával kapcsolatos előfeltevéseivel összhangban állt, ugyanis – ahogy a fentebb említett példákban is látható – abban az időben az ISIL számos egyéb hasonló támadást követett el az uralma alatt tartott iraki és szíriai területeken, s a terror-szervezet deklarált ideológiájába is beleillett az esemény.

Az emberiség bölcsőjének tekintett térség egyik legfontosabb, többezer éves kincset őrző intézménye ellen elkövetett támadásról készült felvétel egyrészt értelmezhető részben a Nyugat felbőszítésére, illetve tehetetlenségének bizonyítására tett kísérletként, másrészt pedig a térségben élő asszír keresztények²⁷³ elleni támadássorozat egyik elemeként.²⁷⁴ A (potenciális) támogatók irányába pedig a szervezet erejét és ideológiai alapvetéseit igazolja. Ezáltal a támadás célközönsége a nemzetközi közvéleményt, a helyi (keresztény) lakosságot, valamint a radikális eszmékkel szimpatizáló iszlám közösségeket – akár helyi, akár globális viszonylatban – foglalja magában.

Mint ahogy korábban említettem, a hírek kontextusának megalkotásában a médiának (illetve az azon keresztül megszólaltatott nemzetközi szereplőknek) jelentős szerepe van. A médiaközlemények az események hátterét, a Nyugat ahhoz való viszonyulását magyarázzák: az általam vizsgált, nemzetközi sajtóban megjelent cikkekben gyakorta esik utalás az évezredes, a térségben jelenlévő különböző vallások, vallási irányzatok közötti békés együttélés nyomainak eltüntetésére, a barbár, erőszakos extrémizmusra, a közös történelem elpusztítására, melyeket az évezredes szobrok

²⁷² Al-Salhy, Suadad: The full story behind ISIL's takeover of Mosul Museum. *Al Jazeera*, 9 March 2015 <https://www.aljazeera.com/news/2015/03/full-story-isil-takeover-mosul-museum-150309053022129.html> (Letöltve: 2019.02.13.)

²⁷³ Az iraki asszír közösség főként az ország északi részén, Moszultól északra van jelen, a Kr.e. 612-605 között megbukott Asszír Birodalom leszármazottjai, főként keresztény vallásúak, magukat a legrégibb keresztény egyháznak tartják. Az ISIL megjelenése előtt nagyjából 300 000 főt számláltak. Forrás: Sarvaraian, Zara: raq's Assyrian Christians: persecution and resurgence. 4 April 2018 <https://www.worldwatchmonitor.org/2018/04/iraqs-assyrian-christians-persecution-and-resurgence/> (Letöltve: 2019.03.28.)

²⁷⁴ Barnard, Anne: ISIS Onslaught Engulfs Assyrian Christians as Militants Destroy Ancient Art. *The New York Times*. 27 February 2015 <https://www.nytimes.com/2015/02/27/world/middleeast/more-assyrian-christians-captured-as-isis-attacks-villages-in-syria.html> (Letöltve: 2019.02.13.)

összezúzásáról készített erőszakos felvételek igazolni tudnak. Az UNESCO akkori főigazgatója, Irina Bokova által válaszul közzétett közleményre való utalás is gyakran előfordul a cikkekben, amely az eseményeket „kulturális tragédiának”, „Irak évezredes történelme és kultúrája ellen elkövetett szándékos támadásnak” minősíti.²⁷⁵

A vizuális retorikai elemek erősítik a nyelvi kommunikáció üzenetét, tekintettel arra, hogy a képek/videók sokkal realisztikusabban képesek ábrázolni az eseményeket, a közönség közvetlenebbül tud azonosulni a pusztítás által okozott veszteséggel. A vizsgált közlemények, illetve cikkek jelentős mértékben felhasználták a terrorszervezet által közzétett vizuális anyagot, illetve az azt kísérő narrációt: a vizsgált nyolc Twitter-poszt közül, amely a rombolásról, illetve az arról készült videóról számol be, hat a videóból kiemelt képet is használ (lásd például 10. számú ábra). A cikkek közül hat emel be a videóból részletet, illetve szintén öt idéz szó szerint a videó alatt futó narratívából.

10. ábra: Twitter-posztok a vizsgált mintából.²⁷⁶

²⁷⁵ UNESCO: Director-General requests UN Security Council meeting on destruction of heritage in Mosul. 26 February 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1239/> (Letöltve: 2019.02.14.)

²⁷⁶ Gander, Kashmir: Isis in Iraq: Video footage shows militants 'destroying ancient artefacts' in Mosul. *The Independent*, 26 February 2015. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-iraq-video-shows-militants-destroying-ancient-artefacts-10073310.html> (Letöltve: 2019.02.10.); Arraf, Jane: ISIL's war on art across the cradle of civilisation *Al Jazeera*, 26 February 2015. <https://www.aljazeera.com/blogs/middleeast/2015/02/isis-war-art-cradle-civilisation-150226195634360.html> (Letöltve: 2019.02.10.) Idézi: <https://twitter.com/search?l=&q=mosul%20since%3A2015-02-26%20until%3A2015-02-28&src=typd> (Letöltve: 2019.02.01.)

1.4. TÖRÉKENY ÁLLAMISÁG, SZERVEZETT BŰNÖZÉS ÉS ANNAK A TERRORIZMUSSEL VALÓ ÖSSZEFÜGGÉSEI

1.4.1. TÖRÉKENY ÁLLAMISÁG ÉS A HATÁROKON ÁTNYÚLÓ SZERVEZETT BŰNÖZÉS

Jelen alfejezet arra keresi a választ, hogy az állami struktúrák gyengülése, erodálódása, vagyis egy állam „törékenysége” növekedése hogyan hat a kulturális javakkal való tiltott kereskedelem mértékére, illetve ez utóbbi milyen szerepet játszhat a terrorizmus-finanszírozásban. Ezen ok-okozati mechanizmus vizsgálata során a törékeny államiság gyökereinek vizsgálatát követően kitérek annak a szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal való összefüggéseire, illetve kifejezetten a műtárgyak fekete piacának főbb jellemvonásaira. Végül pedig az ISIL líbiai, iraki és szíriai tevékenységén keresztül mutatom be a kulturális javakkal való illegális kereskedelem potenciális szerepét a terrrorszervezet működésének finanszírozásában.

A vizsgált biztonsági kihívások szoros összefüggéseit és a komplex vizsgálat szükségességét jól mutatja, hogy a törékeny (gyenge) államiság okaként és eredményként is tekinthető az 1.2. alfejezetben vizsgált új típusú fegyveres konfliktusoknak. Egyrészt ezen államok a szervezett erőszak monopóliumának elvesztésével, ezáltal az erőszak gyakorlásának alternatív erőközpontokhoz kerülésével elsődleges terepei lehetnek a „új háborúknak”. Másrészt pedig – ahogy Herfried Münkler fogalmaz – ezen „állam-dezintegráló háborúk” instabil államalakulatokat idézhetnek elő.²⁷⁷

A napjainkra jellemző magas fokú globális interdependencia hatására a törékeny államok létrejöttében, illetve a „törékenység” szintjének növekedésében mind belső, mind külső tényezők közrejátszhatnak. Egyrészt a nem megfelelő állami intézmények, a társadalomban fellelhető – a fentiekben említett „társadalmi biztonsági dilemmának” megfelelően gyakran identitásbeli – törésvonalak, a szegénység vagy a politikai kirekesztés, diszkrimináció (amely utóbbiakról mint a modern fegyveres konfliktusok mozgatórugóiról az 1.2. alfejezetben esett bővebben szó), a természeti erőforrások kiapadása, másrészt pedig a geopolitikai helyzet, a kedvezőtlen globális

²⁷⁷ Münkler (2005) i. m. 60-61.

gazdasági folyamatok, az államot érintő szervezett bűnözési útvonalak is növelhetik a törékeny államiság kockázatát.²⁷⁸

A törékeny (bukott, gyenge stb.) államiság²⁷⁹ jelenségét alapvetően három szempontból (kapacitás, legitimitás, autoritás) ragadhatjuk meg. Először is, törékenységről beszélhetünk, amennyiben az állam nem rendelkezik *kapacitással* a gazdasági (például: energiaellátás, élelmiszertermelés), társadalmi (például: oktatás, egészségügy) szolgáltatások és fejlődés biztosítására, s ennek hatására gyakran civil szereplők, vagy a nemzetközi közösség kénytelen ellátni és biztosítani bizonyos funkciókat. Másrészt, a hatalmon levő politikai rezsim belső (állampolgárok) és külső (a nemzetközi közösség más szereplői) általi elfogadottságának, *legitimitásának* és támogatottságának elégtelen volta vagy teljes hiánya gyakran vezet akár erőszakba torkolló belső politikai viszályokhoz. (Ez gyakran egyébként a másik két szempont, a kapacitás vagy az autoritás terén megjelenő hiányosságokból eredeztethető.) Ezekre a hatalom – épp a legitimitáció hiányából adódóan – sokszor csupán erőszakos, elnyomó eszközökkel képes reagálni.²⁸⁰

Harmadrészt pedig, a terület, illetve a területen élő állampolgárok feletti kontroll (*autoritás*) gyakorlásának hiánya az állam jog-, valamint a közbiztonság érvényesítésére való képtelenségét hordozza magában. Ez magával vonja a társadalom széttöredezését (etnikai, vallási identitás, vagy a csoportazonosulás egyéb formái mentén), alternatív hatalmi központok kialakulását, valamint az erőszak alkalmazásának magánkézbe kerülését is. A kontrollnélküliség a bűnszervezetek számára „biztonságos” működési terepet biztosít, míg a határok feletti ellenőrzés hiánya az illegális kereskedelem elburjánzásához vezethet.²⁸¹ A kormányzatot esetleg el sem ismerő, a köz-

²⁷⁸ Patrick, Stewart: *Weak Links, Fragile States, Global Threats and International Security*. Oxford, Oxford University Press, 2011. 38-39.

²⁷⁹ Több, egymással részben átfedésben levő kifejezés létezik a szakirodalomban a vizsgált jelenség leírására, amelyek gyakran annak egy-egy aspektusára, vagy a súlyosságának bizonyos fokára hívják fel a figyelmet. A „törékeny államiság” megnevezés ezzel ellentétben egy olyan átfogó keretet kínál, amely az állam „ideális”-tól eltérő voltát – és annak fokát – több dimenzióban és más államokkal összevetve képes vizsgálni. Ezáltal más, leszűkítőbb, vagy némi értékítéletet is magukban hordozó kifejezéseknél (például gyenge államok [weak states], bukó [failing] vagy bukott [collapsed/ failed states] államok, de gyakran a fejlődő vagy demokratizálódó országok kifejezést is alkalmazzuk a „törékenységre” egyes dimenzióinak leírására) egy sokkal objektívebb és széleskörűbb elemzést tesz lehetővé, így a jelen értekezés is ezt a terminológiát használja. Forrás: Carment, David – Samy, Yigadeesen: *The Future of War: Understanding Fragile States and What to Do about Them*. In: Trauschweizer, Ingo – Miner, Steven M. (szerk.): *Failed states and fragile societies. A New World Disorder?* Athens, Ohio, USA, Ohio University Press, 2014. 3-27.

²⁸⁰ Patrick (2011) i. m. 3-11.

²⁸¹ Uo., 3-11.

ponttól távol és a „törvényeken kívül” eső régiók különösen ideális működési feltételeket szolgáltathatnak. Ahogyan a háborús övezetek is: ez magában hordozza a harcoló és a bűnöző szerepek összemosódását is. Ez utóbbi esetben az illegális kereskedelemből befolyó bevételek – a harcok folytatásához folyamatos erőforrást biztosítva – jelentősen elnyújthatják a fegyveres konfliktusok időtartamát.²⁸²

A törékeny államiság problémája a hidegháború utáni időszak legfontosabb biztonsági kihívásává vált. Bár eleinte csak humanitárius szempontból értékelte potenciális veszélyforrásnak a nemzetközi közösség, a 2001. szeptember 11-i események a nemzetközi béke és biztonság központi kérdésévé tették, amennyiben az extrémizmusnak, terrorizmusnak, szervezett bűnözésnek kiváló táptalajt nyújtva a helyi viszonyokon túllépve regionális, sőt globális kockázatokat rejtenek magukban.²⁸³

A (nemzetközi)²⁸⁴ *szervezett bűnözés*²⁸⁵ és a törékeny államiság kapcsolata is örögi kör. Míg – ahogy említettem – a törékeny államok (többek között a korrupció magas foka, a rendészeti és igazságügyi szervezetrendszer gyengesége, illetve a határok átjárhatósága miatt) kedvező környezetet biztosíthatnak bizonyos fajta illegális gazdasági tevékenységek (például kábítószer-, fegyver-, embercsempészet és kereskedelem) folytatásának, addig azok virágzása tovább gyengítheti az állami struktúrákat. S bár távolról sem modern jelenségről van szó, a hidegháború vége óta eltelt évtizedek mind mértékbei, mind minőségi változást hoztak a nemzetközi szervezett bűnözés terén. Emellett a terrorszervezetekkel való együttműködés is növekvő ten-

²⁸² Lallerstedt, Karl: Measuring Illicit Trade and Its Wider Impact. In: Comolli, Virginia (szerk.): *Organized Crime and Illicit Trade. How to Respond to This Strategic Challenge in Old and New Domains*. London, Palgrave Macmillan, 2018. 79-110.

²⁸³ Patrick (2011) i. m. 3-11.

²⁸⁴ ENSZ keretében elfogadott, nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezmény szerint akkor tekinthető nemzetközi jellegűnek egy bűncselekmény, ha „a) azt több mint egy államban követik el; b) azt egy államban követik el, de előkészítésének, tervezésének, irányításának és ellenőrzésének jelentős részét egy másik államban végzik; c) azt egy államban követik el, de olyan szervezett bűnözői csoport vesz benne részt, amely egynél több államban folytat bűnöző tevékenységeket; vagy d) azt egy államban követik el, de jelentős hatással van egy másik államra nézve.” Forrás: 2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről, (a továbbiakban: Szervezett bűnözés elleni Egyezmény) 2. cikk

²⁸⁵ A fent említett Egyezmény szerint szervezett bűnözői csoport az a „bizonyos ideig fennálló, három vagy több főből álló strukturált csoport, amely összehangoltan működik egy vagy több, a jelen Egyezményben meghatározott súlyos bűncselekmény [legalább 4 év szabadságvesztéssel vagy súlyosabb büntetéssel járó bűncselekmény] elkövetése céljából, közvetlen vagy közvetett módon pénzügyi vagy más anyagi haszon megszerzésére törekedve.” Szervezett bűnözés elleni Egyezmény, 2. cikk a)

denciát mutat,²⁸⁶ amelyre már az ENSZ által 2000-ben elfogadott, nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezmény is felhívta a figyelmet.

A szegénység és kilátástalanság kulcs a probléma gyökereinek megértésében. A legális gazdasági boldogulás lehetőségének hiányai miatt a szürke vagy fekete zóna gazdasági tevékenységei megélhetési forrást biztosíthatnak, míg az állami közbiztonság és közszolgáltatások hiánya által okozott rést is sok esetben akár a bűnszervezetek, akár terrorcsoportok pótolják. A kontroll hiánya mind a lopásokat, mind az illegális ásatásokat megkönnyíti. Az 1990-es évektől a szakirodalomban megjelent a „megélhetési céllal ásatást folytatók” („subsistence diggers”) megnevezés, amely rávilágít arra, hogy az instabil gazdasági és politikai körülmények között konfliktusos, vagy posztkonfliktusos környezetben gyakran ez válik a túlélés eszközévé. Ez az ellátási láncnak csupán az első láncszemét jelentő réteg azonban csak kis töredékét kapja a végső eladási árnak.²⁸⁷

Emellett a bűnszervezetek *globalizációból* is hasznót húznak, a nemzetközi hálózat és felvevőpiac kiépítésében a modern kommunikációs technológiáknak is fontos szerepe van. Ezek – és különösen az internet, így például az eBay vagy az egyes közösségi médiaplatformok (például Facebook, WhatsApp, Instagram, TikTok, YouTube stb.) – növekvő szerepet játszanak az illegális kereskedelemben, egyrészt anonimitás, másrészt a globális piacokhoz és szélesebb potenciális vásárlói körhöz való hozzáférés biztosításával, harmadrészt pedig a tárgyak eredetének még nehezebb ellenőrizhetőségével.²⁸⁸ Ennek eredményeképpen határozott növekedés figyelhető meg a kulturális javak eladásai kapcsán is.²⁸⁹ A Facebook a digitális feketepiacon az arab tavasz kezdete óta egyre növekvő részesedést tudhat magáénak, a legnagyobb emelkedés pedig éppen a ritka műtárgyak eladásában tapasztalható.²⁹⁰ Erre

²⁸⁶ Patrick (2011) i. m. 135-173.

²⁸⁷ Polner, Mariya: Preventing Illicit Trafficking of Cultural Objects: A Supply Chain Perspective. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 769-793.

²⁸⁸ Uo.,

²⁸⁹ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture – Brodie, Neal – Batura, Olga – Hoog, Gabrielle op ’t – Yates, Donna – Wanrooij, Niels van: *Illicit trade in cultural goods in Europe. Characteristics, criminal justice responses and an analysis of the applicability of technologies in the combat against the trade: final report*. Publications Office, 12 July 2019. 16.

²⁹⁰ Al-Azm, Amr – Paul, Katie A.: Facebook’s Flawed Plan to End Antiquities Trafficking. Evidence of War Crimes Must Be Preserved, Not Destroyed. *Foreign Affairs*, July 1, 2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2020-07-01/facebooks-flawed-plan-end-antiquities-trafficking> (Letöltve: 2021.8.04.)

világít rá a 2019 júniusában publikált ATHAR²⁹¹ elnevezésű projekt jelentése, amely a Facebook szerepét vizsgálta a régiségek tiltott kereskedelmében és annak összefüggéseit a terrorizmussal, szervezett bűnözéssel és határokon átnyúló csempészettel. A vizsgált 95 arab nyelvű, műtárgyakat eladásra kínáló Facebook-csoportokban közzétett posztok 36 százaléka konfliktuszónából származott, az első két helyen Szíria és Líbia szerepelt. A posztok további 44 százaléka háború által sújtott országok szomszédállamaiból kerültek a világhálóra (Jordániával, Egyiptommal és Törökországgal az élen). A vizsgált Facebook-csoportok globális eléréssel rendelkeztek, tagjaik vegyes képet mutattak: átlagos állampolgárok, a kereskedelmi folyamatban közvetítő funkciót betöltő szereplők mellett szélsőséges szervezetekhez köthető személyek is megjelentek bennük.²⁹²

A világ országainak konfliktuskockázatát 12 (társadalmi, gazdasági, politikai és kohéziós szempontokat, valamint a külső beavatkozás vizsgálatát is magában foglaló) indikátor alapján értékelő *Fragile States Index* statisztikái jól tükrözik az afrikai kontinens és a közel-keleti térség kiemelt érintettségét a törékeny államiság kapcsán. A 2012 óta a lista élén szereplő 20 országból 17, 2019 óta pedig már 18 e térségben található. Az index által alkalmazott indikátorok a különböző identitású csoportok közötti törésvonalakból adódó feszültségekre különös hangsúlyt fektetnek a vizsgálat minden dimenziójában (például a politikai elit töredezettsége, csoportsérelmek megléte, egyenlőtlen gazdasági fejlődés, emberi és politikai jogok tiszteletben tartása, demográfiai növekedésben mutatkozó eltérések) amelyek végső soron konfliktusokhoz is vezethetnek.²⁹³

Amennyiben pedig a globális terrorizmusra vonatkozó statisztikákat vizsgáljuk, Afrika és a Közel-Kelet szintén a lista elején szerepel. Bár az áldozatok száma 2014 óta csökkenő tendenciát mutat nemzetközi szinten, a támadások számában 2021 vonatkozásában is növekedést tapasztalhattunk. A támadások 97,6 százaléka konfliktus által érintett országban történt. Továbbra is Afrika szubszaharai térségében a leg súlyosabb a helyzet: a halálos áldozatok 48 százalékát e régió tudhatta magáénak. Ezen

²⁹¹ Antiquities Trafficking and Heritage Anthropology Research. Valójában egy szójátékot takar az elnevezés, az „athar” (آثار) arab szó nagyjából régiségeket, maradványokat (akár tárgyakat, akár műemlékeket) jelent. Forrás: Al-Azm, Amr – Paul, Katie A.: Facebook’s Black Market in Antiquities. Trafficking, Terrorism, and War Crimes. *ATHAR Project Report*, 2019. <http://atharproject.org/wp-content/uploads/2019/06/ATHAR-FB-Report-June-2019-final.pdf> (Letöltve: 2021.05.13.)

²⁹² Uo.,

²⁹³ The Fund For Peace: Fragile States Index. <https://fragilestatesindex.org/> (Letöltve: 2022.04.16.)

belül is a Száhel-régió kitettsége az utóbbi másfél évtizedben rohamosan növekszik (a tíz legtöbb halálos áldozatot számláló országból három – Niger, Mali és Burkina Faso – is itt található). A térség – az ISIL szíriai és iraki visszaszorulását követően – a „globális terrorizmus új epicentrumává” vált, a gyenge állami struktúrákból, gazdasági-környezeti problémákból profitálva, s gyakran összefonódva a szervezett bűnözéssel. Számos terrorszervezet – az al-Kaidához vagy az ISIL-hez köthető transznacionális szervezetektől (AQIM, JNIM ISWAP, ISGS) kezdve a helyi érdekeltiségű, etnikai-vallási törésvonalakra építő vagy konkrét helyzetekre reagáló csoportosulásokig – aktív a térségben. A Közel-Keleten pedig bár a halálozási adatok csökkentek, a támadások száma nem változott.²⁹⁴

A szervezett bűnözésre vonatkozó 2021-es globális statisztikák szintén alátámasztják az államok törékenysége és a bűnözés közötti erős (de nem kizárólagos: más tényezők, mint például a korrupció, vagy a politikai hatalom jellege is fontos tényezők) összefüggést: a *Fragile States Index* ugyanezen időszakra vonatkozó listájának élén szereplő 20 ország közül 16 e lista élén is megtalálható. A szervezett bűnözés által leginkább sújtott kontinens Ázsia – azon belül is Nyugat-Ázsia (ez az értekezésben vizsgált közel-keleti térséggel megegyezik) –, amelyet Afrika követ (ezen belül a kontinens keleti, illetve nyugati része vezeti a listát). Megjegyzendő, hogy e statisztika a kulturális javakkal összefüggő bűncselekményeket nem vizsgálja a szervezett bűnözésen belül önálló kategóriaként.²⁹⁵

A szervezett bűnözés számtalan formája közül jelen alfejezet a kulturális javak lopására, fosztogatására és tiltott kereskedelmére fókuszál. Bár a szervezett bűnözés egyes formái útvonalait tekintve gyakran összefonódást mutatnak, a kulturális javak fekete piaca az illegális kereskedelem más „termékeihez” képest egy dologban határozottan különbözik. Míg más esetekben a kereskedelem teljes folyamata illegálisan történik, addig a kulturális javak esetében az eladásra szánt tárgyakat „tisztára kell mosni”, hogy azok nagyobb értéket képviseljenek. Így többek között a hamis dokumentáció és eredetigazolás kiállításával, a tranzitútvonalak elhomályosításával a kereskedelmi lánc végén a célországban legális körülmények között kerülhet sor az

²⁹⁴ Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism. *Institute for Economics & Peace*, Sydney, November 2020, <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-2.pdf> (Letöltve: 2021.08.11.)

²⁹⁵ Global Initiative Against Transnational Organized Crime: Global Organized Crime Index 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/09/GITOC-Global-Organized-Crime-Index-2021.pdf> (Letöltve: 2022.04.16.)

üzletre.²⁹⁶ Ebből és egyéb okokból adódóan gyakorlatilag lehetetlen megbecsülni a feketepiacon keresztül lebonyolított tranzakciók pontos összegét, de az OECD adatai szerint a műalkotások és kulturális javak tiltott kereskedelme megközelítőleg 6,3 milliárd USD éves bevételt jelent világszerte.²⁹⁷

A konfliktuszónákból illegálisan piacra bocsátott műtárgyakat gyakran nevezik „véres műkincsek”-nek, utalva a felkelőcsoportoknak nemzetközileg elismert kormányok ellen vívott katonai akcióikhoz anyagi forrást nyújtó „véres gyémántok”-ra, amelyek az 1990-es években globális figyelmet kaptak (különösen Sierra Leone, Angola, Kongói Demokratikus Köztársaság esetében). Ezek az utóbbi években a nemzetközi közösség számára egyre nagyobb aggodalmat jelentenek, a terrorizmus-finanszírozáshoz való potenciális hozzájárulásuk miatt.

1.4.2. TRANSZNACIONÁLIS BŰNSZERVEZETEK ÉS TERRORSZERVEZETEK ÖSSZEFÜGGÉSEI A MŰTÁRGYAK ILLEGÁLIS KERESKEDELME KAPCSÁN

A konfliktuszónákkal összefüggő gyenge állami intézményi struktúrák, ellenőrizetlen területek és határok mind a terror-, mind a szervezett bűnözői csoportoknak kedvező működési feltételeket, valamint toborzási lehetőséget biztosíthatnak. A (különösen iszlamista) *terrorizmus, fegyveres konfliktusok és szervezett bűnözés határainak magas fokú összemosódását* és komplex biztonsági kihívásként való megjelenését az utóbbi évtizedben kezdte el felismerni a nemzetközi közösség, – amely összefüggésre az Europol (European Police Office – Európai Rendőrségi Hivatal) 2011-ben egy nyilatkozatban hívta fel a figyelmet – de a szakirodalomban egyelőre korlátozottan kutatott területről van szó,²⁹⁸ míg egyes elemzők szerint a két biztonsági kihívást napjainkra lehetetlen egymástól külön értelmezni.²⁹⁹

Ennek okai egyrészt a hidegháborút követő időszakban és a terrorizmusellenes jogszabályi keretek bővülésében keresendők, amelyek eredményeképpen állami szereplők egyre kevésbé mutattak hajlandóságot (bár számos ellenpéldát tudnánk hozni

²⁹⁶ Suárez-Mansilla, Marta: Blood Antiquities: a Net Acting in Spain Helped to Finance DAESH through Illicit Trafficking of Cultural Goods, *Art World Law Bulletin. Chronicles of Themis & Athena*, (2018) 4. 1-32.

²⁹⁷ OECD: *Illicit Trade: Converging Criminal Networks*. OECD Reviews of Risk Management Policies, Paris, OECD Publishing, 2016. 24.

²⁹⁸ Goertz, Stefan – Streitparth, Alexander E.: *The New Terrorism. Actors, Strategies and Tactics*. Cham, Springer Nature Switzerland AG, 2019. 43-84.

²⁹⁹ Ibanez, Luis de la Corte: To what extent do global terrorism and organised criminality converge? General parameters and critical scenarios. *Journal of the Spanish Institute of Strategic Studies*, (2013) 1. 1-28.

akár csak az utóbbi évekből is), hogy terrrorszervezetek számára anyagi támogatást nyújtsanak. Ezzel együtt a globalizáció új lehetőségeket nyitott a határokon átnyúló illegális kereskedelem terén is, amelyből a terrrorszervezetek is alternatív profitot képesek termelni. Ez természetszerűleg magával vonta a szervezett bűnözés és a terrorizmus szereplőinek közeledését.³⁰⁰

A nemzetközi szervezett bűnözés és terrorizmus jelenségei többféleképpen fonódhatnak össze. Egyrészt, maguk a terrrorszervezetek is elkövethetnek a büntetőjogi keretek között értelmezhető, határokon átnyúló, súlyosnak minősülő bűncselekményeket (például emberrablás váltságdíjért, csempészet, illegális kereskedelem különböző formái) tevékenységük, műveleteik finanszírozása érdekében³⁰¹ – ezáltal megnehezítve a két kategória jogi elhatárolását. Ez akár a hibrid szervezetté alakulásukkal, vagy akár szervezett bűnözői csoporttá való transzformációjukkal is járhat végső soron egyes esetekben.³⁰² Másrészt, bizonyos esetekben taktikai együttműködés is megfigyelhető szervezett bűnözői és terrorcsoportok között, akár ideológiai, akár egész egyszerűen gyakorlati okokból. Harmadrészt pedig, szervezett bűnözői csoportok is fordulhatnak bizonyos esetekben a terror eszközeihez. A fő különbség a két szervezet céljaiban határozható meg: míg előbbi gazdasági és profitorientált, addig a második esetében politikai motivációk húzódnak meg.³⁰³

Az államhatárokkal szétszabdalt etnikai/vallási közösségek esetén – például Észak- és Nyugat-Afrikában – megfigyelhető, hogy gyakran profitálnak a (határokon átnyúló) törzsi/vallási/etnikai kapcsolatokból (lásd például a tuaregek). Másrészt viszont, a különböző – versengő – bűnözői csoportok és hozzájuk köthető milíciák közötti összecsapások is gyakoribbakká váltak Észak-Mali és Dél-Líbia területén.

³⁰⁰ Uo., 1-28.

³⁰¹ Például az AQIM mind a Száhelen keresztülhaladó (Latin-Amerikából az európai piacok felé tartó) kábítószer-kereskedelemben (elsősorban a szállítmányok és útvonalak adóztatásán keresztül), embercsempészetben, fegyvercsempészetben is szerepet vállal, mind a váltságdíjért történő túszejtést alkalmazza, amelyekből működése biztosításához jelentős bevételekre tesz szert. Olyannyira, hogy 2012-ben az al-Kaida leggazdagabb sejtjének számított. Forrás: Fanusie, Yaya J. – Entz, Alex: Al-Qaeda in the Islamic Maghreb. Financial Assessment. *Center on Sanctions & Illicit Finance*, December 2017. https://s3.us-east-2.amazonaws.com/defenddemocracy/uploads/documents/CSIF_TFBB_AQIM.pdf (Letöltve: 2022.04.29.)

³⁰² A fülöp-szigeteki Abu Sayyaf elnevezésű, az 1990-es és 2000-es években iszlamista terrrorszervezetként tevékenykedő csoport az utóbbi évekre az elemzők szerint egy szervezett bűnözői csoporttá alakult át, emberrablásokból, drogkereskedelemből és egy bűncselekményekből termelve profitot. Forrás: Ibanez (2013) i. m. 1-28.

³⁰³ Saul, Ben: The Legal Relationship between Terrorism and Transnational Crime. *International Criminal Review*, (2017) 17. 417-452.

Ezzel együtt az is megfigyelhető, hogy e milíciákból többeket a szalafita csoportoknak (például a Boko Haramnak) sikerült tagjaik közé megnyerniük.³⁰⁴

A műtárgypiacon megjelenő tárgyak lehetnek eltulajdonítás eredményei például múzeumok jegyzékbe vett gyűjteményéből, magángyűjteményekből, vagy származhatnak illegális feltárásokból, amelyek politikai instabilitás, konfliktus időszakában a felügyelet hiányából adódóan különösen kiszolgáltatottak.³⁰⁵ Utóbbi esetben a felde-
rítést megnehezíti, hogy ezek nem ismertek, nem szerepelnek leltárban, így hiányuk sem feltétlenül azonosított, az általuk okozott kárt pedig tovább növeli, hogy szakszerűtlenül, kontextusukból kiragadva feltárt tárgyak így a történelem egy szeletének megismerésétől foszt meg minket. Maga a határokon átnyúló kereskedelmi tevékenység egy komplex, sokszereplős, a forrás- és célországon kívül sok esetben több tranzitországot is érintő folyamat. A műtárgyak eltulajdonítását elkövető személyektől közvetítők során kerül a tárgy a potenciális tulajdonoshoz, mely folyamat során az jelentős értéknövekedésen is keresztülmegy.

A kulturális javak tiltott kereskedelme és annak egyes terrrorszervezetek vagy más erőszakos nem állami szereplők finanszírozásában való szerepe és súlya nehezen mérhető, de mindenképpen létező biztonsági kérdés. Míg egyesek a kábítószer- és fegyverkereskedelem után a harmadik legjövödelmezőbb illegális kereskedelmi formának tartják globális szinten,³⁰⁶ addig például a WCO (World Customs Organization – Vám Világszervezet) statisztikái szerint a kulturális javakkal összefüggő bűnözés mértéke elenyésző mértékű más illegális kereskedelmi tevékenységekhez képest. A 2019-re vonatkozó statisztikák szerint a WCO számára bejelentett összes lefoglalás mindössze 0,2 százalékát tették ki, 2018-ban pedig 0,8 százalékot. (Megjegyzendő, hogy a WCO csak 2015 óta értékeli jelentéseiben önálló kategóriaként a kulturális örökséget.) Ez a résztvevő államok jelentéstételi hiányosságai, valamint a statisztika módszertanának sajátosságai mellett más tényezőknek is betudható.³⁰⁷

³⁰⁴ Goertz – Streitparth (2019) i. m. 43-84.

³⁰⁵ Virág Judit Kata: Az illegális műkinckereskedelem nemzetközi vonatkozásai – különös tekintettel a fegyveres konfliktusok okozta speciális körülményekre. *Pécsi Határőr Tudományos közlemények*. 18. (2012). 197-205.

³⁰⁶ Lásd például: Bardon, Agnes: Art traffickers: Pillaging peoples' identities. *The UNESCO Courier*, October-December 2020. 5-8.

³⁰⁷ WCO: *Illicit Trade Report 2019*. Brussels, 2020. 26. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2019_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

Az Európai Bizottság 2019-ben a témában kiadott jelentése is emlékeztet arra, hogy a terrorizmus-illegális műtárgykereskedelem-nexust ez idáig csak kis számú esetben fedezték fel, és a kulturális javak illegális kereskedelme elsősorban a szervezett bűnözéssel összefüggő problémaként fogható fel. A feltárt esetek alacsony számának több oka lehet. Egyrészt, hogy a konfliktusövezetektől származó kulturális javak vagy még raktárakban, szabadkikötőkben³⁰⁸ várják piacra kerülésüket – a műkincspiac sajátosságainak hatására ez akár évtizedekig is tarthat. Például a Flavia Domitilla Minort, Vespasianus császár lányát ábrázoló szoborfejet 1990-ben lopták el a líbiai Sabratha múzeumából. A szobor a genfi szabadkikötőben várta a piacra kerülés megfelelő pillanatát, mígnem a Kadhafi-rendszer bukását követően 2011. áprilisban a Christie's aukciósházban hamis eredetigazolással (amely szerint a műtárgy 1975 óta egy svájci műgyűjtő magántulajdonában volt) aukcióra bocsátották, abban reménykedve, hogy egy működő és elismert líbiai kormány hiányában nem követi nyomon a lopás ügyét senki a nemzetközi igazságügyi rendszerekben. Végül a műtárgy olasz közreműködéssel került vissza Líbiába, Mario Monti akkori olasz miniszterelnök 2012 elején a Kadhafi-rendszer bukását követő olasz-líbiai közeledés részeként történt látogatása során juttatta vissza ünnepélyes keretek között a szoborfejet.³⁰⁹

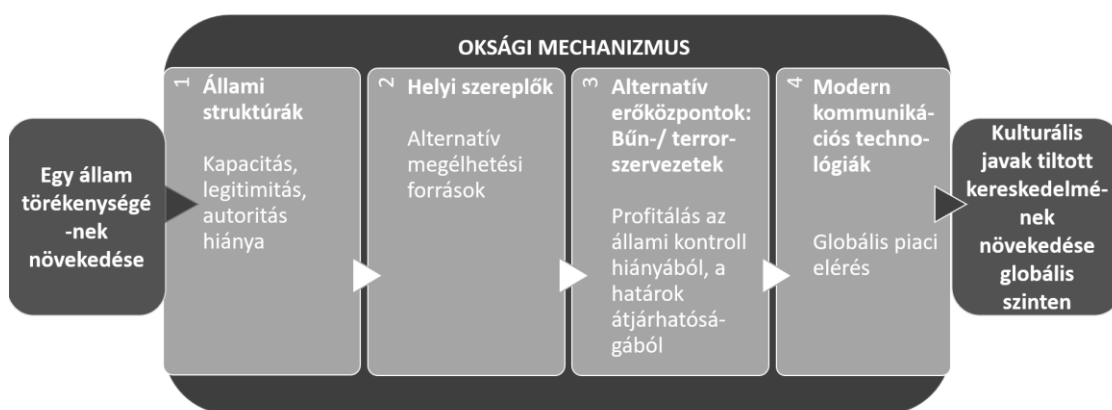
Másrészt, betudható annak, hogy bizonyos esetekben e kapcsolat nem került azonosításra, akár a nyomozati munka, akár a jogi szabályozás hiányosságainak következtében. Harmadrészt, az is előfordulhat, hogy a terrrorszervezetekhez köthető, illegálisan piacra bocsátott műtárgyak egész egyszerűen nem jelentenek jelentős hányadot a piacon. Végül kiemelendő a jelentés azon észrevétele, amely szerint a terrorizmus és az illegális kereskedelem közötti kapcsolat túlhangsúlyozása bár hasznos le-

³⁰⁸ (Más importcikkek mellett) a műtárgyak számára akár évekre, évtizedekre biztonságos, vám- és adómentes raktározását lehetővé teszik a különböző szabadkikötők, szabadkereskedelmi zónák. Az első szabadkikötőt 1888-ban Genfben hozták létre, Svájc azóta is a legnépszerűbb célpontnak számít. De más nagy európai (pl. Zürich, Luxembourg) vagy amerikai (pl. Delaware) szabadkikötők mellett az ázsiai kínálat is rohamosan bővül: 2010-ben Szingapúrban nyílt egy szabadkikötő, Peking 2013-ban jelentette be egy kifejezetten kulturális célú szabadkikötő létesítését (Beijing Freeport of Culture), Dubai szintén nagy kapacitásokkal rendelkezik. A szabadkikötők kérdésével – azok potenciális hozzájárulására tekintettel az illegális műkincskereskedelemhez – az UNESCO is kiemelten foglalkozott, míg a korábbi francia pénzügyminiszter azokat egyenesen a globális terrorizmus elleni harc „gyenge láncszemének” nevezte. Forrás: Elbaor, Caroline: Freeports Come Under Scrutiny by UNESCO as Havens for Stolen Cultural Property. *Artnet News*, 10 October 2016. <https://news.artnet.com/art-world/unesco-holds-meeting-freeports-stolen-cultural-property-694412> (Letöltve: 2022.04.16.)

³⁰⁹ Rush, Laurie: Looting and Antiquities. In: Tompkins, Arthur: (szerk.): *Art Crime and its Prevention*. London, Lund Humphries, 2016. 180-190.

het a probléma társadalmi és politikai tudatosságának növelésében, de végső soron a problémakör egyéb lényeges aspektusainak figyelmen kívül hagyásához vezethet a büntető igazságszolgáltatásban és más válaszlépésekben.³¹⁰

Leegyszerűsítve a fenti szakirodalmi áttekintés alapján az alábbi, az esettanulmányban konkrét példákon vizsgált ok-okozati mechanizmus vázolható fel a törékeny államiság, a szervezett bűnözés, a terrorizmus és az illegális műtárgykereskedelem összekapcsolódásainak vonatkozásában. (11. számú ábra)

11. ábra: Törékeny államiság és a kulturális javak tiltott kereskedelme – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)

1.4.3. ESETTANULMÁNY: AZ ISIL-HEZ KÖTHETŐ TILTOTT MŰKINCSEKESKEDELEM LÍBIÁBAN ÉS A KÖZEL-KELETEN

A 2010-es évek elején a nyugat-afrikai és közel-keleti térségen végigsöprő – és több helyen a tüntetésekből fokozatosan polgárháborúba, az évtizedek óta hatalmon levő rezsim bukásába torkolló – arab tavasz eseményei különböző radikális szervezetek megerősödését³¹¹ is magukkal vonták. A politikai vákuumból és káoszából, valamint a társadalomban húzódó etnikai/vallási/törzsi/kláni stb. ellentétekből profitálva hosszabb-rövidebb időre egész területek kerültek felügyeletük alá.

Az al-Kaidához hasonló globális hálózatot kiépítő ISIL iraki-szíriai központú magszervezete az Iszlám Állam és a kalifátus 2014. júniusi kikiáltását követően egy sok szempontból új jelenséget idézett elő: kvázi-államként funkcionálva, jelentős

³¹⁰ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (2019) i. m. 112-115.

³¹¹ Megjegyzendő, hogy radikális iszlamista szervezetek már jóval az arab tavasz előtt jelen voltak a kontinensen – elég a szomáliai al-Shabaab, vagy az algériai polgárháború radikális fegyveres csoportjaiban gyökerező, de a szomszédos országokban is teret hódító AQIM, avagy a nigériai Boko Haram tevékenységére gondolni –, de működésük az elmúlt évtizedekben új minőséget ért el, ezzel Afrikát a globális dzsihád központjává téve. Forrás: Marsai – Treszkai (2019) i. m. 245-266.

területeket ellenőrzése alá vonva és intézményi struktúrákat kiépítve a terror eszközeivel szerzett érvényt akaratának. Az elődszervezet tevékenysége egészen 1999-ig nyúlik vissza (ekkor még Egyistenhit és Dzsihád Csoport néven) az al-Kaida franchise szervezeteként, a 2000-es években jelentős iraki háterszágot sikerült kiépítenie magának. A terjeszkedés új lehetőségeihez és két terrorszervezet elválásához a 2011-ben kirobbant szíriai polgárháború teremtette meg a helyzetet. 2013-ban a szervezet vezetője, Abu Bakr al-Bagdádi bejelentette az Iraki és Levantei/Szíriai Iszlám Állam (ISIL / ISIS) létrejöttét, az al-Kaidával való végleges szakításra pedig 2014. februárban került sor. A szervezet működésének csúcsán mintegy 88 000 km² nagyságú területet tartott ellenőrzése alatt a két ország területén.³¹² A területi terjeszkedés a nemzetközi beavatkozás hatására 2015 második felében megállt, majd a szervezet elkezdett visszaszorulni, bár a magszervezet gyengülésével párhuzamosan nemzetközi hálózatának erősödése volt megfigyelhető.³¹³

A kulturális javak illegális kereskedelmének potenciális hozzájárulására a terrorista szervezetek finanszírozásához az ISIL szíriai és iraki tevékenysége hívta fel a figyelmet, amely minden korábbi szintet meghaladó mértékben több száz millió dollár hasznot húzott az intézményesített fosztogatásból, ezért is tartom szükségesnek a szervezet e tevékenységének rövid esettanulmány keretében való bemutatását. Egyes becslések szerint ez a szervezet második legnagyobb bevételét jelentette az olaj után. A szervezet területi kiterjedésének csúcsán csupán Irak területén nagyjából 4 500 történelmi helyszínt tartott ellenőrzése alatt. A szervezet által a két ország épített örökségében véghezvitt mértéktelen rombolásokról már korábban volt szó – egyes szakértők szerint azok csupán az ISIL fosztogatásait voltak hivatottak elkendőzni. Például, a Moszuli Kulturális Múzeumban történt pusztítások hátterében is történtek fosztogatások a múzeum még ott tárolt gyűjteményében. Hasonlóan, a Jónás próféta temetkezési helyeként számontartott – egy korábbi templom helyén a 8. században épült – a korábbiakban említett moszuli mecsethez, amelyet 2014. júliusban a földdel tette egyenlővé, mert az a „hitelhagyás helyszíne lett”. A szakértők szerint a rombo-

³¹² Szíriában 2019 márciusára sikerült visszafoglalni az ISIL által kontrollált területeket Baghuz felszabadításával. Az iraki Moszul városának felszabadítására 2017 júliusában kerül sor, míg az ISIL iraki területeken való teljes katonai vereségének bejelentés 2017 decemberében történt meg. Forrás: Wilson Center: Timeline: the Rise, Spread, and Fall of the Islamic State. 28 October 2019. <https://www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state> (Letöltve: 2022.04.29.)

³¹³ Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az Iszlám Állam Kalifátusa. Az átalakuló Közel-Kelet.* Budapest, Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2016. 13-55.

lás valójában az alatta található, Kr.e. 6. századból származó asszír királyi palota maradványainak megközelítését, kifosztását segítette elő.³¹⁴ E jelenségek jól tükrözik egy szervezeten belül a terror-, valamint bűnözői elemek szoros összefonódását.

Az egyik első feltárt esetnek az USA különleges műveleti erői által Abu Sayyaf, az ISIL egyik vezető beosztású tagja (a szervezet „gáz- és olajemírje”, 2014. novemberől a szervezet értékes erőforrásokért – az olaj és a gáz mellett az antikvitásokért is felelős részlege, a Diwan al-Rikaz vezetője) elleni rajtaütése tekinthető. Ennek során 2015. májusban a több száz lefoglalt tárgy mellett (ezek közül több éppen a Moszuli Kulturális Múzeumból lett eltulajdonítva) értékes bizonyítékokat találtak az intézményi keret működését illetően.³¹⁵

Az Iszlám Állam a Diwan al-Rikaz által kibocsátott engedélyhez kötötte ásatások végrehajtását a terrrorszervezet által ellenőrzött területen, a csempésztevékenységre pedig 20-50 százalékos adót (khums) vetett ki.³¹⁶ Mikor a szervezet kezdett területileg visszaszorulni, taktikát váltott: addig elsősorban az ásatási engedélyek kiadásából befolyó összegekből tett szert jövedelemre, később valószínűleg magukat a tárgyakat vették meg, hogy a kereskedelmet maguk menedzseljék közvetlenül – fegyverért cserébe például.³¹⁷ A kereskedelem során a már meglévő csempésztútvonalakra és bűnszervezetekre építettek. A tárgyak eredetének tisztára mosásához, azok a fellelvőpiacra juttatásához a működő szervezett bűnözői hálózatokat vették igénybe, sőt, bizonyítékok vannak műtárgyak menekültútvonalakon, menekültek által való Európába juttatására. Elsősorban Törökország, kisebb részben pedig Libanon szolgált tranzitországgként a szervezet által folytatott műtárgy-kereskedelem számára.³¹⁸

Az egykori olasz gyarmat Líbia a jelenlegi határai között gyakorlatilag csak az 1951-es dekolonizáció óta léteznek, az állam területe három különálló régióból (a nyugati Tripolitánia, a keleti Kirenaika, és a déli Fezzán) tevődik össze. Az arab tavasz hatására lángra kapó, régóta fennálló belső társadalmi-politikai feszültségek hatására 2011 februárjában indult tüntetэшullám hamar polgárháborúvá eszkaláló-

³¹⁴ Westcott, Tom: *Destruction of theft? Islamic State, Iraqi antiquities and organized crime*. Global Initiative against Transnational Organized Crime. Research Report. March 2020.

³¹⁵ Keller, Andrew: Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: The Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: What We Know and What Can Be Done. *U.S. Department of State*, 29 September 2015. <https://2009-2017.state.gov/e/eb/rls/rm/2015/247610.htm> (Letöltve: 2020.04.05.)

³¹⁶ Vlasic, Mark V. – Turku, Helga: 'Blood Antiquities': Protecting Cultural Heritage beyond Criminalization. *Journal of International Criminal Justice*, 14. (2016) 5. 1175-1197.

³¹⁷ Suárez-Mansilla (2018) i. m. 1-32.

³¹⁸ Westcott (2020) i. m.

dott az észak-afrikai országban. Ugyanezen év októberében a 42 éve hatalmon levő Kadhafit nemzetközi beavatkozással megdöntötték, az ezt követő időszakban – és az azóta eltelt egy évtizedben – a mélyen gyökerező törzsi megosztottság nem tette lehetővé működőképes egységes állami struktúra kialakítását és fenntartását, a központi hatalom széttöredezett. A nemzetközileg elismert kormány mellett a Halifa Haftár tábornok körül kialakult alternatív erőközpont jött létre, valamint az ország területéből több száz fegyveres milícia maradt aktív,³¹⁹ e megosztottság feloldását a külső hatalmi érdekkülönbözések sem könnyítik. 2014-től pedig a káoszt kihasználva és építve az al-Kaida már meglévő hálózatára, az ISIL is képes volt megvetni a lábát az országban s kiterjeszteni ellenőrzését néhány tengerparti terület (különösen Szirte és környéke) felett. Ezeket rövid időn belül, 2016-ig el is vesztette néhány elszigetelt déli terület kivételével. Ennek ellenére a transzsaharai csempészetből és kereskedelemről (különösen az ember- és kábítószer-csempészetből) profitáló szervezett bűnözői hálózatokba való beágyazódása következtében jelen van még az országban.³²⁰

Bár feltehetően kisebb mértékben, mint szíriai és iraki társaik esetében, a bizonyítékok alapján az ISIL líbiai sejtjei is profitáltak a műtárgyak határokon átnyúló, tiltott kereskedelméből, együttműködve különböző szervezett bűnözői csoportokkal. A polgárháború kitörését követően emelkedés volt megfigyelhető a műtárgyak illegális kereskedelmében,³²¹ amely a 2014-es iszlamista térnyerést követően tovább növekedett.³²² A háborús helyzet kialakulásával járó gazdasági instabilitás, a kontroll, illetve a rendfenntartó erők kapacitásának hiánya mellett az internethozzáférés és a közösségi médiahasználat ugrásszerű emelkedése, ebből adódóan online piaci működés erősödése mind hozzájárultak az (akár a múzeumok fosztogatásából, akár régészeti lelőhelyeken végzett illegális ásatásokból származó) tiltott műkincskereskedelem erősödéséhez.³²³ Például a bengázi csata során feltehetően Fezzánból származó ösko-

³¹⁹ Selján Péter: Líbia, 2021: elhúzódó polgárháború és fokozódó külső beavatkozás. *Nemzet és Biztonság*, (2020) 4. 34-58.

³²⁰ Azeem, Ibrahim: *Rise and Fall? The Rise and Fall of ISIS in Libya*. US Army War College Monographs, Books and Publications, 2020.

³²¹ Lewis, Aidan: Libya's ancient sites not exposed to same risk as in Syria, Iraq – experts. *Reuters*, 11 May 2016, <https://www.reuters.com/article/uk-libya-security-culture-idUKKCN0Y22FA> (Letöltve: 2021.08.18.)

³²² Velasco, Pilar: Jaume Bagot, el anticuario del expolio libio descubierto por un estudiante belga. *SER*, 28 March 2018. https://cadenaser.com/ser/2018/03/28/tribunales/1522256076_610186.html (Letöltve: 2021.08.11.)

³²³ ASOR: *The State of Illicit Trade and Looting of Libyan Antiquities 2011-2020*. 31 December 2020. https://www.asor.org/wp-content/uploads/2021/03/CHI-Report_Libya-Illicit-Trafficking_Full_Compressed_2021-03-25.pdf (Letöltve: 2021.08.18.)

ri, valamint római és bizánci tárgyakat is elfogtak az ISIL egyik helyi parancsnokának házában 2016 májusában.³²⁴

A *La Stampa* olasz napilap háborús riportere, Domenico Quirico 2016-ban megjelent tényfeltáró cikkében a Líbiában működő ISIL és a dél-olaszországi maffiahálózatok (különösen *Camorra* és *'Ndrangheta*) kapcsolatára világított rá a műtárgykereskedelemben. A terrorcsoport az egykor ellenőrzése alatt álló líbiai területekről és a Közel-Keletről (Líbia mind forrás-, mind tranzitország volt) lopott műtárgyakat adott el a maffiaszervezeteknek Moldovából és Ukrajnából érkező fegyverekért cserébe. A szállítást kínai bűnözői hálózatok hajóival juttatták el a calabriai régióban található Gioia Tauro kikötőjébe. A szigorodó egyesült államokbeli szabályozás eredményeként bizonyíthatóan Oroszország, Japán, Kína és az Egyesült Arab Emírségek lettek a fő üzleti partnerek.³²⁵ A feljelentés nyomán a salernói ügyész nyomozást indított az ügyben.³²⁶

A kulturális javak illegális kereskedelme és az iszlamista terrorizmus finanszírozása közötti összefüggés, valamint a nyugati kereskedelmi útvonalak nyomozati feltárására először egy spanyol büntetőügyben került sor. Ennek során 2014 és 2015 között Észak-Afrikából – főként Egyiptomból és a kireneikai tartományban található Balagrae, Apollónia és Küréné helyszíneiről, mely utóbbiak ekkor az Iszlám Állam *Ansar Al Sharia Benghazi* és *Ansar Al Sharia Derna* elnevezésű sejtjeinek fennhatósága alatt álltak – Spanyolország irányába történő csempésztevékenységre sikerült fényt derítenie a spanyol rendőrség kulturális javakkal összefüggő bűncselekményekért felelős *Brigada de Patrimonio* elnevezésű egységének. 2018. március 27-én a két gyanúsított barcelonai régiségkereskedőt, Jaume Bagot Peix-et és Oriol Carreras Palomart letartóztatták terrorizmus-finanszírozás, bűnszervezetben való tagság, csempészet és okmányhamisítás vádjával (később óvadék ellenében szabadlábra helyezték őket). A két vádlott a vád szerint részt vett az ISIL fosztogatásaival és lopásaival összefüggő régiség-kereskedelemmel foglalkozó csempészhálózatban. A három évig tartó, az olasz és a líbiai rendészeti szervekkel együttműködésben végzett nyo-

³²⁴ Lewis (2016) i. m.

³²⁵ Quirico, Domenico: How To Buy Antiquities Looted By ISIS From An Italian Mobster. *La Stampa*, 18 October 2016. <https://www.lastampa.it/esteri/la-stampa-in-english/2016/10/18/news/how-to-buy-antiquities-looted-by-isis-from-an-italian-mobster-1.34789588> (Letöltve: 2021.08.11.)

³²⁶ La Stampa: Arte trafugata da Isis e mafie Inchiesta al via. 26 October 2016. <https://www.lastampa.it/cronaca/2016/10/26/news/arte-trafugata-da-isis-e-mafie-inchiesta-al-via-1.34789548> (Letöltve: 2021.08.11.)

mozati munka a Líbiából származó műtárgyak által érintett kereskedelmi útvonalakra is fényt derített (lásd 5. számú melléklet). A tárgyakat más észak-afrikai vagy közeli országokon, például Egyiptomon keresztül Jordániába küldték, ahonnan vagy közvetlenül a célállamba, Spanyolországba juttatták, vagy Szaúd-Arábián és az Egyesült Arab Emírségeken keresztül egy kört leírva jutottak vissza Jordániába és csak ezt követően Spanyolországba. A másik feltárt útvonal Jordánián, az Egyesült Arab Emírségeken és Thaiföldön keresztül vezetett, ahonnan a tárgyakat aztán több európai országon, például Oroszországon, Németországon, Franciaországon és az Egyesült Királyságon szállították keresztül a végső célállomás, Spanyolország elérését megelőzően. A műtárgyak eladásakor a számlákon Törökországot vagy Egyiptomot tüntették fel vásárlás helyeként.³²⁷ Debora Lehr, a washingtoni székhelyű Antiquities Coalition elnöke az ügy kapcsán így fogalmazott: „*Ha bebizonyosodik, [ez] egy „füstölő fegyver” [értse: megdönthetetlen terhelő bizonyíték – a szerz.] lesz, hogy a „véres műkincsek” elérik a nemzetközi műkincspiacot, s ez remélhetőleg ébresztőként szolgál majd.*”³²⁸

Az észak-afrikai kulturális javak fő piacait az európai országok, az Egyesült Államok és egyre inkább az Öböl-menti államok jelentik, ahol különösen nagy az érdeklődés az iszlám műalkotások iránt. Az útvonalak tekintetében az INTERPOL (International Criminal Police Organization – Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Szervezete) adatai a fenti esethez hasonló tendenciákat mutatnak. Az illegálisan piacra juttatandó műtárgyak Gázán, Jordánián, Izraelen, az Egyesült Arab Emírségeken, Törökországon vagy egy másik észak-afrikai országon haladnak át, mielőtt elérnék a célországot.³²⁹ Ezt a tényt támasztja alá a WCO 2018-as³³⁰ és 2019-es³³¹, a globális illegális kereskedelmet vizsgáló jelentése (*Illicit Trade Report*) is, amely szerint az Észak-Afrikából illegálisan kivitt kulturális javak az összes bejelentett (a jelentés által vizsgált) esetben a Közel-Kelet felé tartottak. A 2017-es jelentés kisebb keres-

³²⁷ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (2019) i. m. 123-124.

³²⁸ Kantchev, Georgi: Suspected Traders of Ancient Art Linked to Islamic State Are Detained. *The Wall Street Journal*, 19 March, 2018, <https://www.wsj.com/articles/spanish-police-detain-two-men-suspected-of-selling-antiquities-linked-to-islamic-state-1522327053#> (Letöltve: 2021.08.03.)

³²⁹ INTERPOL: *Overview of Serious and Organized Crime in North Africa. Analytical Report*. Lyon, ENACT Project, 2018.

³³⁰ WCO: *Illicit Trade Report 2018*. Brussels, 2019. 21. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2018_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

³³¹ WCO (2020) i. m. 26.

kedelmi tevékenységet tárt fel Nyugat-Európa, illetve kisebb mértékben Kelet- és Közép-Európa irányába is.³³² Fontos azonban itt hangsúlyozni, hogy az észak-afrikai országok nemcsak forrás-, hanem tranzitországgként is szolgálhatnak a kontinens nyugati részéből (például Maliból; vagy ahogy említettem, egy másik észak-afrikai országból) származó műalkotások illegális kereskedelmében, más illegális kereskedelmi tevékenységekkel összefonódva.³³³ A Közel-Kelet tekintetében a 2017-es adatok szerint a régióból kiinduló műtárgyak túlnyomó része a régióon belülre, kis számú tárgy pedig Kelet- és Közép-Európa felé irányult. A 2018-as jelentés esetében a régióon belül és a nyugat-európai piacok felé mozgó műtárgyak nagyjából egyenlő arányban voltak jelen. A 2019-es jelentés szerint ugyanakkor már a nyugat-európai minimális hányadot tett ki.

Ezzel együtt, a líbiai, szíriai és iraki konfliktusok eredményeképpen az ezen térségekből az Europol 2017-ben az EU felé irányuló kereskedelmi tevékenység intenzitásának növekedését jósolta a kulturális javak tekintetében, amelynek egy – más bevételi forrásokhoz képest nem túl jelentős része – a terrorizmus-finanszírozást szolgálhatja. Emellett az online kereskedelem folyamatos növekedésével is számolt a nemzetközi szervezet.³³⁴

1.5. KÖVETKEZTETÉSEK

Ahogyan a rövid történeti áttekintés is rávilágított, a (mai értelemben vett) kulturális javak elleni akár az ellenség moráljának megtörését, akár a szembenálló felek narratívájának alátámasztását elősegítő célzott pusztítás nem új jelenség, a különböző, erőszakba forduló politikai-vallási mozgalmaknak és háborúknak több esetben eleme volt. A vesztes/elnyomott fél kulturális kincseinek hadizsákmányként való eltulajdonítása a fényes győzelem szimbólumaként szintén nem újkeletű. De míg a korábbi háborúk fő célja a területszerzés volt, a harc vonal két oldalán pedig államok és reguláris hadseregek álltak, addig napjainkra a biztonsági környezet jelentősen átalakult, mind a háborúk céljait, mind eszközeit és erőforrásait tekintve.

³³² WCO: *Illicit Trade Report 2017*. Brussels, 2018. 21. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2017_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

³³³ INTERPOL (2018) i. m.

³³⁴ Europol: *SOCTA 2017. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment*. 2017. 48. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/report_soccta2017_1.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

A fejezet három – egymással szoros összefüggésben álló – transznacionális biztonsági kihívást és azok hatásait a kulturális javakra vizsgálta. Az új típusú fegyveres konfliktusok („új háborúk”), a (média-orientált) terrorizmus, a törékeny államiság és ezzel összefüggésben a szervezett bűnözés és terrorizmus összefonódása az épített vagy tárgyi örökség megőrzésének vonatkozásában különböző formában jelentenek egyre növekvő biztonsági kihívást, amelyek kapcsán az afrikai kontinens és a közkeleti térség különösen érzékeny régiókat foglal magában. Az ezek kezelésére született nemzetközi kísérletekről a következő fejezetekben lesz szó.

A poszthidegháborús biztonsági környezet komplexitásából eredően a katonai-politikai dimenzió vizsgálata nem mutatkozik elégségesnek annak megértéséhez, egyéb soft területek – így a társadalmi biztonság – beható ismerete is szükségessé vált. A közösségi identitás veszélyeztetettsége mint a közösség egzisztenciális fenyegetettsége fontos tényező napjaink biztonsági kihívásainak értelmezésében. Olyannyira, hogy az állam mellett a társadalom a biztonság önálló vizsgálódási területévé, az állami szuverenitáshoz képest a közösségi identitás önálló referens objektummá válhatott, így egyes biztonsági kihívások elsődleges tárgya és célpontja lett. Habár önmagukban az identitásbeli különbségek nem kizárólagos és nem is eredendő okai a biztonsági kihívásoknak, mégis, etnikailag/vallásilag sokszínű társadalmakban politikai/ gazdasági/ társadalmi sérelmek kiéleződése/ jelentős társadalmi-gazdasági változások során az etnikai/vallási identitás gyakran válik eszközzé a politikai vezetés kezében, s szolgál hívószóként a tömegek politikai mobilizálása érdekében. „Az etnikai konfliktusok] a hatalomért vagy gazdasági erőforrásokhoz való hozzáférésért (...) vívott konfliktusok, amelyek etnikai álarcot viselnek” – vagyis az etnikai dimenzió nem kizárólagos, de mégis rendkívül fontos szempontja társadalmi biztonsági dilemma kialakulásának.³³⁵ Az identitás tárgyiasult megjelenéseként a kulturális örökség mint a csoportidentitás szimbolikus megnyilvánulása gyakran válik „proxy-jává” egy adott etnikai/vallási közösség ellen irányuló célzott támadásoknak, ahogy azt a közelmúlt fegyveres konfliktusainak több példája is igazolta.

A hidegháború lezárását követő hatalmi átrendeződés, illetve a globalizáció kiteljesedése a világháborúkat követően megrajzolt határok közé szorított (általában etni-

³³⁵ Smith, Dan: Trends and Causes of Armed Conflict. *Berghof Research Center for Constructive Conflict Management*, August 2004. https://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/smith_handbook.pdf (Letöltve: 2020.09.14.)

kailag és/vagy vallásilag heterogén) országok destabilizációját idézte elő több helyen, amely egyes esetekben véres konfliktusokba torkollott. E konfliktusok számos vonásukban különböznek a konvencionális háborúktól, gyökerüket tekintve gazdasági-társadalmi-politikai feszültségek széles skálája húzódik meg mögöttük. De amiben a nemzetközi szakirodalom egyetért, hogy az identitás kulcskérdéssé vált az „új háborúban” és a mobilizáció fontos mozgatórugója lett. Ezen – akár céljaikat, akár eszközeiket tekintve új típusú – fegyveres konfliktusok gyakran polgári személyek vagy objektumok ellen irányulnak, s a kulturális javak közösségi identitással való szoros kapcsolata hatására azok kiemelt célponttá válik. Ez az örökség köré szerveződő közösség megfélemlítése mellett hosszú távú célokat is szolgál. A történelmi gyökerek, kollektív emlékezet fizikai leképeződéseinek megsemmisítésével az adott közösség identitástudatán, önképén esik súlyos csorba a közösségi, vallási hagyományok és gyakorlatok átformálásának/eltörlésének szándékával – ahogyan azt az 1.2. alfejezetben bemutatott timbuktui esettanulmányánál láthattuk –, amellet, hogy akár a későbbiekben ellehetetlenítik a jogos igényt az adott területet illetően (amely érvelést a délszláv háború kapcsán szokás idézni, de a hegyi-karabahi konfliktus és annak 2020-as háborúvá való eszkalálódása is értelmezhető ennek mentén).³³⁶

A nemzetközi terrorizmus³³⁷ mértékének növekedésével és az információs technológia vívmányainak terrorszervezetek által való széleskörű alkalmazásával a propagandaterjesztésben a kulturális javak célzott támadása is új méreteket öltött, rendkívül kézzelfoghatóvá és tárgyiasulttá téve a szervezet által képviselt ideológiát. E támadások célja lehet a szervezet erejének demonstrálásán keresztül követők toborzása, vagy éppen a helyi lakosság és a nemzetközi közvélemény megfélemlítése. A közösségi média-platfomok képcentrikus kommunikációjának, valamint a kulturális örökség rombolásával járó támadások szimbolikus jellege, ezáltal jó keretezhetősége, s ebből adódóan (nemzetközi szinten is) nagy hírértékkel bíró volta miatt ez egy új és

³³⁶ Riedlmayer András: Killing memory: The targeting of libraries and archives in Bosnia-Herzegovina. *MELA Notes*, (1994) 61. 1-6.

³³⁷ Bár az értekezés dzsihadista szervezetekhez köthető eseteket vizsgál az elemzés tárgyául szolgáló térség biztonsági dinamikáiból adódóan, a kulturális javak (vallási helyszínek) célzott támadása nem az iszlamista terrorizmus sajátja. Például 1992-ben hindu szélsőségesek rombolták le az észak-indiai Ayodhya-ban található 16. századi Babri Masjid mecsetet, amely utána több hónapig tartó összecsapásokba torkollott a hindu és muszlim közösségek között és legalább kétezer halálos áldozattal járt. A feszültségek Pakisztánra is áttértek, ahol néhány nappal később több mint 30 hindu templom ellen történtek támadások. Forrás: The Wire: Babri masjid: The Timeline of a Demolition. 6 December 2021. <https://thewire.in/communalism/babri-masjid-the-timeline-of-a-demolition> (Letöltve: 2022.04.23.)

egyre jelentősebbé váló kockázati tényezőként tekinthető. Ezt az ISIL által elsősorban Irak és Szíria területén elkövetett, a szervezet ideológiáját alátámasztó, propagandisztikus és a szervezet közösségi médiacsatornáin széles körben közvetített támadások jól igazolják, így például az esettanulmányban bemutatott Moszuli Kulturális Múzeumban véghez vitt pusztítások főként asszír tárgyi emlékek ellen.

A szakirodalom és a nemzetközi politika 9/11-et követően kezdett el foglalkozni a fegyveres konfliktusok, a(z iszlamista) terrorizmus és a szervezett bűnözés kapcsolataival, illetve a szintén a posztbipoláris korszakban felértékelődő törékeny államiság problémájával, amely az előbbi kettő (együttes) megjelenésének előfeltételeként tekinthető³³⁸ igen gyakran. Az afrikai kontinens és a közel-keleti régió országai a lista élén helyezkednek el, akár az erőszakos konfliktusokra, törékeny államiságra, akár a terrorizmusra, akár a szervezett bűnözésre vonatkozó nemzetközi statisztikákat tekintjük.

Bár az illegális műkinszkereskedelem nem új jelenség, ahogyan azt a történelmi áttekintésben felsorakoztatott példákon is láthattuk, az ISIL tevékenysége következtében nyert nemzetközi szintű figyelmet annak potenciális szerepe a terrorizmusfinanszírozásban, ezzel fokozatosan biztonsági kihívássá emelve a problémakört. Ugyanakkor a nemzetközi szervezetek statisztikái és a szakértői vélemények megoszlának arról, hogy mennyire tekinthető e jelenség mértékét tekintve jelentős biztonsági kockázatnak, a piac jellegzetességei következtében igencsak korlátozottan rendelkezünk adatokkal a valós kép ismeretéhez.

Habár az ISIL elvesztette a korábban elfoglalt iraki és szíriai területek feletti kontrollját, a kulturális javak tiltott kereskedelméből potenciálisan biztosítható anyagi forrás ezzel nem apadt ki. A korábban rablóátasok során feltárt kulturális javak a műtárgyak fekete piacának sajátossága miatt akár évek, évtizedek is eltelhetnek, míg a lopott, illegálisan eltulajdonított tárgyak a piacra kerülnek (lásd például Kambodzsa esetét, ahol a Vörös Khmer-rezsim idején véghezvitt fosztogatásokból származó tárgyak mind a mai napig megjelennek aukciósházakban).³³⁹ Egyes szakértők szerint az ISIL által eltulajdonított tárgyak 2030 körül jelenhetnek meg a piacon a bagdadi Iraki

³³⁸ Goertz – Streitparth (2019) i. m. 43-84.

³³⁹ Turku (2018) i. m. 143.

Múzeum 2003-as kifosztásából leszűrt tapasztalatok alapján.³⁴⁰ A probléma korántsem Szíria és Irak sajátja: a kulturális emlékekben rendkívül gazdag Száhel-régió is hasonló folyamatokkal néz szembe, a meggyengült kormányok, a különböző terror-szervezetek és milíciák növekvő aktivitása a régióban és a porózus határvonalak, amelyek mindig is kedvező terepet biztosítottak az illegális kereskedelemnek, szintén az illegális műkincs-kereskedelem növekedését eredményezik.³⁴¹

Végül megemlítendő, hogy a hagyományosan nyugati országok által uralt piacon új szereplők is megjelentek, az ázsiai és arab országokból is egyre nagyobb igény mutatkozik műtárgyvásárlásokra, így a forrásországok bővülése mellett a célországok köre is kitágult.

³⁴⁰ Michel, Vincent: Illegal trafficking of cultural goods in countries of conflict. *NETcher*. 7 October 2020. <https://netcher.eu/project-news/illegal-trafficking-of-cultural-goods-in-countries-in-conflict/> (Letöltve: 2021.08.11.)

³⁴¹ Brown, Will: Echoes of Isil as armed groups loot priceless artefacts across Sahel. *The Telegraph*, 7 March 2020. <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/03/07/echoes-isil-armed-groups-loot-priceless-artefacts-across-sahel/> (Letöltve: 2020.04.15.)

2. A VÉDELEM ÉS FELELŐSSÉGRE VONÁS NEMZETKÖZI JOGI KERETEI

2.1. A MEGELŐZÉS ÉS VÉDELEM A NEMZETKÖZI JOGBAN

A francia forradalom által előidézett társadalmi változások hatására, a 18. század végétől kezdett el formálódni a kulturális örökség tudatos, intézményesített védelme. A hadviselésre vonatkozó szabályoknak pedig a 19. századtól váltak részévé a kulturális javak fegyveres összetűzések során való megóvására tett erőfeszítések. Ez szorosan összekapcsolódik a nacionalizmus terjedésével, mely által a kulturális objektumok egyre inkább a nemzeti identitás szimbolikus elemeivé váltak, az azok ellen elkövetett támadásokat pedig bűnös cselekménynek kezdték tekinteni,³⁴² egyúttal felismerve az állami szint feletti kodifikáció szükségességét.

De igazi áttörést a második világháború eseményei hoztak. A katonai pusztító erő növekedésével, illetve a már itt megjelenő, de a későbbiek fegyveres konfliktusainak jellemzőjévé váló aszimmetrikus hadviselés során a fegyveres összecsapások nem korlátozódtak a frontvonalra, a hátszágot, a polgári lakosságot és javakat is súlyosan érintették.³⁴³ Ezáltal szükségessé vált egy részletesebb szabályozás, tágabban véve a polgári áldozatok, illetve a kifejezetten a kulturális javak védelmére, így az 1949-ben elfogadott genfi egyezmények után nemsokkal egy kifejezetten e problémakörnek szentelt nemzetközi jogi dokumentum is megszülethetett. A kilencvenes évek délszláv háborúja idézett elő újabb előrelépést a kulturális javakra vonatkozó hágai joganyag bővítésében.

Emellett a kulturális javak illegális kereskedelme a 20. század közepétől mind nagyobb méreteket öltött, melynek visszaszorítására az első nemzetközi jogi kísérlet 1970-ben született az UNESCO égisze alatt. Ennek felülvizsgálatára az addig összegyűlt gyakorlati tapasztalatok alapján a kilencvenes évek közepén került sor, amely egy új, magánjogi megközelítésű egyezmény elfogadásához vezetett.

³⁴² Ascherson (2007) i. m. 17-25.

³⁴³ Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011. 572-579.

A releváns nemzetközi jog formálódásának dinamikáját tekintve, az ezredfordulót követően fokozódó mértékű nemzetközi terrorizmus által támasztott biztonsági fenyegetések sarkalltak a közelmúltban még intenzívebb, büntetőjogi ágazatra is kiterjedő nemzetközi együttműködésre e területen.

A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé az egyes egyezményekben foglalt részletszabályok áttekintését, valamint az egyes büntetőügyek mélyreható bemutatását, így az alábbi fejezet a vonatkozó joganyag és jogalkalmazás fejlődésének kontextusára és legfőbb sarokpontjaira, valamint a szabályozás és védelmi eszközrendszer legfontosabb elemeire világít rá.

2.1.1. A NEMZETKÖZI HÁBORÚS JOG ÉS HUMANITÁRIUS JOG FEJLŐDÉSE

Államok közötti háborúkat lezáró békeszerződések a vesztfáliai békétől kezdve gyakran tartalmaztak a háború során elmozdított kulturális javakra vonatkozó kitételeket, akár azok visszaszolgáltatására vonatkozóan is.³⁴⁴ Kifejezetten a kulturális javak fosztogatásoktól, illetve rombolásoktól való védelme érdekében a hadviselés módját formáló rendelkezések elsőként a 19. századi hadijogi relevanciájú dokumentumokban jelentek meg, amelyek a későbbi nemzetközi hadijogi kodifikáció alapjául is szolgáltak. A kulturális javak háborúk során való védelmére tett első jogi kísérletnek az 1863-ban az amerikai polgárháború idején született *Lieber-kódex*et szokás tekinteni. E dokumentum a klasszikus műalkotásokat, könyvtárakat, tudományos gyűjteményeket vagy értékes eszközöket helyezte speciális védelem alá, illetve a katonai szükségesség mint általános jogi elv is itt jelent meg először a háborús erőszak korlátozása érdekében.³⁴⁵ Az 1870-71-es porosz-francia háborút követő, II. Sándor orosz cár kezdeményezésére felálló konferencia által megszövegezett, bár jogi hatályra nem emelkedett 1874-es *brüsszeli deklaráció* szintén tartalmazott előírásokat a kulturális, tudományos, karitatív célokat szolgáló épületek védelmére. Ezen felül már itt megjelent az azok megkülönböztető jelzéssel való ellátásának, illetve ellenség felé való kommunikálásának szükségességére történő utalás.³⁴⁶

³⁴⁴ UNESCO: Information Kit: 1954 Hague Convention and its two Protocols. [dátum nélkül] <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/1954Convention-InfoKit-EN-Fina-webl.pdf> (Letöltve: 2021.01.08.)

³⁴⁵ U.S. Committee of the Blue Shield: The Lieber Code of 1863. <https://uscbs.org/1863-lieber-code.html> (Letöltve: 2022.01.05.)

³⁴⁶ U.S. Committee of the Blue Shield: 1874 Brussels Declaration. <https://uscbs.org/1874-brussels-declaration.html> (Letöltve: 2022.01.05.)

A hadviselés jogának mára már szokásjoggá vált szabálya a polgári lakosság és javak,³⁴⁷ s ezen belül a kulturális javak támadásának tilalma. Az első átfogó, globálisnak mondható hadijogi dokumentumok,³⁴⁸ az 1899-es és 1907-es *Hágai Egyezmények* is rendelkeztek már a polgári objektumok védelme keretében vallási, művészeti célú épületek, műemlékek megkíméléséről (a később tárgyalt katonai célpontnak való minősülést kivéve), lefoglalásuk, megrongálásuk, szándékos elpusztításuk tilalmáról, illetve ilyen cselekmények büntethetőségéről, továbbá ezen objektumok megkülönböztető jelzéssel való ellátásának, valamint az ellenféllel való közlésének szükségességéről.³⁴⁹ Itt (hasonlóan a korábban említett Lieber-kódexhez) azonban még mint magántulajdon estek védelem alá.³⁵⁰ (Ezzel ellentétben a későbbi, a témához kapcsolódó nemzetközi jogi dokumentumok a védelem alapjának az emberiség közös örökségére való hivatkozást nevezik meg.) Mindazonáltal e jogi eszközök, ahogy azt a két világháború példái is mutatják, kudarcot vallottak a kulturális javak háborús károktól való megóvása terén.

Az erőszak alkalmazásának tilalmával a hágai joganyag fokozatosan beépült a genfi, vagy más néven humanitárius nemzetközi jogba.³⁵¹ Bár az 1949-es *Genfi Egyezmények* nem tartalmaztak közvetlen rendelkezéseket ezen a téren, az 1977-ben elfogadott I. és II. (nemzetközi és nem nemzetközi konfliktusokra vonatkozó) Kiegészítő Jegyzőkönyvek a későbbiekben bemutatandó 1954-es Hágai Egyezményhez hasonló védelmi kört fogalmaznak meg a polgári javak speciális eseteként a kulturális javakra, illetve az azonos védelem alá vont kegyhelyekre nézve. E jegyzőkönyvek

³⁴⁷ Polgári javaknak tekintendők mindazok a tárgyak, amelyek nem számítanak katonai célpontnak. A Genfi Egyezmény I. kiegészítő jegyzőkönyve ide sorolja különösen: kulturális javak és kegyhelyek (53. Cikk), polgári lakosság létfenntartásához nélkülözhetetlen javak, természeti környezet, veszélyes erőket tartalmazó létesítmények. A Genfi Egyezmény II. kiegészítő jegyzőkönyv a polgári lakosság védelmére vonatkozó rendelkezések körében tárgyalja a kulturális javak és kegyhelyek védelmét (16. Cikk). Forrás: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről (továbbiakban: Genfi Egyezmények I. / II. kiegészítő Jegyzőkönyve)

³⁴⁸ Johnson, John C., maj.: Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*, 190. (2007) 91. 111-152.

³⁴⁹ 1899. évi II. Egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Cikk, 56. Cikk, valamint 1907. évi IV. Egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Cikk, 56. Cikk. Kihirdette: 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában

³⁵⁰ Johnson (2007) i. m. 120.

³⁵¹ Kovács (2011) i. m. 570.

továbbá pontosították a katonai célpont fogalmát is,³⁵² amikor is megszűnik a polgári és kulturális javak humanitárius jog által biztosított speciális védelme.

A nemzetközi fegyveres összetűzések áldozatainak védelméről szóló I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 53. cikke – rögzítve a később részletesen bemutatott Hágai Egyezmény elsődleges szerepét ezen a területen – amellett, hogy tiltja ellenséges cselekmények folytatását, illetve megtorló intézkedések érvényesítését műemlékekkel, művészeti alkotásokkal, kegyhelyekkel szemben, azok katonai erőfeszítések támogatására való felhasználását is kizárja.³⁵³ *A nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló II. Kiegészítő Jegyzőkönyv* ide vonatkozó rendelkezései némileg korlátozottabbak, csak az ellenséges cselekmények folytatásának, valamint a katonai célok támogatására való felhasználásnak a tilalmát foglalja magában.³⁵⁴

A védettség azonban mindkét esetben megszűnik, s jogszerűen támadható a polgári (és ezen belül kulturális) objektum, mikor az katonai célponttá válik. Ez akkor következik be, ha az jellegénél (pl. történelmi erődítmény), céljánál (pl. történelmi hidak), elhelyezkedésénél (pl. tűzvonalban található), vagy rendeltetésénél (általában ez a döntő; olyan módon történő felhasználás, hogy az a katonai műveletekhez hatékonyan hozzájárul)³⁵⁵ fogva elősegíti a katonai műveletet és annak teljes, vagy részleges megsemmisítése katonai előnnyel jár.³⁵⁶ De minden esetben meg kell tenni a szükséges óvintézkedéseket, felmérni, hogy az adott katonai cél másként nem érhető el, illetve az arányosság elvét tiszteletben kell tartani.³⁵⁷

Megjegyzendő, hogy az arányosság mind kvalitatív, mind kvantitatív értelemben érvényes: a szóban forgó objektum által képviselt, kulturális értelemben vett érték mérlegelése is szükséges. Erre pozitív példaként hozható fel az amerikai koalíciós erők döntése az 1991-es Öböl-háború idején, mikor Irak két vadászrepülőgépet helyezett el az Urban található zikkurat közelében, de a templomra jelentett kockázat

³⁵² „Csak azok a tárgyak minősülnek katonai célpontoknak, amelyek jellegüknél, elhelyezkedésükénél, céljuknál, vagy rendeltetésükénél fogva hatékonyan elősegítik a katonai műveletet és amelyek teljes, vagy részleges megsemmisítése, elfoglalása, vagy semlegesítése az akkori körülmények között meghatározott katonai előnyt jelent.” Forrás: Genfi Egyezmények I. kiegészítő Jegyzőkönyve, 52. Cikk

³⁵³ Genfi Egyezmények I. kiegészítő Jegyzőkönyve, 53. Cikk

³⁵⁴ Genfi Egyezmények II. kiegészítő Jegyzőkönyve, 16. Cikk

³⁵⁵ O’Keefe, Roger: Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*, 11. (2010), 350-352.

³⁵⁶ Genfi Egyezmények I. kiegészítő Jegyzőkönyve, 52. Cikk (2)

³⁵⁷ Uo., 57. Cikk

következtében az amerikaiak lemondtak a támadásról.³⁵⁸ Itt egy érdekes, aszimmetrikus konfliktusok kapcsán megfigyelhető jelenségre, a *nemzetközi közjognak való eltérő megfelelés*re (compliance-leverage disparity lawfare) érdemes felhívni a figyelmet, amelynek során a hadban álló gyengébb fél a nemzetközi jogot úgy próbálja a saját javára fordítani, hogy az ellenfelet a nemzetközi jog megsértésére kívánja szorítani, kihasználva, hogy kevésbé van kitéve a nemzetközi jog következményeinek. Ennek példája lehet civil objektumok (például templomok) közelében tűzérési eszközök bevetése, amelyre, ha az ellenség a várakozások szerint reagál, e lépését a médián keresztül a közvélemény megítélésének negatív irányba való fordítására használhatja.³⁵⁹

Az arányosság elvének tiszteletben tartásával kapcsolatban – valamint a NATO kapcsán a 3.2.1. alfejezetben említendő, Líbiában alkalmazott tiltott célpontok listájával összefüggő – másik pozitív példaként említhető a Tripoli közelében fekvő Khoms városa melletti Ra's Al Marqab erődtípusa. Kadhafi erői egy radarállomást helyeztek el a dombon, ahol a NATO tiltott célpont-listájára is felvett erődtípus található, s az állomás védelmére az erőd falainak közvetlen közelébe légvédelmi fegyvereket telepítettek. A NATO-erőknek precíziós fegyverekkel sikerült oly módon hatástalanítani a kormányerők eszközeit, hogy az erődben elhanyagolható kárt tettek.³⁶⁰

2.1.2. AZ 1954-ES HÁGAI EGYEZMÉNY ÉS JEGYZŐKÖNYVEI

A második világháború borzalmaitól vezérelten, reflektálva a haditechnika fejlődésével a kulturális örökségre leselkedő mind nagyobb veszélyre, az 1954-ben az UNESCO égisze alatt elfogadott, 1956-ban hatályba lépett, eddig mindösszesen 133 állam által aláírt, a *kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló Hágai Egyezmény* (a továbbiakban: Hágai Egyezmény) és annak Első Kiegészítő Jegyzőkönyve (utóbbi 110 ratifikáló állammal)³⁶¹ mindmáig a legfontosabbnak

³⁵⁸ Milligan, Ashlyn: Targeting Cultural Property: The Role of International Law. *Journal of Public and International Affairs*, 19. (2008), 98.

³⁵⁹ Petruska Ferenc: Közel-keleti zsidó–keresztény közösségek és a lawfare jelensége. *Ludovika blog-tér*, 2022. február 9. <https://www.ludovika.hu/blogok/vallas-es-tarsadalom-blog/2022/02/09/kozel-keleti-zsido-kereszteny-kozossegek-es-a-lawfare-jelensege/> (Letöltve: 2022.04.23.)

³⁶⁰ Kila, Joris D. – Herndon, Christopher V.: Military Involvement in Cultural Property Protection. *Joint Force Quarterly*, 74. (2014) 3. 116-123.

³⁶¹ UNESCO: States Parties. The Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)

és legszélesebb körben elfogadottnak nevezhető nemzetközi jogi dokumentum ezen a területen. A Hágai Egyezmény számos előírása mára már szokásjoggá vált, így azokat az államokat is kötik e szabályok, amelyek nem részesei az egyezmények.³⁶² Itt került bevezetésre egyáltalán a „kulturális javak” mint jogi kategória a nemzetközi jogba.³⁶³

Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvet a Hágai Egyezménnyel egy időben fogadták el. Ez a kulturális javak illegális kivitelének megakadályozását, illetve megszállás esetén a megszállott területről a megszálló saját területére behozott javak zárlat alá helyezését és az ellenségeskedés után azok visszaszolgáltatását szabályozza.³⁶⁴

Az 1980-as évek végi, 1990-es évek eleji globális események (például Öbölháború, délszláv háború), az állami szint alatti konfliktusok számának növekedésével együtt azonban rávilágítottak a Hágai Egyezmény hiányosságaira. Az 1991-ben az UNESCO és Hollandia kezdeményezésére megkezdődött felülvizsgálati folyamat célja a dokumentum új trendekhez és a nemzetközi jog fejlődéséhez való illesztése volt. A *Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyve* (a továbbiakban: II. Jegyzőkönyv) 1999-es elfogadása jelentős előrelépés volt, ugyanis az egyezmény több restanciáját orvosolta. A II. Jegyzőkönyv deklarált célja, hogy a felek „*résztve olyan eszközt biztosítson, amely közvetlenebb részvételüket teszi lehetővé a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelmében ennek megfelelő eljárások létrehozásával.*”³⁶⁵

A megfelelő számú ratifikáció elérése után 2004. márciusban lépett hatályba. Egyelőre csak 85 állam csatlakozott hozzá (különösen az ázsiai és csendes-óceáni, illetve az afrikai országok körében alacsony a ratifikáltsága),³⁶⁶ ami korlátozza a rendelkezések érvényesíthetőségét.

³⁶² O’Keefe, Roger – Péron, Camille – Musayev, Tofiq – Ferrari, Gianluca: *Protection of cultural property: military manual*. UNESCO, 2016. 3-12.

³⁶³ Johnson (2007) i. m. 111-152.

³⁶⁴ 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről (a továbbiakban: Hágai Egyezmény), Jegyzőkönyv

³⁶⁵ 2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról (a továbbiakban: II. Jegyzőkönyv), Preambulum

³⁶⁶ UNESCO: States Parties. The Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)

A Hágai Egyezmény a kulturális javaknak mind a békeidőben történő oltalmazását, mind háború során történő *kímélését* előírja. Ez utóbbi magában foglalja a kulturális javak, illetve azok közvetlen környékének katonai célokra történő felhasználásának, valamint a kulturális javak ellen irányuló ellenséges cselekmények tiltását, mely alól csak az „*elháríthatatlan katonai szükségesség*” jelent kivételt. Emellett az ilyen objektumok ellen megtorló intézkedések fogantatásának tiltására is kiterjed. Továbbá az ingó kulturális javak tekintetében tiltást fogalmaz meg lopás, fosztogatás, eltulajdonítás kapcsán.³⁶⁷

A védelem alóli kivétel (a Hágai Egyezmény által jelölt *elháríthatatlan* (imperative)/ *elkerülhetetlen* (unavoidable) *katonai szükségesség*) eseteit a kulturális javak tekintetében a II. Jegyzőkönyv pontosítja: a katonai célponttá válás – melynek fogalmát a fent említett 1977-es jegyzőkönyvek definiálják – mellett feltételként szabja, hogy azok csak akkor támadhatók jogszerűen, ha nincs más alternatíva hasonló katonai előny elérésére, az arányosság elvének szem előtt tartásával, a döntés lehetőség szerinti előzetes közlésével.³⁶⁸ A II. Jegyzőkönyv egyúttal meghatározza az ilyen esetekben döntésre jogosult megfelelő szintű kötelékek parancsnokainak körét: csak zászlóaljjal egyenlő vagy annál jelentősebb katonai erő parancsnoka hozhat elkerülhetetlen katonai szükségre vonatkozó döntést (vagy annál kisebb katonai erőé, amennyiben a körülmények más lehetőségre nem adnak módot);³⁶⁹ kiemelt védelem esetén pedig a támadásra csak a legfelsőbb hadműveleti parancsnoki szinten adhatnak ki parancsot.³⁷⁰ Emellett a II. Jegyzőkönyv 7. és 8. Cikke felsorolja a támadás esetén, vagy ellenségeskedéssel szemben teendő óvintézkedéseket, amelyekkel elkerülhető a kulturális javak veszélyeztetése.³⁷¹

A kulturális javak *oltalmazása* érdekében békeidőszakban előkészítendő rendszabályok bevezetésének követelményét a Hágai Egyezmény rögzíti, de annak részleteit szintén a II. Jegyzőkönyv határozza meg, amely szerint e tevékenység magában kell, hogy foglalja a leltárkészítést; a szükségintézkedések megtervezését tűz és szerkezeti összeomlás esetére; az ingó kulturális javak elszállítására vonatkozó előkészületeket,

³⁶⁷ Hágai Egyezmény, 4. Cikk

³⁶⁸ II. Jegyzőkönyv, 6. Cikk

³⁶⁹ Uo., 6. Cikk c)

³⁷⁰ Uo., 13. Cikk 2. pont c) (i)

³⁷¹ Uo., 6-8. Cikk

vagy ezek megfelelő helyszíni védelméről való gondoskodást, illetve az illetékes hatóságok kinevezését, akik az oltalmazás biztosításáért felelősek.³⁷²

A Hágai Egyezmény és jegyzőkönyvei három fokú védelmi rendszert vezettek be a kulturális javak tekintetében, illetve ezekkel kapcsolatban alkalmazandó/alkalmazható, nemzetközileg elismert jelvényt. A kulturális javak minden megnyilvánulását magában foglaló, általános védettséget nyújtó kategória mellett a Hágai Egyezmény bevezette a különleges védelem lehetőségét. Ez ingó kulturális javak elrejtésére szolgáló óvóhelyeknek, műemlékközpontoknak, és más igen nagy-jelentőségű ingatlan kulturális javaknak adható, ha azok a katonailag érzékeny pontoktól megfelelő távolságra helyezkednek el és nem használják őket katonai célokra. Emellett a kulturális javak szállítása is élvezhet különleges védelmet.³⁷³ Ez a védelmi kategória azonban a Hágai Egyezmény közel hetvenéves fennállása ellenére nagyon korlátozottan került alkalmazásra: ilyen védelem alatt jelenleg 14 db helyszín (óvóhelyek, illetve műemlékközpontok) áll, többek között például Vatikán Városállam teljes együttese.³⁷⁴

Utóbbi mechanizmus gyengeségeiből okulva a II. Jegyzőkönyv létrehozta a kiemelt védelem kategóriáját, a listára vétel feltételeivel és a védelemmel járó, a korábbiakhoz képest részletesebb szabályok meghatározásával együtt. Bővebb alkalmazásra ad lehetőséget továbbá például, hogy a különleges védelemhez képest ennek az esetben nem előírás, hogy potenciális katonai célpontoktól, vagy ipari létesítményektől megfelelő távolságra helyezkedjen el, így elhárítja az akadályt városi, vagy városi területekhez közel fekvő kulturális értékek listára való felvétele elől.³⁷⁵ Ilyen védelem alatt jelenleg 17 (nagyraoszt világörökségi címmel is rendelkező) helyszín áll, 10 tagállam területén.³⁷⁶

A Hágai Egyezmény bevezetett egy univerzális jelképet a kulturális javak, ellenőrzési feladatokkal ellátott, illetve a védelmükre rendelt személyzet azonosításának

³⁷² Uo., 5. Cikk

³⁷³ Hágai Egyezmény, III. fejezet

³⁷⁴ UNESCO: Immunity of Cultural Property under Special Protection. <https://en.unesco.org/node/341352> (Letöltve: 2022.04.30.)

³⁷⁵ Hausler, Kristin – Bongard, Pascal – Lostal, Marina: 20 Years of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict: Have All the Gaps Been Filled? *EJIL:Talk!* 29 May 2019. <https://www.ejiltalk.org/20-years-of-the-second-protocol-to-the-1954-hague-convention-for-the-protection-of-cultural-property-in-armed-conflict-have-all-the-gaps-been-filled/> (Letöltve: 2021.01.08.)

³⁷⁶ UNESCO: Enhanced Protection: Cultural Property of High Importance to Humanity. <https://en.unesco.org/node/341353> (Letöltve: 2022.04.30.)

megkönnyítése érdekében. Ez érvényes mind az általános, mind a különleges, mind a kiemelt védelmet élvező kulturális javakra, a védelmükre rendelt személyzetre, valamint a kulturális javak szállítmányára (alul hegyesedő, haránt váltakozó kék és fehér mezőkből álló pajzs). A 6. számú melléklet mutatja az egyes kategóriák esetében a *kék pajzs ismertető jelvény*³⁷⁷ használati módját. Az általános védelem alá eső kulturális javak, valamint a védelmükkel, vagy a Hágai Egyezmény végrehajtásának felügyeletével megbízott személyzet tekintetében a kék pajzs embléma önmagában; a különleges védelem alatt állók esetében és kulturális javak szállítmányát végző járművek bizonyos eseteiben hármassával; a kiemelt védelem esetében pedig a kék pajzs embléma piros keretben alkalmazandó.³⁷⁸ Ezek közül csupán a különleges védelem esetében kötelező a használat, így – bizonyos országok kivételével³⁷⁹ – elég korlátozottnak tekinthető alkalmazásuk. Megjegyzendő, hogy a II. Jegyzőkönyv létrejöttekor nem vezetett be külön jelvényt a kiemelt védelem alatt álló kulturális javak tekintetében, az alábbi jelvény alkalmazásának lehetőségéről 2015-ben született döntés a Felek Értekezletén. Bár a II. Jegyzőkönyv módosításának lehetősége is felmerült a jelvény humanitárius jogba való kodifikálása érdekében, de végül csak annak végrehajtási útmutatójába foglalták bele, különböző eljárásjogi aggályok miatt.³⁸⁰

A gyakorlat azt mutatja, hogy a jelzés időnként sajnos ellenkező reakciót is válthat, ami miatt a Szerződő Felek vonakodhatnak az ilyenfajta megjelöléstől: az ellenfél szempontjából könnyebbé teszi a célcsoport számára értékes objektumok beazonosítását. Horvátország a háború előtt kulturális örökségének többségét ellátta a jelzéssel, mint például Dubrovnik óvárosát is, de állítása szerint ezeket szándékosan célozták a jugoszláv erők.³⁸¹

³⁷⁷ A Hágai Egyezmény által alkalmazott kék pajzs emblémát egy lengyel építész, művészettörténész, műemléki szakértő Jan Zachwatowicz alkotta meg, aki Lengyelország épített örökségének háború utáni rekonstrukciójában kulcsszerepet játszott. Forrás: Tomczyk, Paweł: 120 lat temu urodził się Jan Zachwatowicz, rekonstruktor Zamku Królewskiego w Warszawie. *Dzieje.pl*, 04/03/2020. <https://dzieje.pl/aktualnosci/120-lat-temu-urodzil-sie-jan-zachwatowicz-rekonstruktor-zamku-krolewskiego-w-warszawie> (Letöltve: 2022.04.18.)

³⁷⁸ UNESCO – BSI: *Distinctive marking of cultural property. Rules and practices*. Paris, UNESCO, 2021.

³⁷⁹ Például Lengyelország általánosan, minden műemlék és múzeumi gyűjtemény tekintetében alkalmazza a jelzést, de Németországban is sok helyen találkozhatunk a kék pajzs-emblémával, mert az egykori NDK területén a műemlékek jelölésére szolgált.

³⁸⁰ Decision 6.SP.2. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. Sixth Meeting of the Parties. UNESCO, Paris, December 2015. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243550> (Letöltve: 2021.01.24.)

³⁸¹ Milligan (2008) i. m. 99-100.

A Hágai Egyezmény előírja a Szerződő Felek részére, hogy a fegyveres erők személyzetét már békeidőben e szabályok tiszteletben tartására oktassák, illetve külön szakszemélyzetet állítsanak fel ennek érdekében.³⁸² Az egyezmény hatálya kiterjed a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra is, ahol szintén minden felet kötnék a rögzített rendelkezések,³⁸³ illetve részleges/teljes megszállásra is, még ha az nem is ütközik fegyveres ellenállásba.³⁸⁴

A Hágai Egyezmény 28. Cikke *büntető vagy fegyelmi úton* büntetni rendeli az egyezmény rendelkezéseinek megsértését, s a részes államokat szólítja fel az eljárás lefolytatására saját büntető jogrendszerük keretében.³⁸⁵ A II. Jegyzőkönyv IV. fejezete ezen a téren is hozott változást. A nemzeti szintű bíraskodást a területi és a személyi hatály mellett a legsúlyosabb jogsértések³⁸⁶ esetében az *univerzális joghatóság* érvényesítésének lehetőségével is kiegészítette, amennyiben az elkövető az ország területén tartózkodik.³⁸⁷

Bár a Hágai Egyezményt igen széles körben elfogadták s számos rendelkezése szokásjogi erővel bír, mégis néhány fontos állam nem, vagy csak jóval később csatlakozott hozzá. Ez leginkább az iraki invázió kapcsán idézett elő vitatott helyzetet, mivel a fosztogatások és pusztítások egy része Bagdadban már a koalíciós erők bevonulása után történt, illetve több, a kulturális örökségre veszélyt jelentő katonai műveletet hajtottak végre.³⁸⁸ Az USA végül 2009-ben ratifikálta a Hágai Egyezményt,³⁸⁹ de katonai kézikönyveiben egyébként már előtte is elismerte mint nemzetközi szokásjogot.³⁹⁰ Az Egyesült Királyság a II. Jegyzőkönyv megalkotását követően közvetlenül bejelentette ratifikációs szándékát, bár maga a ratifikáció még közel két

³⁸² Hágai Egyezmény, 7. Cikk

³⁸³ Uo., 9. Cikk

³⁸⁴ Uo., 5. Cikk

³⁸⁵ Uo., 28. Cikk

³⁸⁶ Ez az alábbiakat jelenti: 15. Cikk 1. (...) a) *kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat támadás célpontjává tesz; b) kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat vagy közvetlen környéküket katonai cselekmény támogatására használ; c) az Egyezmény és a jelen Jegyzőkönyv értelmében védelem alatt álló kulturális javakban nagyfokú pusztítást végez, vagy azokat eltulajdonítja*; Forrás: II. Jegyzőkönyv, 15. Cikk

³⁸⁷ O'Keefe (2010) i. m. 358-380.

³⁸⁸ Gerstenblith, Patty: The Law as a Tool for Cultural Heritage Preservation: The Case of Iraq and Afghanistan. In: Agnew, Neville – Bridgland, Janet (szerk.): *Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation*. Los Angeles, College of Law Faculty Publications, 2006. 234-240.

³⁸⁹ U.S. Committee of the Blue Shield: The 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. <http://uscbs.org/1954-hague-convention.html> (Letöltve: 2018.01.29.)

³⁹⁰ United States of America; Practice Relating to Rule 40. Respect for Cultural Property https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_us_rule40 (Letöltve: 2018.01.29.)

évtizedet váratott magára. Az Iraki Múzeum 2003-as kifosztásának negatív nemzetközi visszhangja, valamint a brit Kék Pajzs Bizottság lobbija hatására a kérdés folyamatosan napirenden maradt,³⁹¹ s 2015 júniusában az ország az ISIL iraki és szíriai pusztításainak hatására újonnan megerősítette csatlakozási szándékát.³⁹² Végül 2017. szeptember 12-én ratifikálta a Hágai Egyezményt és csatlakozott jegyzőkönyveihez is.³⁹³ Továbbá, 2016-ban Franciaország is csatlakozott a II. Jegyzőkönyvhöz.

Mára az ENSZ BT (Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsa) mind az öt állandó tagja részes állama a Hágai Egyezménynek, a II. Jegyzőkönyvhöz ugyanakkor sem Kína, sem Oroszország, sem az USA nem csatlakozott mindeztáig. Továbbá, mivel az UNESCO 2013-ban felfüggesztette az USA szavazati jogát a szervezetben (tekintettel arra, hogy Palesztina UNESCO által teljes jogú tagként való 2011-es elismerése után az USA nem fizetett hozzájárulást a nemzetközi szervezet részére), s ezt követően 2018-ban az USA Donald Trump korábbi amerikai elnök döntése alapján ki is lépett a szervezetből, ezért a Hágai Egyezményhez tartozó döntéshozó fórumokon sem bír szavazati joggal.³⁹⁴

2.1.3. AZ ILLEGÁLIS KERESKEDELEM ELLENI HARC NEMZETKÖZI JOGI ESZKÖZEI

Az UNESCO égisze alatt 1970-ben került elfogadásra *a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló Egyezmény* (a továbbiakban: UNESCO-Egyezmény) a kulturális javak hatvanas-hetvenes évektől egyre nagyobb problémát jelentő illegális kereskedelme visszaszorításának céljával. Ennek érdekében három pillérre épít: a megelőzésre, a visszaszerzésre és visszaszolgáltatásra (restitúció), valamint a nemzetközi együttműködésre. Az UNESCO-Egyezmény kiterjed mind

³⁹¹ INR0034. Written evidence submitted by Professor Stone and Dr. Cunliffe to UK Parliament. May 2020.

³⁹² BBC: *UK to adopt Hague Convention to protect artefacts in war zones*, 21 June 2015 <http://www.bbc.com/news/uk-33213911> (Letöltve: 2018.01.29.)

³⁹³ Ratification and accession by the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and accession to, its First Protocol (The Hague, 14 May 1954) and its Second Protocol (The Hague, 26 March 1999) http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49438&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Letöltve: 2018.01.29.)

³⁹⁴ UNESCO: States Parties. The Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)

bizonyos kulturális javak exportjának, mind illegálisan exportált javak importjának tilalmára,³⁹⁵ kiviteli tanúsítványok bevezetését szorgalmazva.³⁹⁶

Az UNESCO-Egyezmény többek között a jogtalan behozatal, kivitel és tulajdonátruházás megakadályozása érdekében megfelelő nemzeti szintű intézmények felállítását is előírja,³⁹⁷ valamint szükséges intézkedések megtételét annak érdekében, hogy múzeumok és hasonló intézmények más tagállamból jogellenesen kivitt kulturális tárgyakat szerezzenek meg.³⁹⁸ Emellett az egyezmény büntetőjogi vonatkozással is bír, amennyiben előírja büntető vagy szabálysértési büntetések alkalmazását az egyezményben foglalt tilalmak megszegése esetére.³⁹⁹ A hágai egyezmények szellemiségét követve megszállítás esetén történő kivitt és tulajdonjog-átruházást is tiltja az egyezmény.⁴⁰⁰

Fontos különbség – és a hathatós fellépés fontos korlátja is – a később említendő, 1995-ben elfogadott egyezményhez képest, hogy az UNESCO-Egyezmény nem önvégrehajtó, azaz végrehajtásának hatékonysága a benne rögzítettek nemzeti jogrendszerekbe való inkorporálásán múlik.⁴⁰¹

Egyes kritikák szerint az UNESCO-Egyezmény a jóhiszemű vásárló kérdését túlságosan megengedően kezeli – annak kritériumait nem rögzíti –, ezáltal gyakorlatilag a céljával ellentétes következményeket vált ki.⁴⁰² Egy elemet fontos azonban megemlíteni az UNESCO-Egyezmény végrehajtásának támogatásával kapcsolatban, mégpedig, hogy a 9. Cikke lehetőséget nyújt tagállamok közötti együttműködésre (pl. forrás- és célországok között) a fosztogatás és az illegális kereskedelem elleni közös fellépés érdekében, régészeti vagy néprajzi tárgyak vonatkozásában. Az USA például több ilyen tárgyú bilaterális megállapodást kötött, Irakkal és Szíriával szemben pedig válsághelyzeti importkorlátozások vannak érvényben.⁴⁰³

³⁹⁵ Zeynep, Boz: *Fighting the Illicit Trafficking of Cultural Property. A toolkit for European judiciary and law enforcement*. Paris, UNESCO, 2018. 27.

³⁹⁶ 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdonjog-átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről (a továbbiakban: UNESCO-Egyezmény), 6. Cikk

³⁹⁷ Uo., 5. Cikk

³⁹⁸ Uo., 7. Cikk

³⁹⁹ Uo., 8. Cikk

⁴⁰⁰ Uo., 11. Cikk

⁴⁰¹ Zeynep (2018) i. m. 27.

⁴⁰² Szabó Annamária Eszter: *A kulturális örökség joga*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2013. 192.

⁴⁰³ Az USA jelenleg Belize, Bolívia, Bulgária, Kambodzsa, Kína, Kolumbia, Ciprus, Egyiptom, El Salvador, Görögország, Guatemala, Honduras, Olaszország, Líbia, Mali, Nicaragua és Peru vonatko-

A lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló UNIDROIT-Egyezmény (a továbbiakban: UNIDROIT-Egyezmény) 1995-ben született meg, majd 1998-ban lépett hatályba az UNESCO-Egyezmény első évtizedei tapasztalatainak fényében,⁴⁰⁴ annak kiegészítéseként az UNESCO felkérésére, az UNIDROIT (International Institute for the Unification of Private Law – Nemzetközi Intézet a Magánjog Egységesítéséért) megszövegezésével. Az egyezmény megszületését hosszas, 1983-ban induló előkészítő folyamat előzte meg, melynek során az UNESCO-Egyezmény módosítása, vagy kiegészítő jegyzőkönyvvél való ellátása is felmerült.⁴⁰⁵ Ez a magánjogi fókuszú egyezmény kifejezetten a lopott kulturális javak visszaszerzése⁴⁰⁶ és illegálisan exportált javak visszaadása⁴⁰⁷ vonatkozásában határoz meg egységes szabályokat, s az UNESCO-Egyezményhez képest például már konkrétabb előírásokat rögzített a jóhiszeműség bizonyításának kapcsán, bevezetve a *kellő gondosság* (due diligence) kategóriáját, illetve különleges védelmi kört is meghatározott bizonyos kulturális javak tekintetében.⁴⁰⁸

Orvosolja továbbá az UNESCO-Egyezmény azon hiányosságát is, hogy az valamely gyűjtemény leltárában szereplő kulturális javakra fókuszál, a tagállami szabályozásra bízva az illegális ásatások által feltárt és piacra juttatott régészeti tárgyak kérdését. Ehhez képest az UNIDROIT-Egyezmény a jogtalanul feltárt, vagy legálisan feltárt, de illegálisan megtartott kulturális javakat is egyértelműen lopottnak tekintti.⁴⁰⁹ További előrelépés, hogy míg az UNESCO-Egyezmény csupán tagállamok számára biztosítja a lehetőséget műtárgyak visszaszerzésére vonatkozó igény előterjesztésére, addig az UNIDROIT-Egyezmény „követelést előterjesztő”-ként egyéneknek is biztosítja ezt. Egyúttal egy relatív és egy abszolút időkeretet is rögzít a követelés előterjesztésének, mely szerint a tudomásszerzéstől számított három éven belül,

zásában rendelkezik bilaterális egyezménnyel. Forrás: Bureau of Educational and Cultural Affairs: Cultural Property Agreements. U.S. Department of State. [dátum nélkül] https://eca.state.gov/files/bureau/cultural_property_agreements.pdf (Letöltve: 2022.04.19.)

⁴⁰⁴ Zeynep (2018) i. m. 39.

⁴⁰⁵ Schneider, Marina: The 1995 UNIDROIT Convention: An Indispensable Complement to the 1970 UNESCO Convention and an Inspiration for the 2014/60/EU Directive. *Santander Art and Culture Law Review*, 2. (2016) 2. 149-164.

⁴⁰⁶ 2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről, (a továbbiakban: UNIDROIT-Egyezmény), 3-4. Cikk

⁴⁰⁷ UNIDROIT-Egyezmény, 5-7. Cikk

⁴⁰⁸ Szabó (2013) i. m. 194.

⁴⁰⁹ UNIDROIT-Egyezmény, 3. Cikk (2) bekezdés

valamint a lopás időpontjától számított ötven éven belül lehet előterjeszteni visszaszerzésre vonatkozó követelést.⁴¹⁰

Az UNESCO-Egyezmény széles körben elfogadott, 141,⁴¹¹ míg az UNIDROIT-Egyezmény 52 tagállammal⁴¹² rendelkezik, amely korlátot szab a gyakorlati érvénysülés hatékonyságának.

2.2. KRIMINALIZÁCIÓ ÉS FELELŐSSÉGRE VONÁS NEMZETKÖZI SZINTEN

A 20. század folyamán nemzetköziesedés figyelhető meg a bűncselekmények felelősségre vonása terén mind az anyagi jogot, mind az eljárást tekintve. Az előző alfejezetben megnevezett három, hadtörténeti-biztonságpolitikai szempontból meghatározó esemény és tendencia a kulturális javak ellen elkövetett szándékos támadások nemzetközi szintű büntetőjogi felelősségre vonása kapcsán is fontos példákkal szolgál, amelyet ezen alfejezet jár körül.

A második világháború után nyílt először lehetőség (*Nürnbergi és Tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszékek*) az egyén büntetőjogi felelősségre vonására nemzetközi szinten a háború során elkövetett súlyos bűntettek felgöngyölítése érdekében, amelyben már a kulturális értékek fegyveres összetűzések során való elpusztításának büntetőjogi relevanciája is megjelent. A *volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék* (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia; a továbbiakban: ICTY) és a *Ruandai Nemzetközi Törvényszék* (International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR) felállítása szintén fontos mérföldkőnek számított, de az igazán jelentős áttörést a *Nemzetközi Büntetőbíróság* létrehozása jelentette. Ez utóbbi célja a korábbi ad hoc törvényszékekhez képest egy olyan állandó nemzetközi bírói fórum biztosítása, amely egységes joggyakorlat alapján képes felelősségre von-

⁴¹⁰ UNIDROIT-Egyezmény, 3. Cikk (3) bekezdés

⁴¹¹ UNESCO: Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property 1970. Paris, 14 November 1970. https://en.unesco.org/sites/default/files/liste_etats_partis_convention_1970_en.pdf (Letöltve: 2022.04.30.)

⁴¹² UNIDROIT: UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 1995) – Status. <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/status/> (Letöltve: 2022.04.30.)

ni a legsúlyosabb bűncselekmények (háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűncselekmények, népirtás és agresszió) elkövetőit.⁴¹³

A kulturális javakkal összefüggő bűncselekmények a háborús, illetve az emberiség elleni bűncselekmények kapcsán bírnak relevanciával az eddigi nemzetközi büntetőjoggyakorlat alapján, ahogy azt a bemutatandó jogeseteknél is látni fogjuk. A kulturális javak elleni támadások gyakori elemei a szisztematikus etnikai tisztogatásoknak is, elég akár a délszláv háborúra, akár a náci Németország zsidó lakosság ellen elkövetett, a Kristályéjszakával elindított folyamatra, akár az örmény népirtásra,⁴¹⁴ akár az ISIL által az iraki jazidik ellen véghezvitt atrocitásokra gondolni. Bár a jelenség szélsőséges megnyilvánulásait gyakran illetik a „*kulturális genocídium*” vagy „*kulturális tisztogatás*” fogalmával,⁴¹⁵ valamint az ENSZ 1948-ban elfogadott Genocídium-egyezményét megelőző előkészítő munka kulcsszereplője, a népirtás fogalmának kidolgozója, Raphael Lemkin, lengyel jogászprofesszor is a kulturális dimenzió biológiai és fizikai dimenzióval való egyenrangú kezelését szorgalmazta – hangsúlyozva azok elválaszthatatlanságát, – a kulturális genocídium (nemzetközi) jogi szabályozására végül sem akkor, sem a későbbiekben nem került sor.⁴¹⁶

A srebrenicai mészárlás kapcsán elítélt Radislav Krstić boszniai szerb hadtestparancsnok ügyében az ICTY a kulturális javak pusztítását – a nemzetközi szokásjog aktuális állására hivatkozva – kizárta a genocídium fogalomköréből, ugyanakkor egy közösség identitását képviselő kulturális-szociológiai jellegzetességei elleni, azok megsemmisítését célzó törekvéseket a genocídium potenciális kísérőelemének, a

⁴¹³ Kovács (2011) i. m. 570.

⁴¹⁴ Bevan (2006) i. m. 25-27.

⁴¹⁵ Angol terminológiával: cultural cleansing, cultural genocide vagy culturecide. A kulturális genocídium – bár általánosan elfogadott definícióval nem rendelkezik – fogalma többretegű, az értekezés szempontjából releváns dimenzió, a materiális értékek által képviselt kulturális örökség lerombolása (könyvtárak, temetők, műemlékek, kegyhelyek megsemmisítése, múzeumi levéltári gyűjtemények elkobzása, megsemmisítése stb.) csupán egy eleme annak. A kulturális elnyomás (pl. nyelvhasználat korlátozása, vallási képviselők, művészek, értelmiségiek támadása), illetve a csoport tradicionális életformáinak átalakítását célzó, a domináns kultúra általi asszimilációs nyomás (például a törzsi létforma felszámolására irányuló törekvések) is része a kulturális genocídium fogalomkörének. Forrás: Gulyás Éva: A genocídium fogalmának változásai. Gondolatok az 1948-as genocídium egyezmény 70. évfordulóján. *REGIO. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 26. (2018) 3. 5–61. 47.

⁴¹⁶ A genocídium (népirtás) fogalmát Lemkin 1944-ben megjelent, *A tengelyhatalmak a megszállt Európában* c. könyvében vezette be a náci Németország által elkövetett cselekmények vizsgálatán keresztül, de a koncepciót már 1933-ban felvetette, akkor a barbarizmus (csoport megsemmisítésére irányuló törekvések) – vandalizmus (kulturális örökség elleni támadások) fogalmát határolva el. Forrás: Luck, Edward C.: *Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage*. J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy, No. 2 (2018).

fizikai megsemmisítésre irányuló szándék bizonyítékának nevezte.⁴¹⁷ Így a kulturális genocídiumként címkézett jelenség – bár önálló nemzetközi jogi bűncselekményként nem értelmezhető – tényezője, bizonyítéka lehet a fizikai genocídiumnak, amely pedig a nemzetközi jog által büntetendő. A közelmúltban például, amikor a jazidi közösség ellen irányuló, különböző becslések szerint 2 500-5 000 emberéletet követelő, 2014 augusztusában kezdődő kegyetlenkedéseket (tömegmészárlások, szexuális erőszak, iszlám hitre való erőszakos áttérítés, gyermekek erőszakos besorozása stb.) az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa genocídiumnak minősítette, a jazidikhoz köthető kegyhelyek, templomok ellen elkövetett támadások kapcsán éppen Krstić ítéletére utalt.⁴¹⁸

Emellett „*kulturális tisztogatás*” vagy „*kulturális genocídium*” megnevezések használatának a politikai retorikában a figyelemfelhívás érdekében egyre fontosabb szerepe van, ahogy különösen az UNESCO kapcsán látni fogjuk a későbbiekben.

2.2.1 ESETI BÍRÓI FÓRUMOK: A NÜRNBERGI NEMZETKÖZI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK ÉS A VOLT JUGOSZLÁVIÁVAL FOGLALKOZÓ NEMZETKÖZI BÜNTETŐ TÖRVÉNYSZÉK JOGGYAKORLATA

A második világháború borzalmai hatására formálódott meg először nemzetközi szinten a lehetőség a nemzetközi humanitárius jog jelentős sérelmével járó cselekményeket elkövető személyek bíróság elé állítására. A világháború német főbűnösinek büntető felelősségre vonása érdekében az Egyesült Királyság, Franciaország, a Szovjetunió és az Egyesült Államok 1945. augusztus 8-ai londoni megállapodása alapján felállított Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék tevékenysége kapcsán több személy ügyében megjelennek a nácik által véghezvitt hatalmas volumenű műtárgy-fosztogatások a vádak között.

Alfred Rosenberget, akit Hitler 1940-ben nevezett ki a *Einsatzstab Rosenberg* élére és a köztulajdonban levő kulturális értékek, illetve a zsidó tulajdonú gyűjtemények kifosztásával volt megbízva a megszállott országokban, többek között ezért, mint

⁴¹⁷ Prosecutor v. Radislav Krstic (Judgment) (ICTY Trial Chamber, Case No. IT-98-33-T, 2 August 2001) <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> 580. paragrafus (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴¹⁸ A/HRC/32/CRP.2. Human Rights Council: “They came to destroy”: ISIS Crimes Against the Yazidis, 32nd session, 15 June 2016.

háborús bűncselekményért vonta felelősségre.⁴¹⁹ Az elkövetett cselekmények mértéke jelentős volt: csak Nyugat-Európából legalább 21 903 műtárgyat gyűjtöttek be.⁴²⁰

A kilencvenes évek délszláv háborújának szörnyűségei újra előidéztek a kulturális javak rombolásáért, elkobzásáért, szándékos megkárosításáért való nemzetközi szintű felelősségre vonás igényét. Ebben a tekintetben az 1993 és 2017 között az ENSZ keretein belül működő ICTY tevékenysége mérföldkönek tekinthető. A Törvényszék Statútumának 3. cikk d) bekezdése szerint a háború jogának és szokásainak megsértése „*magában foglalja, de nem korlátozódik kizárólag (...) a vallási, jótékonyági és oktatási, a művészeti és tudományos célokra rendelt intézmények, történelmi emlékek, műtárgyak és tudományos termékek elkobzására, lerombolására vagy szándékos megkárosítására*”.⁴²¹ Számos háborús bűnös elítélése kapcsán megjelenik a kulturális örökség megsemmisítése mint háborús bűntett. Itt a teljesség igénye nélkül csak néhány példát említenék.

Duško Tadić, a Szerb Demokrata Párt (SDS) egykori vezetője volt az első elítélt háborús bűnös, s többek között a Banja Luka térségében elkövetett nem-szerb vonatkozású kulturális és vallási szimbólumok megsemmisítéséért is felelősséget állapított meg nála a Törvényszék.⁴²²

Slobodan Milošević, Szerbia egykori elnökének vádiratában szintén szerepelt a boszniai muszlim, boszniai horvát, illetve egyéb nem szerb lakosság köz- illetve magántulajdona ellen irányuló szándékos és indokolatlan rombolása és kifosztása többek között Szarajevóban, amelyet nem indokolt katonai szükségesség. Ez magában foglalta dokumentumok kikényszerített aláírását, melyek a tulajdonjogról való lemondást igazolták, otthonok elpusztítását, illetve ezekhez a közösségekhez köthető

⁴¹⁹ International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946. http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf 70-71., 114-115. (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴²⁰ Johnson (2007) i. m. 123.

⁴²¹ 1996. évi XXXIX. törvény a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról. Melléklet: A Nemzetközi Törvényszék Alapokmánya

⁴²² Prosecutor v. Dusko Tadic (Opinion and Judgment) (ICTY Appeals Chamber Case No. IT-94-1-A, 15 July 1999. <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tj970507e.htm> (Letöltve: 2018.01.29.)

vallási és kulturális épületek megsemmisítését (beleértve mecseteket, templomokat, könyvtárakat, oktatási épületeket és kulturális központokat).⁴²³

Pavle Strugart, a Jugoszláv Néphadsereg (Jugoslovenska Narodna Armija – JNA) egykori tábornokát az ICTY ítéletében a dubrovniki bombázások során az emberi áldozatok mellett az óváros történelmi épületeiben okozott széles körű, szándékos és indiszkriminatív kárért is felelősségre vonta.⁴²⁴ Hasonlóan, Miodrag Jokić, a JNA tengerészete egykori parancsnokának 2004-es ítéletében is szerepelt Dubrovnik óvárosának jogtalan bombázása, amelynek eredményeképpen vallási, jótékonyági, oktatási, művészeti és tudományi intézmények, történelmi műemlékek, művészeti és tudományos alkotások megsemmisítéséért vagy azok szándékos megrongálásáért ítélte el többek között a törvényszék. A parancsnok tudatában volt a város világörökségi védettségének, az épületek egy része „kék pajzs” emblémával való ellátottságának és a támadások jogellenességének. Az ICTY megállapította, hogy az óváros bombázása a régió történelme és öröksége, valamint az egész emberiség kulturális öröksége elleni támadásnak tekinthető.⁴²⁵ Az UNESCO felmérése alapján Dubrovnik 1979 óta világörökségként számon tartott óvárosa épületállományának 68 százalékát érte találat a város ostroma során.⁴²⁶

Miće Stanišićot és Stojan Župljanint, a Republika Srpska két magas rangú hivataltörvénnyel Bosznia-Hercegovina 20 településén elkövetett bűncselekményekért – ennek keretében többek között vallási és egyéb kulturális épületek szándékos lerombolásáért vagy megrongálásáért – ítélték el.⁴²⁷

A kulturális javakban okozott kár emberiség elleni bűntettként is értelmezhető (ezáltal az ICTY Statútumának 5. cikke szerint is büntethető), az ICTY többek között Milan Milutinović et al. perében hivatkozott erre, megállapítva, hogy a vallási he-

⁴²³ Prosecutor v. Slobodan Milosevic (amended indictment) ICTY Case No. IT-02-54-T http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-ai040421-e.htm 42. pont, (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴²⁴ Judgement in the Case the Prosecutor v. Pavle Strugar: Pavle Strugar sentenced to eight years' imprisonment, 31 January 2005. <http://www.icty.org/en/press/judgement-case-prosecutor-v-pavle-strugar-pavle-strugar-sentenced-eight-years%E2%80%9999-imprisonment> (Letöltve: 2016.02.27.)

⁴²⁵ ICTY: Miodrag Jokic. „Dubrovnik” (IT-01-42/1). Case Information Sheet. https://www.icty.org/x/cases/miodrag_jokic/cis/en/cis_jokic_en.pdf (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴²⁶ Tompkins, Arthur: Art in War. In: Tompkins, Arthur: (szerk.): *Art Crime and its Prevention*. London, Lund Humphries, 2016. 163-179.

⁴²⁷ ICTY: Miće Stanišić and Stojan Župljanin sentenced for crimes in Bosnia and Herzegovina. 27 March 2013. <http://www.icty.org/en/press/mi%C4%87o-stani%C5%A1i%C4%87-and-stojan-%C5%BEupljanin-sentenced-crimes-bosnia-and-herzegovina> (Letöltve: 2018.01.29.)

lyek, illetve kulturális műemlékek lerombolása politikai, faji, vallási alapon való üldözés kategóriájába eshet, ha annak feltételeit kimeríti, vagyis diszkriminál és az alapvető emberi jogokat megsérti.⁴²⁸

2.2.2 A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG

A 2002-ben hágai székhellyel felállított állandó nemzetközi büntetőtörvényszék, a Nemzetközi Büntetőbíróság (a továbbiakban: NBB) 1998-ban Rómában elfogadott Statútumának 8. cikk 2. (b) (ix) alpontja a nemzetközi, 2. (e) (iv) alpont a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban háborús bűntettként rendeli büntetni támadások szándékos indítását „*vallási, oktatási, művészeti, tudományos, vagy jótékony célú épületek, történelmi műemlékek, kórházak vagy olyan helyek ellen, ahol a betegeket és sebesülteket gyűjtik össze,*” amennyiben azok nem minősülnek katonai célpontnak.⁴²⁹

Az első és eddigi egyetlen alkalom, hogy az NBB egy eljárás során ezen jogszabályhelyek valamelyikére hivatkozott, egy mali illetőségű személy, Ahmad Al Faqi Al Mahdi ügyében történt (ő egyben az első, iszlamista szervezethez köthető személy, akinek az ügye az NBB elé került). Történelmi jelentőségét fokozza, hogy ez tekinthető az első olyan ügynek, amelynek során egy nemzetközi szintű büntetőtörvényszék ítéletét kizárólag e tényállásra alapozza ítéletét, ami miatt a későbbiekben jelentős precedensértékkel bírhat, ezért az alábbiakban részletesebben is bemutatásra kerül.

Mali kormánya 2012 júliusában levélben fordult az NBB-hez, hogy az országban 2012. január óta történt eseményeket vizsgálja ki és állítsa törvényszék elé a felelősöket.⁴³⁰ A vádat képviselő Fatou Bensouda főügyész 2013. januárban nyitotta meg a nyomozást az ügyben, az előzetes vizsgálatok alapján hat feltételezhetően elkövetett bűncselekményt kapcsán (emberölés; csonkítás, kegyetlen bánásmód és kínzás;

⁴²⁸ Prosecutor V. Milan Milutinović Nikola Šainović Dragoljub Ojdanić Nebojša Pavković Vladimir Lazarević Sreten Lukić (Judgment), ICTY Trial Chamber, 26 February 2009. <http://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf> par. 175, 204-210. (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴²⁹ T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalai módosításának kihirdetéséről. 2016. május; A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma 8. cikk 2. (b) (ix) alpont, illetve (e) (iv) alpont

⁴³⁰ ICC: Renvoi de la situation au Mali, République du Mali a Madame la Procureure pres de la Cour pénale internationale, 2013. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/A245A47F-BFD1-45B6-891C-3BCB5B173F57/0/ReferralLetterMali130712.pdf> (Letöltve: 2018.01.21.)

szándékos támadás védett objektumok ellen; ítéletek meghozatala és végrehajtása rendes bíróság döntése nélkül; fosztogatás és nemi erőszak).⁴³¹

Az ügy első vádlottja a tuareg származású, az Ansar Dine kötelékében szolgáló Ahmad Al Faqi Al Mahdi volt, akit 2015. szeptemberben szállítottak Hágába. Timbuktaban, Észak-Maliban található kilenc mauzóleum és egy mecset⁴³² ellen, körülbelül 2012. június 30. és július 11. között indított szándékos támadással vádolták, s találták bűnösnek. A Sheikh Mohamed Mahmoud Al Arawani mauzóleum kivételével mindegyik szerepel az UNESCO Világörökség Jegyzékében is. A vádlott a bűncselekmény minden szakaszában szerepet vállalt a kampánytól kezdve a támadás irányításán keresztül bizonyos esetekben a pusztításban való aktív részvételig. Az NBB a vádlott bűnösségét a Római Statútum 8. cikk 2. e) (iv) alpontra alapozta.⁴³³ Az NBB 2016. március 24-én döntött arról, hogy az ügyészség elegendő bizonyítékkal rendelkezik a büntetőeljárás megindításához.⁴³⁴

A főügyész megfogalmazásában: *„Nem csak néhány fal és kő a tét (...) Egy ilyen támadás vallási és történelmi műemlékek ellen a bűncselekményeknek abba a kategóriájába esik, amelyek egy egész nép gyökereit rombolják le és mélyen és visszavonhatatlanul érintik a társadalmi gyakorlataikat és struktúráját.”* A mauzóleumok és a szentek tisztelete mélyen gyökerezik a helyi társadalom hagyományaiban, az objektumok ezáltal fontos szerepet töltöttek be a timbuktui lakosok mindennapjaiban. A támadás célja pont ezeknek a vallási szokásoknak az ellehetetlenítése volt.⁴³⁵ A szélsőséges nézeteket valló terroristák felfogásában a szúfi szentek tisztelete bálványimádás, a mauzóleumok „haram”-nak (tiltott dolog) számítanak.⁴³⁶ Ahogy Irina Bokova, az UNESCO korábbi főigazgatója fogalmazott: *„Timbuktaban a szélsősége-*

⁴³¹ ICC: Prosecutor opens investigation into war crimes in Mali: “The legal requirements have been met. We will investigate”, 16 January 2013. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr869> (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴³² 1) Sidi Mahamoud Ben Omar Mohamed Aquit mauzóleum, 2) Sheikh Mohamed Mahmoud Al Arawani mauzóleum, 3) Sheikh Sidi Mokhtar Ben Sidi Muhammad Ben Sheikh Alkabir, 4) Alpha Moya, 5) Sheikh Sidi Ahmed Ben Amar Arragadi, 6) Sheikh Muhammad El Mikki, 7) Sheikh Abdoul Kassim Attouaty, 8) Ahmed Fulane, 9) Bahaber Babadié mauzóleumok és 10) Sidi Yahia mecset

⁴³³ Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15, International Criminal Court, Trial Chamber III, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 27 September 2017. 7.

⁴³⁴ Maliti, Tom: Al Faqi Tells Chamber He Intends to Plead Guilty to War Crime Charge. *International Justice Monitor*, 30 March 2016. <http://www.ijmonitor.org/2016/03/al-faqi-tells-chamber-he-intends-to-plead-guilty-to-war-crime-charge/> (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴³⁵ Uo.,

⁴³⁶ BBC: *Timbuktu's Sidi Yahia mosque 'attacked by Mali militants'*. 2 July 2012. <http://www.bbc.com/news/world-africa-18675539> (Letöltve: 2018.01.21.)

sek egy toleráns és művelt iszlám jelképeit támadják, hogy a saját szűk és hamis képüket érvényesítsék.”⁴³⁷

Al Mahdi az Ansar Dine és AQIM szervezetében és tevékenységében aktívan részt vett, vezetőikkel közvetlen kapcsolatban állt, Timbuktu városának a szélsőséges csoportok általi elfoglalását követően a helyi *Hisbah* vezetője volt 2012. április és szeptember között. A szervezet elsősorban a timbuktu lakosok moralitásának szabályozásáért, a saría előírásai szerinti viselkedési és öltözködési szabályok betartásának ellenőrzéséért felelt. 2012. június végén a terrorszervezet vezetője elrendelte a mauzóleumok lerombolását, amellyel, mint a *Hisbah* vezetőjét, Al Mahdit bízták meg, aki végre is hajtotta a parancsot. Felügyelte a művelet végrehajtását, beszerezte és rendelkezésre bocsátotta a szükséges eszközöket, jelen volt mindegyik helyszínen, a művelet elvégzéséhez instrukciókat és morális támogatást nyújtott, az újságíróknak nyilatkozott a pusztításokkal kapcsolatban, illetve személyesen is részt vett több helyszínen a rombolásban. Al Mahdi az Ansar Dine aktív tagja volt a 2014. októberi Nigerben való letartóztatásáig, ahol többek között fegyverszállítások miatt tartották fogva.⁴³⁸ A 2016. március 1-jei meghallgatáson bűnösnek vallotta magát.⁴³⁹

Az ítélet meghatározása során a Bíróság megállapította, hogy azáltal, hogy a cselekmény nem személyek, hanem objektumok ellen irányult, kisebb súlyúnak tekintendő. Figyelembe veendő tény volt ugyanakkor, hogy az épületek nem csupán vallási, hanem szimbolikus, emocionális értékkel is bírtak a közösség számára, amellett, hogy legtöbbjük az UNESCO Világörökség Jegyzékében is szerepel. Azok lerombolása előre kitervelt, módszeres, több napon át tartó cselekmény volt diszkrimináló vallási indíttatásból. Az NBB enyhítő körülménynek tekintette, hogy a vádlott vonatkozott a cselekmény elkövetésétől, annak során például a buldózer használatát ellemezte, így korlátozva a pusztítás mértékét. Továbbá, azt is, hogy a vádlott bűnösnek vallotta magát, s büntudatot, empátiát tanúsított az áldozatok irányába. Az ügyész-

⁴³⁷ Bokova, Irina: Culture in the Cross Hairs. *New York Times*, 3 December 2012. http://www.nytimes.com/2012/12/03/opinion/global/cultural-sites-must-be-protected.html?_r=0 (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴³⁸ Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15, International Criminal Court, Trial Chamber III, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 27 September 2017. 6-19.

⁴³⁹ Maliti (2016) i. m.

séggel hajlandó volt az együttműködésre, s az eljárás ideje alatt jó magaviseletet tanúsított.⁴⁴⁰

Az NBB 2017. szeptember 27-én hirdette ki ítéletét, 9 év börtönbüntetést szabva ki Al Mahdira háborús bűntett társelkövetőjeként, amelyet később 2 évvel csökkentek.⁴⁴¹ Az NBB az Al Mahdi által okozott károk mértékét 2,7 millió euróban állapította meg. Az elrendelt jóvátétel három elemből állt: a megtámadott történelmi és vallási épületekben okozott kár (nagyjából 97 ezer euró), a belőle következő gazdasági veszteségek (kb. 2,12 millió euró), illetve az erkölcsi kár (nagyjából 483 ezer euró). A jóvátétel célja az áldozatok méltóságának helyreállítása, s egy megbékélési folyamat elindítása volt az elítélt és a társadalom között.⁴⁴²

Míg sokan lelkesedéssel fogadták az ítéletet, annak újszerűségére,⁴⁴³ precedensértékű jelentőségére, vagy figyelemfelkeltő erejére – amelynek eredményeképpen a nemzeti és nemzetközi szintű elköteleződés az érdemi fellépés érdekében erősödhet⁴⁴⁴ – hívva fel a figyelmet, az NBB eljárását és ítéletét több kritika is érte. Egyesek más, emberi áldozatokkal járó bűncselekmények (például szexuális erőszak) kivizsgálásának háttérbe szorulását rótták fel az NBB-nek a Maliban történtek kapcsán,⁴⁴⁵ mások az eljárás túlzottan antropocentrikus – az emberi áldozatokra koncentráló – voltát⁴⁴⁶ kritizálták.

Itt érdemes megjegyezni, hogy bár Irak és Szíria kapcsán az ISIL által elkövetett támadások mértéke minden korábbit felülmúlt, mivel e két ország nem részese a Római Statútumnak, így az NBB nem rendelkezik joghatósággal a területükön történt

⁴⁴⁰ Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15, International Criminal Court, Trial Chamber III, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 27 September 2017. 35-46.

⁴⁴¹ ICC: ICC Judges take a decision on Mr. Al Mahdi's sentence review. 30 November 2021. <https://reliefweb.int/report/mali/icc-judges-take-decision-mr-al-mahdi-s-sentence-review-enar> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁴⁴² UNESCO: Mausoleums destroyed in Timbuktu: the International Criminal Court holds Ahmad Al Mahdi liable for 2.7 million euros of damage, 8 August 2017. <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/dynamic-content-single-view/news/mausoleums-destroyed-in-timbuktu-the-international-criminal/> (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴⁴³ Ellis, Mark S.: The ICC's Role in Combatting the Destruction of Cultural Heritage. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 49. (2017), 1. 23-62.

⁴⁴⁴ Weiner, Ella: Can the International Criminal Court Help Protect Cultural Heritage? *Center for Strategic & International Studies*, 13. (October 2017), 45-47.

⁴⁴⁵ Forestier, Marie: ICC to War Criminals: Destroying Shrines Is Worse Than Rape. *Foreign Policy*, 22 August 2016. <https://foreignpolicy.com/2016/08/22/icc-to-war-criminals-destroying-shrines-is-worse-than-rape-timbuktu-mali-al-mahdi/> (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴⁴⁶ Lostal, Marina: The Misplaced Emphasis on the Intangible Dimension of Cultural Heritage in the Al Mahdi Case at the ICC. *Inter Gentes*, 1. (2017) 2. 45-58.

bűncselekmények tekintetében. Ez alól az képezhet kivételt a Statútum 12. cikk 2. pont b) bekezdésének megfelelően, ha a büntett elkövetésével vádolt személy egy másik ország állampolgára, amely a Statútum részes állama. További lehetőség egy ügy NBB elé az ENSZ Biztonsági Tanácsa általi utalása a Statútum 13. cikk (b) pontja értelmében, területi joghatóságtól függetlenül. Ez azonban Oroszország és Kína mint állandó BT-tagok ellenzése miatt politikai akadályokba ütközik.⁴⁴⁷

Az Al Mahdi-ügy tapasztalataira is építve az NBB Főügyészi Hivatala 2021. júniusban kiadta Kulturális Örökségre vonatkozó Irányelvét, amelynek kidolgozására az UNESCO-val szoros együttműködésben, valamint egy sor további partner (tagállamok, civil szervezetek, kutatók stb.) bevonásával került sor. Az irányelv célja, hogy a nemzetközi joggyakorlatot fejlessze a kulturális örökség elleni bűncselekményekre vonatkozóan, felhívja a figyelmet a kultúra fontosságára, valamint egyértelmű iránymutatásokat biztosítson a Hivatal számára a kulturális örökség védelme és a kapcsolódó bűncselekmények megelőzése és üldözése céljával. Az irányelv egyik fontos eleme, hogy a fent hivatkozott 8. cikk műemlékekre fókuszáló megfogalmazásával szemben a szervezet által védett „kulturális örökség” fogalmát a lehető legszélesebb körre terjeszti ki. Ezáltal a vallási és történelmi műemlékek, valamint kulturális jelentőségű épületek/ épületcsoportok mellett a tárgyi (ingó) örökséget, a víz alatti kulturális örökséget, a természeti örökséget, illetve a szellemi örökséget is beleérti, utóbbival különös hangsúlyt adva az örökség és a közösség identitása és összetartozás-érzete közötti szoros kapcsolatnak. Fontos elem továbbá, hogy a Statútum által kifejezetten a háborús bűntettek sorában nevesített tényállás mellett a dokumentum vizsgálja az NBB által kivizsgálni jogosult egyéb bűncselekmények (emberiesség elleni bűntettek, népirtás, agresszió) kulturális örökséggel való kapcsolatát és nemzetközi büntetőjogi precedenseit.⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ Khattab, Asser: What Justice Can International Law Bring to Syrians? *Opinio Juris*, 15 March 2021 <http://opiniojuris.org/2021/03/15/what-justice-can-international-law-bring-to-syrians/> (Letöltve: 2022.04.20.)

⁴⁴⁸ The Office of the Prosecutor: Policy on Cultural Heritage. *International Criminal Court*, June 2021. <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf> (Letöltve: 2022.01.21.)

2.2.3. A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGGEL KAPCSOLATOS BŰNCSELEKMÉNYEKRŐL SZÓLÓ EGYEZMÉNY

Fontos büntetőjogi fejleménynek tekinthető a 2017. májusban az Európa Tanács égisze alatt elfogadott *Kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló egyezmény* (a szakirodalom gyakran Nicosia Egyezményként vagy „Véres Műkincsek Egyezmény”-ként utal rá; az értekezésben a továbbiakban: Nicosia Egyezmény).

Előzményeként tekinthető az ugyanezzel az elnevezéssel 1985-ben Delphiben aláírt egyezmény, amely azonban soha nem lépett hatályba a ratifikáló államok alacsony száma miatt. Közvetlen előzménye pedig a 2015. áprilisban 50 kulturális örökség védelméért felelős miniszter által kiadott *Namuri felhívás* volt, amely felszólított az európai együttműködés erősítésére az ilyen jellegű cselekmények megelőzése és büntetése kapcsán.⁴⁴⁹

A Nicosia Egyezmény fontos mérföldkő, ugyanis ez az első nemzetközi jogi eszköz a kulturális javak elpusztításának, megrongálásának és a velük való illegális kereskedelem megakadályozása és kriminalizálása érdekében. Az egyezmény más nemzetközi szervezetekkel együttműködésben került kidolgozásra (UNESCO, EU, UNIDROIT, UNODC [United Nations Office on Drugs and Crime – az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala]). Létrehozását az utóbbi években a kulturális javak vonatkozásában jelentősen megnövekvő, terrorizmus, illetve szervezett bűnözés által jelentett fenyegetettség – az illegális műkincskereskedelem volumenének növekedése, illetve kulturális helyszínek megsemmisítése (különösen az ISIL által) – tette szükségessé. A mediterrán térség országai (különösen Görögország, Ciprus, Olaszország) kezdeményezésére jött létre, s szintén elsősorban konfliktusos területeken kíván jogi eszközöket biztosítani e tevékenységek megfékezésére.⁴⁵⁰

Bár az Európa Tanács keretei között született meg, a világ bármely állama számára nyitva áll a csatlakozás lehetősége. A Nicosia Egyezményt Ciprus, Görögország,

⁴⁴⁹ The Namur Call. Adopted by the 6th conference of Ministers Responsible for cultural Heritage, Council of Europe, Namur, Belgium, 24 April 2015. <https://rm.coe.int/16806a89ad> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁴⁵⁰ Bieczynski, Mateusz Maria: The Nicosia Convention 2017: A New International Instrument Regarding Criminal Offences against Cultural Property. *Santander Art and Culture Law Review* 3. (2017) 2. 255-274.

Lettország és Mexikó után Magyarország ratifikálta ötödikként, ezzel 2022. április 1-jén hatályba léphetett. Ezt követően további ratifikáció Olaszország részéről történt.⁴⁵¹ A Nicosia Egyezményben foglaltak végrehajtásának nyomon követését a Fellek Bizottsága hivatott ellátni, ennek felállítása azonban az egyezmény tizedik részes állam általi aláírását követően történik majd meg.⁴⁵²

A Nicosia Egyezmény preambuluma egyértelműen kifejezi a szervezet aggályát az ilyen jellegű bűncselekmények növekvő száma, valamint különböző terrorszervezetek érintettsége miatt a kulturális örökség szándékos elpusztításában, akik hasznot is húznak a kulturális javakkal való jogellenes kereskedelemről, amely a határokon átnyúló szervezett bűnözés egyik legjövedelmezőbb formájává vált.⁴⁵³ Továbbá, a közösségi média és a *deep web* (mély/láthatatlan web) növekvő szerepe a kereskedelemben szintén új kihívásokat támaszt mind a nemzetközi szervezetek, mind az államok irányába.⁴⁵⁴ A kereskedelem minden szakaszát érintően büntetőjogi előírásokat megfogalmazva, egy átfogó megközelítést alkalmazva az egyezmény – hiánypótló kezdeményezésként – hatékony módszert jelenthet a kulturális tárgyakkal való illegális kereskedelem rendészeti kivizsgálása kapcsán, legyen szó lopott vagy jogellenesen feltárt tárgyakról.⁴⁵⁵

A Nicosia Egyezmény a jogsértések *ex officio* kivizsgálását is lehetővé teszi, a jogsértést felfedező hatóság hivatalból eljárhat, nem szükséges panasz benyújtása egy áldozat részéről, ennek vonatkozásában a tagállam általi nemzeti jogrendbe való átültetés az irányadó. Az egyezmény az alábbiak bűncselekménynek való minősítését írja elő a tagállamok részére: lopás és jogellenes eltulajdonítás egyéb formái, jogellenes feltárás és eltávolítás, illegális behozatal, illegális kivitel, az előbbi módokon eltulajdonított kulturális javak megszerzése, forgalomba hozatala, okmányok meghamisítása, valamint ingó vagy ingatlan kulturális örökségi elemek szándékos rongá-

⁴⁵¹ Council of Europe: Chart of signatures and ratifications of Treaty 221. Status as of 30/04/2022. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=221> (Letöltve: 2022.04.30.)

⁴⁵² 2021. évi CXXV. törvény az Európa Tanács kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló, Nikóziában, 2017. május 19-én kelt egyezménye kihirdetéséről (a továbbiakban: Nicosia Egyezmény), 22. cikk

⁴⁵³ Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property. CETS No. 221 and explanatory Report. Nicosia, 19.V.2017. 5-7. <https://rm.coe.int/council-of-europe-convention-on-offences-relating-to-cultural-property/1680a5dafb> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁴⁵⁴ Uo., 26.

⁴⁵⁵ Fincham, Derek: The Blood Antiquities Convention as a paradigm for cultural property crime reduction. *Cardozo Arts & Entertainment*, 37. (2019) 2. 299-336.

lása vagy megsemmisítése, részük, vagy egészük behozatal, kivitel, forgalomba hozatal céljával való eltávolítása, továbbá a bűnsegély vagy felbujtás az előbbi bűncselekmények elkövetésére.⁴⁵⁶

2.3. KÖVETKEZTETÉSEK

A fentiekből láthattuk, hogy a kulturális javak fegyveres összetűzések során való védelmére létrejött nemzetközi jogi védelmi rendszer a második világháborút követő időszakban alapvetően három szakaszban fejlődött. A világháborús tapasztalatok eredményeképpen létrejött a hadijog keretein belül egy önálló és széles körben elfogadott egyezmény. Ez a kilencvenes évek megváltozott jellegű konfliktusainak hatására megreformálásra, kiegészítésre szorult, de mind a mai napig a terület nemzetközi jogi szabályozásának az alapját képezi.

A 2010-es évektől felerősödő nemzetközi terrorizmus és azzal összefüggésben az épített örökség növekvő mértékű szándékos rombolása, illetve az ingó kulturális javak illegális kereskedelmének felerősödése késztette újra válaszlépésekre a nemzetközi közösséget. Egyrészt az Európa Tanács égisze alatt megszületett a Nicosia Egyezmény, amely bár tartalmilag fontos előrelépésnek tekinthető, de a hatályba lépés közelsége miatt gyakorlati tapasztalatokról még nem lehetséges beszámolni.

E tendencia magával vonta a nemzetközi szintű felelősségre vonás fejlődését, amelyre bár már mind a második világháborút, mind a délszláv háborút követően találunk példákat, akár a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék, akár az ICTY joggyakorlatát tekintjük. Az 1998-as Római Statútum által felállított állandó nemzetközi büntetőbíróság azonban új lehetőségeket nyit a kulturális javak ellen (akár terror szervezetek által) elkövetett háborús bűncselekmények kivizsgálása és üldözése kapcsán, ahogy azt az Ahmad al Faqi al Mahdi ügyében született, remélhetőleg precedensértékű ítélet, valamint az NBB 2021-ben kiadott irányelve is előrevetíti.

⁴⁵⁶ Nicosia Egyezmény, II. Fejezet

3. GLOBÁLIS ÉS REGIONÁLIS NEMZETKÖZI SZERVEZETEK ESZKÖZTÁRA A KULTURÁLIS JAVAK KONFLIKTUS- ÉS VÁL- SÁGÖVEZETEKBE VALÓ VÉDELME

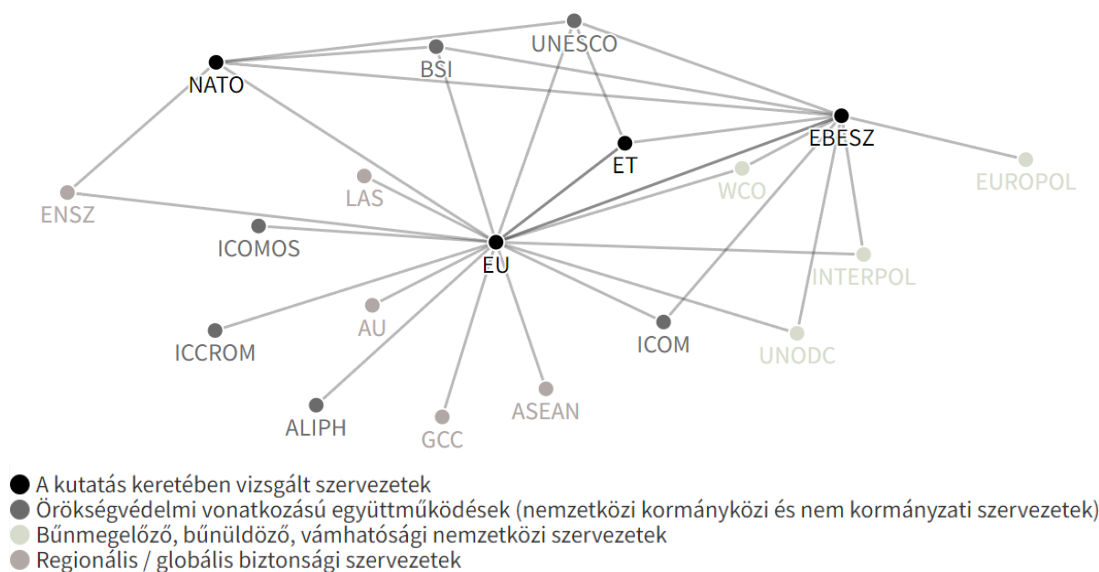
A nemzetközi terrorizmus növekvő szintje (s különösen az ISIL Szíria és Irak területén végzett erőszakos tevékenysége 2014-től) a nemzetközi közösséget egyre differenciáltabb és intenzívebb elköteleződésre sarkallta a kulturális javak – akár célzott pusztítások, akár az illegális kereskedelem kapcsán való – védelmének a nemzetközi béke és biztonság szempontjából való vizsgálata és támogatása terén az utóbbi években. Ezért a nemzetközi jog biztosította keretek felvázolását követően szükséges részletesebben kitérnünk az egyes globális és regionális nemzetközi szervezetek kulturális javak védelmét érintő biztonságpolitikai-katonai relevanciájú döntéseire, tevékenységeire is. Ennek során – kiemelve a legfontosabb tematikákat és felrajzolva egyfajta fejlődési ívet is – bizonyítani kívánom, hogy a kulturális javak konfliktusövezetekben való védelme kérdésének biztonságiasítása ment végbe nemzetközi szinten.

A következő alfejezetekben röviden bemutatott nemzetközi szervezetek tevékenysége rendkívül széles spektrumot fed le, a fejezet csupán a disszertáció témája szempontjából releváns elemekre tér ki. A diplomáciai és biztonságpolitikai eszköztárat vizsgálva elsősorban a hatalomgyakorlás „puha” módszerei jelennek meg a soft power-koncepció fent ismertetett *meggyőzés – keretezés – pozitív vonzerő* hármására építve. S bár egyes szervezetek tevékenységének hatékonysága és sikeressége gyakran vitatott, a konfliktusok megelőzésében és elhárításában, egy folyamatosan bővülő tagállami és partnerségi kör kialakításában a legjelentősebb regionális szervezetek fontos eredményeket értek el a posztbipoláris korban. Emellett sokban hozzájárulnak az ENSZ keretében megfogalmazott globális biztonsági célok eléréséhez, ezzel csökkentve a globális biztonsági szervezetrendszer túlterheltségét.⁴⁵⁷

Jelen alfejezet struktúráját és a vizsgált szervezetek listáját a módszertani részben bemutatott *„International organizations’ standards and experience in cultural property protection in operational environments”* című kérdőíves kutatás – hazánk érin-

⁴⁵⁷ Marsai Viktor – Molnár Anna – Szenes Zoltán: Nemzetközi biztonsági szervezetek – bevezetés. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 1-9.

tettsége okán – európai/euroatlanti nemzetközi szervezetek (EU, EBESZ, NATO, ET) kulturális javak védelmét érintő kapcsolatrendszerét vizsgáló kérdéskörének eredményeire alapozom. A 12. számú ábra jól mutatja a négy vizsgált szervezet kérdőív alapján feltárt kapcsolatrendszerének komplexitását és multilaterális jellegét, amelyben megjelennek együttműködések más globális (3.1. alfejezet), valamint regionális biztonsági szervezetekkel (3.2. alfejezet); bűnmegelőző / bűnüldöző és vámügyi nemzetközi szervezetekkel (3.3. alfejezet); illetve kapcsolódó szakmai kormányközi (3.4. alfejezet) és nem-kormányzati szervezetekkel (3.5. alfejezet) is.

12. ábra: Az európai nemzetközi szervezetek kulturális javakat érintő együttműködéseinek hálózata (kérdőíves válaszok alapján) (saját szerk.)

3.1 GLOBÁLIS BIZTONSÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS: EGYESÜLT NEMZETEK

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának (ENSZ BT) mint a kollektív biztonság elvén alapuló globális szervezet nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért és helyreállításáért felelős fő szervének kulcsfontosságú szerepe van a kulturális örökség ellen elkövetett támadások elleni fellépés kapcsán.⁴⁵⁸ Elsősorban az ISIL Közel-Keleten végzett pusztításaira válaszul született határozatait végigkövetve jelentős fejlődés tapasztalható a szervezet ilyen irányú elköteleződése kapcsán 2014 és 2017 között. A terrorszervezet által elkövetett cselekmények pusztta elítélésétől 2017-re eljutott a

⁴⁵⁸ Jakubowski, Andrzej: Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level. *Questions of International Law, Zoom-in* 48. (2018), 21-44. http://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2018/03/03_UNSCCultural-Heritage_Jakubowski_FIN.pdf (Letöltve: 2022.01.10.)

szervezet azok kriminalizálásához – kiemelve a kapcsolatot a terrorizmusfinanszírozás és az illegális kereskedelem között –, majd végül a problémakör biztonságiasításához, amely lehetővé teszi igazságügyi és katonai eszközök alkalmazását, építve a megelőzés, kezelés és bűnüldözés terén már létező nemzetközi eszköztárra.

Az ENSZ korábbi (2007 és 2016 közötti) főtitkára, Ban Ki-moon retorikáját végigkövetve 2013. december és 2017. december között az ENSZ honlapján megjelent sajtóközlemények alapján szintén jól kirajzolódik a fokozatos *biztonságiasítási folyamat*. Az ISIL által a „közös örökségünk” ellen elkövetett támadásokat Ban Ki-moon nyilatkozataiban szisztematikusan *háborús bűntett*ként minősítette, a kulturális örökség védelmét pedig „biztonsági és politikai szükségszerűség”-nek nevezte, a pusztítások, illetve az illegális fosztogatások és kereskedelem megfékezése érdekében fellépést sürgetve,⁴⁵⁹ s hangsúlyozva a békeépítésre irányuló erőfeszítésekkel való szorosabb kapcsolat kiépítését.⁴⁶⁰ A főtitkár narratívájában a nemzetközi közösség/emberiség egészét tette a fenyegetés referens objektumává.

Az ENSZ BT 2139 (2014) számú határozatában felszólította a hadban álló feleket többek között a Szíria kulturális örökségét is érintő erőszakos cselekmények megszüntetésére, valamint az ország világörökségi helyszínei védelmének biztosítására.⁴⁶¹ A testület 2170 (2014) számú határozatában ítélte el első alkalommal az ISIL, an-Nuszra Front és egyéb, az al-Kaidával összefüggésbe hozható egyének és csoportok által elkövetett kulturális és vallási helyszínek elleni pusztító tevékenységeket, de itt még konkrét intézkedéseket nem fogalmazott meg.⁴⁶²

A 2199 (2015) számú határozat fordulópontnak tekinthető az ENSZ BT szerepvállalásában ezen a területen. Az ENSZ Alapokmány VII. fejezetének keretében elfogadott – vagyis kényszerítő erejű – határozat, miután elítélte a kulturális örökség rombolását Irak és Szíria területén, felszólította a tagállamokat, hogy tegyenek lépéseket a két országból származó javak határokon átnyúló kereskedelmének megakadá-

⁴⁵⁹ UN: Calling Attacks ‘a War Crime’, Secretary-General Strongly Condemns Destruction of Cultural Heritage Sites in Iraq, 6 March 2015. <https://www.un.org/press/en/2015/sgsm16570.doc.htm> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁴⁶⁰ UN: In Video Message to Conference on Heritage, Cultural Destruction in Iraq, Syria, Secretary-General Says Protection Should Be Central Component of Peacebuilding. 3 December 2014. <https://www.un.org/press/en/2014/sgsm16392.doc.htm> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁴⁶¹ S/RES/2139 (2014). Adopted by the Security Council at its 7116th meeting, on 22 February 2014

⁴⁶² S/RES/2170 (2014) on threats to international peace and security caused by terrorist acts by Al-Qaida. Adopted by the Security Council at its 7242nd meeting, on 15 August 2014

lyozása érdekében. Egyúttal felkérte az UNESCO-t, az INTERPOL-t és egyéb releváns nemzetközi szervezeteket, hogy nyújtsanak támogatást a tagállamok részére ennek végrehajtásában.⁴⁶³ A tagállami erőfeszítések vonatkozásában egyébként egy későbbi döntés, a 2253 (2015) számú határozat fog jelentéstételi kötelezettséget előírni a tagállamok számára a rendszeres monitoring biztosítása érdekében.⁴⁶⁴ A 2199 (2015) számú határozat továbbá első alkalommal hívta fel a figyelmet a múzeumokból, könyvtárakból, levéltárakból, régészeti lelőhelyekről stb. származó kulturális javak fosztogatásából és csempészetéből való profitnak a térségben aktív terrorszervezetek toborzási erőfeszítéseiben és a művelti kapacitás növelésének finanszírozásában játszott szerepének összefüggéseire. A határozat összességében megalapozta a kulturális örökségvédelem BT napirendjére kerülésére irányuló törekvéseket.⁴⁶⁵

Ezt hamarosan az ENSZ Általános Közgyűlése által Németország kezdeményezésére elfogadott állásfoglalás követte az iraki kulturális örökség megmentéséről, amely többek között megismételte az illegális kereskedelem megelőzésére és leküzdésére irányuló intézkedések szükségességét, és már tartalmazott célzásokat a potenciálisan háborús bűncselekménynek minősülő, vallásra, oktatásra, művészetre, tudományra vagy jótékonyági célokra szolgáló épületek vagy történelmi emlékek elleni szándékos támadások elszámoltathatósága vonatkozásában.⁴⁶⁶

A Franciaország kezdeményezésére, a 2015. novemberi párizsi terrortámadásokat követően elfogadott 2249 (2015) számú határozat megállapította, hogy az ISIL erőszakos tevékenysége többek között a kulturális örökség tekintetében (rombolások és illegális kereskedelem) Irak és Szíria területén globális és precedens nélküli fenyegetést jelent a nemzetközi békére és biztonságra, implicit módon már biztonságiasítva a

⁴⁶³ A kulturális javakkal való illegális kereskedelem megfékezése érdekében a határozat tiltást fogalmaz meg a Szíriából 2011. március 15. óta régészeti, történelmi, kulturális, ritka tudományos értékkel bíró, illegálisan elmozdított javak esetében. Irak vonatkozásában ilyen tiltás 2003 óta hatályban van az 1990. augusztus 6. óta elmozdított kulturális javak esetén az ENSZ BT 2003. május 22-én elfogadott 1483. számú határozata alapján. Forrás: S/RES/2199 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7379th meeting, on 12 February 2015

⁴⁶⁴ S/RES/2253 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7587th meeting, on 17 December 2015

⁴⁶⁵ Mahnad, Polina Levina: Protecting cultural property in Syria: New opportunities for States to enhance compliance with international law? *International Review of the Red Cross*, 99. (2017) 3. 1037-1074.

⁴⁶⁶ A/RES/69/281 (9 June 2015). Saving the cultural heritage of Iraq, Resolution adopted by the General Assembly on 28 May 2015

problémakört.⁴⁶⁷ Szélesebb perspektívából nézve ez a határozat abból a szempontból is fontos volt, hogy politikai támogatást biztosított – habár jogi legitimáció nélkül – az USA által vezetett terrorizmusellenes katonai intervencióra Szíriában, amely megoldást egyes szerzők „konstruktív kétértelműség”-ként írnak le.⁴⁶⁸

2016. januári jelentésében az ENSZ akkori főtitkára sürgette „*a Biztonsági Tanácsot, hogy építsen be ilyen irányú védelmet az Egyesült Nemzetek humanitárius tevékenységeibe; biztonsági stratégiáiba, beleértve a terrorizmus elleni fellépést és béke-teremtési folyamatokat*”, egyúttal nemzeti szinten végrehajtandó intézkedéseket javasolva, és tovább hangsúlyozva az ENSZ azon célját, hogy a kulturális örökség védelmét biztonsági összefüggésben kezelje.⁴⁶⁹

A 2322 (2016) számú határozatban a testület a kulturális javakkal való illegális kereskedelem megakadályozása és kezelése érdekében nemzetközi igazságügyi és bűnüldözési együttműködésre szólított fel az UNODC, UNESCO és INTERPOL támogatásával, valamint megfelelő nemzeti szintű eszközök felállítására, egyúttal javasolva annak megfontolását, hogy az ilyen jellegű cselekményeket, melyből terror szervezetek potenciálisan hasznot húzhatnak, súlyos bűncselekményként kriminalizálják.⁴⁷⁰

Olaszország és Franciaország kezdeményezésére a testület 2017. márciusban elfogadta a 2347 (2017) számú határozatot, amely elsőként foglalkozik teljes egészében a kulturális javak fegyveres konfliktusokban fizikai pusztítástól és fosztogatásoktól való védelmével mint a történelmi gyökerek és kulturális sokszínűség eltörlésére tett erőfeszítések egy potenciális elemével, ezzel végérvényesen a nemzetközi béke és biztonság kérdéskörébe emelve az ügyet.⁴⁷¹ A határozat egyrészt megismétli a korábban ismertetett döntések releváns előírásait, másrészt több szempontból hozzúttörő újításokat. Egyrészt bevezeti a kulturális örökség UNESCO-val együttműködésben való védelme támogatása befoglalásának lehetőségét ENSZ-békefenntartó

⁴⁶⁷ S/RES/2249 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7565th meeting, on 20 November 2015

⁴⁶⁸ Arany – N. Rózsa – Szalai (2016) i. m. 51-52

⁴⁶⁹ S/2016/92: Report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat, 29 January 2016

⁴⁷⁰ S/RES/2322 (2016) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7831st meeting, on 12 December 2016

⁴⁷¹ Jakubowski (2018) i. m. 21-44.

missziók mandátumába.⁴⁷² Itt fontos utalni a *2100 (2013) számú határozatra*, amely a 3.6.2. alfejezetben részletesebben bemutatásra kerülő MINUSMA-missziót állította fel Mali kormánya és az Afrikai Unió kérésére, amely fontos precedenst és hivatkozási alapot szolgáltat e határozathoz, ugyanis békefenntartó misszió mandátumában az ENSZ BT első alkalommal rögzítette a kulturális javak megőrzésének támogatását, az UNESCO-val való együttműködésben.⁴⁷³

A *2347 (2017) számú határozat* továbbá kiemelte a kulturális javak illegális kereskedelme elleni hatékony büntetőjogi rezsimek kialakításának, valamint a terrorizmus, illetve a határokon átnyúló szervezett bűnözés elleni küzdelemre irányuló stratégiákba való implementálása fontosságát. Kitért továbbá az új információs és kommunikációs technológiák (különösen az internet) növekvő szerepére a terrorszervezetek aktivitása és konkrétan a kereskedelmi tevékenység folytatása kapcsán. Az illegális kereskedelem elleni tagállami szintű fellépés vonatkozásában egy sor konkrét intézkedést is javasol. A határozat emellett rögzíti annak lehetőségét, hogy a történelmi műemlékek, művészeti vagy vallási objektumok elleni támadások háborús bűncselekménynek minősülhetnek, s elsőként szorgalmazza a felelősök bíróság elé állítását.⁴⁷⁴ A határozat fontosságát bizonyítja, hogy hivatkozási alapként szolgál több, azt követő nemzetközi dokumentumban is. Egyes szerzők a határozat legfontosabb érdemének tulajdonítják, hogy a fegyveres konfliktusokban történő kulturális örökségvédelem témájának érvényesítése érdekében a határozat egyszerre integrálja a már – töredékesen – létező nemzetközi jogi rezsimeket a globális, regionális és nemzeti szintű politikákkal, és segíti elő egy széleskörű (nem állami szereplőket is bevonó) nemzetközi együttműködés és többszintű kormányzás kialakítását ezen a területen.⁴⁷⁵

A *2379 (2017) számú határozat* egy nyomozócsoportot állított fel, amelynek a feladata az ISIL által Irak területén elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos bizonyítékok összegyűjtése, és amely utat nyithat az ISIL által elkövetett cselekmények

⁴⁷² S/RES/2347 (2017) on the maintenance of international peace and security. Adopted by the Security Council at its 7907th meeting, on 24 March 2017

⁴⁷³ S/RES/2100 (2013) on Mali. Adopted by the Security Council at its 6952nd meeting, on 25 April 2013

⁴⁷⁴ S/RES/2347 (2017) i. m.

⁴⁷⁵ Jakubowski (2018) i. m. 21-44.

kriminalizálása előtt is⁴⁷⁶ (a később bemutatandó Al Mahdi-ügyhöz hasonlóan), tekintettel arra, hogy a szöveg kifejezetten hivatkozik a kulturális örökség megsemmisítésére és az azzal való illegális kereskedelemre, mint potenciálisan háborús bűncselekménynek minősülő cselekményre.⁴⁷⁷

A szervezett bűnözés és a terrorizmus-finanszírozás mint „iker-fenyegetések”⁴⁷⁸ elleni fellépésként, Peru javaslatára elfogadásra került az ENSZ BT 2482 (2019) számú határozata, amely a tagállamokat a globális eszközök ratifikálására és implementálására ösztönzi, továbbá a kulturális javak illegális kereskedelmének megelőzése és az ellene való harc érdekében történő kapacitásfejlesztő kezdeményezésekben való részvételt szorgalmazza.⁴⁷⁹

Az ISIL által elkövetett cselekmények Ban Ki-moon retorikájában, valamint az elfogadott ENSZ BT-határozatokban megnyilvánuló keretezése és az univerzálisan is jelentőséggel bíró örökségre mint a nemzetközi közösség által osztott közös kulturális értékekre való hivatkozás a nemzetközi szintű fellépés szükségességét morálisan megalapozva a szervezet fontos soft power-eszközének tekinthető.

3.2 REGIONÁLIS BIZTONSÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

3.2.1 EURÓPAI ÉS EUROATLANTI SZERVEZETEK TEVÉKENYSÉGÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Az alábbiakban a módszertani fejezetben említett „*International organizations' standards and experience in cultural property protection in operational environments*” című kérdőíves kutatás által vizsgált – hazánk szempontjából is meghatározó – négy európai/euroatlanti nemzetközi szervezet (EU, EBESZ, NATO, ET) kapcsán mutatom be, hogy a kulturális javak konfliktusmegelőzés során, válsághelyzetekben, valamint posztkonfliktusos környezetben való védelmét érintően milyen keretszabályok, stratégiák és prioritási területek léteznek e szervezetek keretében. Emellett az alfejezet röviden kitér az egyes szervezetek ilyen irányú, „műveleti területen” szerzett tapasztalataira is.

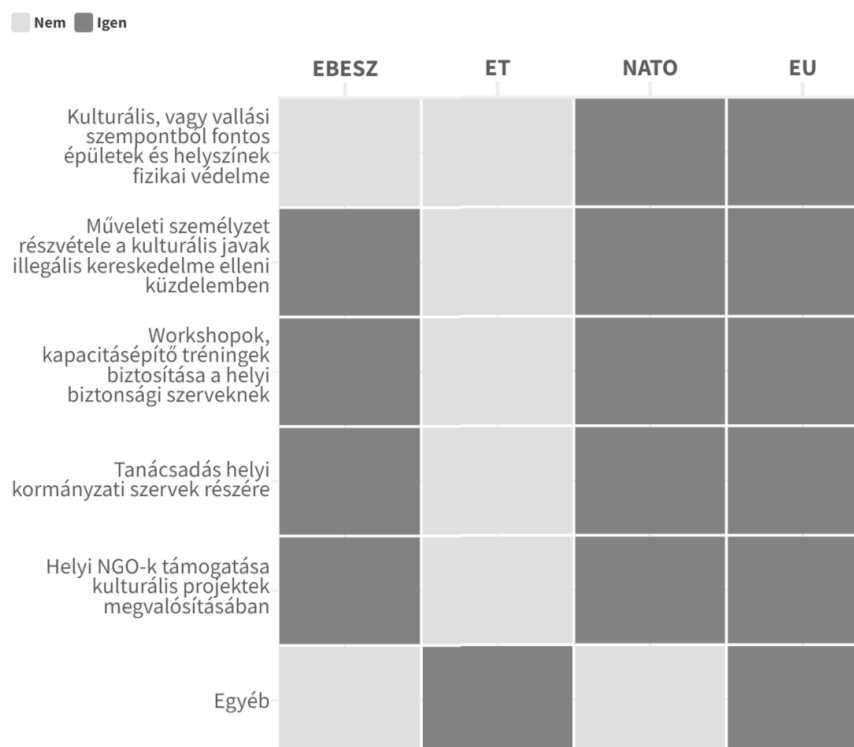
⁴⁷⁶ S/RES/2379 (2017) on Threats to international peace and security. Adopted by the Security Council at its 8052nd meeting, on 21 September 2017

⁴⁷⁷ Mahnad (2017) i. m. 1037-1074.

⁴⁷⁸ SC/13893. Security Council Expresses Concern over Links between International Terrorism, Organized Crime, Unanimously Adopting Resolution 2482 (2019), 19 July 2019 <https://www.un.org/press/en/2019/sc13893.doc.htm> (Letöltve: 2021.08.15.)

⁴⁷⁹ S/RES/2482 (2019) adopted by the Security Council at its 8582nd meeting, on 19 July 2019

A 13. számú ábra mutatja, hogy a vizsgált szervezetek milyen, kulturális javak védelmével kapcsolatos feladatokat tudnak ellátni műveleti területen (akár missziók, helyszíni / válságreagáló műveletek,⁴⁸⁰ akár projektek megvalósítása/ finanszírozása által) a kérdőívre beérkezett válaszok alapján. Míg a missziók és műveletek keretében történő feladatellátásra a 3.6. alfejezet tér ki bővebben, e rész célja egy általános képet adni a vizsgált európai szervezetek ezirányú törekvéseiről, néhány konkrét projektjéről.

13. ábra: A vizsgált szervezetek működési területen szerzett tapasztalatai alapján potenciálisan végzett tevékenységi körök a kérdőív válaszait alapul véve (saját szerk.)

Mindenekelőtt azonban fontos röviden utalni a vizsgált szervezetek által alkalmazott terminológiában megfigyelhető eltérésekre, amely némiképp előrevetíti az egyes szervezetek tevékenységének fókuszát kapcsán bemutatandó eltéréseket is. A NATO és az EBESZ nem rendelkezik önálló definícióval a kulturális javakat (*cultural property*) illetően, az előbbi az 1954-es Egyezmény, az utóbbi az 1970-es UNESCO-Egyezmény által alkalmazott jelentéstartalommal használja a kifejezést (vagyis míg az előbbi esetben az épített örökség van középpontban, addig az utóbbi az ingó kultu-

⁴⁸⁰ Eltéréseket figyelhetünk meg az egyes szervezetek által használt terminológiában a műveleti területen való jelenlét kapcsán is. Míg az EU esetében katonai vagy polgári műveletekről/missziókról beszélünk, addig az EBESZ esetében helyszíni műveletekkel (EBESZ jelenlét és misszió), a NATO-nál pedig misszió/művelet megnevezéssel találkozunk.

rális javakra koncentrálni). Az Európa Tanács esetében a 2.2.3. alfejezetben részletesen bemutatott 2017-es Nicosia Egyezmény vezetett be egy saját definíciót a kulturális javakról (az egyezmény magyar fordításában „kulturális örökség elemei” szerepel)⁴⁸¹ illetően, amely mind az ingó, mind az ingatlan javakra kiterjed: az 1970-es UNESCO-Egyezményből, valamint a 2014/60. számú uniós irányelvből inspirálódva az ingó, az 1972-es UNESCO Világörökség Egyezményből pedig az ingatlan javak tekintetében. Az EU dokumentumaiban egyes esetekben az 1970-es UNESCO-Egyezménnyel és 1995-ös UNIDROIT-Egyezménnyel tartalmilag összhangban levő (tehát az ingó elemekre koncentrálni) kulturális javak (*cultural goods*)⁴⁸² kifejezést találjuk, míg más esetekben a „kulturális örökség”⁴⁸³ fogalmát alkalmazza a szervezet, beleértve így az épített örökséget is.

3.2.1.1. Európa Tanács

Az Európa Tanács (ET) kifejezetten soft power alapokon nyugvó tevékenysége alapértékei (emberi jogok, demokrácia és a jogállamiság) Európa-szerte való védelmén és érvényesülésük elősegítésén alapul. Több kulturális vonatkozású egyezménnyel rendelkezik, ezek egyike – és az értekezés témája szempontjából a legrelevánsabb – a korábban említett, 2017-ben aláírt és 2022. áprilisban hatályba lépett Nicosia-Egyezmény. Tágabb értelemben véve azonban a 2005-ben elfogadott *Kulturális örökség társadalmi értékéről szóló egyezményt* (másnéven Farói Egyezmény) is érdemes megemlíteni, amely a kulturális örökség, az emberi jogok és a demokrácia

⁴⁸¹ Itt fontos utalni a bevezetésben már említett eltérésre a magyar és a nemzetközi jog tekintetében. A Nicosia Egyezmény magyar szövegezésében a kulturális javak (az eredeti angol szövegben: cultural property, a franciában pedig: bien culturel) helyett a kihirdető törvény a „kulturális örökség elemei” fogalmát használja, amely kiterjed mind az ingó elemekre (a magyar terminológiában csupán ez a kulturális javak kategóriája), mind az ingatlan örökségi elemekre. Forrás: 2021. évi CXXV. törvény i. m. vö. Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property. CETS No. 221 and explanatory Report. Nicosia, 19.V.2017. 5-7. Elérhető: <https://rm.coe.int/council-of-europe-convention-on-offences-relating-to-cultural-property/1680a5da6b> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁴⁸² Az EU által alkalmazott definíció a kulturális javakra (cultural goods) vonatkozóan nagyban támaszkodik a tagállamok által alkalmazott definíciókra (lásd az Európai Parlament és a Tanács 2014/60 /EU irányelvét). A kulturális javak kategóriáinak listáját a kulturális javak kiviteléről szóló 116/2009/EK tanácsi rendelet I. melléklete, valamint a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló 2019/880 európai parlamenti és tanácsi rendelet melléklete tartalmazza.

⁴⁸³ Az EKSZ Kulturális örökség konfliktusokban és krízisekben való védelmére irányuló 2021-es koncepciója az alábbiak szerint definiálja a kulturális örökséget: „a múltból örökölt erőforrások minden formában és vonatkozásban – legyen az tárgyi, szellemi és digitális, ideértve a műemlékeket, helyszíneket, tájakat, készségeket, gyakorlatokat, az emberi kreativitás által képzett tudást és annak megnyilvánulásait, valamint köz- és magánszervezetek által megőrzött és kezelt gyűjteményeket, úgymint múzeumokat, galériákat, könyvtárakat és levéltárakat. [A kulturális örökség] emberek és helyszínek között az idők folyamán végbemenő interakcióból ered és folyamatosan fejlődik.” (saját ford.) Forrás: 9962/21. Concept on cultural heritage in conflicts and crises. A component for peace and security in European Union’s external action. European External Action Service, 18 June 2021. 4.

közötti szoros kapcsolatra építve az örökséget a társadalmi befogadás, az emberi jogok és a közösség fő forrásává teszi.⁴⁸⁴ Az egyezmény hatása és szellemisége egyébként jól megmutatkozik a később említett, a szervezet által támogatott projektekben is.⁴⁸⁵

Az operatív szintet illetően a másik három bemutatandó szervezettel ellentétben az ET-nek nincs harmadik országokban rendszeres jelenléte (egyes együttműködési tevékenységek végrehajtásáért felelős kirendeltségein kívül). A kulturális javak védelme terén elsősorban konfliktus utáni helyzetekben konkrét projektekkel van jelen, az épített környezet rehabilitációjától az örökség ágazatokon átívelő felhasználásáig, a közösségek közötti párbeszéd ösztönzése és a fenntartható gazdasági fejlődés előmozdítása érdekében. Példaként említendő a Goriban megvalósított *PIAG* projekt („Konfliktus utáni akciók a közösségek és a kulturális környezet társadalmi és gazdasági revitalizációja érdekében Gori településen”), amely a 2008-as grúziai konfliktus által a kulturális örökségben, szélesebb értelemben az épített környezetben okozott károokra való válaszként született. A projekt célja a rehabilitációs folyamaton keresztül a gazdasági fejlődés fokozása, valamint a konfliktus által sújtott, kulturálisan gazdag területek elszegényedésének és az azokról történő elvándorlás megakadályozása volt, tükrözve a kulturális örökség és a gazdaság szoros összefüggéseit.⁴⁸⁶ A 2009 és 2015 között lebonyolított *„Európai Unió/Európai Tanács támogatása a kulturális sokszínűség előmozdításához Koszovóban”* („European Union/Council of Europe Support to the Promotion of Cultural Diversity in Kosovo” [PCDK]) című ágazatközi

⁴⁸⁴ 2012. évi CX. törvény az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. év október 27. napján elfogadott keretegyezményének kihirdetéséről

⁴⁸⁵ Az ET esetében további jogi eszközöket is érdemes megemlíteni, amelyek fontos szerepet játszanak a szervezet e téren végzett tevékenységében (a tágabb “kulturális örökség” terminust használva). Például a kiemelkedő kockázatokról szóló európai és földközi-tengeri egyezmény (EUR-OPA) a főbb természeti és ipari katasztrófákkal szembeni ellenállóképesség növelését kívánja elősegíteni a nemzetközi együttműködés erősítésén keresztül. Az egyezményen belül a kulturális örökség különálló témaként jelenik meg, katasztrófáknak való kitettségére és annak a helyi közösségekre való negatív társadalmi-gazdasági következményeire tekintettel, beleértve bizonyos identitásgeneráló értékeknek és a kulturális sokszínűségnek a sérülését. Forrás: Cultural heritage. European and Mediterranean Major Hazards Agreement, Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/europarisks/cultural-heritage1> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁴⁸⁶ Council of Europe, Culture and Cultural heritage: Post-Conflict Actions for the Social and Economic Revitalisation of the Communities and the Cultural Environment in the Municipality of Gori (PIAG). [dátum nélkül] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/piag> (Letöltve: 2021.07.23.)

közös program pedig a kulturális örökséget használta eszközként a közösségek közötti párbeszéd ösztönzésére, valamint a gazdasági fejlődés elősegítésére.⁴⁸⁷

3.2.1.2. NATO

Bár a NATO elsődleges célja – a tagországok kollektív védelmen alapuló katonai szövetségeként – nem kapcsolódik kifejezetten a kulturális javak védelméhez, alapító egyezményének preambuluma a szervezet soft power jellegű céljaként kinyilvánítja a szervezet által képviselni kívánt közös értékeket, melynek megfelelően „*az ebben a Szerződésben részt vevő Felek, [...] megőrzik a szabadságot, népeiknek a demokrácia, az egyéni szabadság és a jog uralma elvein alapuló közös örökségét és civilizációját [...]*.”⁴⁸⁸

A 21. századi fegyveres konfliktusok változó természetére és a NATO műveletek és missziók tapasztalataira reflektálva a 2014-ben indították el a „*Jó gyakorlatok a kulturális javak védelmére a NATO által vezetett katonai műveletekben*” (Best Practice for CP Protection in NATO-led Military Operations [CPP]) elnevezésű projektet a „*Tudomány a Békéért és Biztonságért*” (Science for Peace and Security [SPS]) program keretében. Az SPS CPP projekt célja volt, hogy fejlessze a NATO tevékenységeit és intézményi kereteit a kulturális javak védelme kapcsán. A 2017-es záró jelentés jól tükrözi, hogy a projekt eddig egyedülálló nemzetközi kezdeményezésként átfogó katonai megközelítést vázol fel, mind elvi, mind gyakorlati szinten. A jelentés nyolc ajánlást⁴⁸⁹ fogalmazott meg egy, a kulturális javak védelmére irányuló NATO-keretrendszer felállítása érdekében, hangsúlyozva a téma területeken átívelő, a NATO tevékenységének teljes spektrumát érintő jellegét.

⁴⁸⁷ Council of Europe, Culture and Cultural heritage: EU/CoE support to the promotion of cultural diversity in Kosovo. [dátum nélkül] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/kosovo> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁴⁸⁸ 1999. évi I. törvény a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a Szerződés szövegének kihirdetéséről, Preambulum

⁴⁸⁹ A jelentés által megfogalmazott ajánlások 1) Egy, a kulturális javakra vonatkozó kettős parancsnoki irányelv kialakítása; 2) Egy NATO Egységesítési Egyezmény (STANAG) kidolgozása a kulturális javak védelmére; 3) Kulturális javak védelmének beillesztése a NATO válságkezelési folyamatába; 4) Kulturális javak védelmére irányuló NATO terminológia kialakítása; 5) Térinformatikai adatréteg kialakítása NATO térképekhez a kulturális javak vonatkozásában; 6) NATO politikák és szövetségi közös doktrínák frissítésénél a kulturális javak védelmének beillesztése; 7) párbeszéd fenntartása a releváns NATO-n kívüli partnerekkel; 8) Kulturális javak védelmével kapcsolatos NATO-politika kialakításának megfontolása. Forrás: Rosén, Frederik: *NATO and Cultural Property. Embracing New Challenges in the Era of Identity Wars*. Report of the NATO Science for Peace and Security, Best Practices for Cultural Property in NATO-led Military Operations Project, CHAC, 2017. 9.

A projekt egyik hatásaként és a nemzetközi szervezet tekintetében stratégiai fontosságú előrelépésként értékelhető, hogy a NATO két stratégiai parancsnokságának⁴⁹⁰ 2016-ban kezdődő közös munkája eredményeképpen 2019-ben kiadásra került a *086-005. számú Kettős stratégiai parancsnoki irányelv a kulturális javak védelmének NATO műveletekben és missziókban való implementációjáról*.⁴⁹¹ A dokumentum iránymutatásokat fogalmaz meg a NATO kulturális javak védelme területén végzett tevékenységéhez, többek között a missziók és műveletek előkészítése, tervezése és megvalósítása, valamint képzési és oktatási programok kapcsán. A konfliktusok megváltozott jellegéből eredően növekvő biztonsági kockázatként jelenik meg, s igényel a NATO részéről kiemelt figyelmet a kulturális javak fizikai károsodása és annak a társadalmi kohézióra, konfliktus utáni megbékélésre való hatása, hangsúlyozva a kollektív identitás és az adott közösséghez tartozó kulturális javak közötti szoros kapcsolatot. A dokumentum átfogó megközelítést alkalmaz, ennek értelmében a kulturális javak védelme a konfliktus teljes spektrumán és a szervezet minden ágazatában figyelembe veendő feladatot jelent.⁴⁹²

A soft power fent ismertetett eszköztárába sorolható fontos elem a NATO esetében a kulturális javak védelmének kezelése a stratégiai kommunikáción belül, ugyanis is a kulturális javak megvédésének esetleges kudarca műveleti környezetben jelentősen alááshatja a művelet sikerét és végső soron a misszió legitimációját, akár a helyi lakosság, akár a nemzetközi közvélemény szemében.⁴⁹³

A NATO-n belül ágazati szinten a CIMIC a leginkább érintett, ahol a NATO öt, területeken átívelő – a missziót számos módon befolyásoló, de nem elsődleges katonai felelősségi körbe tartozó – témájának⁴⁹⁴ egyikeként jelenik meg a kulturális javak védelme.⁴⁹⁵ A szervezet – a jogi és etikai megfontolások mellett – felismerte a témakör tágabb stratégiai szerepét is a misszió sikerességében, amennyiben az illegális

⁴⁹⁰ Allied Command Operations – Szövetséges Műveleti Parancsnokság (ACO); Allied Command Transformation – Szövetséges Átalakítási Parancsnokság (ACT)

⁴⁹¹ Bi-Strategic Command Directive.

⁴⁹² NATO Bi-Strategic Command Directive 086-005 on Implementing Cultural Property Protection in NATO Operations and Missions, 1 April 2019

⁴⁹³ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

⁴⁹⁴ A NATO által jelenleg meghatározott, területeken átívelő (cross-cutting) témák: civilek (személyek, objektumok és szolgáltatások) védelme; gyermekek és a fegyveres konfliktus; nők, béke és biztonság; kulturális javak védelme; integritásépítés. Forrás: Civil-Military Cooperation Centre of Excellence: CIMIC Handbook. (Last updated: 11 February 2020), Chapter VII, <https://www.handbook.cimic-coe.org/> (Letöltve: 2022.03.23.)

⁴⁹⁵ Uo., Chapter VII, 7.6.

kereskedelem elleni harc hozzájárulhat a nem állami szereplők anyagi forrásainak elvágásához, illetve a turizmusból befolyó bevételek a konfliktus utáni talpraállás fontos részei lehetnek. Emellett a kulturális javak stratégiai fegyverként való alkalmazása tovább mélyítheti az adott társadalmon belül fennálló ellentéteket.⁴⁹⁶ A szervezet által a 2019-es londoni csúcson megfogalmazott humán biztonsági megközelítés⁴⁹⁷ egy egységes, több szektort magába foglaló ernyőkonceptió alá helyezi az egyes „területeken átívelő” témák kapcsán tett erőfeszítéseket, beleértve a kulturális javak védelmét, amely jól jelzi a változást a szervezet biztonsági koncepciójában.⁴⁹⁸

A NATO esetében a kulturális javak védelme minden döntéshozatali folyamatban figyelembe veendő tényező a szervezet működésében a tervezéstől a célpontkiválasztáson át a kockázatértékelésig és a kockázatmérséklésig. A NATO missziók és műveletek által elvégzett, kulturális javak védelmét érintő konkrét feladatok az adott helyzettől és a kapcsolódó mandátumtól függenek.⁴⁹⁹ Itt kiemelendő a KFOR (Kosovo Force – Koszovói Erők) példája, amelynek feladatköre kiterjed az ország (egyes szerb ortodox) vallási helyszíneinek védelmére is, erről bővebben szintén a 3.6.1. alfejezetben lesz szó.

A NATO 2011-es líbiai beavatkozása fontos és széles körben elismert példája annak, hogyan lehet a kulturális javak védelmének szempontjait integrálni a katonai műveletek tervezésébe. A NATO *Egyesített védelmező* (Unified Protector) hadművelete során a megelőző *Odüsszeiai Hajnal* (Odyssey Dawn) hadműveletből, az UNESCO-tól és szakértőktől származó adatok alapján mintegy 1450 helyszínből álló kulturális „*tiltott célpontok listáját*” (No-strike List) állítottak össze, hogy elkerüljék a járulékos károkat a kulturális örökségben a NATO légitámadásai során.⁵⁰⁰ A 2011. október 31-én lezárult katonai beavatkozás a kulturális örökség megóvása tekintetében jelentős sikerként könyvelhető el, a NATO-műveleteket követő örökségvédelmi

⁴⁹⁶ Uo., Annex VIII.

⁴⁹⁷ Human security approach.

⁴⁹⁸ NATO: Human Security. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_181779.htm (Letöltve: 2021.07.23.)

⁴⁹⁹ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

⁵⁰⁰ Foliant, Yvette maj.: *Cultural Property Protection Makes Sense. A Way to Improve Your Mission*. Civil-Military Cooperation Centre of Excellence (CCOE), The Hague, The Netherlands, 2015.

szakértői misszió vizsgálata alapján nem érte komoly kár a líbiai kulturális helyszíneket a légitámadások során.⁵⁰¹

Emellett a NATO elköteleződését jól tükrözi, hogy az elmúlt években a kulturális javak védelmét beépítették a kiképzési gyakorlatokba is, amelyekben a terület meghatározó civil szervezetével, a Nemzetközi Kék Pajzzsal is szorosan együttműködik.⁵⁰²

3.2.1.3. Európai Unió

Az EU – közös örökségen és értékeken alapuló regionális együttműködésként – elsődlegesen egy gazdasági integráció megteremtése érdekében jött létre, de tevékenysége idővel „túlcsoportult” más területekre is. Napjainkra alapvetően egy kollektív biztonságon alapuló nemzetközi biztonsági szervezetként is jellemezhető, de a liszaboni szerződés elfogadása óta a kollektív védelem jegyeit is mutatja a tagállamai vonatkozásában.⁵⁰³

Az EU emellett egy értékközösséget is képvisel, így az örökség védelmének fontossága az Európai Unióról szóló szerződésben is tükröződik, amely szerint az EU „biztosítja Európa kulturális örökségének megőrzését és további gyarapítását.”⁵⁰⁴ Az utóbbi években egyrészt az uniós intézmények részéről tapasztalható narratíva és szerepvállalás (lásd például: 2018-as Kulturális Örökség Európai Éve) az európai örökség hangsúlyozása érdekében, másrészt a kulturális komponens az Unió külpolitikájában való megerősödése szoros összefüggésben van az EU-s integrációs folyamattal. Egyes szerzők szerint az Unió növekvő érdeklődése a kulturális terület iránt egyenesen az integráció „harmadik hullámának” tekinthető a gazdasági és politikai (többé vagy kevésbé megvalósult) egységesülést követően. Az EU eszköztárában szereplő programok hasznos és hatékony soft power eszköznek bizonyulhatnak a szervezet kezében a közösségen belüli szélesebb politikai törekvései támogatására,

⁵⁰¹ NATO: Protecting Libya's heritage. 4 January 2012. https://www.nato.int/cps/en/SID-65C15F94-D3CDC3FF/natolive/news_82441.htm (Letöltve: 2022.04.21.)

⁵⁰² Például Trident Jaguar 2018, Trident Jackal, ARCADE Globe 2019, Loyal Leda 2020. Forrás: Berends, Jolien: *Cultural Property Protection Makes Sense. A Way To Improve Your Mission*. Second edition. Civil-Military Cooperation Centre of Excellence (CCOE), 2020. 6.

⁵⁰³ Molnár Anna: Az Európai Unió – a biztonsági közösségtől a kollektív védelemig terjedő folyamat. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 81-98.

⁵⁰⁴ Document 12012M/TXT. Consolidated version of the Treaty on European Union

az európai kulturális identitás, a közösséghez tartozás érzése mint a közösség fontos építőköveinek megerősítésével.⁵⁰⁵

Bár a kulturális örökség a katasztrófakockázat-menedzsment keretein belül történő védelme kapcsán számos szabályozás⁵⁰⁶ van érvényben, mind az Unió területén belül, mind az EU globális fellépése vonatkozásában, ezek kívül esnek az értekezés keretein. A kultúra és a kulturális értékek védelme 2016 óta egyre inkább a szervezet külpolitikájának előterébe is került, mígnem napjainkra fontos biztonságpolitikai relevanciát is nyert, szintén egyfajta *biztonságiasítási folyamatot* leírva. Az Európai Parlament és a Tanács 2016-os közös közleménye a nemzetközi kulturális kapcsolatok kapcsán egy uniós stratégiát vetített előre, erősítve az EU globális szerepét. Az örökségvédelemben az Európa Tanácsot és az UNESCO-t jelölve meg legfontosabb partnerének.^{507,508}

Az ENSZ Közgyűlésének 2017. szeptemberi ülésén tett felszólalásában Federica Mogherini, az EU korábbi (2014 és 2019 közötti) közös kül- és biztonságpolitikai főképviselője meghatározta a szervezet három prioritását ezen a területen, hangsúlyozva az eddig elért eredményeket:

- A kulturális örökség védelme, amely minden uniós katonai és polgári misszió tevékenységének részévé kell, hogy váljon, ennek érdekében a missziókon belül kulturális javak védelmére specializálódott szakértők kinevezésére fog sor kerülni (lásd lentebb EUAM Irak [European Union Advisory Mission in Iraq – az Európai Unió Tanácsadó Missziója Irakban]).

⁵⁰⁵ Lähdesmäki, Tuuli: Politics of tangibility, intangibility, and place in the making of a European cultural heritage in EU heritage policy. *International Journal of Heritage Studies*, 22. (2016) 10. 766-780.

⁵⁰⁶ Itt megemlíthető a Tanács 2020. május 26-ai következtetései a kulturális örökség területén végzett kockázatkezelésről, amely felhívja a figyelmet a kulturális örökség védelmére az azt fenyegető különböző típusú kockázatokkal (természeti veszélyekkel, éghajlatváltozással és ember okozta katasztrófákkal) szemben, illetve ennek érdekében a katasztrófamegelőzés és a katasztrófavédelmi felkészültség terén teendő lépések szükségességére. Érdemes említést tenni továbbá a 2015–2030-as időszakra szóló, ENSZ által kibocsátott Sendai katasztrófakockázat-csökkentési keretről, amelyben az EU kulcsszerepet játszott a tárgyalások során és jelentős támogatást nyújt az implementációban.

⁵⁰⁷ JOIN(2016) 29 final. Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. A nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó európai uniós stratégia felé.

⁵⁰⁸ A 2019-es tanácsi következtetések – építve a 2016-os kommunikációra – elismerték a kulturális javakkal való illegális kereskedelem elleni harc, valamint a kultúra és a kulturális örökség békeépítésben és posztkonfliktusos helyzetekben betöltött szerepének fontosságát. Forrás: 2019/C 192/04. A Tanács következtetései a nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó uniós stratégiai megközelítésről és cselekvési keretről.

- A lerombolt/megrongált kulturális örökség helyreállítása az emlékek, az identitás, a történelem megőrzése és a megbékélés elősegítése érdekében, ehhez az EU anyagi és technikai támogatást nyújt.⁵⁰⁹
- A kulturális javak illegális kereskedelme elleni harc. Ennek érdekében az EU betiltotta az Irakból és Szíriából illegálisan elmozdított műtárgyak importját az ENSZ Biztonsági Tanácsa 2199 (2015) számú határozata nyomán, majd javaslatot tett kulturális javak illegális importjának tilalmára származási helytől függetlenül.^{510,511}

Ennek eredményeképpen 2018-tól az EU Közös Biztonság- és Védelempolitikája (KBVP) keretében is elkezdett teret nyerni a problémakör. A 2018. november 19-ei tanácsi következtetések hangsúlyozta a kulturális örökség megőrzésének és védelmének szükségességét is az EU külső konfliktusokat és válságokat érintő integrált megközelítésében.⁵¹²

A Tanács 2021. június 21-ei *A kulturális örökség uniós megközelítése konfliktusokban és válságokban* című következtetése egy további, különösen fontos lépésnek tekinthető ebben a vonatkozásban. A dokumentum egyrészt deklarált elköteleződést mutat, másrészt a politikai mellett operatív keretet is biztosít a kulturális örökség konfliktusokban és válságokban való védelméhez uniós szinten. A dokumentum a kulturális örökségnek kétélű stratégiai szerepet tulajdonít, amely egyben jól tükrözi a

⁵⁰⁹ Timbuktu kulturális örökségét 2012-2013 során ért károk rehabilitálására 2014-ben indított nemzetközi projekt az UNESCO szakmai koordinációjával a lerombolt mauzóleumok újjáépítését, a mecsetek és magánkönyvtárak rehabilitálását, s a városban őrzött (de a konfliktus kitörését követően jelentős arányban Bamakoba szállított) kéziratok konzerválását tűzte ki célul, amelyhez az EU 500 000 eurós anyagi támogatást nyújtott. A program logisztikai és biztonsági támogatását a MINUSMA-misszió biztosítja. Forrás: UNESCO: UNESCO and European Union undertake to reconstruct the cultural heritage of Timbuktu. [dátum nélkül] <https://en.unesco.org/news/unesco-and-european-union-undertake-reconstruct-cultural-heritage-timbuktu?language=en> (Letöltve: 2022.03.23.)

⁵¹⁰ Az EU terrorizmus-finanszírozás elleni küzdelme, illetve a 2018-as Kulturális Örökség Európai Éve keretében tett vállalások részeként az EU lépéseket szorgalmazott a kulturális javak illegális kereskedelmének megakadályozása érdekében. Ennek eredményeképpen 2019. április 17-én írta alá az Európai Parlament, illetve a Tanács elnöke a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló 2019/880 rendeletet. A szabályozás harmadik országból származó tárgyakra vonatkozik. Forrás: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/880 rendelete a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról (2019. április 17.)

⁵¹¹ EEAS: Remarks by the HR/VP on Protecting cultural heritage from terrorism and mass atrocities: links and common responsibilities. 21/09/2017. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/32590/remarks-hrvp-protecting-cultural-heritage-terrorism-and-mass-atrocities-links-and-common_en (Letöltve: 2020.01.28.)

⁵¹² 14305/18. A Tanács és a tagállamok kormányainak a Tanács keretében ülésező képviselői által elfogadott következtetések a polgári KBVP területére vonatkozó paktum létrehozásáról. (2018. november 19.)

témakör soft power-súlyát is a nemzetközi szervezet fellépésében. Egyrészt konfliktusok és válságok kiobbantásának eszköze, valamint ezek célpontja, de akár dezinformáció tárgya is lehet a kulturális örökség. Másrészt viszont a megbékélés, kölcsönös megértés és a kultúrák, vallások közötti párbeszéd elősegítője is lehet.⁵¹³

A Tanács következtetéseiben felkérte az Európai Külügyi Szolgálatot (EKSZ) a kulturális örökség és annak védelme konfliktusmegelőzésbe és válságkezelésbe való integrálásának fejlesztésére, rendszeres jelentéstételi kötelezettséget is előírva az előrehaladásról. Fontos megjegyezni, hogy a következtetések a külső fellépés pénzügyi hátterét is biztosítja, különösen az *NDICI Globális Európán* (Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Szomszédsági, Fejlesztési és Nemzetközi Együttműködési Eszköz) keresztül.⁵¹⁴

A tanácsi döntés alapja, az EKSZ által kidolgozott koncepció – a kulturális örökséget „*az EU békére, biztonságra és fejlődésre vonatkozó megközelítése revitalizációjának erőteljes és kiegészítő eleme*”-ként minősítve – meghatározza az EU jövőbeni elköteleződésének fő irányvonalait és prioritásait ezen a területen, a humanitárius szükségletek kezelését, valamint az ellenállóképesség és a preventív intézkedések megerősítését szorgalmazva. Az előírások horizontális implementációját biztosítandó, a koncepció egy, az EKSZ által koordinált, informális, az EKSZ és a Bizottság különböző szolgálatait által alkotott munkacsoport felállítását szorgalmazza, amely az EU ilyen irányú tevékenységei és kezdeményezései eredményeinek monitorozásáért felelne. A koncepció emellett hangsúlyozza a multilateralizmus fontosságát, amely az EU egyik alapelveként is tekinthető a kulturális örökség konfliktusokban és válságokban való védelmét illetően. Ebben fontos szerepet tulajdonít az egyes regionális szervezeteknek és más európai intézményeknek, az ENSZ szakosított szerveinek, egyéb kormányközi szervezeteknek, civil szervezeteknek és a tudományos élet képviselőinek.⁵¹⁵

⁵¹³ A Tanács már a 2020. december 7-én elfogadott, az uniós békeközvetítésről szóló következtetéseiben is hangsúlyozta, hogy „*a kulturális örökség fontos szerepet tölt be a konfliktusmegelőzésben és -megoldásban, valamint hogy fontos előmozdítani az e kérdéssel kapcsolatos oktatást, továbbá szorgalmazza, hogy az uniós békeközvetítés során fordítsanak nagyobb figyelmet ezekre a szempontokra.*” Forrás: 13573/20. A Tanács következtetése az uniós békeközvetítésről. 2020. december 7.

⁵¹⁴ 9837/21. A Tanács következtetése – A kulturális örökség uniós megközelítése konfliktusokban és válságokban.

⁵¹⁵ Uo., 9.

Az EU jövőbeli szerepvállalásának lehetőségeit szintén e koncepció határozza meg, amely a konfliktusok teljes ciklusa során szorgalmazza a kulturális javak védelmével kapcsolatos uniós szerepvállalást, területeken átnyúló (*cross-cutting*; vagyis az EU konfliktusok és válságok kezelésére szolgáló eszköztárában szereplő összes fellépésbe integrált) és „konfliktusérzékeny” megközelítést alkalmazza. A koncepció átfogó megközelítést dolgoz ki a kulturális örökségvédelem politikai, diplomáciai és jogalkotói szerepvállalásában való érvényesítésére, és meghatározza az EU lehetséges tevékenységeit mind a megelőzés, mind a megőrzés, mind a helyreállítás terén. A Koncepció egy, a kulturális örökség védelmével kapcsolatos biztonsági kihívásokkal foglalkozó minikoncepció kidolgozását is előírja, amely kifejezett figyelmet fordít a polgári KBVP területére vonatkozó paktum lehetséges szerepére.⁵¹⁶

Az illegális kereskedelem elleni harc a másik, kulturális örökség védelméhez köthető terület, amelyben az EU aktív szerepet vállal, különösen, ami a terrorizmus-finanszírozással való összefüggéseket illeti. Az EU egy sor a terrorizmus, valamint a terrorizmus-finanszírozás elleni harchoz köthető dokumentumban hangsúlyozta aggodalmát ebben a vonatkozásban, többek között a fent említett 2021-es tanácsi következtetéseiben. A következtetések emlékeztet egy, – a Bizottság 2021-2025-ös időszakra vonatkozó *Szervezett bűnözés kezeléséről szóló EU stratégiája* egyik fő intézkedéseként meghatározott, 2022-re előírt – a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelemről szóló cselekvési terv kidolgozására. A 2020. júliusban elfogadott, *A biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia* ezzel egybecsengve így fogalmazott:

„A kulturális javakkal folytatott illegális kereskedelem – amely egyre nagyobb mértéket ölt – szintén a legjövődelmezőbb bűncselekmények egyikévé vált, finanszírozási forrást biztosítva a terroristák és a szervezett bűnözés számára. Meg kell vizsgálni, hogy milyen intézkedésekre van szükség a kulturális javak belső piaci online és offline nyomonkövethetőségének javítása, a kulturális javak fosztogatásának helyszínéül szolgáló harmadik országokkal folytatott együttműködés megerősítése, illetve a bűnüldözést és a tudományos közösségeket célzó aktív támogatás biztosítása érdekében.”⁵¹⁷

⁵¹⁶ Uo., 12.

⁵¹⁷ COM(2020) 605 final. Communication from the Commission on the EU Security Union Strategy.

Az EU operatív szintű tevékenységei közé tartozik e területen egyrészt konkrét projektek megvalósítása/támogatása, másrészt a polgári KBVP-akciók keretében való fellépés. Mind az *NDICI-Globális Európa* – az EU külső fellépését támogató pénzügyi eszköz⁵¹⁸ – mind az *IcSP* (a stabilitás és a béke elősegítését szolgáló eszköz / Instrument contributing to Stability and Peace)⁵¹⁹ – amely a konfliktusmegelőzési, válságreakálási, béketeremtési és globális vagy transzregionális fenyegetésekre adott válaszlépések finanszírozását biztosítja – támogattak/támogatnak mind az örökség újjáépítésére, valamint az illegális kereskedelem elleni küzdelemre irányuló projekteket a Balkánon, a Közel-Keleten és a Maghreb-térségben.⁵²⁰ Emellett egy 2012-ben aláírt Szándéknyilatkozat alapján jelentős együttműködés valósul(t) meg az UNESCO-val az Európai Bizottság által finanszírozott és az UNESCO által végrehajtott közös kezdeményezéseken keresztül, amelyek célja a kulturális javakkal való illegális kereskedelem csökkentése az EU és a partnerországai területén.⁵²¹

Másrészt, az EU polgári KBVP keretében tett erőfeszítései a kulturális javak védelmét érintő tevékenységek széles skáláját foglalhatják magukban a stratégiai tanácsadástól a kapacitásfejlesztésig, akár az épített kulturális örökség védelme és megőrzése, akár a kulturális javakkal való illegális kereskedelem elleni harc terén.⁵²²

⁵¹⁸ European Commission: European Commission welcomes the endorsement of the new €79.5 billion NDICI-Global Europe instrument to support EU's external action. 19 March 2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_1267 (Letöltve: 2021.07.23.)

⁵¹⁹ Néhány példa: a korábbi fellépések pozitív eredményeire és egyben bővítve is azokat, az „Ideiglenes válaszprogram Koszovó részére” (*“Interim Response programme in favour of Kosovo”*) (2021-24) elnevezésű program célja, hogy javítsa a közösségen belüli bizalmat a kulturális örökség védelmén keresztül. Az iraki, líbiai és jemeni területeken folytaott „A kulturális örökség és diverzitás védelme konfliktusokban” (*“Protecting cultural heritage and diversity in conflicts”*) elnevezésű 2017-2019 között megvalósított project célja a konfliktusok által sújtott kulturális erőforrások gyors felmérése és azonnali védőintézkedések biztosítása, valamint a lakosság sebezhetőségének csökkentése. A project egyúttal hozzájárul az UNESCO azon erőfeszítéseéhez, melyek a kulturális dimenzió békefenntartási és konfliktusstabilizálási erőfeszítésekbe való integrációját szolgálják. Források: Kérdőívre beérkezett válasz alapján; European Commission: Instrument contributing to Stability and Peace. Report. <https://icspmap.eu/pdf/?format> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁵²⁰ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

⁵²¹ Például a „Kulturális javak tiltott kereskedelme elleni harc a Nyugat-Balkánon” (*“Fighting illicit trafficking of cultural property in the Western Balkans”*) elnevezésű, 2020-ban elindított project a jogi, technikai és intézményi feltételeket és keretrendszereket kívánja javítani a térségben. A projektet az EU 2,8 millió euróval támogatja, a megvalósítás az UNESCO szakmai támogatásával történik. Egy másik példa a „Szíriai örökség vészhelyzeti megmentése” (*“Emergency Safeguarding of the Syrian Heritage”*) projekt, amely 2014 és 2016 között került megvalósításra a társadalmi kohézió helyreállításának, valamint a stabilitáshoz és fenntartható fejlődéshez való hozzájárulás céljával a kulturális örökség védelmén és megőrzésén keresztül, képességfejlesztés, figyelemfelhívás és technikai segítségnyújtás által. Forrás: UNESCO: UNESCO's Cooperation with the European Union to Fight Illicit Trafficking of Cultural Property. [dátum nélkül] <https://en.unesco.org/fighttrafficking/eu-cooperation> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁵²² Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

A kulturális örökségvédelem KBVP keretébe való integrálásának igénye először 2017-ben jelent meg az EKSZ részéről,⁵²³ párhuzamosan a polgári KBVP prioritási területeinek fokozatos bővülésével, válaszul a változó nemzetközi biztonsági környezetre.⁵²⁴ Ez aztán az *EUAM Irak* létrehozásában csúcsosodott ki, amelyről bővebben a 3.6.2. alfejezetben lesz szó.

Az *EULEX Koszovó* (European Union Rule of Law Mission in Kosovo – az Európai Unió Jogállamiság Missziója Koszovóban) tapasztalataira is érdemes utalni itt, ugyanis a misszió támogatást, illetve technikai segítséget nyújtott a Koszovói Rendőrség Kulturális Örökségvédelmi Osztályának létrehozásában és munkájában, valamint a Koszovó területén található kulturális helyszínek rehabilitációjában.⁵²⁵

3.2.1.4. EBESZ

Az EBESZ – a kooperatív biztonság a hidegháború enyhülő légkörében gyökerező euroatlanti intézménye – elsősorban soft power-eszközöket alkalmaz, tevékenységének humán dimenziója a kultúrát is magában foglalja.⁵²⁶ Emellett az EBESZ tevékenységének politikai dimenziójában kiemelt szerepet kap többek között a terrorizmus elleni harc, a határellenőrzés és rendőrségi tevékenységek (ezen belül például a szervezett bűnözés elleni harc),⁵²⁷ amelyeknek a szervezet tevékenységét vizsgálva mind van a kulturális javak védelmét érintő vetülete.

A szervezet kulturális javak védelmével kapcsolatos tevékenységére vonatkozó mandátumát többek között a 2005-ben elfogadott *EBESZ Határbiztonság és Menedzsment Koncepció*⁵²⁸ biztosítja, amely a résztvevő államok támogatását rögzíti a határokon átnyúló illegális kereskedelem minden formája elleni harcban (impliciten beleértve a kulturális javakat is).⁵²⁹ Az EBESZ szervezett bűnözést érintő tevékenységeit a 2020-as *Transznacionális szervezett bűnözés elleni fellépés erősítéséről* szóló

⁵²³ EEAS(2017) 977 REV 2. Issues Paper - Preservation and Protection of Cultural Heritage in CSDP Missions and Operations. Working document of the European External Action Service.

⁵²⁴ Juncos, Ana E.: Beyond civilian power? Civilian CSDP two decades on. In: Fiott, Daniel: *The EU's legacy and ambition in security and defence*. EU Institute for Security Studies, 2020. 74-87.

⁵²⁵ EEAS(2017) 977 REV 2. i. m.

⁵²⁶ Remek Éva: A Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet – kooperatív biztonság. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 99-114.

⁵²⁷ Remek (2020) i. m. 70-71.

⁵²⁸ OSCE Border Security and Management Concept (BSMC).

⁵²⁹ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

nyilatkozat⁵³⁰ határozza meg, összhangban a tárgyban született miniszteri tanácsi döntésekkel;⁵³¹ habár explicite egyik sem nevezi meg a kulturális javak védelmét. A 2016-os *Miniszteri Tanácsi Nyilatkozat az EBESZ terrorizmus megelőzésére és leküzdésére irányuló erőfeszítéseinek megerősítéséről*⁵³² ugyanakkor már nevesítve jelzi a megfelelő lépések megtételének szükségességét a kulturális javak és más régészeti, történelmi, kulturális, ritka tudományos és vallási jelentőséggel bíró tárgyak kapcsán a terrorizmus-finanszírozás megakadályozása és felszámolása érdekében, az információmegosztás fontosságát hangsúlyozva.⁵³³

Az EBESZ Parlamenti Közgyűlésének 2014-es határozatát *a kulturális javak védelméről az EBESZ-térségben* szintén meg kell említeni itt, amely a szervezet erőfeszítéseinek integráns részévé tette a kérdéskört. A szervezet erőfeszítéseinek támogatása érdekében dokumentum felkéri a résztvevő államokat, hogy tegyék meg a megfelelő lépéseket és állítsanak fel egy EBESZ-mechanizmust „*a kulturális javak a kulturális, történelmi vagy tudományos bizonyítékok elfedése vagy megsemmisítése céljával történő illegális exportjának, más módon történő eltávolításának, tulajdonjoga átruházásának vagy régészeti feltárásának, a kulturális javak vagy felhasználásuk bármilyen megváltoztatásának a kulturális javak ellen irányuló bármilyen lopás, fosztogatás vagy jogellenes eltulajdonítás, valamint a vandalizmus bármely formájának tilalmára és megakadályozására konfliktusövezetekben.*”⁵³⁴

Az operatív szintet illetően az EBESZ elsősorban a kulturális javak illegális kereskedelmének megelőzése és az ellene való küzdelem kapcsán soft power-eszköztárával lép fel workshopok, képzések szervezésével és tanácsadó tevékenység nyújtásán keresztül a helyi szervek számára. A kulturális javak védelmének relevanciája 2016 óta növekszik a szervezet tevékenységében. A kapcsolódó bűncselekmé-

⁵³⁰ Declaration on strengthening co-operation in countering transnational organized crime (MC.DOC/1/20)

⁵³¹ Ministerial Council Decisions No. 3/05 on combatting transnational organized crime; és No. 5/06 on organized crime

⁵³² Ministerial Council Declaration on strengthening OSCE efforts to prevent and counter terrorism (2016)

⁵³³ MC.DOC/1/16. OSCE Ministerial Council: Declaration on Strengthening OSCE efforts to prevent and counter terrorism. 9 December 2016.

⁵³⁴ Resolution on Protection of cultural property in the OSCE area. OSCE Parliamentary Assembly, 2014.

nyek folyamatosan változó jellege miatt az információcserére és a különböző szervezetek és hatóságok közötti együttműködésre helyezi a fő hangsúlyt.⁵³⁵

Az EBESZ Határbiztonsági és Határigazgatási Osztálya az elmúlt években több regionális workshopot szervezett a határokon átnyúló illegális kereskedelem elleni küzdelemmel kapcsolatban az EBESZ területén, valamint az ázsiai együttműködő partnerek számára, amelyben Olaszország és az olasz elnökség vezető szerepet vállalt.⁵³⁶

Összefoglalva elmondható, hogy a 2010-es évek második felétől az iraki és szíriai területeken, valamint Maliban történt nagy volumenű pusztításokkal összhangban növekvő elkötelezettséget és bővülő eszköztárat láthatunk a vizsgált európai szervezetek részéről is.

Bár a szervezetek nem részes felei azoknak a nemzetközi jogi eszközöknek, amelyek a kulturális javak konfliktusokban és válsághelyzetekben való védelmének alapjait szolgálják (például 1954-es Hágai Egyezmény és annak kiegészítő jegyzőkönyvei vagy a Genfi Egyezmény 1977-es kiegészítő jegyzőkönyvei), az e szervezetek keretében eljáró személyzet köteles betartani a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket. Továbbá, a nemzetközi szervezetek harmadik országban végzett tevékenységükkel támogathatják a fogadó országot a vonatkozó nemzetközi jogi előírások betartásában.

3.2.2 EGYES EURÓPÁN KÍVÜLI REGIONÁLIS SZERVEZETEK TEVÉKENYSÉGE

Az alábbi alfejezet a fentiekben bemutatott kapcsolati háló által azonosított, az euroatlanti térségen kívül eső regionális nemzetközi szervezeteknek a kulturális javak

⁵³⁵ OSCE: OSCE and Cyprus police organize international seminar on combating trafficking of cultural property and antiquities. 2 November 2017. <https://www.osce.org/secretariat/354326> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁵³⁶ 2017-ben Vizenzában, Olaszországban a mediterrán régió vonatkozásában, 2018-ban Podgoricában, Montenegróban a délkelet-európai és kaukázusi régió tekintetében, illetve ugyanabban az évben Taskentben, Üzbegisztánban pedig a közép-ázsiai régióhoz köthetően került workshop megrendezésre az olasz elnökség és az EBESZ fent említett osztálya, valamint egyéb szervezetek közreműködésével a kulturális javak határokon átnyúló tiltott kereskedelmével kapcsolatban. Legutóbb pedig Mongólia szolgált helyszínül az ázsiai partnerországok számára rendezett ilyen témájú workshopnak. Forrás: OSCE: Workshop on combating illicit cross-border trafficking in cultural property in the region of the OSCE Asian partners held in Mongolia. 2 September 2019. <https://www.osce.org/secretariat/428906> (Letöltve: 2021.07.23.)

fegyveres konfliktusokban való védelmére és/vagy az illegális műtárgykereskedelem elleni küzdelemre irányuló erőfeszítéseit veszi számba a teljesség igénye nélkül. Emellett utalás szintjén kitér más – regionális vagy globális – biztonsági szervezetekkel való együttműködésükre e területen. A vizsgált szervezetek az integráció fókának különbözőségei mellett profiljukban is több szempontból eltérnek: míg az Afrikai Unió általános célrendszerrel rendelkezik, ahogyan az Arab Liga is, amely utóbbi azonban erőteljes kulturális dimenziót is magáénak tudhat, addig az Öböl Menti Együttműködési Tanács (Gulf Cooperation Council – GCC) vagy a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (Association of Southeast Asian Nations – ASEAN) alapvetően gazdasági együttműködésként jött létre. A biztonságot azonban kisebb-nagyobb mértékben mindegyik szervezet tevékenysége érinti.

3.2.2.1. Afrikai Unió

Az Afrikai Unió (AU) az 1963 óta létező Afrikai Egység Szervezete jogutódjaként 2002-ben került felállításra az afrikai kontinens minden országát magában foglaló regionális szervezetként, a korábbinál ambíciózusabb célokkal. A pánafrikanizmus eszméjére építve, a kontinens békéjét elősegítő kollektív biztonsági szervezetként Afrika biztonsági kihívásai, az országok közötti, vagy akár állami szint alatti fegyveres konfliktusai kezelése érdekében is erőfeszítéseket tesz.⁵³⁷

Az AU a 2021. évet – Mali korábbi elnökének, Boubakar Keitanak a javaslatára – *a művészetek, a kultúra és az örökség évének*⁵³⁸ nyilvánította, hangsúlyozva ezek potenciális hozzájárulását a kontinens integrációjához és társadalmi-gazdasági fejlődéséhez. A tematikus év egyik célja a kulturális javak nyugati országoktól való restitúciójára vonatkozó afrikai törekvések elősegítése volt.⁵³⁹

Az AU kapcsán érdemes említést tenni, arról a 2018-ban kidolgozott modell-jogszabályról a kulturális javak és örökség védelme érdekében, amely egy, a szervezet által 2013-ban készített jelentés által feltárt hiányosságokra kíván választ adni, támogatva a tagállamokat jelenlegi vonatkozó jogrendszerük fejlesztésében. A jelentés többek között kitért a tagállami szabályozások hiányosságaira az illegális keres-

⁵³⁷ Marsai Viktor: A biztonság közös fejlődése az afrikai kontinensen. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 129-158.

⁵³⁸ The Arts, Culture And Heritage: Levers for Building the Africa We Want

⁵³⁹ Institute for Security Studies: *Peace and Security Report*. (2021) 132. 9-10. <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/psc-132-1.pdf> (Letöltve: 2021.09.18.)

kedelem kapcsán, a fő nemzetközi egyezmények alacsony szintű ratifikáltságára a tagállamok által (például az 1970. évi UNESCO-Egyezmény vagy az 1995. évi UNIDROIT-Egyezmény), illetve a kulturális javak tiltott beszerzéseivel kapcsolatos ügyek nyomon követésének hiányára is.⁵⁴⁰

Az AU által 2006-ban elfogadott *Afrikai Kulturális Reneszánsz Kartája* a szükséges számú ratifikációt elérve 2020. októberben lépett hatályba. Az egyezmény – számítva a gyarmati időszak által jelentett kulturális dominanciával – a pánafrikanizmus és kulturális sokszínűség elősegítésével, a kulturális identitás erősítésével kíván hozzájárulni a kontinens kulturális és társadalmi-gazdasági integrációjának és a tartós béke kialakításának céljaihoz. Az egyezmény többek között magában foglalja a kulturális javak fosztogatása és illegális kereskedelme elleni fellépés szorgalmazását is, illetve az illegálisan elmozdított javak restitúcióját, emellett ösztönzi a tagállamokat az 1954-es Hágai Egyezményhez való csatlakozásra⁵⁴¹ (amely kiegészítő jegyzőkönyveivel együtt szintén alacsony ratifikáltsággal bír az afrikai országok körében).

Tehát, az afrikai regionális szervezetek (akár az itt bemutatott AU-t vagy az ECOWAS-t vizsgáljuk) esetében azt láthatjuk, hogy azok elsősorban az illegálisan forgalmazott, vagy lopott tárgyak kapcsán való fellépésre, s különösen a gyarmati időszak alatt eltulajdonított tárgyak restitúciójára fókuszálnak.

Ami az európai és az afrikai kontinens együttműködését illeti, az EU és Afrika közötti Stratégiai Partnerség kereteit rögzítő tanácsi dokumentum a kulturális javak illegális kereskedelme elleni küzdelemre irányuló erőfeszítések fokozását is tartalmazza kulturális együttműködés keretében.⁵⁴² Az Európai Parlament a Száhel-övezetben, Nyugat-Afrikában és Afrika szarván folytatott EU–Afrika biztonsági együttműködésről szóló állásfoglalásában kiemeli, hogy „*súlyos kihívást jelent a maffiagazdaság új formáinak megjelenése, beleértve az emberkereskedelmet, a migránskereskedelmet és a kábítószer-kereskedelmet, a kulturális tárgyak és vadon élő állatok csempészetét*”, egyúttal „*kéri az EU-t, hogy kezelje a kulturális örökség védelmét és megőrzését érintő állandó és növekvő fenyegetéseket, valamint szigorúan*

⁵⁴⁰ The African Union Model Law on the Protection of Cultural Property and Heritage, African Union, <https://au.int/en/african-union-model-law> (Letöltve: 2021.09.18.)

⁵⁴¹ Charter for African Cultural Renaissance, 24 January 2006. <https://au.int/en/treaties/charter-african-cultural-renaissance> (Letöltve: 2022.04.30.)

⁵⁴² The Africa-European Union Strategic Partnership, Investing in People, Prosperity and Peace, Council of the European Union, 2014. 30. <https://www.consilium.europa.eu/media/30315/qc0214974enn.pdf> (Letöltve: 2021.09.18.)

*lépjen fel a kulturális alkotások csempészete ellen, különösen a konfliktus sújtotta övezetekben.*⁵⁴³

3.2.2.2. Az arab világ együttműködései: az Öböl Menti Együttműködési Tanács és az Arab Liga

Az Öböl Menti Együttműködési Tanács (GCC) 1981-ben került felállításra rijádi központtal, hat ország – Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek (EAE), Bahrein, Katar, Kuvait és Omán – politikai és gazdasági együttműködéseként (amely 2015-re már vámunióvá fejlődött), alapvetően Irán és Irak mint regionális nagyhatalmak el-lensúlyozása érdekében. Bár alapításakor az együttműködés deklaráltan a védelmi területre nem terjedt ki, az utóbbi években itt is megfigyelhető a kooperáció és egy-fajta kollektív védelem kiépítésére való törekvés.⁵⁴⁴

E két szervezet keretében nem létezik a kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelme, illetve az illegális kereskedelem elleni harc terén való együttműködésnek intézményesített kerete, de eseti példákat találhatunk az elköteleződés deklarálása és a kapacitásépítés kapcsán más globális vagy regionális szervezetekkel kooperálva.⁵⁴⁵

A térségben az EAE – a Közel-Kelet legjelentősebb soft power-hatalmaként⁵⁴⁶ – nemzetközi szinten is proaktív szerepet vállal a kulturális javak védelmét érintő kezdeményezésekben, mint azt a későbbiekben említendő, Abu-Dzabiban megrendezett 2016-os nemzetközi konferencia, illetve az ott felállított ALIPH (Alliance internatio-

⁵⁴³ P9_TA(2020)0213. Az Európai Parlament 2020. szeptember 16-i állásfoglalása a Száhel-övezetben, Nyugat-Afrikában és Afrika szarván folytatott EU–Afrika biztonsági együttműködésről (2020/2002(INI))

⁵⁴⁴ Wagner Péter: Az Öböl Menti Együttműködési Tanács: egy sosem volt katonai szövetség. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 159-174.

⁵⁴⁵ Az illegális kereskedelem elleni harc kapcsán például 2021 szeptemberében az UNESCO és Egyiptom együttműködésében került megszervezésre a Regionális Arab Párbeszéd a témában, amely számos nemzetközi szervezet bevonásával az illegális kereskedelem megelőzése eszközeit járta körül. Forrás: UNESCO: Regional Arab Dialogue and Celebration of the 50th Anniversary of the 1970 UNESCO Convention. 26 September 2021. <https://en.unesco.org/news/regional-arab-dialogue-and-celebration-50th-anniversary-1970-unesco-convention> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁴⁶ A 2022-es Global Soft Power Index szerint globálisan az EAE a 15. helyen szerepel, a Közel-Kelet országai közül a legelőkelőbb helyen a rangsorban, a kultúra dimenzióját tekintve is csak Egyiptom előzi meg. 2017-ben kiadásra került az ország Soft Power stratégiája, amely hat pillérre alapozva határozza meg az EAE nyilvános diplomáciáját, amely a kultúrát is magában foglalja. Forrás: Brandirectory: Global Soft Power Index 2022. <https://brandirectory.com/softpower> (Letöltve: 2022.04.25.); The National News: UAE Soft Power Council discusses ways to expand global message. 27 September 2017. <https://www.thenationalnews.com/uae/government/uae-soft-power-council-discusses-ways-to-expand-global-message-1.661934> (Letöltve: 2022.04.25.)

nale pour la protection du patrimoine dans les zones de conflit – Szövetség a kulturális örökség védelméért konfliktusos területeken) szervezete kapcsán látni fogjuk (amely anyagi háttérének egyébként több mint felét⁵⁴⁷ arab országok biztosítják). Emellett az UNESCO kapcsán bemutatandó, 2018-ban elindított *Revive the Spirit of Mosul* („Moszul szellemének felélesztése”) projekt legjelentősebb donora is az EAE, az eddig befolyt támogatások felét (50,4 millió dollár) Abu-Dzabi biztosította.⁵⁴⁸ A projekt keretében az EAE az UNESCO-val társulva a világörökség részét képező, az ISIL által 2017-ben Moszul város ostroma során felrobbantott, 12. századból származó al-Nuri nagymecset és a hozzá tartozó al-Hadba minaret újjáépítését vállalta. Ez a későbbiekben – a pápa 2019-es, történelmi jelentőségű, EAE-be tett látogatását követően – kibővült⁵⁴⁹ a 2016 folyamán szintén súlyosan megrongálódott domonkos rendi Miasszonyunk „Órás”-templom (Al-Saa’a) és Al-Tahera templomok rekonstrukciójának támogatásával is, a vallási béke és tolerancia szimbólumaként.⁵⁵⁰

De az EAE kezdeményezésére került megrendezésre például 2017-ben Abu-Dzabiban az UNESCO kapacitásépítő workshopja is a kulturális javak illegális kereskedelme és a gyűjteményi etika összefüggésében, amely a GCC hat országának állami szervei mellett múzeumi, magángyűjtői, műtárgypiaci szereplők széles körének részvételével zajlott le.⁵⁵¹

Az Arab Liga / Arab Államok Ligája (Arab League / League of Arab States – LAS) a pánarabizmus eszméjéből nőtte ki magát és 1945-ben eredetileg hat ország hozta létre Kairóban. Mára 22 tagállamot⁵⁵² számlál. 1946-ban a szervezet keretében

⁵⁴⁷ Az alap felállításkor 77,5 millió dolláros tőkével indult. Ehhez Szaúd-Arábia 20, az EAE 15, Kuvait 5, Marokkó 1,5 millió dollárral járult hozzá. 2022 elején újabb donor konferenciára került sor, amelynek eredményeképpen további 90 millió dollár hozzájárulással bővült az alap, amelyet Szaúd-Arábia további 30, az EAE pedig 20 millió dollárral támogatott. Forrás: Harris, Gareth: Aliph global protection fund raises \$90, for next round of heritage projects. *The Art Newspaper*, 1 February 2022. <https://www.theartnewspaper.com/2022/02/01/aliph-global-protection-fund-raises-dollar90m-for-next-round-of-heritage-projects> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁴⁸ UNESCO: Revive the Spirit of Mosul. <https://www.unesco.org/en/revive-mosul> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁴⁹ Podolskyi, Yevhenii: Revive the Spirit of Mosul: A UNESCO-UAE partnership. *DIP*, 24 May 2021. <https://dip.org.ua/en/international-organizations/revive-the-spirit-of-mosul-a-unesco-uae-partnership/> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁵⁰ Wagner Péter – Zelei Péter: Ferenc pápa Irakban – Remény és lehetőség az iraki keresztényeknek? *KKI Elemzések*, E-2021/17.

⁵⁵¹ UNESCO: Representatives of culture institutions gather in Abu Dhabi to discuss the ethics of collections in the GCC. 21 April 2022. <https://www.unesco.org/en/articles/representatives-culture-institutions-gather-abu-dhabi-discuss-ethics-collections-gcc> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁵² Az alapítók: Egyiptom, Irak, Jordánia, Libanon, Szaúd-Arábia, Szíria, Jemen. További tagállamok (csatlakozás sorrendjében): Líbia, Szudán, Marokkó, Tunézia, Kuvait, Algéria, Egyesült Arab Emírségek, Bahrein, Katar, Omán, Mauritánia, Szomália, Palesztina, Dzsibuti, Comore-szigetek. A 22.

fogadták el az elsőnek tekinthető regionális szerződést, az *Arab Kulturális Egység Kartát*, amely jól tükrözi a kultúra fontosságát az együttműködés célkitűzései között.⁵⁵³

A Karta rendelkezéseivel összhangban került felállításra 1970-ben a szervezet egyik szakosított intézményeként az Arab Liga Nevelésügyi, Kulturális és Tudományos Szervezete (Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization – ALECSO), amely némileg az UNESCO-hoz hasonlóan e területeken kívánja tagállamai közötti együttműködést és fejlődést támogatni.⁵⁵⁴ Bár az intézmény stratégiai célkitűzései között nem szerepel a kifejezetten a kulturális örökség konfliktus- és válsághelyzetekben való védelme,⁵⁵⁵ az ALECSO az utóbbi években nyilatkozatokkal lépett fel e téren. Így például több alkalommal elítélte a Palesztina területén kulturális, vallási és oktatási intézményeket, műemlékeket és régészeti lelőhelyeket ért támadásokat és szólította fel a nemzetközi közösséget szigorúbb lépések megtételére.⁵⁵⁶ A szíriai háború eredményeként a kulturális örökséget ért károk kapcsán pedig 2014 márciusában az ENSZ és az Arab Liga közös, Szíriáért felelős megbízottja, Lakhdar Brahmini az ENSZ korábbi főtitkárával és az UNESCO korábbi főigazgatójával közös nyilatkozatban ítélte el a szíriai kulturális örökséget ért atrocitásokat és szólítottak fel a vonatkozó nemzetközi jog tiszteletben tartására. A nyilatkozat kiemelte, hogy a kulturális örökség védelme elválaszthatatlan az emberi életek védelmétől és „*integráns részét kell, hogy képezze a humanitárius és békeépítési erőfeszítéseknek*”.⁵⁵⁷

tagállam, Szíria tagsága 2011-ben felfüggesztésre került. Megfigyelő státusszal rendelkeznek: Eritrea, India, Brazília, Venezuela.

⁵⁵³ Környei Ágnes: Az Európán kívüli regionális kulturális együttműködés eszköztára. *Grotius*, 2017. http://www.grotius.hu/doc/pub/QBWSWL/k%C3%B6rnyei_%C3%A1gnes_az_eur%C3%B3p%C3%A1n_k%C3%ADv%C3%BCli_region%C3%A1lis.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁵⁴ Arab League Educational, Cultural and Scientific Organizaton. www.alecso.org/insite/en/in-brief (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁵⁵ ALECSO: Strategic Plan (2017-2022), Executive Summary. <https://web.archive.org/web/20170701151751/http://www.alecso.org/en/pdf/201701241034.pdf> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁵⁶ ALECSO: ALECSO denounces attacks on educational and cultural institutions. [dátum nélkül] <https://tinyurl.com/2p97mnus> és ALECSO: ALECSO strongly condemns targeting of Ibrahimi Mosque in Hebron. [dátum nélkül] <http://www.alecso.org/nsite/en/newscat/1074-alecso-strongly-condemns-targeting-of-ibrahimi-mosque-in-hebron> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁵⁷ UN: Statement by UN Secretary-General Ban Ki-moon, UNESCO Director-General Irina Bokova and UN and League of Arab States Joint Special Representative for Syria Lakhdar Brahimi: The destruction of Syria's cultural heritage must stop. 12 March 2014. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-03-12/statement-un-secretary-general-ban-ki-moon-unesco-director-general> (Letöltve: 2022.04.22.)

Bár az Arab Liga részéről egységes fellépés nem született az illegális műtárgykereskedelem problémakörét érintően, több tagállama (Egyiptom, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek, Irak, Jordánia, Kuvait, Libanon, Líbia, Szudán és Omán) – felismerve a kulturális javak illegális kereskedelme által támasztott biztonsági kihívás mértékét a régióra nézve – a 2015. májusban kiadott *Kairói Nyilatkozat*ban deklarálta az együttműködést. A nyilatkozat a szélsőséges szervezetek és bűnözői hálózatok által a kulturális javakat érintő fosztogatások, csempészet és pusztítás ellen lépett fel, amelyek egyrészt a lakosság megfélemlítését, másrészt pedig haszonszerzést szolgálják. A dokumentum által felvázolt intézkedések többek között egy munkacsoport felállítását vetítették előre a megelőzés és visszaszolgáltatás kapcsán tett erőfeszítések koordinálása érdekében.⁵⁵⁸

Az UNODC és az Arab Liga együttműködésének keretében 2016-ban indult meg a második regionális program a szervezett bűnözés, terrorizmus és korrupció elleni összehangolt fellépésre a térségben, amely kiterjed a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni fellépésre is. Az UNODC által nyújtott támogatás e területen az információgyűjtést, valamint az igazságügyi és rendészeti szervek (különösen vám- és határőrizet) kapacitásépítése érdekében való technikai segítségnyújtást az UNESCO-val együttműködésben foglalja magában.⁵⁵⁹

Végül pedig megemlítendő, hogy az EU és az Arab Liga által 2014-ben kiadott, a két szervezet stratégiai kihívásokra adandó együttes válaszadását szorgalmazó nyilatkozat tartalmazza az intézményi együttműködés keretében kulturális javakkal és régiségekkel való illegális kereskedelem, a világörökség védelme terén történő együttműködés erősítését és a kapcsolódó UNESCO-egyezmények implementációjának erősítését.⁵⁶⁰

3.2.2.3. Délkelet-Ázsia – az ASEAN

Bár Ázsia országainak vizsgálata kívül esik az értekezés fókuszán, az egyes nemzetközi szervezetek szerepvállalása és a köztük megvalósuló együttműködés teljes körű ismertetése érdekében szükségesnek mutatkozik röviden kitérni a Délkelet-

⁵⁵⁹ UNODC: Regional Programme for the Arab States (2016-2021) https://www.unodc.org/romena/uploads/documents/RegionalProgrammes/Regional_Programme_for_the_Arab_States_2016-2021.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁶⁰ EU: European Union-League of Arab States Declaration adopted at 3rd Foreign Affairs Ministerial Meeting, 11 June 2014. <https://reliefweb.int/report/world/european-union-league-arab-states-declaration-adopted-3rd-foreign-affairs-ministerial> (Letöltve: 2022.04.22.)

ázsiai Nemzetek Szövetségének (ASEAN) ilyen irányú tevékenységére is. Az 1967-ben létrehozott, Jakarta-székhelyű, jelenleg 10 tagból⁵⁶¹ álló szervezet a délkelet-ázsiai országok közötti politikai, gazdasági, katonai, kulturális és oktatási együttműködést hivatott elősegíteni. Az EBESZ-hez hasonlóan kooperatív biztonsági szervezetnek tekinthető.⁵⁶²

Az ASEAN tagállamai 2000-ben fogadták el *Kulturális Örökségről szóló Nyilatkozatukat*, amelyben többek között kiemelik a kulturális örökség védelmét fegyveres konfliktusok, vagy területi megszállások által okozott kockázatokkal szemben, valamint fellépnek a kulturális javak lopása, illegális kereskedelme és csempészete ellen.⁵⁶³

A kulturális javak jogtalan importjának, illetve a „véres műkincseknek” talán a legeklektásabb példája a régióban Kambodzsa, ahonnan az 1970-ben a kommunista vörös khmerek és a kormányerők között kitört polgárháború és az azt követő Pol Pot-rémuralom alatti időszakban az ország gazdag khmer birodalmi örökségének számos darabja hagyta el (illegális úton) az országot. Az ebből befolyt bevételek pedig a hadban álló felek mindegyikének anyagi forrásokat jelentett; amellet, hogy a vörös khmer ideológiai indíttatású célzott pusztításának jelentős kárvallottja volt a keresztény, iszlám és buddhista épített örökség és irodalom is.⁵⁶⁴ A tárgyak általában a szomszédos Thaiföld fővárosából, Bangkokból kerültek a nemzetközi műtárgypiacra, de a probléma sokáig rejtve maradt a nemzetközi figyelem elől, a kambodzsai kormány pedig mind a mai napig aktívan küzd a tárgyak restitúciójáért.⁵⁶⁵ Ebből is látszik – és egyben a regionális együttműködés fontosságát hangsúlyozza –, hogy mielőtt egy-egy tárgy a célország felé elindulna, valamely régió belüli szomszédos or-

⁵⁶¹ Indonézia, Malajzia, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld, Brunei, Vietnám, Laosz, Mianmar, Kambodzsa.

⁵⁶² Bartók András: Az ASEAN és az ASEAN Regionális Fórum. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 175-192.

⁵⁶³ ASEAN Declaration on Cultural Heritage. 25 July 2000. <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Declaration-on-Cultural-Heritage.pdf> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁶⁴ Turku (2018) i. m. 51.

⁵⁶⁵ Az egyik legismertebb és a későbbi visszaszolgáltatási követeléseknek is alapjául szolgáló ügy a Koh Ker-i templomegyüttesből valószínűleg 1972-ben eltulajdonított 10. századi „templomi harcos”, Bhíma szobrának története. A szobrot szervezett bűnözői hálózatok révén, több darabban juttatták el Bangkokba, ahonnan először egy londoni galériába, majd 1975-ben Belgiumba került. 2011-ben az amerikai Sotheby's aukciósház katalógusában bukkant fel a tárgy, akik a belga műgyűjtőtől vették meg. Végül 2012-ben, per útján került vissza a szobor Kambodzsába. Forrás: Davis, Tess – Mackenzie, Simon: *The International Politics of Cultural Heritage Crime in Cambodia: Past, Present and Future*. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 751-767.

szágba kerül.⁵⁶⁶ Ennek felismerése mentén a régió két, kulturális örökségben kiemelkedően gazdag országa, Thaiföld és Kambodzsa 2000-ben bilaterális szerződést kötött a kulturális javak határon átnyúló csempészete, valamint az elmozdított tárgyak restitúciója kapcsán.⁵⁶⁷ Nem az ASEAN kereteiben, de a régión belül más eseti nemzetközi együttműködési tevékenységek is történtek e területen, például a Mekong menti országok (Laosz, Kambodzsa, Mianmar, Thaiföld, Vietnám) az idei év januárjában tartottak egy – a további együttműködést potenciálisan megalapozó – workshopot a témában az UNESCO támogatásával.⁵⁶⁸

3.3 NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK A BŰNMEGELŐZÉS, BŰNÜLDÖZÉS, VÁMHA TÓSÁGI FELADATOK TERÉN

Az illegális műtárgykereskedelem által támasztott határokon átnyúló biztonsági kihívás megválaszolásában a rendészeti szektor rendelkezik elsődleges hatáskörrel. Bár e disszertáció elsősorban a kulturális javak biztonságpolitikai kapcsolódásainak hadtudományi dimenziójára fókuszál, azonban annak érdekében, hogy e multilaterális együttműködés szereplőinek teljes skálájáról képet kaphassunk, szükségesnek tartom röviden kitérni a legfontosabb nemzetközi bűnmegelőző, bűnüldözési és vámhatósági együttműködésekre is.

Az 1923-ban a nemzetközi bűnözés visszaszorítására létrejött, globális tagsággal rendelkező INTERPOL 1995-ben – az UNIDROIT-Egyezmény megszületésével egyidőben – hozta létre a *Lopott Műtárgyak Adatbázisát* (WOA – [Stolen] Works of Art Database), amely a szervezet kulcsfontosságú eszköze az illegális műtárgykereskedelem, illetve terrorizmus elleni harcban. Az ENSZ BT több határozatában elismerte az INTERPOL vezető szerepét ezen a területen, egyúttal a korábban említett 2347 (2017) számú határozatában szorgalmazta a tagállamok részvételét az adatbázis

⁵⁶⁶ UNESCO Bangkok: Joint effort in Mekong to combat trafficking in cultural objects. 5 July 2019. <https://bangkok.unesco.org/content/joint-effort-mekong-combat-trafficking-cultural-objects> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁶⁷ Agreement between the Government of the Kingdom of Cambodia and the Government of the Kingdom of Thailand to combat against illicit trafficking and cross-border smuggling of movable cultural property and to restitute it to the country of origin. 14 June 2000. https://en.unesco.org/sites/default/files/cambodia_agreement_thailand_engtno.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁶⁸ Royal Thai Embassy, Washington D.C.: Thailand joins neighbors to prevent theft of cultural artifacts. 31 January 2022. <https://thaiembdc.org/2022/01/31/thailand-joins-neighbors-to-prevent-theft-of-cultural-artifacts/> (Letöltve: 2022.04.22.)

használatán keresztül a fegyveres konfliktusok által generált illegális műtárgykereskedelem elleni fellépésben.⁵⁶⁹

Az adatbázis 2019 óta mindenki számára elérhető, s több mint 52 000 képpel és leírással ellátott tárgyat tartalmaz, amelyeket a tagállami INTERPOL-irodák, illetve nemzetközi partnerszervezetek (UNESCO, ICOM, ICCROM, UNIDROIT) juttatnak el részükre.⁵⁷⁰ E nemzetközi szervezeteken kívül szoros együttműködésben áll az EBESZ, UNODC, Europol, WCO szervezeteivel is a kulturális javak védelme vonatkozásában.

2021-ben egy mobilapplikációt (ID-Art) is bevezetett a még hatékonyabb fellépés és a megelőzés erősítése érdekében.⁵⁷¹ A WOA-adatbázis a 2019-es PSYCHE⁵⁷² projekt keretében esett át egy modernizációs folyamaton. Ekkor az olasz Carabinieri TPC Leonardo elnevezésű, nemzeti szintű adatbázisa alapján vezettek be több újítást, bár egyelőre erőteljesen Európa-fókuszú kezdeményezésként.⁵⁷³

Bár az EU keretében, annak ügynökségeként működik, ezen alfejezetben érdemes külön kitérni az uniós rendőrségi együttműködés intézménye, az Europol tevékenységére is. A kulturális javak tiltott kereskedelmét a szervezet a magántulajdon elleni szervezett bűncselekmények keretén belül kezeli, elsőként 2017-es SOCTA-jelentésében⁵⁷⁴ nevesítve azt, a líbiai, szíriai és iraki konfliktusok által támasztott kihívások eredményeképpen. A szervezet által koordinált, 2016 óta a nemzeti rendőri hatóságokkal az INTERPOL-lal, az UNESCO-val és a WCO-val együttműködésben megvalósuló *Pandora-műveletek* keretében jelentős számú bűncselekményre sikerült fényt deríteni nyomozati és bűnüldözési együttműködéssel: eddig mindösszesen 407 letartóztatást és 147 050 műtárgy lefoglalását sikerült elérniük.⁵⁷⁵

⁵⁶⁹ S/RES/2347 (2017) i. m.

⁵⁷⁰ INTERPOL: Stolen Works of Art Database. <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁵⁷¹ INTERPOL: INTERPOL launches app to better protect cultural heritage. 6 May 2021. <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2021/INTERPOL-launches-app-to-better-protect-cultural-heritage> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁵⁷² Protection System for the Cultural Heritage.

⁵⁷³ Lukács Dalma: Criminal geographical research of the stolen cultural properties from Hungary - based on the Psyche Project. *Criminal Geographical Journal*, 3. (2020) 3-4. 19-30.

⁵⁷⁴ EU Serious and Organised Crime Threat Assessment – EU Súlyos és Szervezett Bűnözésre vonatkozó Fenygetésértékelés.

⁵⁷⁵ Europol: A total of 52 arrests in operation across 28 countries targeting trafficking in cultural goods. 9 March 2022. <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/total-of-52-arrests-in-operation-across-28-countries-targeting-trafficking-in-cultural-goods> (Letöltve: 2022.03.20.)

Az eredetileg 1952-ben felállított, majd 1994-ben Vám Világszervezet (World Customs Organization – WCO) elnevezéssel ellátott globális nemzetközi szervezet a vámszakma 184 országot tömörítő együttműködése. A kulturális örökség védelme érdekében történő fellépésének alapját a 2016. júliusban elfogadott, *tanácsi határozata a vámok szerepéről a kulturális javak tiltott kereskedelmének megakadályozásában* fekteti le. A határozat, elismerve az UNESCO vezető szerepét ezen a területen, valamint hivatkozva a korábban ismertetett ENSZ BT-határozatokra, szorosabb együttműködést és információcserét sürget a vámügyi, illetve egyéb bűnüldöző szervek, a magánszektor és NGO-k között, illetve konkrét feladatokat is meghatároz a szervezet számára a kulturális javak tiltott kereskedelmének megakadályozása érdekében.⁵⁷⁶ A WCO a kulturális javak védelme érdekében egyébként is több más nemzetközi szervezettel, így az ICOM-mal, az UNESCO-val, vagy az INTERPOL-lal is szoros kapcsolatot ápol.⁵⁷⁷

A 2016-os határozat, valamint az ENSZ BT 2347 (2017) számú határozata által a WCO részére szabott feladatok megvalósása részeként a 2017-ben elindította a PITCH⁵⁷⁸ elnevezésű képzési programját, illetve ehhez kapcsolódóan többnyelvű kézikönyvet készített, amely a vámügyi alkalmazottak ezirányú ismereteinek és a fellépés hatékonysága növelésének érdekében.⁵⁷⁹ A szervezet szélesebb körű figyelfelhívó és elemző tevékenysége részeként a WCO évente kiadott *Tiltott Kereskedelmi Jelentéseiben* a kulturális örökség témaköre külön fejezetként jelenik meg 2015 óta.⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ Resolution of the Customs Co-operation Council on the Role of Customs in Preventing Illicit Trafficking of Cultural Objects, Brussels, July 2016

⁵⁷⁷ Ennek egyik platformja az ARCHEO elnevezésű elektronikus információcserét elősegítő felület, amely lefoglalásokkal, esetlegesen folyamatban levő csempésztevékenységgel kapcsolatos információk megosztása mellett jó gyakorlatok cseréjét, vagy egyéb iránymutatások, képzési anyagok terjesztését is lehetővé teszi a résztvevő partnerek között. Forrás: WCO: *ARCHEO. Connect to preserve.* http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/cultural-heritage/archeo_brochure_en.pdf (Letöltve: 2022.03.20.)

⁵⁷⁸ Prevention of Illicit Trafficking of Cultural Heritage – Kulturális javak tiltott kereskedelmének megakadályozása

⁵⁷⁹ WCO: WCO publishes new tool to assist countries in the prevention of illicit trafficking of cultural heritage. 30 November 2018. <http://www.wcoomd.org/ru-ru/media/newsroom/2018/november/wco-publishes-new-tool-in-the-prevention-of-illicit-trafficking-of-cultural-heritage.aspx> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁵⁸⁰ WCO: *Illicit Trade Report 2015.* Brussels, 2016. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2015_en.pdf?db=web (Letöltve: 2022.03.20.)

Az 1997-ben az ENSZ szakosított szerveként felállított UNODC tevékenysége a terrorizmus és kábítószerkereskedelem elleni fellépés mellett a szervezett bűnözés más válfajaira is kiterjed. A kulturális javakkal való tiltott kereskedelem megakadályozása kapcsán is szerepet vállalva számos más nemzetközi szervezettel (INTERPOL, UNESCO, UNIDROIT, WCO, OSCE, ICOM) együttműködésben igyekszik támogatni a tagállamokat többek között a bűnüldöző és igazságügyi hatóságok képességfejlesztése és a nemzeti szintű jogi keretek erősítése érdekében.⁵⁸¹ A szervezet 2021-2025-ös időszakra vonatkozó stratégiája is magában foglalja a szervezett bűnözés különböző formái – köztük a kulturális javak tiltott kereskedelme – megakadályozása és kezelése érdekében történő információmegosztás erősítését.⁵⁸²

3.4 SZAKMAI KORMÁNYKÖZI SZERVEZETEK

3.4.1 UNESCO

Az UNESCO mint az ENSZ kultúráért felelős, kvázi-globális tagsággal bíró szakosított intézménye központi szerepet játszik a kulturális javak konfliktusokban való védelme terén széleskörű soft power-eszközrendszerével. Elsősorban figyelemfelhívó, tanácsadó, kapacitásépítő, dokumentációs, valamint ellenőrző tevékenységet végez, illetve technikai segítséget nyújt tagállamok, vagy más nemzetközi szervezetek számára.⁵⁸³ Az UNESCO összesen hat, globális elfogadottsággal rendelkező egyezményrel bír a kulturális örökség különböző dimenzióinak (a szellemi örökségtől az épített vagy tárgyi örökségen át a természeti örökségig) védelme érdekében (amelyek közül kettő a fentiekben részletesen bemutatásra került). Emellett is számos eszközzel, iránymutatással és ajánlással támogatja kifejezetten a kulturális javak fegyveres konfliktusok, valamint vészhelyzetek során való védelmét, illetve a kulturális javakkal való illegális kereskedelem elleni harcot, ezek közül a legfontosabbakat mutatja be jelen alfejezet.

Az UNESCO – felismerve az örökség és az identitás közötti szoros kapcsolatot, valamint az örökség szerepét a társadalmak rehabilitálásában és ellenállóképességük

⁵⁸¹ UNODC: UNODC mandates on trafficking in cultural property. <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/trafficking-in-cultural-property-mandate.html> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁵⁸² UNODC: Strategy 2021-2025. United Nations Office on Drugs and Crime, 2021. 9. <https://www.unodc.org/unodc/en/strategy/full-strategy.html> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁵⁸³ Lásd: UNESCO Emergency Preparedness and Response Unit: *UNESCO's response to protect culture in crises*. Paris, UNESCO, 2016.

növelésében – több módon lép fel ezen a területen, legyen szó akár a megelőzésről, kezelésről vagy helyreállításról. Egyrészt a korábban említettek szerint egy nemzetközi jogi keretrendszer biztosításával, másrészt politikai szinten (stratégiaalkotás, nyilatkozatok, stratégiai együttműködések más szervezetekkel stb.). Emellett koordinációs tevékenységet végez, helyszíni irodáin keresztül különböző programok megvalósításában nyújt támogatást (például a „*Revive the Spirit of Mosul*” [„Moszul szellemének felélesztése”] projekt), valamint anyagi támogatást biztosít az általa működtetett pénzügyi alapokon (például Veszélyeztetett Örökség Alap) keresztül.

Az UNESCO talán egyik legismertebb programja, az 1972-ben született – és a legszélesebb körben ratifikált nemzetközi egyezmény – *Világörökség Egyezmény* alapján működő és 1154 helyszínt 167 tagállam területén magában foglaló program bár kívül esik jelen dolgozat fókuszán, mégis egy elemét érdemes megemlíteni. A Világörökség Egyezmény által biztosított mechanizmus a *Veszélyben levő Világörökség Jegyzéke*, amely békeidőben jelentkező kockázatok (például természeti csapások, környezetszennyezés, városiasítás, turisztikai fejlesztések) mellett a világörökségi helyszínek (tehát a jelen kutatás tárgyát képező kulturális javak egy szűkebb köre) fegyveres konfliktusok által való, súlyos és különleges veszélyeztetettséget is magában foglalja. E jegyzék célja egyrészt a nemzetközi közösség figyelmének felhívása, másrészt annak elősegítése, hogy minél gyorsabban hathatós segítséget tudjanak nyújtani a jegyzékben szereplő helyszínek védelme érdekében.⁵⁸⁴

A Bamijáni Buddha-szobrok 2001-es Talibán általi elpusztítása, illetve a bagdadi Iraki Múzeum nem sokkal az amerikai megszállást követő, 2003-as kifosztása vezett az UNESCO keretein belül a *Kulturális Örökség Szándékos Rombolásával kapcsolatos Nyilatkozat* elfogadásához. A dokumentum ugyan jogi kötőerővel nem bír, viszont jelentősége abban rejlik, hogy azt az UNESCO Részes Államai egyhangúlag fogadták el. A Nyilatkozat rögzíti az egyéni büntetőjogi felelősség mellett az állami felelősség kategóriáját is a kulturális örökség szándékos elpusztítása, vagy az ilyen cselekmények tiltására, megakadályozására, illetve büntetésére irányuló kötelezettségének szándékos elmulasztása esetében.⁵⁸⁵

⁵⁸⁴ UNESCO World Heritage Centre: *World Heritage in Danger*. <http://whc.unesco.org/en/158/> (Létfeltöltve: 2018.01.29.)

⁵⁸⁵ UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage, 17 October 2003.

Az ISIL Irak és Szíria területén 2014-től történelmi és vallási jelentőségű objektumok ellen elkövetett támadásai, illetve a fosztogatások, illegális feltárások és az illegális műkincskereskedelem fokozódásának következtében Irina Bokova, a szervezet korábbi (2009 és 2017 közötti) főigazgatója számos nyilatkozatban ítélte el a cselekményeket, s szólított fel a nemzetközi erőfeszítések megerősítésére, a fellépés összehangolására. Az UNESCO honlapján 2013. augusztus és 2017. június között megjelent sajtóközlemények vizsgálata jól rávilágít a nemzetközi szervezet, s személy szerint Irina Bokova⁵⁸⁶ szisztematikus és proaktív szerepére a kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelmét a nemzetközi béke és biztonság napirendre tűzését célzó *biztonságiasítási folyamatban*, amelyek aztán az ENSZ és egyéb nemzetközi szervezetek keretében létrejött intézkedések megszületését is elősegítették.

Bokova retorikája kapcsán ennek érdekében egy jól kirajzolódó keretezése történt meg az eseményeknek: a cselekményeket 2014 végétől rendszerint „*kulturális tisztogatás*”-nak nevezte,⁵⁸⁷ s mint háborús bűntett, az elkövetők felelősségre vonását sürgette. Az események kapcsán tett nyilatkozataiban rendszeresen hívta fel a figyelmet a kultúra és kulturális objektumok, illetve egyének, közösségek ellen elkövetett támadások közötti párhuzamra. Utóbbiakat a régió kulturális sokszínűsége, az ott élő vallási és etnikai kisebbségek (például jazidik, türkmének [turkománok], keresztények, shabakok) ellen irányuló stratégiai akcióknak nevezte az őket üldöző propaganda részeként,⁵⁸⁸ amelyek célja, „*hogy történelmük minden nyomát eltüntessék, megfosszák őket kulturális gyökereiktől*”, identitásuktól, végső soron létezésük indokától.⁵⁸⁹ A cselekmények referens objektumaként általánosságban Szíria és Irak lakosságát, s különösen a régióban élő kisebbségeket, azok identitását nevezte meg.

⁵⁸⁶ Bokova, Irina: *UNESCO's Response to the Rise of Violent Extremism*. J. Paul Getty Trust Occasional Papers In Cultural Heritage Policy, (2021) 5.

⁵⁸⁷ Az UNESCO alkalmazásában a kulturális tisztogatás olyan kulturális sokszínűség megsemmisítésére irányuló stratégiát foglal magában, amely szándékosan célozza egy bizonyos kulturális, etnikai vagy vallási csoporthoz tartozó egyéneket vallásuk gyakorlására szolgáló helyszínekkel, oktatási intézményeikkel, illetve emlékhelyeikkel együtt. A stratégia mind az épített, mind a szellemi örökség (szokások, hiedelmek stb.) ellen irányul. Forrás: UNESCO: *“Heritage and Cultural Diversity at Risk in Iraq and Syria” Report*. Paris, France, International Conference UNESCO Headquarters, 3 December 2014. 3.

⁵⁸⁸ UNESCO: Press Conference by Irina Bokova, Director-General of UNESCO on the occasion of the attack on the Mosul Museum. 27 February 2015, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232127_eng/PDF/232127eng.pdf.multi (Letöltve: 2020.01.27.)

⁵⁸⁹ UNESCO World Heritage Centre: Irina Bokova condemns latest destruction of cultural property from the site of Palmyra in Syria. 3 July 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1313/> (Letöltve: 2020.01.27.)

A folyamatot több alkalommal „biztonsági probléma”-ként minősítette, állítása szerint a „terroristák az örökség megsemmisítését háborús fegyverként, a propaganda és a destabilizáció eszközeként, illetve műveleteik finanszírozására alkalmazzák”,⁵⁹⁰ s a szervezet annak a békeépítésre irányuló törekvések fókuszpontba helyezését szorgalmazta.⁵⁹¹

Az UNESCO iraki-szíriai események kapcsán való aktív szerepvállalásának egyik jelentős eredményeként tekinthető az Olaszország által indítványozott, s az UNESCO 38. Közgyűlésén 2015 novemberében elfogadott 48. számú határozat az UNESCO tevékenységének megerősítéséről, a kultúra védelméről és a kulturális pluralizmus elősegítéséről fegyveres konfliktusokban⁵⁹². A döntés egy hat évre szóló stratégiát rögzített két célkitűzésre építve: egyrészt a tagállamok képességeinek erősítése a kulturális örökséget és sokszínűséget konfliktusok eredményeképpen érő veszteségek elkerülésére, enyhítésére és helyreállítására; másrészt a kultúra védelmének belefoglalására humanitárius tevékenységekbe, biztonsági stratégiákba és békeépítő folyamatokba. A stratégia meghatározta a fellépés prioritizált területeit, s a megvalósításukhoz szükséges erőforrásokat.⁵⁹³ A Stratégia, valamint a tagállamokkal az implementációról folytatott párbeszéd alapján az UNESCO Végrehajtó Testülete 2017 tavaszán fogadott el egy Függelékét, valamint a stratégia megvalósítását segítő Cselekvési Tervet, amelyek például természeti katasztrófákra is kiterjesztik a Stratégia által megfogalmazottakat.⁵⁹⁴ A Stratégia céljait elsősorban a védelem intézményi és szakmai kapacitásainak fejlesztésével, a már meglévő nemzetközi jogi eszközök végrehajtásának támogatásával és új – a kulturális szektoron kívül eső – stratégiai partnerségek kialakításával kívánják elérni.⁵⁹⁵ A Stratégia egy kulturális szervezet szempontjából világít rá a kulturális örökség védelmének a humanitárius és békeépítő erőfeszítésekben betöltött hangsúlyos szerepére és a szektorokon átvívelő együttműködés

⁵⁹⁰ UNESCO World Heritage Centre: “We stand together” to protect Iraq's cultural heritage, says French President with UNESCO Director-General. 18 March 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1250/> (Letöltve: 2020.01.27.)

⁵⁹¹ UNESCO: Preserving the cultural heritage and diversity of Syria and Iraq is essential - Irina Bokova welcomes at UNESCO UN Deputy Secretary-General, Jan Eliasson. 7 February 2015. <https://en.unesco.org/news/preserving-cultural-heritage-and-diversity-syria-and-iraq-essential-irina-bokova-welcomes> (Letöltve: 2020.01.27.)

⁵⁹² UNESCO Resolution 48 on the Reinforcement of UNESCO's action for the protection of culture and the promotion of cultural pluralism in the event of armed conflict

⁵⁹³ UNESCO Document 38 C/49 on the Reinforcement of UNESCO's action for the protection of culture and the promotion of cultural pluralism in the event of armed conflict, 2015.

⁵⁹⁴ 202 EX/5.I.H. Executive Board Decision adopted at its 202nd session, Paris, 18 November 2017.

⁵⁹⁵ UNESCO Document 38 C/49 (2015) i. m.

fontosságára. Bár a Stratégia 2021-ben lezárult, annak eredményeiről az UNESCO részéről a kutatás 2022. április 30-i lezárásáig nem született értékelés.

Az UNESCO 2015-ben egy rugalmas, adományokra épülő eszközt hozott létre, a *Veszélyeztetett Örökség Alapot* (Heritage Emergency Fund) a kulturális örökség védelmére mind természeti, mind ember által előidézett veszélyek (katasztrófák, konfliktusok) tekintetében, a szervezet gyorsabb és hatékonyabb reakcióját elősegítendő. Az Alapból már 64 ország kapott támogatást a veszélyhelyzeti készséghez, valamint az elhárítás érdekében történő beavatkozásokhoz kapcsolódó tevékenységekre, és vált az előbb említett Stratégia megvalósításának egyik fontos mechanizmusává. A legnagyobb arányú támogatásban (33 százalék) arab országok részesültek, míg az ázsiai és csendes-óceáni, valamint az afrikai térség körülbelül 10-10 százalékban részesült a támogatásokból.⁵⁹⁶ Emellett – felismerve a kultúrát érintő, konfliktusok, valamint katasztrófák általi fenyegetések számának növekedését – 2017-ben felállításra került egy *UNESCO Névlista a kultúra veszélyhelyzetekben való védelmére* (UNESCO Roster for Culture in Emergencies), amely 13, kultúrához kapcsolódó szakterület rövid időn belül bevethető szakértőit tartalmazza.⁵⁹⁷

Az UNESCO Világörökség Bizottságának 39. ülészakán Bonnban 2015 júniusában a szervezet elindította a „Unite for Heritage” elnevezésű globális koalíciót, amelynek célja a szereplők szélesebb körének mozgósítása a kulturális és örökségi közösségeken belül és kívül (például rendőrség, vámhatóság, múzeumok, kormányok, a kulturális, humanitárius és biztonsági szektor szereplői, a civil társadalom és a média)⁵⁹⁸, amelyet egy figyelemfelhívó közösségi média-kampány létrehozása előzött meg *#Unite4Heritage* néven a kulturális tisztogatás és a kulturális örökség elpusztításának propagandája ellen.⁵⁹⁹ Az ISIL és más szélsőséges csoportok barbár támadásainak, valamint a kulturális örökség helyszíneinek a hadban álló felek által katonai műveletekben való felhasználásának elítélésével a Világörökség Bizottság

⁵⁹⁶ UNESCO: 2020 *Heritage Emergency Fund. Annual Progress Report*. Paris, UNESCO, 2021. https://en.unesco.org/sites/default/files/en_herf_annual_report_2020_0.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

⁵⁹⁷ UNESCO: Protecting Culture in Emergencies. 2019. https://en.unesco.org/sites/default/files/2019_clt_emergencies_brochure_en.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

⁵⁹⁸ UNESCO: Launch of Global Coalition "Unite for Heritage" in Bonn. 29 June 2015. <https://en.unesco.org/news/launch-global-coalition-unite-heritage-bonn> (Letöltve: 2019.11.16.)

⁵⁹⁹ UNESCO: #Unite4Heritage campaign launched by UNESCO Director-General in Baghdad. 28 March 2015. <http://whc.unesco.org/en/news/1254> (Letöltve: 2019.11.16.)

elfogadta *Bonni Nyilatkozatát* is, amely ajánlást fogalmaz meg az ENSZ BT felé az örökségvédelem békefenntartó missziók mandátumába való belefoglalására.⁶⁰⁰

Az UNESCO 2018-ban indította el a korábban említett „*Revive the spirit of Mosul*” elnevezésű zászlóshajó projektjét, amely az iraki város örökségének rehabilitálása mellett célul tűzte ki a helyi lakosság megerősítését is az oktatás és kultúra eszközeivel. A város épített örökségének újjáépítése hozzájárul a társadalmi megbékéléshez, míg az oktatás fejlesztésén keresztül lehetőség nyílik a konfliktus egyéni és közösségi szinten való feldolgozásának elősegítésére. A program fő donorjai – az Egyesült Arab Emírátsok, az Európai Unió, Németország és Japán – eddig több mint 100 millió USD adománnyal járultak hozzá a projekt sikerességéhez.^{601,602}

3.4.2 EGY ÚJ PLATFORM: SZÖVETSÉG A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELMEÉRT KONFLIKTUSOS TERÜLETEKEN (ALIPH)

A kulturális javak fegyveres konfliktusokban való nemzetközi védelmének elősegítésében való aktív szerepvállalást különböző kormányközi platformokon a korábban említett olasz példa mellett Franciaország,⁶⁰³ illetve az arab világban az EAE kulturális diplomáciai tevékenységében is megfigyelhetjük az utóbbi évtizedben a „puha” hatalomgyakorlás elemeként. 2016. decemberben Franciaország az EAE-kel közösen nemzetközi konferenciát rendezett Abu-Dzabiban a veszélyeztetett kulturális örökség védelméről több mint 40 állam, nemzetközi szervezet és magánintézmény részvételével. A konferencia jelentőségét az adta, hogy egy nyilatkozat került elfogadásra, amelyben a résztvevők többek között elkötelezték magukat egy nemzetközi pénzügyi alap felállítása mellett a kulturális örökség védelmére kifejezetten konfliktusövezetekben. Ezt igen gyorsan sikerült a gyakorlatba is implementálni, 2017 márciusában Genfben került felállításra az ALIPH kormányközi szövetség. Az ALIPH jogilag nemzetközi szervezetnek minősül, de államok mellett magánszereplők és szakértők is a tagjai.

⁶⁰⁰ The Bonn Declaration on World Heritage, 30 April 2015.

⁶⁰¹ UNESCO: Revive the Spirit of Mosul. <https://en.unesco.org/fieldoffice/baghdad/revivemosul> (Letöltve: 2022.01.20.)

⁶⁰² Isakhan, Benjamin – Mesckell, Lynn: UNESCO’s project to ‘Revive the Spirit of Mosul’: Iraqi and Syrian opinion on heritage reconstruction after the Islamic State. *International Journal of Heritage Studies*, 25. (2019) 1. 1-16.

⁶⁰³ Franciaország és Olaszország szerepéről a kulturális örökség konfliktusövezetekben való védelme kérdésének nemzetközi szintű biztonságiasításában bővebben lásd: Puskás (2019) i. m. 96-100.

Franciaország, az EAE, Szaúd-Arábia, Kuvait, Marokkó, Luxemburg és Kína nyújtott mindeddig anyagi támogatást állami szereplőként az Szövetség keretein belül, amelyből az ALIPH a megelőzési, kockázatsökkentési és sürgősségi intézkedések érdekében támogat projekteket.⁶⁰⁴ Öt éves fennállása alatt eddig 28 ország területén 125 projektet mindösszesen 45,4 millió dollárral járult hozzá világszerte.⁶⁰⁵ A Szövetség által pártfogolt projektként valósul meg például az ISIL által jelentősen megrongált Moszuli Kulturális Múzeum épületének, valamint a sérült műtárgyaknak a helyreállítása is a Louvre, a Smithsonian Intézet, a Műemléki Világalap,⁶⁰⁶ az iraki örökségi helyszíneket kezelő szervezet⁶⁰⁷ és a múzeum együttműködésében.⁶⁰⁸

3.5. NEMZETKÖZI NEM KORMÁNYZATI SZERVEZETEK SZEREPE

Habár e fejezet alapvetően a nemzetközi kormányközi szervezetek, illetve az általuk felállított békeműveletek tevékenységére fókuszál, fontos kitérni a kulturális javak konfliktusövezetekben való védelmét nagyban meghatározó és támogató, nemzetközi hálózattal rendelkező egyes nem kormányzati szervezetek szerepére is. Ezek – ahogy azt látni fogjuk – iránymutatásaikkal, valamint a terepen akár a megelőzésben, akár a kárenyhítésben, akár az újjáépítésben nyújtott szakértői támogatásukkal jelentősen hozzájárulnak az előbbieik tevékenységének sikerességéhez. A civil szereplőkkel való együttműködésben továbbá fontos szerep jut a helyi civil szervezeteknek is, amelyek akár egyes beavatkozások, projektek megvalósításában,⁶⁰⁹ akár műveleti környezetben az erők helyi lakosság általi elfogadtatásában,⁶¹⁰ akár releváns és aktuális információkhoz való hozzáférésben (például az illegális kereskedelmet ille-

⁶⁰⁴ ALIPH Foundation. <https://www.aliph-foundation.org/en/> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁶⁰⁵ ALIPH Foundation Projects. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁶⁰⁶ World Monuments Fund (WMF)

⁶⁰⁷ State Board of Antiquities and Heritage of Iraq (SBAH)

⁶⁰⁸ ALIPH: Rehabilitation of the Mosul Museum. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects/the-mosul-museum> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁶⁰⁹ Az EU korábban említett, 2021-ben elfogadott tanácsi következtetései és kapcsolódó koncepciója hangsúlyozza a helyi felelősség- és szerepvállalás fontosságát a konfliktusokat vagy válságokat követő, a kulturális örökség védelmére irányuló minden erőfeszítés végrehajtása során. Egyrészt, mivel azok a turizmuson keresztül hozzájárul a munkahelyteremtéshez, másrészt pedig a helyi hálózatok kialakítása szerepet kap a dezinformáció elleni ellenállóképesség növelésében. Ennek érdekében az EU rendszeres párbeszédet szorgalmaz a különböző civil szervezetekkel, beleértve a vallási alapú szervezeteket is. Forrás: 9962/21. Concept on Cultural heritage in conflicts and crises (2021) i. m.

⁶¹⁰ Kérdőívre adott válasz alapján.

tően)⁶¹¹, akár a tudatosságnövelés terén a helyi lakosság körében⁶¹² is komoly segítséget jelentenek a nemzetközi szervezetek számára. A disszertáció terjedelmi korlátai ugyanakkor nem teszik lehetővé, hogy ezekre részletesebben is kitérjek.

Jelen alfejezet a kérdőív válaszai alapján, a *12. számú ábrán* bemutatott kapcsolati háló mentén mutatja be az ott azonosított három nemzetközi (nemzeti szervezetek hálózatával rendelkező) nem kormányzati szervezetet – a Nemzetközi Kék Pajzsot (Blue Shield International – BSI), a Múzeumok Nemzetközi Tanácsát (International Council of Museums – ICOM), valamint a Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottságát (International Council on Monuments and Sites – ICOMOS) – és az egyes szervezetek biztonságpolitikai szempontból is releváns tevékenységeit.

Mindhárom szervezet mára több évtizedes tapasztalattal rendelkezik a kulturális javak – legyen szó épített, tárgyi vagy szellemi örökségről – fegyveres konfliktusok során, vagy illegális kereskedelem kapcsán való védelme terén is többek között. Szakértelmük révén a fentiekben ismertetett kormányközi szervezetek kulcsfontosságú partnereiként vannak jelen, munkájuk során a tagállamokban működő nemzeti bizottságokból álló hálózataikra támaszkodnak.

Gyakran a Vöröskereszt kulturális megfelelőjének aposztrofált *Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság* (International Committee of the Blue Shield – ICBS) 1996-ban – a délszláv háború tapasztalataiból okulva – négy, a közgyűjteményi és műemlékvédelmi területen tevékenykedő nem kormányzati szervezet (ICOM, ICOMOS, Nemzetközi Levéltári Tanács [International Council on Archives – ICA], Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége [International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA]) által került felállításra az 1999-ben elfogadott II. Jegyzőkönyv előkészítő folyamatának részeként. 2005-ben a négy alapító szervezethez az *Audiovizuális Archívumok Egyesületének Koordinációs Tanácsa*

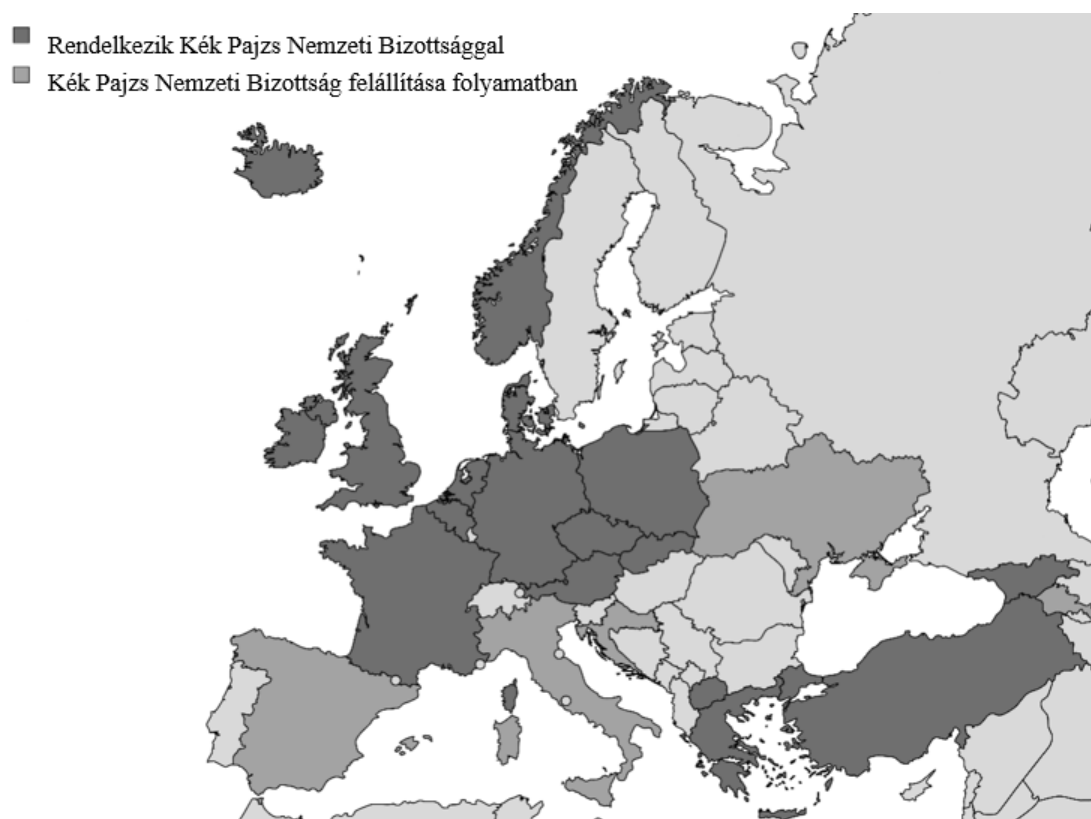
⁶¹¹ Berends (2020) i. m. 59.

⁶¹² Például az EBESZ boszniai missziója szoros együttműködésben áll a *Centre for the Fight against Trafficking in Art* (műtárgycsempészet elleni harccal foglalkozó központ) elnevezésű szervezetekkel, melynek keretében többek között rendészeti szerveknek szerveznek továbbképzéseket, illetve kapcsolódó anyagok összeállításában és terjesztésében segíti a nemzetközi szervezetet a hagyományos és közösségi médián keresztül például. Lásd például: OSCE Polis: Brochure on the protection of cultural property (in Bosnia and Herzegovina). 21 April 2021. <https://polis.osce.org/brochure-protection-cultural-property-bosnia-and-herzegovina> (Letöltve: 2021.07.23.); vagy OSCE: Smuggling and illegal trade in art and cultural property focus of OSCE-supported training course in Bosnia and Herzegovina. 29 July 2019. <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/426794> (Letöltve: 2021.07.23.)

(Co-ordinating Council of Audiovisual Archives Associations – CCAAA) is csatlakozott, de e szervezet végül 2012-ben kilépett.⁶¹³

Az ICBS kapacitása hiányában a 2000-től sorra felálló nemzeti szintű bizottságok koordinálására egy másik szervezetet – a *Kék Pajzs Nemzeti Bizottságok Egyesületét* (Association of National Committees of the Blue Shield – ANCBS) – hoztak létre 2008-ban. A két szervezet végül 2016-ban egyesült, *Nemzetközi Kék Pajzs* (Blue Shield International – BSI) néven, magába olvasztva a két jogelőd feladatköreit.

Fő szerve a Kék Pajzs Nemzetközi Testület, amely egy választott elnökből, négy választott tagból, valamint az alapító szervezetek képviselőiből áll. Emellett a résztvevő államok szintjén nemzeti bizottságok működnek Jelenleg összesen 30 nemzeti bizottság működik világszerte, emellett további 6 bizottság felállítása folyamatban van (az európai bizottságok tekintetében lásd *14. számú ábra*). Magyarország nem rendelkezik nemzeti bizottsággal.

14. ábra: Európában működő, vagy megszervezés alatt levő Kék Pajzs nemzeti bizottságok (saját szerk.)⁶¹⁴

⁶¹³ Blue Shield International: History. <https://theblueshield.org/about-us/history/> (Letöltve: 2022.04.21.)

A BSI, valamint nemzeti bizottságai tevékenysége hat területre fókuszál a fegyveres konfliktusok, valamint az ember okozta/természeti katasztrófák során a természeti és kulturális, tárgyi és szellemi örökség védelme érdekében, az alábbiak szerint:

1. proaktív védelem és kockázati felkészültség;
2. katasztrófaelhárítás;
3. stabilizáció; katasztrófa utáni helyreállítás és hosszú távú/folyamatos támogató tevékenységek;
4. jogi megfelelés (különösen az 1954-es Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei), irányelvek és azok végrehajtásának támogatása;
5. kapacitásépítési tevékenységek, oktatás és képzés (örökségvédelmi szakemberek, fegyveres erők, a katasztrófaelhárításban, vagy az illegális kereskedelem megakadályozásában résztvevő egyéb szereplők számára);
6. BSI tagok koordinációja, valamint a partnerszervezetekkel és a közöttük való együttműködés.⁶¹⁵

Tevékenységét annak speciális, területeken átívelő jellegéből adódóan az örökségvédelmi, a humanitárius és az „egyenruhás” (katonai, rendészeti, vámügyi) szektor háromszögén belül, mind a három szektorral szoros együttműködésben látja el.⁶¹⁶

Az ICBS, valamint jogutódja szakértelmével hamar megkerülhetetlenné vált az 1954. évi Hágai Egyezmény által szabályozott terület, valamint az egyezmény végrehajtása vonatkozásában. A Hágai Egyezmény 1999-ben elfogadott II. Jegyzőkönyve az ICBS-t és alapító szervezeteit a jegyzőkönyv által felállított és annak fő döntéshozatali fórumaként működő Kulturális Javak Fegyveres Konfliktusokban való Védelméért felelős Bizottság egyik tanácsadó szakmai szervezeteként nevezi meg, ennek keretében többek között kiemelt védelem alá veendő kulturális javakra tehet javaslatot, valamint részt vehet tanácsadóként a Bizottság ülésein.⁶¹⁷

Emellett a korábban vizsgált európai szervezetek is mind rendszeres együttműködésben állnak a BSI-vel ez irányú tevékenységeik során.⁶¹⁸ A NATO SHAPE és a

⁶¹⁴ Blue Shield International: National Committees around the Globe. <https://theblueshield.org/what-we-do/national-committees-around-the-globe/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶¹⁵ Blue Shield International: Blue Shield International Board Activities. <https://theblueshield.org/what-we-do/international-board-activities/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶¹⁶ Konferenciaelőadás: Peter Stone: The Blue Shield. NSK Zagreb, March 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=kWC1Is7-VLw> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶¹⁷ II. Jegyzőkönyv, 27. Cikk

⁶¹⁸ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

BSI 2020 júniusában egy szándéknyilatkozatot írt alá a kulturális javak védelme területén való együttműködés erősítése – többek között információcsere és képzések biztosítása – céljából, ezzel intézményesítve a két szervezet együttműködését.⁶¹⁹ Habár a szervezet – ahogy korábban említettem – már ezelőtt is rendszeresen részt vett a NATO műveleti gyakorlataiban, sőt a líbiai légicsapásoknál alkalmazott, korábban említett „tiltott célpontok listája” az USA Kék Pajzs Bizottságának a kezdeményezésére és kidolgozásával jött létre. Az EBESZ számára pedig az illegális kereskedelemmel kapcsolatos képzések szervezésében vett részt több alkalommal.⁶²⁰

A Libanonban tevékenykedő UNIFIL misszióval való, 2013-ig visszanyúló együttműködés 2020-ban a bejrúti robbanások következtében kapott új lendületet. Ekkor a katasztrófa utáni helyreállításban nyújtott szakértői támogatást a BSI a misszió, valamint a libanoni hadsereg számára, s melyet követően aztán egy szándéknyilatkozat is aláírásra került a BSI és az UNIFIL között.⁶²¹

A BSI egyik alapító szervezeteként előbb említett *Múzeumok Nemzetközi Tanácsa* (International Council of Museums – a továbbiakban: ICOM) 1946-ban került felállításra, szakmai és etikai standardokat határozva meg a múzeumok működéséhez. A múzeumi szférában végzett széleskörű tevékenysége keretében a múzeumi gyűjtemények fegyveres konfliktus vagy katasztrófa esetén történő védelme, illetve a kulturális javak illegális kereskedelme elleni harc támogatásában is fontos szerepet vállal. A szervezet a 2016-2022-es időszakra megfogalmazott stratégiai célkitűzései között is helyet kap az ICOM nemzetközi szerepének erősítése, amelynek keretében a kulturális javak terrorizmus és más, ideológia által vezérelt támadások ellen való védelmének minden korábbinál nagyobb jelentőséget tulajdonít.⁶²²

A szervezet a kulturális javak illegális kereskedelme elleni harc terén többek között szoros együttműködésben áll a WCO-val, UNODC-val és az INTERPOL-lal, a vizsgált európai nemzetközi szervezetek közül pedig az EU-val és az EBESZ-szel.

⁶¹⁹ NATO & BSI sign Letter of Intent for CPP. Blue Shield International. <https://theblueshield.org/nato-and-blue-shield-sign-letter-of-intent-for-cpp/> (Letöltve: 2021.08.01.)

⁶²⁰ Blue Shield International: BSI Supports OSCE/MPSOTC CPP Course 2021. 22 September 2021. <https://theblueshield.org/bsi-supports-osce-mpsotc-cpp-course-2021/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶²¹ UNIFIL: UNIFIL concludes heritage protection in Beirut. 30 October 2020. <https://unifil.unmissions.org/unifil-concludes-heritage-protection-mission-beirut> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶²² ICOM: Strategic Plan 2016-2022. https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/06/ICOM_STRATEGIC_PLAN_2016-2022_ENG.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

2000 óta az illegális kereskedelem elleni küzdelemben a szervezet egyik legfontosabb eszköze a „Vörös Listák” / „Vészhelyzeti Vörös Listák” kibocsátása, amelyekből eddig 15 került publikálásra különböző, fegyveres erőszak által sújtott, vagy az illegális kereskedelemmel más okból kiemelten érintett országokról. Ezek a listák figyelemfelhívó eszközként mutatják be azokat a műtárgy-kategóriákat, amelyek a legkitétebbek az adott országból kiinduló illegális műtárgy-kereskedelemnek. E listák bár elsősorban a bűnüldöző szervek munkáját hivatottak segíteni, digitálisan mindenki számára elérhetőek.⁶²³

Az illegális kereskedelem, s ezáltal az 1970-es UNESCO-Egyezmény implementálása terén a másik fontos eszköze a 2013-ban az Európai Bizottság Belügyi Főigazgatóságának anyagi támogatásával létrejött „Kulturális javak tiltott kereskedelmének nemzetközi megfigyelőközpontja”, amely a témában létező legjelentősebb információs adatbankként működik a nemzetközi információcsere és együttműködés elősegítése érdekében.⁶²⁴

A szervezet emellett támogatást nyújt múzeumok számára természeti, illetve ember okozta katasztrófák, fegyveres konfliktusok kapcsán a gyűjteményi védelem biztosítására való felkészülés és kezelés kapcsán. E tevékenységek koordinációja érdekében a szervezeten belül 2004-ben létrejött (eredetileg Katasztrófavédelmi Munkacsoport néven, majd később átkeresztelt) *Katasztrófa-kockázatmenedzsment Bizottság* (ICOM-DRMC), melynek feladatai közé tartozik a gyors kárfelmérés, reagálási mechanizmusok kidolgozása, javaslatok megfogalmazása, tudatosságnövelés és nemzetközi információcsere a kulturális örökség veszélyhelyzetben történő védelme érdekében. A bizottság az érintett intézmény felkérésére léphet fel, amennyiben a felmerült veszélyhelyzet túllépi a nemzeti kapacitás kereteit.⁶²⁵ Emellett múzeumi *figyelőlistákat* is készít (például Líbia, Jemen és Szíria esetében is készült ilyen 2011-ben).⁶²⁶

⁶²³ ICOM: Red Lists. <https://icom.museum/en/our-actions/heritage-protection/red-lists/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶²⁴ ICOM: International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods. <https://www.obs-traffic.museum/observatory> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶²⁵ ICOM: Emergency Preparedness and Response. <https://icom.museum/en/our-actions/heritage-protection/emergency-preparedness-and-response/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶²⁶ ICOM: Activity Report 2011. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/Activity-Report-2011.pdf> (Letöltve: 2022.04.23.)

Végül, de nem utolsósorban az ICOM a kulturális örökséget ért támadások, illetve az illegális kereskedelem növekvő mértéke kapcsán állásfoglalásokat, nyilatkozatokat adott ki több esetben a szervezet által képviselt értékek és elvek mentén a figyelemfelhívás és a mobilizáció elősegítése érdekében.⁶²⁷ Emellett globális szintű kapcsolatrendszerére támaszkodva, valamint iránymutatásain, ajánlásain keresztül⁶²⁸ szakmai és fizikai támogatást is képes nyújtani a tagállamok részére.

A szintén a BSI alapító szervezetei között szereplő *Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottsága* (International Council on Monuments and Sites – a továbbiakban: ICOMOS) 1965-ban kezdte meg működését az 1964-ben aláírt *Velencei Charta* hatására, a kulturális örökség védelmének, megőrzésének elősegítése érdekében. Az UNESCO Világörökség Bizottságának tanácsadó szerve kulturális világörökségi helyszínek vonatkozásában. A szervezet keretein belül 1999-ben döntöttek a *Heritage@Risk* program elindításáról, amelynek célja a fenyegetett örökségi helyszínek azonosítása, a védelmüket illető javaslatok megfogalmazása, melyeket évente/kétévente megjelenő jelentéseikben tesznek közzé.⁶²⁹ Az ICOMOS az utóbbi években több fegyveres konfliktus eszkalálódása kapcsán is felszólította a hadban álló feleket a konfliktus által sújtott területeken található kulturális örökség védelmére, valamint a vonatkozó nemzetközi jog betartására.⁶³⁰

3.6. A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME BÉKEMŰVELETEKBE VALÓ INTEGRÁCIÓJA

A békeműveletek intézményi hátterét, összetételét, feladatkörét és mozgásterét vizsgálva szoros párhuzamot figyelhetünk meg a posztbipoláris világrendben végbement hatalmi átrendeződéssel, a változó biztonsági környezettel és új fenyegeté-

⁶²⁷ Lásd például: ICOM: Statement concerning the Russian invasion into Ukraine. 24 February 2022. <https://icom.museum/en/news/statement-russia-invasion-into-ukraine/> (Letöltve: 2022.04.26.)

⁶²⁸ Az ICOM által 2004-ben kiadott Etikai Kódex magában foglalja például a fegyveres konfliktusok és természeti vagy ember által okozott katasztrófák elleni védelemmel kapcsolatos irányelvek kialakításának szükségességét a gyűjtemények által. Forrás: ICOM: Múzeumok Etikai Kódexe 2004. (ford. Deme Péter), *Múzeumi Közlemények*, (2005) 2., melléklet

⁶²⁹ ICOMOS: Heritage@Risk Reports. <https://www.icomos.org/en/what-we-do/risk-preparedness/heritage-at-risk-reports> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶³⁰ Lásd például: ICOMOS, ICA, IFLA & ICOM: Statement on Nagorno Karabakh. ICOMOS, 20 November 2020. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2020/ICOMOS-IFLA-ICA-ICOM_StatementNagornoKarabakh_20201120.pdf ; vagy: ICOMOS: Statement on the situation in Tigray (Ethiopia). 5 March 2021. ICOMOS, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2021/Statements/ICOMOS_StatementTigray_EN_final20210304.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

sekkel is, amelyek hatást gyakoroltak a nemzetközi közösség szerepvállalásának cél- és eszközrendszerére a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében. Az „új háborúk”, a törékeny államiság problémája, a nemzetközi terrorizmus vagy a transznacionális szervezett bűnözés növekvő mértéke következtében a békeműveletekben szolgáló személyzetnek különböző jellegű tevékenységekben kell helytállniuk egymással párhuzamosan, a harcoktól kezdve a helyi katonai erők kiképzésén keresztül, a humanitárius segítségnyújtáson, a háború utáni újjáépítésen át, a nemzetépítésben való részvételig.⁶³¹

A békeműveletek működésében fokozatos fejlődés figyelhető meg 1948 óta.⁶³² A kilencvenes évektől tapasztalható, hogy egyre inkább a fenntartható és stabil béke megteremtése lett a missziók célja. Egyrészt a korábbi nagyhatalmi szembenállás megszűnése új távlatokat nyitott a nemzetközi együttműködés terén – ez egyúttal az ENSZ BT működésében is egy sokkal kompromisszumkészebb légkört alakított ki.⁶³³ Másrészt, az új biztonsági környezetben összetettebb, államhatárokon átívelő problémákkal kell szembenézni, amelyek a katonai dimenzió kívül politikai, gazdasági, társadalmi és szociális tényezőket is magukban foglalnak, emiatt komplexebb válaszokat igényelnek a nemzetközi közösség részéről.⁶³⁴ Harmadrészt, az állami szint alatti konfliktusok esetében gyakorta megjelenő gyenge államiság átalakította a harmadik fél általi beavatkozás szerepét.⁶³⁵

Továbbá, a globalizáció által előidézett változások (például a demokratizáció felgyorsulása, emberi jogok terjesztése, illetve a „CNN-hatás” által a politikai szereplők kényszerűsége, hogy állást foglaljanak a nemzetközi médián keresztül a köztudatba került történetekben) eredményeképpen a békeműveletek alkalmazása politikailag kívánatosává vált a Nyugat által hirdetett értékek védelme érdekében. Végül pedig, a

⁶³¹ Caforio (2018) i. m. 497-522.

⁶³² Az ENSZ első békefenntartó missziójának, az UNTSO (United Nations Truce Supervision Organization – ENSZ Közel-keleti Fegyverszüneti Felügyelő Szervezete) felállításáról ez évben döntött a szervezet, az arab-izraeli háború kapcsán való mediáció, valamint a fegyverszünet monitorozása érdekében. Forrás: UNTSO: Mandate. <https://untso.unmissions.org/mandate> (Letöltve: 2022.03.28.)

⁶³³ Bellamy, Alex J. – Williams, Paul D. – Griffin, Stuart: *Understanding Peacekeeping*. Second Edition. Malden MA, USA, Polity Press, 2010. 93-120.

⁶³⁴ Gazdag – Remek (2018) i. m. 73.

⁶³⁵ Miall, Hugh – Ramsbotham, Oliver – Woodhouse, Tom: *Contemporary Conflict Resolution*. 2nd edition. Cambridge, Polity Press, 2005. 3-34.

hidegháború megszűnését követően felszabaduló katonai kapacitás számára a válságkezelés új alkalmazási lehetőséget jelentett.⁶³⁶

A békeműveletek fejlődésének trendjeit követve öt generáció⁶³⁷ különíthető el, egyrészt a műveletek civil dimenziója keretében végrehajtott feladatok, a katonai dimenzió keretében alkalmazott erő nagysága, illetve az ENSZ és más szereplők közötti feladat-, és munkamegosztás mikéntje alapján.⁶³⁸ Míg kezdetekben – a hidegháború által meghatározott első generációs műveletek keretében – alapvetően reaktív (a konfliktusok befagyasztását, a fegyveres összetűzések felszámolását célzó), 1989-től fogva egyre inkább proaktív (a konfliktusok kiváltó okait kezelni kívánó és a végkimenetre is hatást gyakorló) szerepet vállal az ENSZ (illetve más nemzetközi biztonsági szervezetek), akár fegyveres erőszakot is alkalmazva a nemzetközi béke és biztonság védelme érdekében.⁶³⁹

A második generációs műveletektől kezdve kiterjedtebb mandátummal ruházták fel a missziókat, azok mind időben (az állomány műveleti területen való bevetésére már az aktívan zajló fegyveres konfliktus időszakában sor került), mind feladat körükben (civil feladatokat is elláttak) bővülésen mentek át. E többdimenziós műveletek már sokkal aktívabb szerepet vállaltak a konfliktusból való kilábalásban, a politikai átmenet támogatásában.⁶⁴⁰ Ahogy Butrosz Butrosz-Gáli, az ENSZ 1992 és 1996 közötti főtitkára 1992-es Békeprogramjában kiemelte: egyrészt a globalizáció és a gazdasági, politikai integráció, másrészt pedig az etnikai, vallási, kulturális viszályok olyan új kihívásokat támasztanak, amelyekhez nem elég a katonai megoldás. A civil lakosság az új veszélyek esetében egyre inkább célpont lett, így a polgári dimenzió fontos elemévé vált a békefenntartásnak. Ez magában foglalja többek között a vá-

⁶³⁶ Bellamy – Williams – Griffin (2010) i. m. 93-120.

⁶³⁷ A szakirodalomban nincs egyetértés azzal kapcsolatban, hogy négy vagy öt generáció különíthető el, míg a harmadik generáció korszakhatárát egyes szerzők (lásd például Kiss Zoltán László 2015-ben megjelent monográfiája) – ahogyan jelen disszertáció is – a kilencvenes évek közepére teszi, addig más szerzők (lásd például Szenes Zoltán későbbiekben hivatkozott 2019-ben megjelent tanulmánya) az ezredfordulónál húzzák meg.

⁶³⁸ Kiss Zoltán László: *Válságreakgáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015. 84-141.

⁶³⁹ Uo., 101.

⁶⁴⁰ Uo., 112-124.

lasztások megszervezésének, demokratikus intézményrendszer kialakításának elősegítését, a lakosság védelmét, illetve a humanitárius segélyek szétosztását.⁶⁴¹

Az 1992-1995 közötti időszak sikertelenségei (lásd a szomáliai ENSZ-misszió [UNOSOM] kudarca, ruandai népirtás, srebrenicai mészárlás) hatására a nemzetközi közösség részéről a korábbi megnövekedett elköteleződéshez képest visszalépés tapasztalható a kilencvenes évek közepén. Az évtized vége azonban újra növekvő szerepvállalást hozott a nemzetközi missziók tekintetében: ezzel együtt a békeműveletek szerepe dominánssá vált a konfliktuskezelésben, valamint megjelent a humán biztonság koncepciója is.⁶⁴²

A Békeprogramhoz fogható következő nagy ENSZ-reformot a 2000-es Brahimi-jelentés hozta el, amely számos átfogó javaslatot fogalmazott meg és tette lehetővé a missziók szabályozottabb keretek között való működését.⁶⁴³ Emellett egyre határozottabban körvonalazódott a válságkezelés polgári dimenziójának szükségessége is, azóta pedig e képességek mind hangsúlyosabb szerephez jutnak más nemzetközi szervezetek műveleteiben is.⁶⁴⁴ A másik fontos mérföldkő pedig a védelmi felelősség (R2P) elvének elfogadása volt 2005-ben. A negyedik generációs műveletek (2001-2010) során már a korábbiaknál látványosabban kirajzolódott az ENSZ és a különböző regionális biztonsági szervezetek közti munkamegosztás, illetve nagyobb hangsúly helyeződött a stabilizációs műveletekre – ezáltal a szembenálló csoportok közötti megbékélés elősegítésében való aktív szerepvállalás mindinkább előtérbe került.⁶⁴⁵

Az ötödik generációs (2010-től jellemző) hibrid jellegű műveletek keretében az ENSZ mellett más (regionális) szervezettel való együttműködés valósul meg, amely utóbbiak a bevetett erők jelentős részét is biztosítják.⁶⁴⁶ Emellett az emberi jogok védelme a korábbiaknál is fontosabbá vált, akár katonai erő alkalmazására is sor kerülhet azok védelme érdekében.⁶⁴⁷ A nemzetközi biztonsági környezet folyamatos

⁶⁴¹ A/47/277. An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping: report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992.

⁶⁴² Kiss (2015) i. m. 124-141.

⁶⁴³ Szenes Zoltán – Apáti Zoltán – Drót László: Jubileumi évfordulók: ENSZ-békefenntartás és a Magyar Honvédség. *Honvédségi Szemle*, 147. (2019) 1. 13-32.

⁶⁴⁴ Remek (2020) i. m. 30-37.

⁶⁴⁵ Kiss (2015) i. m. 124-141.

⁶⁴⁶ Molnár Dóra: Az Egyesült Nemzetek Szervezete – kollektív biztonság. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 19-44.

⁶⁴⁷ Kiss (2015) i. m. 124-141.

változásai az ENSZ keretében is rendszeres felülvizsgálatot tesznek szükségessé a békefenntartás kereteivel kapcsolatban. A 2015-ben megjelent HIPPO-jelentés⁶⁴⁸ a korábbi terminológiában hozott változást, innentől egységesen ENSZ-békeműveleteknek nevezik a szervezeten belül a békefenntartás különböző formáit és a különleges politikai missziókat. A 2017-ben António Guterres, ENSZ-főtitkár által meghirdetett, majd 2021-ben megújított és kibővített „Cselekvés a békefenntartásért” (A4P / A4P+) program pedig napjainkban határozza meg az ENSZ-békeműveletek prioritásait, többek között például a helyi lakosság és civil szervezetek bevonásának fontosságát a mandátum végrehajtásába, illetve a fenntartható béke és a partnerségek kialakítása iránti elköteleződést.

S bár a békeműveletek általános eszköztárát vizsgálva a hard és a soft elemek egyaránt jelen vannak, a fent vázolt bővülési folyamattal fokozatosan létjogosultságot nyert témakör – bizonyos missziók mandátumának kulturális javak védelmére való kiterjesztésének lehetősége – határozottan a missziók soft eszköztárát gazdagíthatja, a „fejek és szívek megnyerése” érdekében. A békeműveletek mandátuma ilyen irányú bővítésének indokoltságát és a nemzetközi szintű fejlődési ívet a következő két alfejezet mutatja be, idézve egyúttal néhány gyakorlati tapasztalatot is a formálódó, enyhe eufemizmussal *kulturális békefenntartásnak* nevezett jelenség kapcsán.

3.6.1. BÉKEMŰVELETEK MANDÁTUMA BŐVÍTÉSÉNEK INDOKAI

Gyakori érv a békefenntartók kulturális dimenziójú szerepvállalása mellett, hogy az ilyen jellegű beavatkozása *konfliktus elhúzódásának csökkentésében* játszhat fontos szerepet. Egy posztkonfliktusos szituációban a kulturális javak ellen elkövetett támadások súlyosbíthatják a még fennálló politikai, kulturális feszültségeket, s újra feléleszthetik az ellenségeskedéseket a szembenálló felek között, ezáltal lassíthatják a megbékélést.⁶⁴⁹

A kulturális dimenzió integrálásával kapcsolatosan példaként idézhető a NATO Koszovóban tevékenykedő KFOR békefenntartó missziójának tevékenysége, amely – a szerb ortodox egyház felől érkező kérések hatására – magában foglalja a kulturá-

⁶⁴⁸ HIPPO – High-Level Independent Panel on Peace Operations – magas szintű panel az ENSZ békefenntartási rendszer felülvizsgálatára (az ENSZ-főtitkár által 2014. októberben felállított testület)

⁶⁴⁹ Auwera, (2010) i. m. 3-16.

lis örökség védelmét,⁶⁵⁰ majd a stabilizációt követően e védelmi feladatok folyamatos átadását a helyi erőknek. A gorioci, zočištei, deviči, gazimestani, budisavci és a Szent Arkangyalok monostorok, illetve a gračanicai kolostor a 2010-es évek elején a koszovói rendőri erőknek átadásra kerültek⁶⁵¹, a peći patriarchátus védelme 2013 végén került át a koszovói erökhöz.⁶⁵² Jelenleg már csak a dečani kolostor áll a KFOR védelme alatt, ahol a NATO missziója a koszovói hatóságok és az EULEX mellett van jelen, kérésükre nyújt a védelemben támogatást,⁶⁵³ azonban ennek átadása is felmerült már a koszovói rendőri erők részére.

A gyakorlati megvalósulás ugyanakkor ebben az esetben sem volt mindig hiánytalan: a szerb erők kivonulását követő KFOR általi területátvétel köztes időszakában a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) fegyveresei bosszúhadjáratot indítottak a szerb, illetve román lakosság ellen, nem kímélve a kulturális, vallási létesítményeket sem. Ezeket az eseményeket gyakran róják fel a missziónak.⁶⁵⁴

Továbbá, a délszláv háború lezárulása után, Koszovóban 2004 márciusában kitört zavargások során albán szélsőségesek a szerb kisebbség ellen irányuló atrocitásai során az emberi áldozatok mellett összesen 35 ortodox templomot és kolostort (amelyből 18 műemléki védetség alatt állt) romboltak le és szentségtelenítettek meg, illetve több mint 900 házat semmisítettek meg. A támadásokra válaszul Szerbia több városában is tüntetéseket szerveztek, s több helyi mecsetet felgyújtottak. A szerbek mellett a támadások a roma, illetve askáli kisebbséget is érintették, az elűldözöttek közül sokan sosem tértek vissza otthonukba.⁶⁵⁵ A térségben tartózkodó nemzetközi

⁶⁵⁰ Papaioannou, Maria: The Buddhas of Bamiyan, Timbuktu, Palmyra: What next? *CJICL*, 20 November 2015. <http://cjicl.org.uk/2015/11/20/the-buddhas-of-bamiyan-timbuktu-palmyra-what-next/> (Letöltve: 2020.03.09.)

⁶⁵¹ Ouaninech, I.: Unfixing of Devic Monastery. *KFOR Chronicle*, June 2012. 14-15. https://shape.nato.int/resources/site7423/general/chronicle%20archive/2012/chronicle_06.pdf (Letöltve: 2020.03.03.)

⁶⁵² Farina, Salvatore, Major-General: COM KFOR's New Year Address. *KFOR Chronicle*, January 2014. 3.

⁶⁵³ Rosén (2017) i. m. 22.

⁶⁵⁴ A koszovói terület Szerbia számára mindig is központi területnek számított. A 13-16. században itt volt az állam központja, s számos jelentős szerb ortodox kolostor épült. A peći patriarchátus vallási központtá nőtte ki magát, s a szerb ortodox egyház feje mind a mai napig egyben a peći pátriárka is. A 17-18. századi migrációs hullámok következtében viszont az albánság fokozatosan többségbe került, s iszlamizálódott. Bár a kapcsolat nem volt konfliktusmentes, a 19. századi nemzettudat megerősödéséig nem volt tapasztalható igazi szembenállás. Forrás: Hüse Csaba: LMT, mint művelési képesség szerepe és jelentősége A NATO vezette KFOR misszióban. *Sereg Szemle*, 9. (2011) 2. 58-72.

⁶⁵⁵ B92: 11 years since "March Pogrom" of Serbs in Kosovo. 17 March 2015. https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=03&dd=17&nav_id=93505 (Letöltve: 2020.04.20.)

erőket (a katonai jelenlétet biztosító KFOR-t, illetve a rendőri erőket nyújtó UNMIK-et [United Nations Mission In Kosovo – Egyesült Nemzetek Szervezetének Missziója Koszovóban]) ekkor szintén számos kritika érte, hogy képtelenek voltak időben közbelépni, s hathatós védelmet nyújtani a támadások keresztútjába került kisebbségeknek: se kapacitással, se megfelelő kiképzéssel, se felszereltséggel nem rendelkeztek a hatékony fellépésre.^{656,657} A történetek a nemzetközi közösséget is szerepvállalásának újragondolására sarkallták (például hírszerzés fejlesztésének szükségessége), összességében pedig elmondható, hogy a békefolyamatban jelentős visszalépést idéztek elő ezek az események.⁶⁵⁸

A kulturális dimenzió integrálása békeműveletek mandátumába az adott misszió apolitikusságát, pártatlanságát is erősítheti. Az ilyen jellegű tevékenységek az állam szuverenitásába kevésbé beavatkozó lépésnek tekinthetők, tekintettel arra, hogy az egész emberiség közös értékeinek védelmét szolgálják.⁶⁵⁹ Emellett a misszió létjogosultságának *helyiekkel való elfogadtatását növelheti* („megnyerni a fejeket és a szíveket”),⁶⁶⁰ így a CIMIC-CMI-tevékenységének⁶⁶¹ is fontos eleme lehet. Továbbá a *nemzetközi közvélemény kedvező megítélését* is elősegítheti, ami napjainkban a konfliktuskezelés sikerének egyik legfontosabb mércéje.⁶⁶² Ezzel kapcsolatosan negatív példaként hozható az Iraki Nemzeti Múzeum kifosztása, ami az amerikai fegyveres erők bagdadi jelenléte mellett történt meg. Ez az egyébként is alacsony nemzetközi támogatottságot a koalíciós erők iraki beavatkozásával kapcsolatban szinte a nullával

⁶⁵⁶ Human Rights Watch Report, 16. (2004) 6. <https://www.hrw.org/reports/2004/kosovo0704/6.htm> (Letöltve: 2020.04.20.)

⁶⁵⁷ A Prizren környéki, 14. századi Szent Arkangyal kolostort német KFOR-katonák védték (a támadások idején összesen 15 katona tartózkodott a kolostorban), de ahogy az albán tömegek elkezdtek támadni a kolostort, evakuálták a szerzeteseket majd elhagyták a helyszínt, nem kísérelve meg feltartóztatni a támadókat. A kolostort a támadók felgyújtották. Forrás: Uo., 6.

⁶⁵⁸ SC/8090. In briefing to Security Council, special representative describes March violence in Kosovo as ‘most serious setback’ in last five years, UN Press, 11 May 2004. <https://www.un.org/press/en/2004/sc8090.doc.htm> (Letöltve: 2020.03.09.)

⁶⁵⁹ Petrovic, Jadranka: The Cultural Dimension of Peace Operations: Peacekeeping and Cultural Property. In: Andrew Campbell (szerk.): *Global Leadership Initiatives for Conflict Resolution and Peacebuilding*, USA, IGI Global, 2018. 84-115.

⁶⁶⁰ Foradori, Paolo: Protecting cultural heritage during armed conflict: the Italian contribution to 'cultural peacekeeping'. *Modern Italy*, 22. (2017) 1. 1-17.

⁶⁶¹ Civil-Military Cooperation (CIMIC) – Civil-katonai Együttműködés. Civil Military Interaction (CMI) – Civil-katonai interakció.

⁶⁶² Caforio (2018) i. m. 497-522.

tette egyenlővé – ebben a média (különösen a CNN) közvetítéseinek jelentős szerepe volt.⁶⁶³

Itt hangsúlyozni kell a szükséges kulturális érzékenyítés fontosságát a misszióban szolgáló erők felkészítése során. Az ENSZ Nyugat-Szaharában tevékenykedő MINURSO (UN Mission for the Referendum in Western Sahara – ENSZ Nyugat-Szaharai Népszavazással foglalkozó Missziója) missziójában például éppen a misszió kötelékében szolgáló katonák károsították meg az itt található több mint hatezer éves őskori barlangrajzokat 2007 folyamán.⁶⁶⁴ Az eseményből kialakuló botrány a nemzetközi szervezetet arra készítette, hogy a kulturális helyszínek tiszteletben tartásával kapcsolatos tudatosságnövelés nagyobb szerepet kapjon a kéksisasok kiképzésében a későbbiekben.⁶⁶⁵

A konfliktus utáni időszak helyreállításának részeként gyakran kerül sor a *lerombolt emlékek újjáépítésére* a megbékélés szimbólumaként, a konfliktus által sújtott közösség identitásán esett sérelmek helyreállításának részeként, s nem utolsósorban a turizmus általi gazdasági revitalizáció érdekében, amelyben a békeműveletek szereplői szintén fontos szerepet vállalhatnak.

Az 1993 novemberében a horvát csapatok által a boszniai háború során az etnikailag vegyes Mostar városának a „nem-horvát” (elsősorban bosnyák muszlim) lakosságtól való megtisztítás szándékával lerombolt, a város multietnikus voltát szimbolizáló Öreg-híd (*Stari Most*)⁶⁶⁶ újjáépítése nemzetközi segítséggel, olasz, török, holland, horvát és francia, valamint világbanki és UNESCO-támogatással valósult meg, az IFOR/SFOR⁶⁶⁷ részvételével. A helyreállított híd átadásra 2004. július 23-án került sor, s a híd újjáépítése a horvát-bosnyák megbékélés szimbólumává vált. 2005-

⁶⁶³ Kila, Joris D.: Inactive, Reactive, or Pro-Active?: Cultural Property Crimes in the Context of Contemporary Armed Conflicts. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies*, 1. (2013) 4. 319-342.

⁶⁶⁴ Ghanmi, Lamine: U.N. probes peacekeepers' "vandalism" in W. Sahara. *Reuters*, 31 January 2008. <https://uk.reuters.com/article/us-sahara-un-vandalism-idUKL3188500920080131> (Letöltve: 2020.04.23.)

⁶⁶⁵ Leloup, Mathilde: L'ONU et la protection du patrimoine culturel au Mali. *Recherches Internationales*, (2019) 113. 121-136.

⁶⁶⁶ Kalman, Harold: Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 23. (2017) 6. 538-555.

⁶⁶⁷ A NATO IFOR (Implementation Force – Végrehajtó Erők) elnevezésű missziója valamivel több, mint egy év után átadta feladatát 1996. decemberétől szintén a NATO égisze alatt felálló, s 2004-ig az országban tevékenykedő SFOR (Stabilisation Force – Stabilizációs Erők) missziónak. A Magyar Honvédség mindkét misszióban tevékeny szerepet vállalt, erről bővebben, illetve kifejezetten a mostari híd rekonstrukciójában tett magyar szerepvállalásról a 4. fejezetben lesz szó.

ben az építmény Bosznia-Hercegovinában elsőként került fel az UNESCO Világörökség Jegyzékébe.⁶⁶⁸

A NATO afganisztáni tevékenysége során a kulturális javak védelme nem intézményesült a KFOR-hoz hasonlóan, ennek ellenére ad hoc módon számos kezdeményezésben és projektben vettek részt a NATO erői, képzések biztosítása mellett régészeti tárgyak tárolására szolgáló ideiglenes létesítmények építését vállalták, valamint a Nemzeti Múzeum rekonstrukciójához és Ghazni kulturális örökségének védelméhez is hozzájárultak.⁶⁶⁹

A kulturális örökség védelmét elősegítő beavatkozások egy másik pozitív hozadéka lehet, hogy azok hozzájárulhatnak az elvándorlásra kényszerült lakosság szülőföldjükre való visszatéréshez, akiknek kultúrájuk, történelmük, identitásuk szimbólumainak elvesztésével együtt a területhez való kapcsolatuk is bizonytalanná vált.⁶⁷⁰

Mint ahogy arra korábban utaltam, a gazdasági szempontból nézve a békeműveletek kulturális dimenziója azáltal is elősegíti a helyreállítás és stabilizáció felgyorsítását, hogy a turizmus újbóli fellendítésével, munkahelyek teremtésével, az illegális kereskedelem visszaszorításával járul hozzá a gazdasági biztonság erősítéséhez.⁶⁷¹ Ezen keresztül a korábban politikailag/társadalmilag/gazdaságilag kirekesztett csoportok megerősítésével az ex-kombatánsok leszerelésével, s a társadalomba való visszaintegrálásával is hozzájárulhat a békeépítéshez.⁶⁷²

3.6.2. A „KULTURÁLIS BÉKEFENNTARTÁS” FORMÁLÓDÁSA ÉS A FENNÁLLÓ HIÁNYOSSÁGOK

A kulturális javak védelme a hadsereg keretei közé való integrálásának első előképe minden bizonnyal a szövetséges erők által 1943-ban felállított Műemlékek, Szépművészetek és Archívumok programja. Ennek keretében művészettörténeti, mű-

⁶⁶⁸ MTVA: 10 éve adták át Mostarban a Neretván átívelő újjáépített hidat. 2014. <http://web.archive.org/web/20141116211754/http://mtva.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/8563-10-eve-adtak-at-mostarban-a-neretvan-ativelo-ujjaepített-hidat> (Letöltve: 2020.04.20.)

⁶⁶⁹ NATO: Cultural Property Protection. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_166114.htm (Letöltve: 2021.07.23.)

⁶⁷⁰ Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation: Italy's contribution in relation to the request of the Office of the High Commissioner for the Human Rights of the United Nations pursuant to the mandate of the SR in the field of cultural rights. June 2016. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/DestructionHeritage/States/Italy.pdf> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁶⁷¹ Foradori (2017) i. m. 1-17.

⁶⁷² Petrovic (2018) i. m. 84-115.

zeumi, építészeti, régészeti stb. tudással rendelkező szakembereket (a köznyelvben „*Monuments Men*”-ként váltak ismertté az azonos című hollywoodi film hatására) rendelték egyes katonai alakulatok mellé, akiket tanácsokkal láttak el a kulturális örökséget érő károk minimalizálása, valamint a nácik által eltulajdonított műtárgyak visszaszerzése érdekében. Munkájuk eredményeképpen több mint ötmillió műtárgyat sikerült visszaszolgáltatni a háborút követően. Ezután hosszú ideig nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a kérdésnek, egészen a bagdadi Iraki Múzeum 2003-as kifosztásáig, amely újragondolásra készítette a nyugati erőket a kulturális örökség műveleti területen való védelmére.⁶⁷³ Az igazi fordulatot a kérdésben azonban a 2010-es évek konfliktusai hozták el.

Az ENSZ BT 2100 (2013) számú határozatával állította fel a Maliban tevékenykedő MINUSMA-missziót (az Afrikai Unió által korábban létrehozott AFISMA utódjaként), amely úttörő jellegű e tekintetben, hiszen békefenntartó misszió mandátumában az ENSZ BT első alkalommal rögzítette a kulturális és történelmi helyszínek támadásoktól való védelmének támogatását, az UNESCO-val való együttműködésben.⁶⁷⁴ Megjegyzendő, hogy a határozat emellett kitért a műveletek elővigyázatos végrehajtására is kulturális és történelmi helyszínek közelében, éppen a korábban említett MINURSO példájából okulva.⁶⁷⁵

A kulturális javak védelmének keretében a 2013 tavasza óta aktív misszió Kulturális és Környezeti részlegének feladatai közé tartozott a civil, katonai és rendőri személyzet képzése, az UNESCO és a mali Kulturális Minisztérium által közösen koordinált, Észak-Mali területén lerombolt örökségi helyszínek rehabilitációjának támogatása, valamint a kulturális események újbóli beindítása az északi régiókban, ezzel is hozzájárulva a szellemi örökség továbbörökítéséhez és a társadalmi kohézióhoz.⁶⁷⁶ Timbuktaban például az *Ansar Dine* terrorszervezet által 2012-ben 14 mecset és mauzóleum részleges vagy teljes lerombolását követő, a helyiek bevonásával véghez vitt helyreállítás logisztikai támogatásában vett részt. Emellett több ún. „gyors

⁶⁷³ Rush, Laurie W.: Blue Shield Protection of Cultural Property: A Perspective from the Field. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 607-624.

⁶⁷⁴ 16. (f): „Támogatás a kultúra megőrzésére. A szükséges és lehetséges mértékben segítse Mali átmeneti hatóságait a Maliban található kulturális és történelmi helyszínek támadásoktól való védelmében, az UNESCO-val való együttműködésben.” Forrás: S/RES/2100 (2013) i. m.

⁶⁷⁵ Leloup (2019) i. m. 121-136.

⁶⁷⁶ MINUSMA: Cultural heritage. <https://minusma.unmissions.org/en/cultural-heritage> (Letöltve: 2020.03.12.)

hatású projektet” (Quick impact project) is menedzselte a kultúra területén a misszió, többek között négy kéziratgyűjtemény rehabilitációját, a Saneye régészeti lelőhelyen történő fosztogatások elleni fellépést, a Djingareyber mecsetben való szertartásos mosdások újbóli lehetővé tételét, valamint a Songhoi Stars zenekar újbóli működésének biztosítását Gao városában. E példák jól mutatják, hogy az épített örökség rehabilitálása mellett a szellemi és írott örökség megőrzésére irányuló erőfeszítések is helyet kaptak a misszió tevékenységében.⁶⁷⁷

S bár az ENSZ békeműveletekért felelős szerve csupán egy újabb, plusz teherként tekintett e mandátumbővítésre, a misszió ezirányú feladatellátása alapvetően sikeresnek bizonyult. Irina Bokova, az UNESCO akkori főigazgatója így nyilatkozott az újjáépítések elkészülte kapcsán tett látogatása során: „*itt van a válaszuk az extrémizmusra – a kultúra sikeres integrációjának példája a békeépítésben, és ezen az úton kell tovább haladnunk.*”⁶⁷⁸ A misszió mali jelenlétének 2018-as meghosszabbításakor azonban e feladatkör kikerült a MINUSMA mandátumából.⁶⁷⁹

Egyes szerzők ugyanakkor óva intenek a MINUSMA úttörő voltának túlhangsúlyozásától, mivel a korábbiakban említett UNMIK, valamint a Libanonban tevékenkedő UNIFIL – bár kifejezetten a mandátumukban nem rögzített, informális/ ad hoc módon – is részt vettek a befogadó ország kulturális örökségének védelmére tett erőfeszítésekben. S bár maga a 2347 (2017) számú ENSZ BT-határozat a MINUSMA sikerének bizonyítékaként tekinthető, de ezen határozat elfogadása óta nem került sor további békeművelet vonatkozásában a kulturális javak védelmének mandátumban történő rögzítésére.⁶⁸⁰

Az ISIL által 2014-től Irak és Szíria területén kulturális javak ellen elkövetett szándékos és szisztematikus pusztítások, rongálások, fosztogatások kezelésére született egyik válasz az UNESCO 38. Közgyűlésén 2015 novemberében elfogadott, korábban említett, középtávú stratégiai célokat felvázoló határozat⁶⁸¹ volt. Ebben a nemzetközi szervezet többek között egy olyan gyorsreagálású nemzetközi erő felállí-

⁶⁷⁷ Leloup, Mathilde: Heritage Protection as Stabilization, the Emergence of a New ‘Mandated Task’ for UN Peace Operations. *International Peacekeeping*, 26. (2019) 4. 408-430.

⁶⁷⁸ UNESCO Press: Director-General praises the people of Timbuktu for the reconstruction of the city’s mausoleums. 19 July 2015. http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/director_general_praises_the_people_of_timbuktu_for_the_reco/ (Letöltve: 2020.04.03.)

⁶⁷⁹ S/RES/2423 (2018). Adopted by the Security Council at its 8298th meeting, on 28 June 2018

⁶⁸⁰ Leloup (2019) i. m. 121-136.

⁶⁸¹ UNESCO Resolution 48. (2015) i. m.

tását szorgalmazta, amely feladata kifejezetten a műemlékek, illetve régészeti lelőhelyek védelme konfliktusövezetekben.

A határozat 4. paragrafusára való hivatkozással Olaszország és az UNESCO 2016. február 16-án egyetértési megállapodást kötött egy – gyakran „*kulturális kéksisakosok*”-nak aposztrofált – nemzeti bevetési egység felállításáról az UNESCO *United4Heritage* elnevezésű globális koalíciója keretében.⁶⁸² A megállapodás alapján felállított gyorsan mozgósítható bevetési egység magját a Carabinieri erők Kulturális Örökség Védelméért Felelős Parancsnoksága⁶⁸³ adja, a Kulturális Minisztérium alkalmazottjaiból, művészettörténészekből, restaurátorokból és régészekből álló civil személyezettel kiegészítve. Az egység bármely tagállam kérésére válság vagy természeti katasztrófa esetén mozgósítható a megállapodásban rögzített funkciók ellátására.⁶⁸⁴

Az egység első alkalmazására belföldön, a 2016-os földrengést követően került sor, azóta Mexikóban, Albániában, Libanonban és Horvátországban is bevetésre kerültek.⁶⁸⁵ Egyrészt természeti katasztrófákat követően, másrészt konfliktust megelőző / posztkonfliktusos helyzetekben, harmadrészt akár az ENSZ Alapokmány VII. cikkelye szerinti nemzetközi békefenntartó erők keretében is bevetésre kerülhet az egység, mind preventív, mind operatív feladatok ellátására, a kulturális örökség védelme érdekében.⁶⁸⁶

Bár az olasz szerepvállalás általánosságban pozitív megítélés alá esik, egyes szerzők a helyi lakosság bevonásának sikerességében látják a valós eredmény elérésének kulcsát, illetve felhívják a figyelmet arra, hogy maga a megállapodás a kulturális örökségvédelemnek csupán technikai aspektusait foglalja magában, közel sem biztosít olyan robosztus beavatkozásra lehetőséget, mint amit a „kulturális békefenntartás”

⁶⁸² FR PUNES AG 8-LEG-A-1225: Memorandum of Understanding between the Government of the Italian Republic and the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 16th February 2016.

⁶⁸³ Comando Carabinieri Tutela Patrimonio Culturale – Carabinieri TPC

⁶⁸⁴ FR PUNES AG 8-LEG-A-1225. (2016) i. m.

⁶⁸⁵ Institutional Communication Service: The Blue Helmets of Culture. *Universita della Svizzera italiana*, 29 November 2021.

https://www.usi.ch/en/feeds/17464?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=20211222&utm_content=UNESCO_Chair_ICT_16 (Letöltve: 2022.01.20.)

⁶⁸⁶ Konferenciaelőadás: Lorenzo Pella, a Carabinieri erők Kulturális Örökség Védelméért Felelős Parancsnoksága udinei egységének vezetője által tartott előadás a „Heritage crimes and emergencies” címmel 2021. június 21-25. között megrendezett nyári egyetem keretében.

sejtenne, például fegyveres összecsapásokba való közvetlen beavatkozást nem tesz lehetővé.⁶⁸⁷

Olaszország önmagának kulturális szuperhatalomként való pozicionálása a nemzetközi porondon nem újdonság. A kulturális diplomácia hagyományosan fontos szerepet játszik az ország külpolitikai prioritásai között és fontos gyakorlati tapasztalatokkal is rendelkezik⁶⁸⁸ az 1969-ben felállított Carabinieri-erőkön keresztül a kulturális örökség bűncselekményektől való védelme terén. Ez az értékalapú külpolitika – amelyet a nemzetközi szakirodalom a „szegmens-„ vagy „kommunikációs rés-diplomácia” megnevezéssel illet – fontos példája a soft power-eszközökkel való nemzetközi befolyásnövelésnek, amely annak érdekében történik, hogy egy adott területen erején felüli szereplővé válhasson egy állam a globális szinten.⁶⁸⁹

A kulturális javak konfliktusos környezetben való védelmének a nemzetközi béke- és biztonság napirendjébe való beemelése és egy koherens stratégia felépítése érdekében ezen a területen Olaszország globálisan is vezető szerepet vállalt a különböző multilaterális intézményi keretek között, különösen a „kulturális békefenntartás” szorgalmazása terén.⁶⁹⁰ Ebben például lehetőséget biztosított ENSZ BT-ben való tagsága 2017-2018 között, ahol programjában is szerepelt a kulturális örökség védelmét és az illegális kereskedelem visszaszorítását célzó intézkedéseknek a békefenntartó műveletek mandátumába történő felvételének előmozdítása.⁶⁹¹

Érdemes továbbá megemlíteni, hogy Olaszország, Jordánia, az UNESCO, az UNODC és az INTERPOL 2015 szeptemberében egy magas szintű partnerséget hozott létre „*Protecting Cultural Heritage — An Imperative for Humanity*” (Kulturális örökség védelme – kötelesség az emberiség számára) néven, hogy a már létező jogi mechanizmusok magasabb szintű implementálására ösztönözzön mind nemzeti, mind nemzetközi szinten, s erőteljesebb, koordináltabb fellépést segítsen elő a kulturális

⁶⁸⁷ D’Amico Soggetti, Gabriele: Blue Helmets for Culture: Involving Communities in the Protection of Their Heritage. In: Lagrange, Evelyne – Oeter, Stefan – Uerpmann-Witzack, Robert (szerk.): *Cultural Heritage and International Law: Objects, Means and Ends of International Protection*. Cham, Springer International Publishing, 2018. 163-173.

⁶⁸⁸ Foradori (2017) i. m. 1-17.

⁶⁸⁹ Angol terminológiában: niche diplomacy.

⁶⁹⁰ Foradori, Paolo – Giusti, Serena – Lamonica, Alessandro Giovanni: Reshaping Cultural Heritage Protection Policies at a Time of Securitisation: France, Italy and the United Kingdom. *The International Spectator*, 50. (2018) 3. 86-101.

⁶⁹¹ Italy on the UN Security Council. Building Peace for Tomorrow. January 2017. <https://www.esteri.it/mae/resource/doc/2017/01/italyontheunsecuritycouncil-compressed.pdf> (Letöltve: 2020.01.27.)

javakat érintő fenyegetések ellen. A kezdeményezés keretében megfogalmazott javaslatok között szerepel a kulturális örökség védelmének szisztematikus integrálása az ENSZ békeműveleteibe, illetve békeépítési erőfeszítéseibe.⁶⁹² Irina Bokova, az UNESCO korábbi főigazgatója a kezdeményezés kapcsán így fogalmazott: „*a kultúra a konfliktus frontvonalában van – azt a békeépítés középpontjába kell helyeznünk*”.⁶⁹³

A korábban említett, Olaszország és Franciaország által kezdeményezett 2347 (2017) számú ENSZ BT-határozat a fenti folyamat hozadékának, s egyúttal egy fontos mérföldkőnek tekinthető a kulturális békefenntartás területén, hiszen a határozat 19. pontja lehetőséget biztosít a kulturális örökség UNESCO-val együttműködésben való védelme támogatásának belefoglalására egyes ENSZ-békefenntartó missziók mandátumába, hivatkozva a MINUSMA munkájára.⁶⁹⁴ Az elköteleződést hangsúlyozandó, a G7-es országok kulturális miniszterei első találkozásjukon elfogadott *Firenzei Deklaráció*ban is támogatásukat fejezték ki a kulturális javak válságterületeken való védelme mellett, kiemelve a fent említett határozat által nyújtott lehetőséget a kulturális örökségvédelmi komponens belefoglalására a missziók mandátumába az ENSZ BT hozzájárulásával.⁶⁹⁵

Regionális biztonsági együttműködések kapcsán elsőként a NATO tevékenységét érdemes megemlíteni. Bár már a fent bemutatott KFOR tevékenységében is szerepet kapott a kulturális javak védelme, az utóbbi években a szervezet átfogóan foglalkozott a témával. A korábban említett „*Jó gyakorlatok a kulturális javak védelmére a NATO által vezetett katonai műveletekben*” projekt záró jelentése is rávilágít a kulturális javak stratégiai szerepének felértékelődésére és védelempolitikai kérdéssé válására a 21. század háborúiban, s ezzel párhuzamosan a nemzetközi (katonai) szerepvállalás szükségességére.⁶⁹⁶

⁶⁹² UNESCO – INTERPOL: Protecting Cultural Heritage - An Imperative for Humanity. 22 September 2016.

⁶⁹³ UNESCO: Global initiative launched to counter the destruction and trafficking of cultural property by terrorist and organized crime groups. 27 September 2015. <https://en.unesco.org/news/global-initiative-launched-counter-destruction-and-trafficking-cultural-property-terrorist-and> (Letöltve: 2020.01.27.)

⁶⁹⁴ S/RES/2347 (2017) i. m.

⁶⁹⁵ Joint Declaration of the Ministers of Culture of G7 on the occasion of the meeting “Culture as an Instrument For Dialogue Among Peoples”, 2017. http://www.beniculturali.it/mibac/multimedia/MiBAC/documents/1490881204940_DECLARATION-Dichiarazione.pdf (Letöltve: 2020.03.08.)

⁶⁹⁶ Rosén (2017) i. m.

Ami az EU külpolitikáját illeti, a tevékenységét 2017. októberben megkezdő, az iraki biztonsági ágazat reformja polgári aspektusainak támogatására létrehozott *EUAM Irak* misszió szintén az ENSZ BT 2347 (2017) számú határozata pozitív hozzádékának tekinthető: ez az első olyan, az uniós közös kül- és biztonságpolitika keretein belül működő misszió, amelynek mandátuma magában foglalja az iraki hatóságok támogatását kulturális örökség védelme terén, reflektálva a nemzetközi közösség fokozódó mobilizációs hajlandóságára ezen a területen.⁶⁹⁷ E dimenzió Olaszország, Németország, Franciaország kezdeményezésére került a misszió mandátumába, amely e feladat ellátása érdekében egy, a kulturális javak védelmére specializálódott szakértőt alkalmaz. A misszió terrorizmus és szervezett bűnözés elleni küzdelemben nyújtott stratégiai támogatása kiterjed a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni fellépésre. A misszió e tevékenysége keretében 2018-2019 folyamán egy három alkalomból álló workshopot szervezett a kulcsfontosságú nemzetközi és helyi szereplők bevonásával a kulturális javak illegális kereskedelme elleni harc témájában, a kulturális örökség megőrzésére irányuló kollektív erőfeszítések megerősítése érdekében.⁶⁹⁸ Az *EUAM Irak* mandátuma a hatályos döntés értelmében 2024. április 30-ig tart.⁶⁹⁹

Az ilyen jellegű missziók sikeressége gyakran kétséges azok kapacitásainak tekintetében, így tevékenységük jobbra inkább a prevenciót, illetve a csempészet elleni fellépést, mintsem a fizikai védelmet képes magában foglalni.⁷⁰⁰ Az iraki misszió kapcsán is azt láthatjuk, hogy a tevékenységének betudható fontos eredmények jelentősen a tagállami hozzájárulásoknak köszönhetőek (különösen Olaszországnak).⁷⁰¹

Fontos látni, hogy a kulturális dimenzió műveleti integrációja egy olyan átfogó bővítést jelent, amely a békefenntartás minden területét (beleértve a katonai, rendészeti, szakértői feladatokat), s a konfliktus minden szakaszát magában foglalja, a

⁶⁹⁷ Pietz, Tobias – Schmidke, Maximilian: *EU CSDP Missions and the Protection of Cultural Heritage*. *IAI Commentaries, Istitutio Affari Internazionali*, 19. (2019) 63. 1-6.

⁶⁹⁸ Delegation of the European Union to the Dominican Republic: *The Casket of our History – EUAM Iraq fights illegal trade in cultural goods*. 27 November 2019. https://eeas.europa.eu/delegations/dominican-republic/71130/casket-our-history-%E2%80%93-euam-iraq-fights-illegal-trade-cultural-goods_it (Letöltve: 2020.04.01.)

⁶⁹⁹ A Tanács (KKBP) 2022/635 határozata (2022. április 13.) az Európai Uniónak az iraki biztonsági ágazat reformját támogató tanácsadó missziójáról (*EUAM Irak*) szóló (KKBP) 2017/1869 határozat módosításáról.

⁷⁰⁰ Pietz – Schmidke (2019) i. m. 1-6.

⁷⁰¹ Parkes, Roderick dr. – Pietz, Tobias: *CSDP Missions and the Protection of Cultural Heritage. Lessons from EUAM Iraq and the Way Forward*. Workshop Note. *DGAP – ZIF*, 17 November 2020.

prevenciótól kezdve a fegyveres összetűzések során való védelmen és az illegális kereskedelem elleni harcon át az újjáépítésig, valamint a tartós béke kialakításáig. A siker érdekében megfelelően képzett és felszerelt, a szükséges mozgásteret biztosító mandátummal rendelkező erők telepítése szükséges.⁷⁰² Tekintettel arra, hogy a kulturális javakat érő atrocitások esetében összetett ok-halmazról van szó, a kulturális dimenzió békeműveletekbe való integrálásának sikerességét végső soron az oktatás, a kiképzés, a tolerancia, a megértés kialakítása, a misszió különböző elemei közötti, illetve a misszió és a helyi lakosság közötti együttműködés és koordináció határozzák meg.⁷⁰³ Mindazonáltal megjegyzendő, hogy az emberéletek megmentése elsőbbséget élvez, így elsősorban műveleti környezet-függő, milyen hangsúllyal integrálható egyes missziók mandátumába a kulturális javak védelme.

3.7. KÖVETKEZTETÉSEK

A 2010-es évek fegyveres konfliktusaiban a terrrorszervezetek aktivitásának növekedése az érintett országok – különösen Mali, Irak és Szíria kaptak jelentős nemzetközi figyelmet – kulturális örökségében széleskörű célzott pusztítást idézett elő. Ezzel párhuzamosan a vizsgált nemzetközi szervezetek kapcsán tapasztalhatjuk, hogy ezen események elvezettek a kulturális örökség napjaink fegyveres konfliktusaiban való stratégiai szerepének, valamint a védelem nemzetközi biztonságpolitikai és humanitárius kérdésekkel való szoros kapcsolatának felismeréséhez. A téma biztonságpolitikai megközelítésű keretezését alkalmazó, s egyes szervezetek esetében (lásd UNESCO) egy jól meghatározható személyhez köthető biztonságiasítási retorika jól kirajzolódik a vizsgált példákon keresztül. Ezzel együtt mind globális, mind regionális szinten akár a kulturális javak célzott pusztítását, akár a velük való illegális kereskedelmet szélesebb biztonságpolitikai kontextusban kezelni szándékozó jogi mechanizmusok és a meggyőzés-keretezés-vonzóerőkialakítás hármására építő soft power eszközszer formálódása indult meg különösen 2014 és 2017 között.

A multilateralizmus mind horizontálisan (egyes szakterületek, például vámhatóság, rendőrség, katonai erők, örökségvédelmi szervek), mind vertikálisan (helyi, regionális, globális szervezetek) kiemelt szerephez jut a hathatós fellépés érdekében,

⁷⁰² Foradori (2017) i. m. 1-17.

⁷⁰³ Petrovic (2018) i. m. 84-115.

amelyet a fellelhető stratégiai dokumentumok is kiemelt helyen kezelnek. Felismerve a kulturális javak területeken átívelő jellegét és kiegészítő szerepét a tágabb válságkezelési célok elérésében, az UNESCO mellett a NATO és az EU keretében született már kifejezetten e problémakörre reflektáló stratégiai szintű dokumentum, melyek célja, hogy e szervezetek tevékenységeibe széles körben integrálja a kulturális javak védelmének szempontjait. Míg az ENSZ BT 2347 (2017) számú határozata, valamint az Európa Tanács Nicosia Egyezménye – utóbbi egyedülálló nemzetközi eszközként az ingó vagy ingatlan kulturális javak elleni bűncselekmények feltárásának és büntetőeljárás alá vonásának fokozására – szintén fontos jogalapot szolgáltathatnak a szervezetek fellépési lehetőségeinek. A vizsgált biztonságpolitikai szervezetek közül az EBESZ nem rendelkezik egységes stratégiával a kulturális javak védelmét illetően, de e szervezet is jól beágyazódik a nemzetközi szintű multilaterális együttműködésbe e területen. Továbbá, a gyakorlatban történtek erőfeszítések a szervezet tevékenységének kiterjesztésére a kulturális javak védelmével kapcsolatos kapacitásépítés és figyelemfelkeltés terén, különös tekintettel az illegális kereskedelem elleni küzdelemre.

A röviden bemutatott Európán kívüli regionális szervezetek európai társaikéhoz képest sokkal korlátozottabb intézményesített diplomáciai, biztonságpolitikai eszköztárral és jogi keretrendszerrel rendelkeznek európai társaikéhoz képest, gyakran más nemzetközi szervezetekkel együttműködésben történnek közös projektek e területen. Valamint, a gyarmati időszak, valamint a 20. századi instabil politikai környezet hozományaként a kulturális javak tekintetében – akár az afrikai kontinenst, akár a dél-ázsiai térséget tekintjük – a kulturális javak (legtöbb esetben nyugati országok irányából való) restitúciója „élvez” politikai prioritást. Az arab országok esetében pedig bár növekvő szerepvállalás tapasztalható az utóbbi évek mértéktelen pusztításai kapcsán való globális erőfeszítésekhez való hozzájárulás érdekében, azok inkább állami, semmint regionális intézményi oldalról történnek.

A kulturális javak tiltott kereskedelmi elleni küzdelemben a bűnmegelőző, bűnüldöző szervezeteknek elsődleges szerepe van, a vizsgált szervezetek többféle eszközzel és széleskörű kapcsolatrendszerrel bírnak e téren. Említést kell tenni továbbá a vizsgált nemzetközi NGO-k jelentőségéről is, amelyek szakértelmük és széleskörű hálózatuk révén tanácsadási, képzési, tudatosságnövelő tevékenységek mellett az

egyes nemzetközi egyezmények ratifikációjának és végrehajtásának támogatásában is szerepet vállalnak.

A kulturális dimenzió békefenntartásba való integrálása – mint biztonságpolitikai / hadtudományi szempontból kiemelt jelentőséggel bír, s a vizsgált nemzetközi szervezetek által is kitüntetett helyen kezelt, így a disszertációban is külön alfejezetben vizsgált eszköz – kapcsán növekvő nemzetközi szerepvállalás figyelhető meg. Az eddigi tapasztalatok alapján ugyanakkor leginkább reaktív szerepbe helyezkedve sikerült eredményeket elérni a különböző nemzetközi szereplőknek, a pusztítások bekövetkeztét megelőzni nem volt képes, mint azt a fentebb idézett példáknál is láthattuk. Ennek javítása érdekében fontos, hogy a releváns nemzetközi szervezetek alaposan feltérképezzék és elemezzék a kiváltó okokat, s egy olyan korai előrejelző rendszert alakítsanak ki, amelynek segítségével képesek lehetnek időben felismerni a fenyegetést és közbe tudhatnak lépni a katasztrófa megtörténte előtt.⁷⁰⁴ Továbbá, a már létező jogi mechanizmusok jobb kihasználása, s a tényleges, illetve potenciális kapacitások felmérése is kulcsfontosságú a prevenció erősítéséhez, illetve az időszerrű közbeavatkozáshoz.

A kulturális dimenzió konfliktuskezelésbe való átültetése a konfliktus minden szakaszában és a békefenntartás minden területén feladatokat ró, amelyek sikeres ellátása érdekében megfelelően felkészített és felszerelt, megfelelő mandátummal rendelkező erő telepítése szükséges, amelyben a helyi lakossággal, szervezetekkel való együttműködés is helyet kap. A „kulturális békefenntartás” a katonai erő alkalmazásának elsősorban a soft dimenzióját érinti, melynek központjában az együttműködés és támogatás áll, és amely jelentősen hozzájárulhat a „fejek és szívek megnyéréséhez”.

⁷⁰⁴ Broché et al. (2017) i. m. 248-260.

4. NEMZETI SZINTŰ IMPLEMENTÁCIÓ – ESETTANULMÁNYOK

Az alábbi fejezet hazánk, valamint Lengyelország példáján keresztül kívánja felvázolni az 1. fejezetben ismertetett biztonsági kihívások tükrében a 2-3. fejezetben áttekintett nemzetközi eszközök nemzeti szintű implementációjának gyakorlatát és lehetőségeit. Ennek érdekében kitér a korábban ismertetett nemzetközi egyezmények – különösen a Hágai Egyezmény – előírásainak implementációjára, ezek megjelenésére a hadseregre vonatkozó szabályzatokban, valamint a képzésben. Továbbá, rövid kitekintést nyújt a releváns, nemzetközi koalíciók, illetve béke-/válságreakáló műveletek keretében szerzett műveleti tapasztalatokra is, valamint a területet érintő esetleges humanitárius tevékenységekre.

Végül pedig, a fejezet vizsgálja, hogy milyen nemzeti szintű jogszabályi keretek léteznek a védelmi igazgatáson belül az ország kulturális javainak védelme érdekében akár fegyveres konfliktusokban, akár természeti vagy ember okozta katasztrófák esetén, illetve az azokra való felkészülés során. Lengyelország példájának összehasonlítás keretében való bemutatása egyrészt a történelmi párhuzamok és a szoros regionális kapcsolatok okán bizonyulhat alkalmasnak és relevánsnak. Másrészt választásom fő indoka ezen ország esetében az, hogy a V4-országok közül Lengyelország rendelkezik a kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelme (illetve az arra való felkészülés) kapcsán legjelentősebb missziós tapasztalattal, illetve legspecifikusabb nemzeti szintű intézményi és szabályozási keretekkel, amelyek jogyorkorlatként példát képezhetnek más térségbeli országok számára is. A fejezet következtetései ezért rövid összevetést nyújtanak a két ország következő alfejezetekben bemutatott esettanulmányai alapján.

4.1. MAGYARORSZÁG – JOGSZABÁLYI KERETEK, GYAKORLATI TAPASZTALATOK, LEHETŐSÉGEK

4.1.1 A NEMZETKÖZI HUMANITÁRIUS- ÉS BÜNTETŐJOG IMPLEMENTÁCIÓJA ÉS A MAGYAR HONVÉDSÉG MISSZIÓS TAPASZTALATAI, SZEREPE

Magyarország a 2. fejezetben bemutatott nemzetközi jogi normák legtöbbszörének részes állama, azokat ratifikálta, törvényi szinten kihirdette. Hazánk az 1954. évi Hágai Egyezményt annak 1954. májusi elfogadásakor írta alá (az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvet valamivel később),⁷⁰⁵ magyar jogrendbe való átültetésükre 1957-ben került sor.⁷⁰⁶ A genfi egyezmény 1977-es két kiegészítő jegyzőkönyve 1989-ben került kihirdetésre,⁷⁰⁷ míg a Hágai Egyezmény II. Jegyzőkönyvét 2006-ban ültettük át a magyar jogrendbe.⁷⁰⁸ Az 1970-es UNESCO-Egyezmény ratifikálására 1979-ben,⁷⁰⁹ míg az 1995-ös UNIDROIT-Egyezményére 2001-ben került sor.⁷¹⁰

A *Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának* Függeléke tartalmazza a katonákra vonatkozó nemzetközi humanitárius jogi előírásokat alapvetően a genfi egyezmény kiegészítő jegyzőkönyveinek szövegezését alkalmazva, de a Hágai Egyezmény II. Jegyzőkönyvének pontosításait is szerepeltetve. A polgári lakosság és javak védelmének keretein belül a kulturális javak és kegyhelyek védelmét is tartalmazza, egyetlen kivételként a *sürgető katonai szükség* eseteit kiemelve, továbbá rögzítve a megtorló intézkedések fogantatásának tilalmát is. A kiemelt védelem alatt álló kulturális örökség tekintetében a harccselekményektől való teljes védelem biztosítását írja elő a nemzetközi szabályozókkal összhangban. A Szabályzat emellett rögzíti a védőjelvényt a műemlékek és a különleges védelem alatt álló műemlékek tekintetében⁷¹¹ (a 6. számú mellékletben szereplő jelöléseknek megfelelően⁷¹²).

⁷⁰⁵ MNL-OL-XIX-A-83-b 4105/1955. A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi május 14-én aláírt hágai Egyezmény megerősítéséről.

⁷⁰⁶ 1957. évi 14. törvényerejű rendelet i. m.

⁷⁰⁷ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet i. m.

⁷⁰⁸ 2006. évi XXIX. törvény i. m.

⁷⁰⁹ 1979. évi 2. törvényerejű rendelet i. m.

⁷¹⁰ 2001. évi XXVIII. törvény i. m.

⁷¹¹ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról

⁷¹² A kiemelt védelem alatt álló műemlékek tekintetében érvényes jelölést a Szabályzat nem tartalmazza, tekintettel arra, hogy az csupán ajánlasként került elfogadásra nemzetközi szinten, a Hágai Egyezmény és annak kiegészítő jegyzőkönyvei nem rögzítik azt, ahogyan korábban említettem.

A magyar jogrendben a kiemelt védelem alatt álló kulturális javak listája nem, egyelőre csupán a különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi jegyzékének kihirdetésére került sor 2007-ben,⁷¹³ amely az azóta történt változásokat azonban nem követte le, így csupán 5 helyszínt tartalmaz. A Hágai Egyezményrel, illetve az annak elfogadásakor a Szerződő Felek által hozott II. Határozatával – amely egy nemzeti tanácsadó bizottság felállítására szólít fel az egyezményben foglaltak érvényre juttatása érdekében – összhangban 1958-ban felállításra került a *Magyar Tanácsadó Bizottság a Kulturális Javak Nemzetközi Védelmének Biztosítására* az oktatási és kulturális miniszter tanácsadó, véleményező, döntéselőkészítő testületként. Ezt végül a fent hivatkozott 2007-es OKM rendelet szüntette meg. A Hágai Egyezményrel, illetve annak II. Jegyzőkönyvével összefüggő szakmai feladatok végrehajtása jelenleg a Miniszterelnökség tevékenységi körébe tartozik.⁷¹⁴

A büntetőjogi törvényi szabályozás biztosítja az egyéni büntethetőséget a Hágai Egyezmény, illetve a II. Jegyzőkönyv előírásainak megfelelően. A törvény a háborús bűntettek esetei közé sorolja a védett tulajdon elleni támadások minősített eseteként nemzetközi szerződés által védett kulturális javak vagy azok közvetlen környékét katonai célra történő igénybevétele vagy felhasználását, illetve ilyen javak eltulajdonítását, fosztogatását, megrongálását vagy megsemmisítését (amennyiben azok katonailag védtelenek és nem minősülnek katonai célpontnak). A kiszabható büntetés mértéke növekszik, ha különleges vagy kiemelt védelem alatt álló objektumot érint ilyen tevékenység.⁷¹⁵ Háborús bűntettnek minősül emellett a háborús fosztogatás is, amelynek keretében a hadműveleti vagy megszállt területen a polgári javak fosztogatása egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.⁷¹⁶

Bár Magyarország a Nemzetközi Büntetőbíróságot felállító Római Statútumot 1999-ben aláírta, majd 2001-ben ratifikálta,⁷¹⁷ de annak törvényi kihirdetésére még nem került sor.⁷¹⁸

⁷¹³ 29/2007. (VII.23.) OKM rendelet a különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi jegyzékéről

⁷¹⁴ 14/2018. (VII. 3.) MvM utasítás a Miniszterelnökség Szervezeti és Működési Szabályzatáról

⁷¹⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (továbbiakban: Btk.), Különös Rész, XIV. Fejezet, 153. §

⁷¹⁶ Btk. 154. §

⁷¹⁷ ICC: States Parties to the Rome Statute. Hungary. Elérhető: https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/eastern%20european%20states/Pages/hungary.aspx (Letöltve: 2021.01.30.)

Magyarországon egyébként a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 153. paragrafusa rendelkezik a háború idején védett tulajdon ellen indított támadás vagy annak, illetve közvetlen környékének katonai célra való igénybevétele büntethetőségéről a háborús bűncselekmények között. A büntetés mértéke nemzetközi szerződés által védett kulturális javak esetében öttől tíz évig, különleges vagy kiemelt védelem alatt álló javak esetében öttől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés lehet.⁷¹⁹

A Nicosia Egyezmény kihirdetésére – Magyarország Európa Tanácsban 2021. május-november között betöltött soros elnökségi időszaka alatt – a 2021. évi CXXV. törvénnyel került sor. Az egyezmény Magyarország tekintetében 2022. április 1-jén lépett hatályba.⁷²⁰ Az egyezménnyel való teljes összhang biztosítása érdekében a Btk.-ban is történtek kisebb módosítások, így például új fogalomként bevezetésre került az egyezmény által védett kulturális örökség tekintetében a „külföldi védelemben részesített kulturális örökségi elem”, amelyek ellen elkövetett rongálás, lopás, sikkasztás vagy jogtalan elsajátítás büntetendővé vált.⁷²¹

Magyarország a vizsgált, Európát érintő nemzetközi szervezeteknek részes állama (kivéve ALIPH), így az azok keretében megfogalmazott előírások hazánk tekintetében is irányadók. A bemutatott nemzetközi nem-kormányzati szervezetek közül az ICOMOS és az ICOM esetében került felállításra nemzeti bizottság, a BSI tevékenységében Magyarország nem vesz részt.

Magyarország tekintetében a korábban említett, a boszniai-hercegovinai Mostarban található Öreg-híd nemzetközi támogatással megvalósult rekonstrukciója szolgáltatott fontos missziós tapasztalatot a kulturális örökség megőrzése vonatkozásában, amely fontos eleme volt a mostari helyzet normalizálásának. Az IFOR/SFOR keretében 1996 és 2002 között Bosznia-Hercegovinában tevékenykedő, az infrastruktúra rekonstrukciójáért felelős Magyar Műszaki Kontingens⁷²² katonái is részt vettek

⁷¹⁸ Ennek háttéréről lásd: Kovács Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 60. (2019) 1. 69-90.

⁷¹⁹ Btk. 153. §

⁷²⁰ 2021. évi CXXV. törvény i. m.

⁷²¹ Birosag.hu: Változó jogszabályok – 2022. áprilisi hatályba lépéssel. https://birosag.hu/sites/default/files/2022-04/jogszabalyi_valtozasok_2022_aprilis.pdf (Letöltve: 2022.04.20.)

⁷²² A misszió feladatai a komp- és hídátkelőhelyek berendezésére, fenntartására; hidak javítására, alacsony vízi híd építésére, fenntartására; utak javítására és fenntartására; valamint ezekkel kapcsolat-

az előkészítésben, a meder feltárásában, illetve a hídelemek kiemelésének megtervezését és végrehajtását a Neretva folyóból ők végezték a Hídépítő Rt. támogatásával, amely munkát nemzetközi sajtó is széleskörben elismert. Az első kő kiemelésére 1997 szeptemberében került sor, jelentős sajtónyilvánosság kíséretében. A kontingens katonái 1999 végéig láttak el ezzel kapcsolatos feladatokat.⁷²³

A KFOR kapcsán megemlítené, hogy a főként olasz katonákból álló Nyugati Többnemzeti Harccsoport (Multinational Battle Group-West – MNGB-W) látja el a dečani kolostor őrzési feladatait, szükség esetén pedig a 2017 óta teljesen a Magyar Honvédség által vezetett Harcászati Tartalék Zászlóalj (KFOR Tactical Reserve Battalion – KTRBN) nyújt számukra támogatást. 2019. februárban a KTRBN a Nyugati Többnemzeti Harccsoporttal együttműködésben egy komplex gyakorlaton vett részt, amelynek során dečani kolostor védelmének begyakorlására került sor.⁷²⁴

4.1.2 KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME KÜLÖNLEGES JOGRENDI HELYZE- TEKBEN

Az állam védelmi feladatainak tervezését, szervezését, végrehajtását biztosító védelmi igazgatás feladatait tekintve az ország védelmét biztosítani hivatott honvédelmi igazgatás, valamint a lakosság, illetve anyagi javak védelmét szolgáló polgári védelem szempontjából merülhet fel a kulturális javak védelmének szükségessége. Komplexitásukból eredően a vonatkozó feladatok ellátása több intézmény és szakterület együttműködését feltételezi: így a védelmi feladatokat a kulturális ágazatért felelős minisztérium irányításával annak területi, helyi szervezetei hajtják végre, a polgári védelemre, illetve katasztrófavédelemre szakosodott szervekkel együttműködésben.⁷²⁵

Ennek megfelelően a békeidőben való felkészüléssel kapcsolatban a Hvt. (2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különle-

ban a munkaterület műszaki akadályainak felszámolására irányultak. Forrás: Görög István – Padányi József: *Az IFOR-SFOR Magyar Műszaki Kontingens 1996-2002*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005. 25.

⁷²³ Uo., 33-111.

⁷²⁴ Kozák Piroska: „Snowman Exercise” – közös gyakorlat Koszovóban. *Honvedelem.hu*, 2019. február 13. <https://honvedelem.hu/missziok/balkan/snowman-exercise-kozos-gyakorlat-koszovoban.html> (Letöltve: 2022.04.20.)

⁷²⁵ Hornyacsek Júlia: A védelmi igazgatási feladatok rendszere, a végrehajtás személyi, technikai feltételei, lehetséges módszerei, eszközei. In: Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 87-99.

ges jogrendben bevezethető intézkedésekről) 18. § (2) bekezdés f) pontja szerint a honvédelemben közreműködő szervezeteknek minősülnek a különböző kulturális intézmények. Az emberi erőforrások miniszterének feladatkörét érintő ágazati honvédelmi feladatokról szóló 49/2016. (XII.28.) EMMI rendelet rögzíti a kulturális ágazat feladatai között honvédelmi intézkedési tervek (HIT) készítését kulturális javakat kezelő közgyűjtemények részére a különleges jogrendi időszakokra vonatkozóan. A HIT-et úgy kell előkészíteni, hogy azt valamennyi honvédelmi vonatkozású különleges jogrendi időszakban alkalmazni lehessen, illetve annak személyi állomány általi megismerését, végrehajtására való felkészülését biztosítani kell. Ennek tartalmaznia kell a működési szabályok és erőforrások leírása mellett a kulturális javak helyben történő megóvására vonatkozó előírásokat, illetve az esetlegesen a védett gyűjtőhelyre való szállítással kapcsolatos feltételeket is. Ez utóbbi helyszíneket a fővárosi és megyei védelmi bizottságok jelölik ki, s elsősorban pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű kulturális javak számára biztosítható az elhelyezés.⁷²⁶

Területi szinten a védelmi igazgatás felelős szerve a Megyei (Fővárosi) Védelmi Bizottság (MVB), amelynek feladatai közé tartozik a helyi védelmi szervek koordinálása, illetve a számára megállapított, honvédelmi felkészítéssel és katasztrófavédelemmel kapcsolatos feladatok ellátása. Az MVB 22 elemből álló tervrendszerének részét képezi a kulturális javak védelmével kapcsolatos védelmi igazgatási feladatokat meghatározó 17. számú védelmi terv,⁷²⁷ amely „a területi védelmi igazgatási szervek részére összefoglalja azon legfontosabb szabályokat, melyek a kulturális javak megkülönböztetett védelmét, a keletkező károk megelőzését és elhárítását szolgáló tevékenységeket tartalmazzák.”⁷²⁸

A polgári védelem kettős alaprendeltetéséből adódóan a békeidőben, ipari, illetve természeti katasztrófák esetén érvényesítendő feladatrendszer mellett magában foglalja a lakosság és anyagi javak fegyveres összeütközések esetén való védelmét is. A disszertáció a háborús fenyegetettség esetén érvényes szabályozók bemutatására szorítkozik, de érdemes megemlíteni, hogy katasztrófa (vagyis veszélyhelyzethez kap-

⁷²⁶ 49/2016. (XII.28.) EMMI rendelet az emberi erőforrások miniszterének feladatkörét érintő ágazati honvédelmi feladatokról

⁷²⁷ Baán Mihály – Bors István – Csiffáry Tamás – Hári László – Kocsis Lajos – Szentes László: *Magyarország védelmi igazgatása a közigazgatás új környezetében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019. 143.

⁷²⁸ Körtvélyessy Zsolt: *A honvédelem helyi igazgatási szerveinek helye és szerepe a védelmi felkészítés és az országmozgósítás rendszerében, megváltoztatásának szükségessége a NATO és az EU elvek figyelembevételével*. Doktori (Phd) értekezés. Budapest, ZMNE Doktori Iskola, 2004. 89.

csolódó helyzet) esetén a magyar szabályozásban a lakosság és az anyagi javak védelmét biztosítani hivatott polgári védelem katasztrófavédelmi szabályozási keretein belül találunk szabályozókat, amelyek a kulturális örökség védett elemeinek védelmére is kitérnek. A katasztrófavédelmi törvény és annak végrehajtó rendelete alapján a polgári védelem feladatai közé tartozik a kulturális örökség védett elemeinek védelmében való közreműködés, ezen belül is a polgármester feladatába tartozik a kulturális javak elszállításának biztosítása, illetve ezt követően a befogadó hellyel való folyamatos kapcsolattartás. A kitelepített területen visszamaradó kulturális javak védelmét a rendőrség látja el.⁷²⁹

Ezzel ellentétben, a polgári védelem honvédelmi dimenzióját szabályozni hivatott Hvt., illetve annak végrehajtó rendelete kifejezetten nem hivatkozik a kulturális javak védelmére, azt a „*lakosság és a lakosság ellátásához szükséges nemzetgazdasági javak mentése*” keretébe sorolhatjuk.⁷³⁰ Itt érdemes megemlíteni, hogy a polgári védelemre vonatkozó, korábban érvényben levő 1996-os törvény egységesen szabályozta a katasztrófa és fegyveres összeütközés elleni védekezést, itt explicit módon nevesítve volt a kulturális javak védelme.⁷³¹

Bár a honvédelmi intézkedési tervek szerkezete, illetve tartalma nem nyilvános közgyűjtemények tekintetében, egy 1995-ben kifejezetten a kulturális javak rendkívüli körülmények között való megóvására az illetékes minisztérium felkérése alapján készült ajánlás⁷³² és egy 2009-es tanulmány⁷³³ ad nyilvánosan is elérhető támpontot a vonatkozó feladatok részletezése tekintetében. Ezek mentén az alábbi feladatok merülnek fel a közgyűjtemények, intézmények részéről.

1. közgyűjteményben található anyagok csoportosítása azok jelentősége szerint, illetve jegyzékbe vételük;
2. szakszerű csomagolás megtervezése, beszerzésük a biztonságos elszállítás biztosítása érdekében;

⁷²⁹ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról, 52.§ k); valamint 234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról

⁷³⁰ Horváth Zoltán: A polgári védelem szervezeti struktúrájának és háborús feladatrendszerének változása a jogszabályok tükrében. *Műszaki Katonai Közlöny*, 29. (2019) 3. 93-118.

⁷³¹ 1996. évi XXXVII. törvény a polgári védelemről (már hatályon kívül; közlönyállapot elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600037.TV> (Letöltve: 2022.04.23.))

⁷³² Sipos Enikő – Gál István (szerk.): *Ajánlás a kulturális javak megóvásához rendkívüli körülmények között*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1995.

⁷³³ Dalnoki Zsolt dr.: A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről rendelkező 1954. évi Hágai Egyezmény. *Polgári Védelmi Szemle*, (2009) 2. 44-54.

3. szállítás, befogadóhely kijelölése, tárolás.

A polgári védelem keretében a feladatok ellátására speciálisan a kulturális javak védelmére felállítandó „mentő csoportok” felállítását is a közgyűjtemények szakalkalmazottaiból célszerű biztosítani, az objektumok és szállítmányok őrzésébe a fegyveres erők bevonása is lehetséges.⁷³⁴

Megemlítendő, hogy nem csak határainkon belül kialakuló rendkívüli helyzet esetén, hanem nemzetközi támogatás nyújtása érdekében is mozgósíthatók a katasztrófák, illetve fegyveres konfliktusok esetére biztosított anyagi források, illetve szakértőelem. Az ICOM felkérése nyomán⁷³⁵ az ICOM magyarországi bizottsága másik három múzeumi, illetve közgyűjteményi szakmai szervezettel együtt ajánlást adott ki, a szolidaritás deklarálása mellett összefoglalva a hazai közgyűjtemények aktív szerepvállalásának lehetőségeit a gyűjtemények megóvása, mentése, vagy például digitális tartalmainak átmeneti őrzése érdekében.⁷³⁶

4.1.3 MAGYARORSZÁG KULTURÁLIS JAVAK VÉDELMÉT ÉRINTŐ NEMZETKÖZI HUMANITÁRIUS ÉS FEJLESZTÉSI TEVÉKENYSÉGE

Az utóbbi években Magyarország külpolitikájának fontos elemévé vált a nemzetközi fejlesztési tevékenység mint a globális kihívásokra adandó, válságmegelőző és -kezelő nemzeti szintű válaszok soft power eszköze. Ennek részeként a Miniszterelnökség Üldözött Keresztények Megsegítéséért és a Hungary Helps Program Megvalósításáért Felelős Államtitkárságának feladatkörébe tartozik a vallási üldöztetést elszenvedő, vagy humanitárius katasztrófák által érintett keresztény közösségek védelme és fennmaradásuk támogatása.⁷³⁷

A 2017-ben elindított Hungary Helps programon keresztül megvalósított projektek elsősorban vallási, lakhatási, egészségügyi, oktatási infrastruktúra építését, újjáépítését és üzemeltetését, krízisközpontok, menekülttáborok építését, üzemeltetését, orvosi ellátások, visszatérést segítő programok, ösztöndíjak és oktatási programok

⁷³⁴ Gál István: A kulturális javak menekítésének célja és lényege. In: Sipos Enikő – Gál István (szerk.): *Ajánlás a kulturális javak megóvásához rendkívüli körülmények között*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1995. 15-30.

⁷³⁵ ICOM: Statement concerning the Russian invasion into Ukraine. 24 February 2022. <https://icom.museum/en/news/statement-russia-invasion-into-ukraine/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷³⁶ ICOM Magyarország: szolidaritás Ukrajnával és támogatás az Ukrajnában élők kulturális örökségének megőrzéséhez <https://icomhungary.hu/hu/node/70> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷³⁷ Jelentés a Kormány részére Magyarország 2018. évi nemzetközi fejlesztési tevékenységéről. <https://nefe.kormany.hu/download/c/98/82000/Jelentes2018.pdf> (Letöltve: 2022.04.23.)

támogatását biztosítják.⁷³⁸ A program keretében megvalósult örökségrehabilitációs projektek jól tükrözik az épített örökség egy közösség identitásában és fennmaradásában játszott kulcsszerepét. 2017 és 2019 között a program keretében biztosított anyagi támogatások 17,5 százalékát tették ki a kulturális rekonstrukciók.⁷³⁹

A program keretében Magyarország számos, (főként) vallási örökséget érintő újjáépítési-rehabilitációs projekthez járult hozzá mind konfliktusok (elsősorban Közel-Keleten), mind természeti katasztrófák által sújtott (például Albánia, Görögország) területeken. A projektek célja a keresztény közösségek megsegítése és helyben maradásuk (vagy szülőföldjükre való visszatérésük) elősegítése érdekében az identitásukban fontos szerepet játszó objektumok megőrzésének támogatása. A projektek egyúttal a gazdasági helyreállításban is szerepet játszhatnak a turizmus fellendítésén keresztül bevételi forrásként szolgálva és munkahelyeket teremtve a helyi közösségek számára. A helyi igényekhez való igazodás érdekében a helyi partnerekkel való együttműködés különösen fontos szerephez jut. A vonatkozó közel-keleti projekteket a *15. számú ábra* foglalja össze. Hazai oldalról a projektek szakmai támogatásában a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) régészei vettek részt, a Szíriai Magyar Régészeti Misszió keretében végeztek terepi kutató és dokumentációs tevékenységet a konfliktus ideje alatt is. A PPKE emellett a szakember(-tovább)képzésben is szerepet vállalt, több ösztöndíjas hely biztosításával közel-keleti hallgató és szakember számára.⁷⁴⁰

⁷³⁸ 2018. évi CXX. törvény a Hungary Helps Programról

⁷³⁹ Hungary Helps Agency: Activity Report 2017-2019. https://hungaryhelps.gov.hu/wp-content/uploads/2021/11/HungaryHelps_activity_report_2017-2019_EN.pdf (Letöltve: 2022.04.18.)

⁷⁴⁰ Major (2017) i. m. 139-147.

Támogatást biztosító kormányhatározat	Ország	Projekt rövid tartalma
1459/2017. (VII. 19.) Korm. határozat a libanoni templomrekonstrukciós projekt támogatásáról	Libanon	Összesen 63, többségében középkori templom felújításának támogatása
1450/2018. (IX. 21.) Korm. határozat a libanoni Antióchiai Szír Maronita Katolikus Egyház projektjei megvalósítását elősegítő kormányzati hozzájárulásról, valamint egyes kormányhatározatok módosításáról; A Kormány 1808/2019. (XII. 27.) Korm. határozat egyes egyházi célú beruházásokhoz és egyéb feladatokhoz szükséges kormányzati intézkedésekről	Libanon	A Bejrút közelében fekvő aintourai templomkolostor felújítása, Philokalia képzési központ és közösségi hely létrehozása, szakműhelyek, rendezvények számára
1170/2018. (III. 27.) Korm. határozat az Asszír Keleti Egyház projektjeinek támogatásáról	Irak	Irak kurd területén, Diana városában található Szent György-templom rekonstrukciójának támogatása
1119/2018. (III. 19.) Korm. határozat a Jeruzsálemi Latin Patriarchátus Jordániai Vikariátus projektjeinek támogatásáról	Jordánia	A Jordán folyó partján épülő római katolikus Keresztelőhely templom befejezése, a Segítő Szűzanya templom felépítése
1699/2019. (XII. 10.) Korm. határozat a Hungary Helps Program keretében a jeruzsálemi Terra Sancta Múzeum bővítésének támogatásáról	Izrael	A múzeum bővítésének támogatása a történelmi keresztény jelenlét és közösségek megerősítése, keresztény történelem értékeinek megóvása, a Szentföldön egykor szolgáló magyar ferencesek emlékének megőrzése, és a vallási turizmus támogatása céljával
1321/2020. (VI. 12.) Korm. határozat az UNESCO kulturális világörökség részét képező Crac des Chevaliers keresztes lovagvár rekonstrukciójának Hungary Helps Program keretében történő megsegítéséről	Szíria	A 2006 óta az UNESCO Világörökség Jegyzékében szereplő, a szíriai polgárháborúban 2012-2014 között jelentős károkat szenvedő középkori vár sérüléseinek felmérése, állagmegőrzési, helyreállítási munkálataik támogatása

15. ábra: A Hungary Helps program keretében a Közel-Keleten megvalósított, kulturális örökséget érintő projektek (saját szerk.)⁷⁴¹

A program tapasztalataira alapozva a korábban említett, az EU konfliktus- és válságkövetkeztetéseiben a kulturális örökség védelmére irányuló erőfeszítéseit és prioritásait magában foglaló 2021-es tanácsi következtetések és az EKSZ által kiadott koncepció kidolgozásában is aktív szerepet vállalt Magyarország. A következtetések elfogadásához kapcsolódóan Magyarország EU melletti Állandó képviselte az Európai Külügyi Szolgálattal közös kerekasztal-beszélgetést szervezett az UNESCO és egyéb szervezetek (például ALIPH) bevonásával „Kulturális örökségvédelem – a béke és biztonság új komponense az EU külső fellépéseiben” címmel, amelynek keretében Magyarország bejelentette egy „Kulturális örökség barátai” elnevezésű hálózat létre-

⁷⁴¹ A lista a korábban hivatkozott, 2017-2019-es időszakra vonatkozó Hungary Helps Activity Report, valamint szakértői egyeztetések alapján került összeállításra.

hozását is.⁷⁴² 2022-ben pedig a Hungary Helps Ügynökség az ALIPH-val együttműködési megállapodást írt alá közös projektek megvalósítása érdekében a kulturális örökség konfliktusövezetekben való védelme és ezáltal a helyi közösségek ellenálló-képességének erősítése céljával.⁷⁴³

4.2. ÖSSZEHASONLÍTÓ ESETTANULMÁNY: LENGYELOR-SZÁG PÉLDÁJA

4.2.1. A NEMZETKÖZI JOG IMPLEMENTÁLÁSA ÉS A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELMEKÉNEK IMPLEMENTÁLÁSA A HADSEREG TEVÉKENYSÉGÉBE

A Hágai Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei nemzeti szintű implementálása kapcsán az UNESCO monitoring tevékenységét elsősorban a Részes Államok által négy évenként benyújtandó periodikus jelentéseken keresztül látja el. A legutóbbi ellenőrzési kör 2021-ben zárult le, a 2017-2020-as időszakot illetően. Az alábbi rövid elemzés alapját Lengyelország által ezen időszak tekintetében benyújtott jelentése adja.

Lengyelország az 1995-ös UNIDROIT-Egyezmény és a 2017-es Nicosia Egyezmény kivételével a korábban bemutatott nemzetközi egyezmények mindegyikének részes állama, a Hágai Egyezményhez és annak I. Jegyzőkönyvéhez szintén 1954. májusban, II. Jegyzőkönyvéhez 2012-ben,⁷⁴⁴ az 1970-es UNESCO-Egyezményhez 1974-ben,⁷⁴⁵ a genfi egyezmény 1977-es kiegészítő jegyzőkönyveihez 1992-ben, a Római Statútumhoz pedig 1999-ben csatlakozott (utóbbit egyébként 2001-ben ratifikálta).⁷⁴⁶

⁷⁴² Magyarország Európai Unió Melletti Állandó Képviselő: „Kulturális örökségvédelem – a béke és a biztonság új komponense az EU külső fellépéseiben” – kerekasztal megbeszélés az állandó képviselőten. 2021. július 7. <https://eu-brusszel.mfa.gov.hu/news/kulturalis-oroeksegvedelem-a-beke-es-a-biztonsag-uj-komponense-az-eu-kuelso-fellepeseiben-kerekasztal-megbeszeles-az-allando-kepviseleten> (Letöltve: 2022.04.18.)

⁷⁴³ Magyarország Európai Unió melletti Állandó Képviselő: II: ALIPH Donorkonferencia – Párizs, 2022. január 31. <https://eu-brusszel.mfa.gov.hu/news/ii-aliph-donorkonferencia-parizs-2022-január-31> (Letöltve: 2022.04.18.)

⁷⁴⁴ UNESCO: States Parties to the Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)

⁷⁴⁵ UNESCO: Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property 1970. Paris, 14 November 1970. https://en.unesco.org/sites/default/files/liste_etats_partis_convention_1970_en.pdf (Letöltve: 2022.04.30.)

⁷⁴⁶ ICC: States Parties to the Rome Statute. Poland. <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/eastern-european-states/poland> (Letöltve: 2022.04.19.)

Lengyelország hadseregére vonatkozó szabályzataiban széles körben integrálásra került a kulturális javak védelme. Egy 2005-ös rendeletet felváltó, 2014. március 6-án kiadott 72/MON számú nemzeti védelmi miniszteri rendelet mellett 2015. január 22-án egy általános, valamint egy műveleti parancsnoki iránymutatás is kiadásra került, amelyek kifejezetten a kulturális javak védelmére vonatkozó alapelvekre fókuszálnak. A rendelet a Nemzeti Védelmi Minisztériumon belül, illetve annak alárendeltségében álló szervek tekintetében, a kulturális javak védelmével érintett tisztviselők (a minisztérium társadalmi ügyekért, valamint infrastruktúráért felelős vezetője; a haderő vezérkari főnöke, általános, valamint műveleti parancsnoka; katonai rendészeti parancsnoka; katonai egyetemek, képzési központok vezetői; a miniszter közvetlen irányítása alá tartozó vagy általa alapított szervek vezetői) feladatait hatásköreit sorolja fel e területen.⁷⁴⁷

A II. Kiegészítő Jegyzőkönyvben foglalt büntetőjogi rendelkezések a lengyel büntetőtörvénykönyvnek is részét képezik, annak 125. paragrafusa tartalmazza a megszállt, elfoglalt vagy olyan területen, ahol háború zajlik, megrongál, lerombol vagy elmozdít kulturális örökségi elemeket, egytől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Különös jelentőségű örökségi elem esetén a kiszabható büntetés mértéke minimum három év.⁷⁴⁸

Egy 2017-ben kezdődő előkészítő folyamat eredményeként 2020 májusában kezdte meg működését Wrocławban a Kultúráért és Nemzeti Örökségért felelős Minisztérium⁷⁴⁹ és a Védelmi Minisztérium együttműködésében a *Veszélyeztetett Kulturális Örökséggel foglalkozó Nemzetközi Képzési és Kutatási Központ* (Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu). A központ abból a felismerésből került felállításra, hogy a fegyveres konfliktusok és a terrorizmus mértékének fokozódása a világ különböző részein egyre jelentősebb veszteségekhez vezet a kulturális örökségben.⁷⁵⁰ A központ a Védelmi Minisztérium irányítása alá

⁷⁴⁷ Decyzja Nr 72/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 6 marca 2014 r. w sprawie przestrzegania zasad ochrony dóbr kulturalnych w resorcie obrony narodowej. https://szi.wp.mil.pl/u/Dz_U_MONz2014_Poz_83_decyzja_MON_nr72.pdf (Letöltve: 2022.04.19.)

⁷⁴⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁷⁴⁹ 2020. október és 2021. október között Kultúráért, Nemzeti Örökségért és Sportért felelős Minisztérium.

⁷⁵⁰ Serwis Rzeczypospolitej Polskiej: Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu – wspólna inicjatywa MKiDN i MON. 11 July 2019.

tartozik, a minisztérium oktatásért, kultúráért és örökségért felelős szervezeti egységén keresztül.

A központ – a lengyel missziós tapasztalatokra építve – nemzeti és nemzetközi képzéseket nyújt a kulturális örökség fegyveres konfliktusok és válsághelyzetek esetén való védelmére civilek és katonák számára egyaránt. Emellett elemzéseket és kutatásokat folytat a vonatkozó nemzetközi jog lengyel hadsereg általi hatékonyabb implementációja, valamint a kapcsolódó képzési programok fejlesztése érdekében. A központ hosszú távú tervei között szerepel az UNESCO-, valamint a NATO-minősítés megszerzése, tevékenységének nemzetközi szintre emelése érdekében.⁷⁵¹ A kulturális örökség mind hazai, mind nemzetközi szinten való védelme melletti elköteleződését demonstrálandó, a központ felállítása ezáltal egy fontos soft power-eszközként tekinthető Lengyelország vonatkozásában.

A Hágai Egyezmény vonatkozásában fennálló feladatokat alapvetően a Kultúráért és Nemzeti Örökségért felelős Minisztérium végzi, a Védelmi Minisztériummal együttműködve. A Hágai Egyezményhez kapcsolt 2. számú határozat által javasolt tanácsadó bizottság tekintetében a Lengyel Tanácsadó Bizottság 2004-ben került felállításra egy minisztériumok közötti egyeztető platformként, amelyet a kulturális és örökségvédelmi tárca helyettes államtitkára (aki egyben a műemléki főfelügyelő is) elnököl. A bizottságban helyet kap a védelmi, belügyi, igazságügyi, külügyi, oktatási és tudományos tárca képviselője, valamint örökségvédelmi szakértők is.⁷⁵²

Lengyelország a korábban bemutatott mindhárom nemzetközi nem kormányzati szervezetnek tagja, nemzeti bizottsággal rendelkezik. A lengyel Nemzeti Kék Pajzs Bizottság számos konferenciát, képzést, workshopot szervez a Hágai Egyezmény szélesebb körű megismertetése és implementálása, a kulturális javak fegyveres konfliktusokban és válsághelyzetekben való hatékony védelme érdekében.⁷⁵³

Ami a civil/szakértői szektor nemzetközi aktivitását illeti, megemlíthető a krakkói székhelyű Nemzetközi Kulturális Központ (Międzynarodowe Centrum Kultury) is,

<https://www.gov.pl/web/kulturaismiertw/miedzynarodowy-osrodek-szkolen-i-badan-nad-dziedzictwem-kultury-w-zagrozeniu-wspolna-inicjatywa-mkidn-i-mon> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁷⁵¹ Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu. <https://mosibndkwz.wp.mil.pl/> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁷⁵² Poland: National Report on the implementation of the 1954 Hague Convention and its two (1954 and 1999) Protocols. Four-year cycle 2017-2020.

⁷⁵³ Blekitna Tarcza Polski Komitet. <http://blekitnatarcza.org/> (Letöltve: 2022.04.23.)

amelynek 2016-ban a témában rendezett konferenciáján⁷⁵⁴ egy ajánlás került elfogadásra a kulturális javak védelme melletti elköteleződés demonstrálása érdekében különböző biztonsági kihívásokkal – beleértve a fegyveres konfliktusokat és a terrorizmust – szemben.⁷⁵⁵

Bár Lengyelország szintén nem rendelkezik a Hágai Egyezmény és II. Jegyzőkönyve által létrehozott különleges, illetve kiemelt védelem alatt álló kulturális javak listáján örökségi elemmel, de az UNESCO számára benyújtott jelentés szerint az ország tervezi helyszínek nevezését a kiemelt védelmi listára. A tervek szerint az ország Világörökség Jegyzékbe, UNESCO Világemlékezet Jegyzékbe felvett örökségi elemei, valamint a lengyel elnök által történelmi műemléknek minősített elemek kerülhetnének e listára.⁷⁵⁶

Lengyelország mind Afganisztán, mind Irak kapcsán rendelkezik missziós tapasztalattal a kulturális javak védelme terén. 2003. június 5-én született elnöki határozat a lengyel katonai kontingens Irakban való bevetése kapcsán, amelyben a bevetendő katonai erők nyolc alapfeladatának egyike a kulturális örökség védelme, illetve a fegyveres konfliktus és politikai instabilitás örökségre gyakorolt negatív következményeinek enyhítése volt.⁷⁵⁷ Lengyelország volt az egyetlen, ahol a kontingens műveleti területre való kihelyezésétől kezdve jelen voltak régészek (11 fő) is. A CIMIC kötelékében kerültek alkalmazásra, 6 hónapos turnusokban, egészen 2008-ig. A szakértők szerepet vállaltak az illegális műtárgykereskedelem elleni fellépésben: ez többek között magában foglalta a koalíciós erőknek való képzések nyújtását, illetve a helyi katonai rendszettel közös rendszettel is közös ellenőrzéseket tartottak a katonai táboron belül található vásárokból, illetve a hazautazó kontingensek csomagjainak átvizsgálásában. Emellett részt vettek az örökségi helyszínek állapotának felmérésében, akár a helyszínen, akár helikopterről, illetve aktívan tájékoztatták a lengyel közvéleményt a médián keresztül tevékenységükről. Továbbá, a lengyel kontingens

⁷⁵⁴ Miedzynarodowe Centrum Kultury: The cultural heritage in the face of modern threats and challenges 24 November 2016. <https://mck.krakow.pl/events/he-cultural-heritage-in-the-face-of-modern-threats-and-challengesnges> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷⁵⁵ Krakow Recommendation on the Protection of Cultural Heritage. 2016. http://www.patrimoniocultural.gov.pt/static/data/cartas_e_convencoes_internacionais/finalrecommendationkrakowconference_eng.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷⁵⁶ Poland: National Report i. m.

⁷⁵⁷ Lukasz Oledzki: Polish Activity on Behalf of the Protection of the Cultural Heritage of Iraq (2003-2006). In: Stone G., Peter – Farchakh, Joanne: The Destruction of Cultural Heritage in Iraq. Woodbridge, UK, Boydell Press, 2008. 241-258.

hozzájárult a régészeti lelőhelyek őrizhetőségének megoldásához, valamint több valószínű helyszín renoválásához. Lengyelország mindemellett képzéseket biztosított iraki régészeknek, egyetemistáknak.⁷⁵⁸

Bár fontos megemlíteni, hogy a lengyelek iraki jelenléte örökségvédelmi szempontból nem esik egyértelműen pozitív megítélés alá. Az USA 2003. áprilisban létesített az ősi Babilon területének közelében katonai tábort (*Camp Alpha*), amelyet 5 hónappal később átadott a 2500 fős lengyel kontingensnek. A 16 hónapos lengyel ott tartózkodást követően végül 2004 végén került vissza az iraki hatóságokhoz. A British Múzeum ekkor készült jelentése szerint a külföldi katonai csapatok súlyos károkat okoztak az ősi városban: a katonai járművek a város 2 600 éves kövezetét megromolták, a homokzsákokat régészeti töredékekkel töltötték meg, valamint az Istár kapun is – az eltávolítás szándékával okozott – sérülések voltak felfedezhetők, illetve néhány domborművet sikerült is eltávolítani.⁷⁵⁹ Az amerikaiak és a lengyelek is elismerték az esetleges károkozást, ugyanakkor hangsúlyozták, hogy ott tartózkodásuk hiányában a régészeti lelőhely a fosztogatók áldozatává vált volna.⁷⁶⁰

A babiloni negatív tapasztalatok megmutatták, hogy a kulturális örökség védelmének szempontjait egészen a művelési tervezési fázistól kezdve szükséges figyelembe venni. Afganisztánban az ISAF stabilizációs missziója keretében a Ghazni régióban tevékenykedő lengyel katonai kontingens keretében 2010-ben egy kulturális ügyekért felelős szerződéses szakértő, majd 2011-2012 között pedig kifejezetten egy kulturális örökségvédelmi szakértői poszt került felállításra. Az ellátandó tevékenységeket egy 2008-ban megkezdődő munka keretében régészek által összeállított cselekvési terv tartalmazta, ennek alapján a régióban található kulturális javak jegyzékbe vételét, az afgán kulturális szervezetekkel való kapcsolatok kiépítését és projektjavaslatok összeállítását, valamint képzések biztosítását a kulturális javak illegális kereskedelme vonatkozásában a lengyel kontingens számára. Bár egyes nyugat-európai or-

⁷⁵⁸ Olbryś, Mirosław, mgr.: Specyfika realizacji zadań ochrony dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle doświadczeń misji Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Iraku (2003–2008). In: Mikos-Skuza, Elżbieta – Salaciński, Krzysztof (szerk.): *Ochrona Dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokołu II*. Warsaw, Military Center for Education, 2015. 255-273.

⁷⁵⁹ The Irish Times: Polish military deny damaging Babylon. 16 January 2005 <https://www.irishtimes.com/news/polish-military-deny-damaging-babylon-1.1296085> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁷⁶⁰ Al Jazeera: Poland admits Babylon damage. 17 January 2005 <https://www.aljazeera.com/news/2005/1/17/poland-admits-babylon-damage> (Letöltve: 2022.04.19.)

szágokhoz vagy az USA-hoz képest a lengyel kontingens kulturális örökség védelme érdekében tett afganisztáni szerepvállalása kisebb volumenűnek tekinthető, a térség országai közül határozottan Lengyelország vállalt a legátfogóbb szerepet e területen.⁷⁶¹

4.2.2. NEMZETI SZINTŰ JOGSZABÁLYI KERETEK A BÉKEIDŐBEN VALÓ FELKÉSZÜLÉSRE VONATKOZÓAN

A nemzeti jogszabályi kereteket tekintve a kulturális javak békeidős, illetve fegyveres konfliktusok vagy katasztrófák következményeire való felkészülésre vonatkozó szabályozás kapcsán a jogalapot a 2003. július 23-án elfogadott, műemlékek⁷⁶² védelméről és megőrzéséről szóló törvény biztosítja. E törvény 88. paragrafusában rögzített felhatalmazás alapján került kiadásra 2004. augusztus 25-én az a kulturális miniszteri rendelet, amely kifejezetten a kulturális javak fegyveres konfliktusok és válsághelyzetek esetén való védelmének részletszabályait fekteti le.

A rendelet négy szakaszban határoz meg a szektor számára feladatokat a polgári védelem keretében, mind fegyveres konfliktusok, mind ember okozta vagy természeti katasztrófák esetére az ingó és ingatlan kulturális javak vonatkozásában:

1. Békeidőben történő megelőzési és előkészítési feladatok: védelmi tervek készítése és aktualizálása; műszaki állapot ellenőrzése és fejlesztése; jelző- és riasztóberendezések telepítése; a védelem alatt álló örökségi elemek nyilvántartása és dokumentációja; a biztonság és ellenállóképesség növelése érdekében műszaki és technikai beavatkozások.
2. Fokozott készség a közvetlen veszély fokozódásának időszakában: a legértékesebb elemek eltávolítása és elrejtése; a biztonságba helyezéshez és men-

⁷⁶¹ Lemiesz, Marek, mgr.: Ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach post-konfliktowych. Działania polskich archeologów w ramach misji stabilizacyjnej ISAF i lokalnych struktur rządowych w Islamskiej Republice Afganistanu 2010–2014. In: Mikos-Skuza, Elzbieta – Salacinski, Krzysztof (szerk.): *Ochrona Dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokolu II*. Warsaw, Military Center for Education, 2015. 275-307.

⁷⁶² A lengyel terminológiában bevett kifejezés, a „zabytek” a kulturális örökség mind ingó, mind ingatlan formáit magában foglalja, annak definícióját a 2003-as törvény így rögzíti: „*olyan ingatlan vagy ingó elemek, ezek részei vagy együttesei, amelyek egy elmúlt korszak vagy esemény bizonyítékául szolgáló emberi alkotások, vagy azok melléktermékei, melyeknek megőrzése társadalmi érdek történelmi, művészi vagy tudományos értéküknél fogva.*” A később említendő vajdasági Műemlékvédelmi Hivatalokon (*Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków*) belül külön szervezeti egység felel az ingó, ingatlan és régészeti örökségért. Tehát lengyel vonatkozásban, ahol az alábbi fejezetben a „műemlék” kifejezést használok, ott a magyar szóhasználattól eltérően egyaránt értem alatta az örökség ingó és ingatlan formáit is.

téshez szükséges eszközök, felszerelések, csomagolóanyagok összegyűjtése és készenlétbe helyezése, riasztási és értesítési rendszer megszervezése, mentőegységek kijelölése és felkészítése, a mentésben résztvevő szereplők (beleértve a fegyveres erőket) közötti együttműködés megszervezése.

3. Fegyveres konfliktus vagy válsághelyzet időtartama alatti reakció: mentési tevékenység végrehajtása.
4. Az enyhülést követő biztonságossá tétel és dokumentálás: további károk megakadályozása, események, veszteségek és a megtett intézkedések dokumentálása, illetve az illetékes állami szervek ezekről, valamint az esetleges igényekről való tájékoztatása.

A rendelet a polgári védelmi tervek részeként műemlékvédelmi tervek készítését/aktualizálását írja elő éves szinten az adott intézmény mellett önkormányzati, járási, vajdasági és országos szinten is. Ezek elkészítéséhez a rendelet melléklete részletes iránymutatást nyújt.⁷⁶³

Ami a dedikált intézményi háttérrel illeti, a vajdasági (ebből összesen 16 van) műemlékvédelmi hivatalokon belül egy speciális, a műemlékek fegyveres konfliktusok és krízishelyzetek esetén való védelméért felelős szakértői pozíció került kialakításra, aki a vajdasági szintű műemlékvédelmi tervek elkészítése / aktualizálása mellett az önkormányzati, járási szintű tervek elfogadásában, valamint képzési, oktatási és ismeretterjesztő tevékenységekben, valamint katonai gyakorlatokon vesz részt.⁷⁶⁴

4.3. KÖVETKEZTETÉSEK

Magyarország a 2. fejezetben bemutatott nemzetközi egyezmények mindegyikének részese, míg Lengyelország mindezidáig az 1995-ös UNIDROIT-Egyezményhez, valamint a 2017-es Nicosia Egyezményhez nem csatlakozott.

⁷⁶³ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Dziennik Ustaw - rok 2004 nr 212 poz. 2153. <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2004.212.0002153.rozporzadzenie-ministra-kultury-w-sprawie-organizacji-i-sposobu-ochrony-zabytkow-na-wypadek-konfliktu-zbrojnego-i-sytuacji-kryzysowych.html> (Letöltve: 2022.04.24.)

⁷⁶⁴ Poland: National Report i. m.

Azonban ami kifejezetten a Hágai Egyezmény előírásaink implementálását illeti,⁷⁶⁵ Lengyelország tekintetében fokozott elköteleződést láthatunk a nemzetközi jogi előírásoknak való teljes körű megfelelés érdekében. Emellett nemzetközi szinten is aktív szerepet vállal a kulturális javak védelmének katonai erőfeszítésekbe való integrálása érdekében, amit a 2021-ben felállított nemzetközi képzési központ, valamint akár az iraki, akár az afganisztáni széleskörű missziós tapasztalatok is alátámasztanak. Olyannyira, hogy e területet – a közép-európai országok közül egyedülálló módon – látszólag egyfajta soft power eszközként kívánja alkalmazni Lengyelország a nemzetközi porondon is, annak ellenére, hogy hagyományosan nyugat-európai országok (például Olaszország, Franciaország) vagy az USA játszanak a legtöbb platformon „nagyhatalmi” szerepet e területen. Ezzel szemben Magyarország esetében a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás és fejlesztési tevékenység területén figyelhető meg – szintén a nemzetközi porondon is képviselt értékeket közvetítő soft power eszközként – a(z) elsősorban) keresztény kulturális örökség konfliktusövezetekben való védelme terén fokozott szerepvállalás, amelyet a Hungary Helps Program keretében elért eredmények jól tükröznek.

E két példa alapján igazolódni látszik, amelyre röviden már Olaszország kapcsán a korábbiakban utaltam, hogy a kulturális javak (konfliktus- és válságövezetekben való) védelme melletti nemzetközi elköteleződés nem csak globális nagyhatalmak esetében lehet reális és hatékony soft power eszköz. Az úgynevezett „szegmensdiplomácia” kisebb államok számára is lehetővé teszi, hogy egy adott területen általános erőketítő képességüknél nagyobb mértékben legyenek képesek globális szinten hatást gyakorolni.

Lengyelország a műemlékvédelmi szervezetrendszerén belül vajdasági szinten dedikált pozícióval rendelkezik a műemlékek fegyveres konfliktusok és krízishelyzetek esetén való védelmére, miniszteriális szinten pedig a kultúráért és örökségért, valamint a védelmi ügyekért felelős tárcák és egyéb érintettek között is intézményesített az együttműködés a Lengyel Tanácsadó Bizottság keretében. Emellett aktív Kék Pajzs Bizottsággal rendelkezik. Magyarország tekintetében nem létezik a lengyelhez hasonló speciális szerepkör a közigazgatási intézményrendszeren belül, illet-

⁷⁶⁵ Az UNESCO számára a 2021-es évben periodikus jelentést benyújtó 56 ország közül Lengyelország implementálta a Hágai Egyezmény legtöbb pontját az UNESCO összehasonlítása szerint, Grúzia és Belgium mellett. Forrás: C54/21/16.COM/11.Rev. UNESCO Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Item 11 of the provisional agenda. 29 November 2021.

ve a Hágai Egyezmény II. határozata szerinti, a kormány tanácsadójaként funkcionáló bizottság 2007-ben megszüntetésre került. Az egyezménnyel összefüggő feladatok a kulturális örökség védelméért ágazatilag felelős Miniszterelnökség hatáskörébe tartoznak. Hazánkban a civil szférában e területnek nincs dedikált szervezete, nemzeti Kék Pajzs bizottság nem működik.

Lengyelország széles körben a műemléki védettségi jelölés részeként alkalmazza a Hágai Egyezményben meghatározott kék pajzs-emblémát, hazánkban ez egy-két kivételtől eltekintve nem alkalmazott az épített örökség tekintetében.

A felkészülés (akár fegyveres összetűzések során való védelemre, akár természeti vagy ember okozta katasztrófa esetére), vagyis a kulturális javak oltalmazása tekintetében mind Lengyelországban, mind Magyarországon az érintett intézmények (például közgyűjtemények) számára intézkedési terv készítését / frissítését írja elő a törvény éves szinten.

ÖSSZEGZÉS, KUTATÁS EREDMÉNYEI, AJÁNLÁS

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Az értekezés keretében végzett kutatás két – további alkérdésekre bontott – kutatási kérdésre kereste a választ. Egyrészt, egy rövid történeti bevezetést követően a 21. században meghatározóvá vált biztonsági kihívások biztonságpolitikai szakirodalom áttekintésén alapuló vizsgálata, illetve az afrikai kontinensről és a közel-keleti térségből vett esettanulmányok elemzése által kívánta feltárni, hogy napjaink megváltozott biztonsági környezete milyen hatást gyakorol, illetve mennyiben támaszt nagyobb biztonsági fenyegetést a korábbiakhoz képest a kulturális javak tekintetében konfliktus- és válságövezetekben. A kutatás megállapította, hogy a vizsgált biztonsági kihívások – nevezetesen az új típusú fegyveres konfliktusok („új háborúk”), a (média-orientált) terrorizmus, a törekeny államiság és ezzel összefüggésben a szervezett bűnözés és a terrorizmus összefonódása – egyre növekvő fenyegetést jelentenek az épített vagy tárgyi örökség megőrzésének vonatkozásában.

Ez betudható egyrészt e kihívások (vallási/etnikai) identitással való szoros kapcsolatának, amelyek kapcsán a kulturális örökség egyes (épített) elemei erőteljes identitásképző funkciójukból (és ezzel együtt a támadások vizuálisan „látványos” voltából) eredően stratégiai eszközzé, egyfajta pszichológiai fegyverré válhatnak. Ennek motivációja lehet az ellenség morális megtörése, a kulturális és erkölcsi, valamint a fizikai erőfölény reprezentálása, a helyi vagy nemzetközi közvélemény figyelmének felkeltése és megfélemlítése (e támadások hírértékéből adódóan), valamint az egyes politikai vagy intézményi szereplők kapacitáshiányának alátámasztása is. A kulturális javak ellen elkövetett támadások szélsőséges esetben – ahogyan az utóbbi évtizedek több példája is alátámasztotta – előrejelzője, kísérőeleme is lehet etnikai tisztogatásoknak. Ennek eredményeképpen a politikum egyre gyakrabban használja a – jogi alapot egyébként nélkülöző – „*kulturális tisztogatás*” vagy „*kulturális genocídium*” fogalmát. A (közösségi) identitás központi szerepére, elsődleges fenyegetettségére tekintettel a kulturális javakkal összefüggő biztonsági kihívások a koppenhágai iskola által a posztbipoláris korszak folyamataira reflektálva megfogalmazott társadalmi biztonság koncepcióján belül értelmezhetők, egyúttal alátá-

masztják a társadalmi biztonság szektorális megközelítésből való kiemelésének és a biztonság önálló referens objektummá emelésének létjogosultságát. S bár – ahogyan azt a feltárt szakirodalom és az esettanulmányok is mutatják – az identitás mentén fellelhető törésvonalak önmagukban nem vezetnek a társadalmi feszültségek erőszakos konfliktussá való eszkalálódásához, más (például gazdasági, politikai) ellentétekkel összekapcsolódva jelentős mobilizációs erővel bírnak.

Másrészt pedig, a fegyveres konfliktusok jellegének megváltozásából, a nem állami szereplők számának megnövekedéséből és határokon átnyúló aktivitásuk jelentős méretéből adódóan – illetve a globalizáció vívmányaiból profitálva (például modern infokommunikációs technológiák alkalmazása a kereskedelemben) – a kulturális javak tiltott kereskedelme is egyre növekvő biztonsági kihívást jelent. A kétezres évektől megfigyelhetően a transznacionális szervezett bűnözés és a terrorizmus összefonódása és a törékeny államiság kiaknázása komplex nemzetközi megoldásokat kíván, ugyanis az illegális műkincskereskedelem fegyveres- és terrorcsoportok műveleteinek finanszírozását is elősegítheti, valamint több évtizedes viszonylatban is jelen levő problémát jelent a piac sajátosságaiból adódóan. Erre legélesebben az ISIL szíriai és iraki példája világított rá, de ahogyan a líbiai esettanulmány rámutatott, ez nem elszigetelt példa. Bár a szakértői vélemények megoszlanak róla, hogy ennek szerepe a terrorizmus-ffinanszírozásban valóban jelentős problémát képvisel, vagy a műtárgyak fekete piacának csupán egy elhanyagolható méretű szegmensét teszi ki – de a fokozottabb nemzetközi mobilizációhoz jó „hívószónak” bizonyult.

E két problémakör (épített örökség célzott támadásai és az illegális műkincskereskedelem, annak terrorizmussal való összefonódása) kapcsán az afrikai kontinens és a közel-keleti térség különösen érzékeny régiókat foglal magában. Ez betudható egyrészt a legtöbb ország esetében megfigyelhető vallási-etnikai sokszínűségnek, másrészt a törékeny államiság, terrorizmus és szervezett bűnözés problémáinak való – a nemzetközi statisztikák által alátámasztott – különösen nagymértékű kitettségnek. Az utóbbi évekből vett, legnagyobb volumenű és a nemzetközi közösség által a legnagyobb figyelmet kapott események alapján felállított esettanulmányok is rávilágítottak e problémakör a térségek tágabban vett biztonságpolitikai kontextusába való illeszthetőségére.

A kulturális javak fegyveres konfliktusok során való védelmének aktuális nemzetközi jogi alapjai a második világháborút követően születtek meg, míg az illegális

kereskedelem elleni globális fellépés első nemzetközi egyezménye 1970-ben. A kilencvenes évektől átalakuló biztonsági közeg azonban mindkét területen előidézte a reformok szükségességét. A 2010-es évektől egyre meghatározóbbá váló nemzetközi terrorizmus, ezzel összefüggésben pedig mind az épített örökség új volumeneket elérő célzott pusztítása, mind a műtárgyak tiltott kereskedelme újabb nemzetközi jogi válaszlépéseket sürgetett. Ennek eredményeképpen 2017-ben került elfogadásra a Nicosia Egyezmény, – amelyhez a közelmúltban a közép-európai országok közül elsőként hazánk is csatlakozott – de ennek gyakorlati eredményességéről még nem rendelkezünk információkkal. Ezzel párhuzamosan a háborús bűntettek keretében a kulturális javak szándékolt támadása nemzetközi szintű büntetőjogi felelősségre vonás kapcsán is megjelent, az NBB téma iránti elköteleződése pedig bizakodásra adhat okot a jövő tekintetében is, bár a Római Statútum ratifikálói körének korlátozott volta egyes esetekben kvázi-ellehetetleníti a kivizsgálás lehetőségét.

A 2010-es évektől – és az Ansar Dine timbuktui, majd különösen az ISIL iraki és szíriai pusztításainak, valamint ezzel összefüggésben az illegális műkincskereskedelem növekedésének veszélye következtében – kulturális javak védelmének nemzetközi béke és biztonság napirendjére való fokozatos felvétele figyelhető meg az ENSZ és az európai/euroatlanti biztonsági szervezetek részéről. E biztonságiasítási folyamat jól leírható például az ENSZ, illetve a folyamatot globális szinten szakmai oldalról ösztönző UNESCO vezetői retorikáján keresztül, a megszületett döntések és dedikált – gyakran multilaterális fellépést is elősegítő – soft power-eszközrendszer tükrében. A biztonságiasítási folyamat kicsúcsosodásaként a kulturális javak védelme egyes szempontjainak békefenntartásba való integrálása a vizsgált globális, illetve európai/euroatlanti nemzetközi szervezetek által is kiemelten kezelt témává vált az utóbbi években, bár ennek első megnyilvánulásait – még nem intézményesített, missziós mandátumban rögzített formában – már a kilencvenes évektől láthatjuk (például KFOR). A Maliban 2013-tól tevékenykedő MINUSMA az első olyan békeművelet, amely már intézményes formában magában foglalta e területtel összefüggő feladatok ellátását. Regionális szervezeti szinten pedig az EU esetében is láthatunk hasonló példát Irak kapcsán. Az eredményes fellépés érdekében az örökségvédelmi és katonai szektor együttműködése különösen fontossá vált, a kulturális javak szempontjainak missziós kapacitásépítésbe, oktatás-képzésbe (például missziós felkészítésbe) való integrálása érdekében. Ugyanis – ahogyan azt több szervezet is felismerte – a kultu-

rális javak védelmének műveleti környezetben a stratégiai kommunikáció kapcsán fontos (és kétélű szerepe van). Míg az eredményes védelem és támogatás a bizalomépítést elősegítve a misszió/művelet pozitív megítélését és legitimációját erősítheti, addig a kudarcos fellépés visszavetheti a misszió/művelet eredményeit, s jelentős mértékben kivonhatja a(z akár helyi, akár nemzetközi) közvélemény általi háttértámogatást.

Hazánk nemzetközi beágyazottságát vizsgálva – és különösen Lengyelországgal összevetve – az látható, hogy a térségben egyedülálló módon a bemutatott nemzetközi egyezmények mindegyikéhez csatlakozott, a Római Statútum kivételével azok nemzeti jogrendbe való átültetése is megtörtént. De, ami a nemzetközi jogi előírások (különösen a sokat hivatkozott Hágai Egyezmény) implementálását illeti, Magyarország esetében több ponton találhatók még hiányosságok, illetve dedikált intézményi háttér sem áll rendelkezésre, vagy megszüntetésre került. Míg Lengyelország esetében a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekben való védelme melletti deklarált elköteleződés nemzetközi szintén is alkalmazott soft power eszköznek tűnik, addig Magyarország a nemzetközi humanitárius és fejlesztési tevékenysége keretében fektet hangsúlyt a (főként) keresztény (akár szellemi, akár épített) örökség védelme és posztkonfliktusos helyzetekben való helyreállítása kapcsán, szintén egyfajta puha hatalmi, „szegmens-diplomáciai” eszközként.

A HIPOTÉZISEK TELJESÜLÉSE

Az értekezés öt hipotézist határozott meg a kitűzött kutatási célokkal összhangban, amelyek a kutatás során mind bizonyítást nyertek.

Az első hipotézisem kapcsán a hidegháborút követő nemzetközi biztonsági környezet meghatározó biztonsági kihívásait – új típusú fegyveres konfliktusokat („új háborúk”, a (média-orientált) terrorizmust, valamint a törékeny államiság szervezett bűnözéssel és terrorizmussal való összefüggéseit – vizsgáltam a szakirodalom, illetve esettanulmányok mentén, amelyek megértéséhez a koppenhágai iskola társadalmi biztonsági koncepciója hasznos elméleti keretnek bizonyult. Ennek alapján alátámasztottam, hogy e kihívások jellegüknél fogva a korábbiaknál nagyobb fenyegetést jelentenek akár az ingó, akár az ingatlan kulturális javak tekintetében. E vonások magukban foglalják többek között kollektív identitás központi szerepét, az illegális,

bűncselekményekből származó anyagi bevételek jelentőségét a hadban álló felek számára, valamint a modern infokommunikációs technológiák – így az internet és különösen a közösségi médiaplatformok – eszközként való széleskörű alkalmazását (akár a propagandaterjesztésben, akár a feketepiac működtetésében). E tendencia egyrészt a szimbolikus jelentőséggel bíró történelmi, vallási, kulturális helyszínek – egyfajta pszichológiai fegyverként alkalmazott – célzott támadásában, másrészt a kulturális javakkal való illegális kereskedelem növekvő mértékében is megfigyelhető.

A második hipotézisem, amely szerint az afrikai kontinens, illetve közel-keleti térség vallási-etnikai sokszínűségéből adódóan kiemelten fenyegetett, ami a kulturális javak pusztítását, velük való illegális kereskedelmet illeti, szintén bizonyítást nyert. E térségek multietnikus államai – akár a törékeny államiséget, akár a szervezett bűnözést, akár a nemzetközi terrorizmust tekintjük – a statisztikai felmérések élén szerepelnek, s regionális, de akár globális biztonsági kihívást is magukban hordoznak. Ha a térség utóbbi évtizedben lezajlott/zajló konfliktusait (például Mali, Szíria vagy Líbia példáját) tekintjük, az etnikai/vallási törésvonalak kiaknázása a társadalmon belül a deklarált célok megfogalmazásában, valamint a mozgósítás érdekében fontos szerephez jut. S bár az identitás fontos és szükséges tényező e jelenség megértéséhez, mind a szakirodalmi áttekintés, mind az esettanulmány bizonyította, hogy az etnikai és/vagy vallási sokszínűség nem kizárólagos feltétele az erőszakba torkolló társadalmi feszültségek és ezáltal egy-egy csoporthoz tartozó kulturális értékek fenyegetettségéhez, az egyéb gazdasági-politikai sérelmek megléte mellett azonban jelentős mobilizációs erővel bírhat.

A harmadik hipotézis – amely szerint célzottan a kulturális javak ellen fegyveres konfliktusok vonatkozásában elkövetett támadások megakadályozására, elhárítására, megtorlására vonatkozó nemzetközi jogi keretrendszer fejlődése három szakaszra osztható – a nemzetközi jog által biztosított eszközök vizsgálatán keresztül szintén alátámasztást nyert. Az első és mind a mai napig legmeghatározóbb és legnagyobb elismertséggel rendelkező nemzetközi egyezmény a második világháború tapasztalataiból okulva, 1954-ben született meg. Ez a délszláv háború pusztításainak fényében megreformálásra szorult és 1999-ben az eredeti egyezményt több helyen pontosító, gyakorlati alkalmazásának hatékonyságát erősítő jegyzőkönyvvel bővült. Ezt követően a 2010-es években a kulturális javakat ért nagyvolumenű támadások Mali, Irak

és Szíria területén sarkallták a nemzetközi közösséget újabb nemzetközi jogi eszköz megteremtésére, amelyre 2017-ben az Európa Tanács keretein belül került sor. A nemzetközi szintű büntetőjogi felelősségre vonás kapcsán is hasonló fejlődési ív írható le: a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék és az ICTY joggyakorlatát követően a Nemzetközi Büntetőbíróság keretében a Maliban aktív terrrorszervezetek tevékenysége vezetett újabb, mérföldkőnek tekinthető ítélethez.

A negyedik hipotézis szerint egyes globális/regionális nemzetközi biztonsági szervezetek a 2010-es évektől fokozatosan elkezdtek biztonságiasítani a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekben való védelmének kérdését, ehhez egy, a korábbiaknál átfogóbb eszközrendszert is rendelve. E hipotézis bizonyítást nyert a vizsgált globális, illetve európai regionális szervezetek tekintetében, ugyanakkor a meghatározó afrikai, illetve arab országokat összefogó regionális szervezetek vonatkozásában nem, vagy csak korlátozottan figyelhető meg intézményesült eszközrendszer e területen. Négy, a kultúra és biztonságpolitika szempontjából meghatározó európai/euroatlanti nemzetközi szervezet kapcsolatrendszeréből kiindulva vizsgált szervezetek narratíváját, illetve döntéseit áttekintve egyrészt a Maliban, másrészt Irak és Szíria területén történt események erőteljesebb mobilizációt indukáltak. Az ennek eredményeként megszülető intézkedések egyrészt az épített örökség célzott pusztítása, valamint az illegális műtárgykereskedelem és (elsősorban) a terrorizmusfinanszírozás összefüggései ellen való fellépéseket foglalják magukban. Ennek keretében fontos fejleménynek tekinthetők – bár első példáit már a kilencvenes években megtaláljuk – a kulturális örökség védelmének integrációját célzó törekvések válság-reagáló-, békeműveletekbe, valamint KKBP-missziókba.

Az ötödik hipotézis kapcsán bebizonyosodott, hogy Magyarország a téma szempontjából releváns nemzetközi egyezmények mindegyikét aláírta, illetve a Római Statútum kivételével törvényi szinten ki is hirdette azokat, azonban ezzel együtt a gyakorlati implementálás hiányosságai is igazolást nyertek. A nemzetközi jog előírásainak és eszközeinek alkalmazása nem történt még meg teljes körűen. Emellett dedikált szervezeti háttérrel sem rendelkezik sem az örökségvédelmi, sem a honvédelmi intézményrendszer keretében az igazgatási feladatok vagy az oktatás-képzés vonatkozásában.

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Elsőként készítettem átfogó, magyar nyelvű elemzést a kulturális javak védelmének biztonságpolitikai, illetve hadtudományi relevanciával bíró kérdéseivel kapcsolatban. Mindezt a hidegháborút követő időszak leghangsúlyosabb nemzetközi biztonsági kihívásainak vonatkozásában, széles körű nemzetközi szakirodalom feldolgozásával.
2. Elmélet-tesztelő folyamatkövetési módszert alkalmazva igazoltam egyes nemzetközi biztonsági kihívások – új típusú fegyveres konfliktusok; médiaorientált terrorizmus; valamint a törékeny államiság, terrorizmus és szervezett bűnözés összefonódása – vonatkozásában a kulturális javak stratégiai szerepének felértékelődését Mali, Líbia, Irak és Szíria példáin keresztül.
3. Rendszerbe foglaltam mind a kulturális javak fegyveres összetűzések során való védelme, illetve a tiltott kereskedelmük elleni fellépés hatályos nemzetközi jogi kereteit, mind a nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonás tapasztalatait. Egyúttal igazoltam, hogy azok a biztonsági környezet változásaira reflektálva folyamatosan fejlődnek és formálódnak.
4. A kulturális javak védelmének a biztonságiasítása történt meg – a társadalmi biztonság keretében értelmezhető kihívásként – az utóbbi egy évtizedben a nemzetközi (különösen iszlamista) terrorizmus növekvő mértékének ellenhatásként. Ez két dimenzióban, egyrészt a szembenálló felek/terszervezetek narratíváját alátámasztó, az épített örökség elleni célzott támadások, másrészt pedig az ingó kulturális javak tiltott kereskedelme és annak terrorizmusfinanszírozásban való potenciális szerepe kapcsán figyelhető meg. Ezeket figyelembe véve igazoltam, hogy ez az egyes nemzetközi szervezetek – így az ENSZ, a NATO, az ET, az EU, az EBESZ és az UNESCO – keretében különböző mértékben végbement biztonságiasítási folyamatot idézett elő az arab tavaszt követő időszakban.
5. Két nemzeti szintű – magyar és lengyel – esettanulmány felvázolásán keresztül bebizonyítottam, hogy a ratifikált nemzetközi egyezmények gyakorlati implementálása bizonyos hiányosságokat mutat jogi és intézményi szinten. A rövid elemzés ugyanakkor arra is rámutatott, hogy nemzetközi szintén a kulturális javak (konfliktus- és válságövezetekben való) védelme melletti el-

köteleződések és szerepvállalás kis országok esetében is reális és eredményes soft power-eszköz lehet a „szegmens-diplomácia” példájaként, annak érdekében, hogy egy adott területen erején felüli szereplővé válhasson egy állam a globális szinten.

A KUTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK GYAKORLATI FELHASZNÁLHATÓSÁGA, AJÁNLÁSOK

Az értekezés keretében folytatott kutatás eredményei azok interdiszciplináris jellegéből adódóan több területen is hasznosíthatóak. A kulturális javak védelmének biztonságpolitikai vonatkozásaival, a nemzetközi biztonsági együttműködés lehetőségeivel, illetve a kapcsolódó humanitárius nemzetközi jog aktuális állásával, annak hazai implementálásával kapcsolatban korlátozottan, vagy szinte egyáltalán nem áll rendelkezésre magyar nyelvű szakirodalom, így az értekezés támpontként szolgálhat a későbbiekben a téma iránt érdeklődő kutatók, szakemberek számára.

A kutatás eredményei felhasználhatók egyrészt az egyetemi oktatásban, különösen nemzetközi tanulmányok, biztonság- és védelempolitika szakok kurzusai keretében, a biztonság társadalmi szektorának szélesebb körű elemzése, vagy a békefenntartás kulturális dimenziójának mélyebb megértése érdekében. Az értekezés eredményei másrészt a Magyar Honvédség hivatásos állományának képzése, továbbképzése, illetve missziós felkészítése során is alkalmazhatóak lehetnek, tekintettel a hazai állomány aktív szerepvállalására a témával egyre aktívabban foglalkozó nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO, EU) misszióiban, illetve műveleteiben. A kutatás emellett akár az érintett nemzetközi szervezetek kapcsán a külügyi szakterület továbbképzési programjaiban is hasznosítható lehet, a védelmi, illetve kulturális diplomácia egy speciális területe megismerése érdekében.

Az értekezésben foglalt kutatás a területet biztonságpolitikai-hadtudományi megközelítésből átfogóan bemutató hazai szakirodalom hiányára tekintettel a lehető leg szélesebb körben kívánt információt és elemzést nyújtani a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekkel összefüggő fenyegetettsége és a védelem lehetőségei vonatkozásában. A kutatás széles spektrumára tekintettel éppen ezért a terjedelmi korlátok és az értekezés koherenciája nem tették lehetővé egy-egy rész kérdés részletesebb elemzését, amelyek a jövőre nézve mindazonáltal kutatási lehetőségeket hordoznak

magukban. Így önálló kutatás tárgyát képezheti a későbbiekben az egyes nemzetközi biztonsági szervezetek ilyen irányú gyakorlati tapasztalatainak feldolgozása; vagy a kulturális javak védelmének terén jelentős műveleti tapasztalattal és a hadseregen belül e területre specializálódott szervezeti egységgel rendelkező nemzetek hadseregének elemzése. A jelen kutatás földrajzi behatároltságára tekintettel nem képezte tárgyát az ázsiai térség vizsgálata, amely ugyanakkor biztonsági dinamikáinak, etnikai-vallási sokszínűségének következtében szintén releváns vizsgálódási terület lehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

PRIMER FORRÁSOK

13573/20. A Tanács következtetései az uniós békeközvetítésről. 2020. december 7.

14/2018. (VII. 3.) MvM utasítás a Miniszterelnökség Szervezeti és Működési Szabályzatáról

14305/18. A Tanács és a tagállamok kormányainak a Tanács keretében üléselő képviselői által elfogadott következtetések a polgári KBVP területére vonatkozó paktum létrehozásáról. (2018. november 19.)

1899. évi II. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól

1907. évi IV. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Cikk, 56. Cikk. Kihirdette: 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában

1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről

1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről

1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről

1996. évi XXXIX. törvény a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról.

1996. évi XXXVII. törvény a polgári védelemről (már hatályon kívül; közlönyállapot elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600037.TV> (Letöltve: 2022.04.23.)

1999. évi I. törvény a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a Szerződés szövegének kihirdetéséről, Preambulum

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről

2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről

2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről

2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2012. évi CX. törvény az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. év október 27. napján elfogadott keretegyezményének kihirdetéséről

2018. évi CXX. törvény a Hungary Helps Programról

2019/C 192/04. A Tanács következtetései a nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó uniós stratégiai megközelítésről és cselekvési keretről.

202 EX/5.I.H. Executive Board Decision adopted at its 202nd session, Paris, 18 November 2017.

2021. évi CXXV. törvény az Európa Tanács kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló, Nikóziában, 2017. május 19-én kelt egyezménye kihirdetéséről

234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról

24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szabályzatának kiadásáról

29/2007. (VII.23.) OKM rendelet a különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi jegyzékéről

32001E0931. A tanács közös álláspontja (2001. december 27.) a terrorizmus leküzdésére vonatkozó különös intézkedések alkalmazásáról.

49/2016. (XII.28.) EMMI rendelet az emberi erőforrások miniszterének feladatkörét érintő ágazati honvédelmi feladatokról

9837/21. A Tanács következtetései – A kulturális örökség uniós megközelítése konfliktusokban és válságokban.

9962/21. Concept on cultural heritage in conflicts and crises. A component for peace and security in European Union's external action. European External Action Service, 18 June 2021.

A Tanács (KKBP) 2022/635 határozata (2022. április 13.) az Európai Uniónak az iraki biztonsági ágazat reformját támogató tanácsadó missziójáról (EUAM Irak) szóló (KKBP) 2017/1869 határozat módosításáról.

A/47/277. An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping: report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992.

A/HRC/32/CRP.2. Human Rights Council: "They came to destroy": ISIS Crimes Against the Yazidis, 32nd session, 15 June 2016.

A/RES/69/281 (9 June 2015). Saving the cultural heritage of Iraq, Resolution adopted by the General Assembly on 28 May 2015

Agreement between the Government of the Kingdom of Cambodia and the Government of the Kingdom of Thailand to combat against illicit trafficking and cross-border smuggling of movable cultural property and to restitute it to the country of origin. 14 June 2000.

https://en.unesco.org/sites/default/files/cambodia_agreement_thailand_engtno.pdf

(Letöltve: 2022.04.22.)

Al-Azm, Amr – Paul, Katie A.: Facebook's Black Market in Antiquities. Trafficking, Terrorism, and War Crimes. *ATHAR Project Report*, 2019.

<http://atharproject.org/wp-content/uploads/2019/06/ATHAR-FB-Report-June-2019-final.pdf> (Letöltve: 2021.05.13.)

ALECSO: ALECSO denounces attacks on educational and cultural institutions. [dátum nélkül] <https://tinyurl.com/2p97mnus> és ALECSO: ALECSO strongly condemns targeting of Ibrahimi Mosque in Hebron. [dátum nélkül] <http://www.alecso.org/nsite/en/newscat/1074-alecso-strongly-condemns-targeting-of-ibrahimi-mosque-in-hebron> (Letöltve: 2022.04.22.)

ALECSO: Strategic Plan (2017-2022), Executive Summary. <https://web.archive.org/web/20170701151751/http://www.alecso.org/en/pdf/201701241034.pdf> (Letöltve: 2022.04.22.)

ALIPH Foundation Projects. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects> (Letöltve: 2022.03.20.)

ALIPH Foundation. <https://www.aliph-foundation.org/en/> (Letöltve: 2022.03.20.)

ALIPH: Rehabilitation of the Mosul Museum. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects/the-mosul-museum> (Letöltve: 2022.03.20.)

Arab League Educational, Cultural and Scientific Organizaton. www.alecso.org/insite/en/in-brief (Letöltve: 2022.04.22.)

ASEAN Declaration on Cultural Heritage. 25 July 2000. <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Declaration-on-Cultural-Heritage.pdf> (Letöltve: 2022.04.22.)

ASOR: *The State of Illicit Trade and Looting of Libyan Antiquities 2011-2020*. 31 December 2020. <https://www.asor.org/wp-content/uploads/2021/03/CHI-Report-Libya-Illicit-Trafficking-Full-Compressed-2021-03-25.pdf> (Letöltve: 2021.08.18.)

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/880 rendelete a kulturális javak bejelentéséről és behozataláról (2019. április 17.)

Birosag.hu: Változó jogszabályok – 2022. áprilisi hatályba lépéssel. https://birosag.hu/sites/default/files/2022-04/jogszabalyi_valtozasok_2022_aprilis.pdf (Letöltve: 2022.04.20.)

Blekitna Tarcza Polski Komitet. <http://blekitnatarcza.org/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Blue Shield International: Blue Shield International Board Activities. <https://theblueshield.org/what-we-do/international-board-activities/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Blue Shield International: BSI Supports OSCE/MPSOTC CPP Course 2021. 22 September 2021. <https://theblueshield.org/bsi-supports-osce-mpsotc-cpp-course-2021/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Blue Shield International: History. <https://theblueshield.org/about-us/history/> (Letöltve: 2022.04.21.)

Blue Shield International: National Committees around the Globe. <https://theblueshield.org/what-we-do/national-committees-around-the-globe/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Bureau of Educational and Cultural Affairs: Cultural Property Agreements. U.S. Department of State. [dátum nélkül.] https://eca.state.gov/files/bureau/cultural_property_agreements.pdf (Letöltve: 2022.04.19.)

C54/21/16.COM/11.Rev. UNESCO Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Item 11 of the provisional agenda. 29 November 2021.

CHAC – BSI: *Cultural Property Protection: Global Capacity and Financing*. Report, Expert and Stakeholder Meeting, 22-23 June, 2021.

Charter for African Cultural Renaissance, 24 January 2006. <https://au.int/en/treaties/charter-african-cultural-renaissance> (Letöltve: 2022.04.30.)

Civil-Military Cooperation Centre of Excellence: CIMIC Handbook. (Last updated: 11 February 2020), Chapter VII, <https://www.handbook.cimic-coe.org/> (Letöltve: 2022.03.23.)

COM(2020) 605 final. Communication from the Commission on the EU Security Union Strategy.

Coulibaly, Massa: Perceptions populaires des cause et conséquences du conflit au Mali. *Afrobaromètre* n° 10. 13 April 2015. https://www.afrobarometer.org/wp-content/uploads/2022/02/ab_r5_5_policypaperno10_fr.pdf (Letöltve: 2022.04.24.)

Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property. CETS No. 221 and explanatory Report. Nicosia, 19.V.2017. <https://rm.coe.int/council-of->

[europe-convention-on-offences-relating-to-cultural-property/1680a5dafb](https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/1680a5dafb) (Letöltve: 2022.01.21.)

Council of Europe, Culture and Cultural heritage: EU/CoE support to the promotion of cultural diversity in Kosovo. [dátum nélkül] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/kosovo> (Letöltve: 2021.07.23.)

Council of Europe: Chart of signatures and ratifications of Treaty 221. Status as of 30/04/2022. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty=221> (Letöltve: 2022.04.30.)

Cultural heritage. European and Mediterranean Major Hazards Agreement, Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/europarisks/cultural-heritage1> (Letöltve: 2021.07.23.)

Decision 6.SP.2. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. Sixth Meeting of the Parties. UNESCO, Paris, December 2015. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243550> (Letöltve: 2021.01.24.)

Declaration on strengthening co-operation in countering transnational organized crime (MC.DOC/1/20)

Decyzja Nr 72/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 6 marca 2014 r. w sprawie przestrzegania zasad ochrony dóbr kulturalnych w resorcie obrony narodowej. https://szl.wp.mil.pl/u/Dz_U_MONz2014_Poz_83_decyzja_MON_nr72.pdf (Letöltve: 2022.04.19.)

Delegation of the European Union to the Dominican Republic: The Casket of our History – EUAM Iraq fights illegal trade in cultural goods. 27 November 2019. https://eeas.europa.eu/delegations/dominican-republic/71130/casket-our-history-%E2%80%93-euam-iraq-fights-illegal-trade-cultural-goods_lt (Letöltve: 2020.04.01.)

Document 12012M/TXT. Consolidated version of the Treaty on European Union
EEAS(2017) 977 REV 2. Issues Paper - Preservation and Protection of Cultural Heritage in CSDP Missions and Operations. Working document of the European External Action Service.

EEAS: Remarks by the HR/VP on Protecting cultural heritage from terrorism and mass atrocities: links and common responsibilities. 21/09/2017.

https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/32590/remarks-hrvp-protecting-cultural-heritage-terrorism-and-mass-atrocities-links-and-common_en

(Letöltve: 2020.01.28.)

Erasing the legacy of a ruined nation. Dabiq No. 8. 22-24. Elérhető: <https://jihadology.net/2015/03/30/al-hayat-media-center-presents-a-new-issue-of-the-islamic-states-magazine-dabiq-8/> (Letöltve: 2019.02.10.)

EU: European Union-League of Arab States Declaration adopted at 3rd Foreign Affairs Ministerial Meeting. 11 June 2014. <https://reliefweb.int/report/world/european-union-league-arab-states-declaration-adopted-3rd-foreign-affairs-ministerial> (Letöltve: 2022.04.22.)

European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture – Brodie, Neal – Batura, Olga – Hoog, Gabrielle op 't – Yates, Donna –Wanrooij, Niels van: *Illicit trade in cultural goods in Europe. Characteristics, criminal justice responses and an analysis of the applicability of technologies in the combat against the trade: final report*. Publications Office, 12 July 2019.

European Commission: European Commission welcomes the endorsement of the new €79.5 billion NDICI-Global Europe instrument to support EU's external action. 19 March 2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_1267 (Letöltve: 2021.07.23.)

European Commission: Instrument contributing to Stability and Peace. Report. <https://icspmap.eu/pdf/?format> (Letöltve: 2021.07.23.)

European Council on Foreign Relations: Mapping the European Leverage in the MENA region. December 2019. https://ecfr.eu/special/mapping_eu_leverage_mena/ (Letöltve: 2022.04.19.)

Europol: A total of 52 arrests in operation accross 28 countries targeting trafficking in cultural goods. 9 March 2022. <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/total-of-52-arrests-in-operation-across-28-countries-targeting-trafficking-in-cultural-goods> (Letöltve: 2022.03.20.)

Europol: *SOCTA 2017. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment*. 2017. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/report_soccta2017_1.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

FR PUNES AG 8-LEG-A-1225: Memorandum of Understanding between the Government of the Italian Republic and the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 16th February 2016.

Global Initiative Against Transnational Organized Crime: Global Organized Crime Index 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/09/GITOC-Global-Organized-Crime-Index-2021.pdf> (Letöltve: 2022.04.16.)

Global Soft Power Index 2022. <https://brandirectory.com/softpower> (Letöltve: 2022.04.25.)

Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism. *Institute for Economics & Peace*, Sydney, November 2020, <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-2.pdf> (Letöltve: 2021.08.11.)

<http://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf> par. 175, 204-210. (Letöltve: 2018.01.29.)

Human Rights Watch Report, 16. (2004) <https://www.hrw.org/reports/2004/kosovo0704/6.htm> (Letöltve: 2020.04.20.)

Hungary Helps Agency: Activity Report 2017-2019. https://hungaryhelps.gov.hu/wp-content/uploads/2021/11/HungaryHelps_activity_report_2017-2019_EN.pdf (Letöltve: 2022.04.18.)

ICC: ICC Judges take a decision on Mr. Al Mahdi's sentence review. 30 November 2021. <https://reliefweb.int/report/mali/icc-judges-take-decision-mr-al-mahdi-s-sentence-review-enar> (Letöltve: 2022.04.19.)

ICC: Prosecutor opens investigation into war crimes in Mali: "The legal requirements have been met. We will investigate", 16 January 2013. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr869> (Letöltve: 2018.01.21.)

ICC: Renvoi de la situation au Mali, République du Mali a Madame la Procureure pres de la Cour pénale internationale, 2013. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/A245A47F-BFD1-45B6-891C-3BCB5B173F57/0/ReferralLetterMali130712.pdf> (Letöltve: 2018.01.21.)

ICC: States Parties to the Rome Statute. Hungary. Elérhető: https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/eastern%20european%20states/Pages/hungary.aspx (Letöltve: 2021.01.30.)

ICC: States Parties to the Rome Statute. Poland. <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/eastern-european-states/poland> (Letöltve: 2022.04.19.)

ICOM: International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods. <https://www.obs-traffic.museum/observatory> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM Magyarország: szolidaritás Ukrajnával és támogatás az Ukrajnában élők kulturális örökségének megőrzéséhez <https://icomhungary.hu/hu/node/70> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: Activity Report 2011. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/Activity-Report-2011.pdf> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: Emergency Preparedness and Response. <https://icom.museum/en/our-actions/heritage-protection/emergency-preparedness-and-response/> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: Múzeumok Etikai Kódexe 2004. (ford. Deme Péter), *Múzeumi Közlemények*, (2005) 2.

ICOM: Red Lists. <https://icom.museum/en/our-actions/heritage-protection/red-lists/> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: Statement concerning the Russian invasion into Ukraine. 24 February 2022. <https://icom.museum/en/news/statement-russia-invasion-into-ukraine/> (Letöltve: 2022.04.26.)

ICOM: Statement concerning the Russian invasion into Ukraine. 24 February 2022. <https://icom.museum/en/news/statement-russia-invasion-into-ukraine/> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: Strategic Plan 2016-2022. https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/06/ICOM_STRATEGIC_PLAN_2016-2022_ENG.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOMOS: Statement on the situation in Tigray (Ethiopia). 5 March 2021. *ICOMOS*, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2021/Statements/ICOMOS_StatementTigray_EN_final20210304.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOMOS, ICA, IFLA & ICOM: Statement on Nagorno Karabakh. *ICOMOS*, 20 November 2020. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2020/ICOMOS-IFLA-ICA-ICOM_StatementNagornoKarabakh_20201120.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOMOS: Heritage@Risk Reports. <https://www.icomos.org/en/what-we-do/risk-preparedness/heritage-at-risk-reports> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICTY: Mićo Stanišić and Stojan Župljanin sentenced for crimes in Bosnia and Herzegovina. 27 March 2013. <http://www.icty.org/en/press/mi%C4%87o-stani%C5%A1i%C4%87-and-stojan-%C5%BEupljanin-sentenced-crimes-bosnia-and-herzegovina> (Letöltve: 2018.01.29.)

ICTY: Miodrag Jokic. „Dubrovnik” (IT-01-42/1). Case Information Sheet. https://www.icty.org/x/cases/miodrag_jokic/cis/en/cis_jokic_en.pdf (Letöltve: 2018.01.29.)

INR0034. Written evidence submitted by Professor Stone and Dr. Cunliffe to UK Parliament. May 2020.

Institute for Security Studies: *Peace and Security Report*. (2021) 132. 9-10. <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/psc-132-1.pdf> (Letöltve: 2021.09.18.)

Institutional Communication Service: The Blue Helmets of Culture. *Universita della Svizzera italiana*, 29 November 2021. https://www.usi.ch/en/feeds/17464?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=20211222&utm_content=UNESCO_Chair_ICT_16 (Letöltve: 2022.01.20.)

International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946 http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf (Letöltve: 2018.01.29.)

INTERPOL: INTERPOL launches app to better protect cultural heritage. 6 May 2021. <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2021/INTERPOL-launches-app-to-better-protect-cultural-heritage> (Letöltve: 2022.03.20.)

INTERPOL: *Overview of Serious and Organized Crime in North Africa. Analytical Report*. Lyon, ENACT Project, 2018.

INTERPOL: Stolen Works of Art Database. <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database> (Letöltve: 2022.03.20.)

Italy on the UN Security Council. Building Peace for Tomorrow. January 2017.
<https://www.esteri.it/mae/resource/doc/2017/01/italyontheunsecuritycouncil-compressed.pdf> (Letöltve: 2020.01.27.)

Jelentés a Kormány részére Magyarország 2018. évi nemzetközi fejlesztési tevékenységéről. <https://nefe.kormany.hu/download/c/98/82000/Jelentes2018.pdf> (Letöltve: 2022.04.23.)

Jihadology.net: New video message from The Islamic State: “The Promotion of Virtue and the Prevention of Vice #1 – Wilāyat Nīnawā” on February 26, 2015
<https://jihadology.net/2015/02/26/new-video-message-from-the-islamic-state-the-promotion-of-virtue-and-the-prevention-of-vice-1-wilayat-ninawa/> (Letöltve: 2019.02.09.)

JOIN(2016) 29 final. Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. A nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó európai uniós stratégia felé.

Joint Declaration of the Ministers of Culture of G7 on the occasion of the meeting “Culture as an Instrument For Dialogue Among Peoples”, 2017.
http://www.beniculturali.it/mibac/multimedia/MiBAC/documents/1490881204940_DECLARATION-Dichiarazione.pdf (Letöltve: 2020.03.08.)

Judgement in the Case the Prosecutor v. Pavle Strugar: Pavle Strugar sentenced to eight years’ imprisonment, 31 January 2005.
<http://www.icty.org/en/press/judgement-case-prosecutor-v-pavle-strugar-pavle-strugar-sentenced-eight-years%E2%80%99imprisonment> (Letöltve: 2016.02.27.)

Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15, International Criminal Court, Trial Chamber III, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 27 September 2017.

Konferenciaelőadás: Commander Roger Curtis, UK Cultural Property Protection Unit. *What is Cultural Property Protection?* BSI online conference, 13 October 2021.

Konferenciaelőadás: Lorenzo Pella, a Carabinieri erők Kulturális Örökség Védelméért Felelős Parancsnoksága udinei egységének vezetője által tartott előadás a „Heritage crimes and emergencies” címmel 2021. június 21-25. között megrendezett nyári egyetem keretében.

Konferenciaelőadás: Peter Stone: The Blue Shield. NSK Zagreb, March 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=kwC1Is7-VLw> (Letöltve: 2022.04.23.)

Krakow Recommendation on the Protection of Cultural Heritage. 2016. http://www.patrimoniocultural.gov.pt/static/data/cartas_e_convencoes_internacionais/finalrecommendationkrakowconference_eng.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

Magyarország Európai Unió Melletti Állandó Képvisellete: „Kulturális örökségvédelem – a béke és a biztonság új komponense az EU külső fellépéseiben” – kerekasztal megbeszélés az állandó képviselőten. 2021. július 7. <https://eu-brusszel.mfa.gov.hu/news/kulturalis-oroeksegvedelem-a-beke-es-a-biztonsag-uj-komponense-az-eu-kuelso-fellepeseiben-kerekasztal-megbeszeles-az-allando-kepviselőten> (Letöltve: 2022.04.18.)

Magyarország Európai Unió mellett Állandó Képvisellete: II: ALIPH Donorkonferencia – Párizs, 2022. január 31. <https://eu-brusszel.mfa.gov.hu/news/ii-aliph-donorkonferencia-parizs-2022-január-31> (Letöltve: 2022.04.18.)

MC.DOC/1/16. OSCE Ministerial Council: Declaration on Strengthening OSCE efforts to prevent and counter terrorism. 9 December 2016.

Miedzynarodowe Centrum Kultury: The cultural heritage in the face of modern threats and challenges 24 November 2016. <https://mck.krakow.pl/events/he-cultural-heritage-in-the-face-of-modern-threats-and-challenges> (Letöltve: 2022.04.23.)

Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu. <https://mosibndkwz.wp.mil.pl/> (Letöltve: 2022.04.19.)

Ministerial Council Decisions No. 3/05 on combatting transnational organized crime; és No. 5/06 on organized crime

Ministerial Council Declaration on strengthening OSCE efforts to prevent and counter terrorism (2016)

Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation: Italy's contribution in relation to the request of the Office of the High Commissioner for the Human Rights of the United Nations pursuant to the mandate of the SR in the field of cultural rights. June 2016. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/DestructionHeritage/States/Italy.pdf> (Letöltve: 2021.07.23.)

MINUSMA: Cultural heritage. <https://minusma.unmissions.org/en/cultural-heritage> (Letöltve: 2020.03.12.)

MNL-OL-XIX-A-83-b 4105/1955. A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi május 14-én aláírt hágai Egyezmény megerősítéséről.

NATO & BSI sign Letter of Intent for CPP. Blue Shield International. <https://theblueshield.org/nato-and-blue-shield-sign-letter-of-intent-for-cpp/> (Letöltve: 2021.08.01.)

NATO Bi-Strategic Command Directive 086-005 on Implementing Cultural Property Protection in NATO Operations and Missions, 1 April 2019

NATO: Cultural Property Protection. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_166114.htm (Letöltve: 2021.07.23.)

NATO: Human Security. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_181779.htm (Letöltve: 2021.07.23.)

NATO: Protecting Libya's heritage. 4 January 2012. https://www.nato.int/cps/en/SID-65C15F94-D3CDC3FF/natolive/news_82441.htm (Letöltve: 2022.04.21.)

OECD: *Illicit Trade: Converging Criminal Networks*. OECD Reviews of Risk Management Policies, Paris, OECD Publishing, 2016.

OSCE Polis: Brochure on the protection of cultural property (in Bosnia and Herzegovina). 21 April 2021. <https://polis.osce.org/brochure-protection-cultural-property-bosnia-and-herzegovina> (Letöltve: 2021.07.23.)

OSCE: OSCE and Cyprus police organize international seminar on combating trafficking of cultural property and antiquities. 2 November 2017. <https://www.osce.org/secretariat/354326> (Letöltve: 2021.07.23.)

OSCE: Smuggling and illegal trade in art and cultural property focus of OSCE-supported training course in Bosnia and Herzegovina. 29 July 2019. <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/426794> (Letöltve: 2021.07.23.)

OSCE: Workshop on combating illicit cross-border trafficking in cultural property in the region of the OSCE Asian partners held in Mongolia. 2 September 2019. <https://www.osce.org/secretariat/428906> (Letöltve: 2021.07.23.)

P9_TA(2020)0213. Az Európai Parlament 2020. szeptember 16-i állásfoglalása a Száhel-övezetben, Nyugat-Afrikában és Afrika szarván folytatott EU–Afrika biztonsági együttműködésről (2020/2002(INI))

Poland: National Report on the implementation of the 1954 Hague Convention and its two (1954 and 1999) Protocols. Four-year cycle 2017-2020.

Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Situation in the Republic of Mali (Pre-Trial Chamber I), ICC-01/12-01/15, Public Court Record of 01/03/2016.

Prosecutor v. Dusko Tadic (Opinion and Judgment) (ICTY Appeals Chamber Case No. IT-94-1-A, 15 July 1999. <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tj970507e.htm> (Letöltve: 2018.01.29.)

Prosecutor V. Milan Milutinović Nikola Šainović Dragoljub Ojdanić Nebojša Pavković Vladimir Lazarević Sreten Lukić (Judgment), ICTY Trial Chamber, 26 February 2009.

Prosecutor v. Radislav Krstic (Judgment) (ICTY Trial Chamber, Case No. IT-98-33-T, 2 August 2001) <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> 580. paragrafus (Letöltve: 2018.01.29.)

Prosecutor v. Slobodan Milosevic (amended indictment) ICTY Case No. IT-02-54-T http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-ai040421-e.htm 42. pont, (Letöltve: 2018.01.29.)

Ratification and accession by the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and accession to, its First Protocol (The Hague, 14 May 1954) and its Second Protocol (The Hague, 26 March 1999) http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49438&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Letöltve: 2018.01.29.)

Resolution of the Customs Co-operation Council on the Role of Customs in Preventing Illicit Trafficking of Cultural Objects, Brussels, July 2016

Resolution on Protection of cultural property in the OSCE area. OSCE Parliamentary Assembly, 2014.

Rosén, Frederik: *NATO and Cultural Property. Embracing New Challenges in the Era of Identity Wars*. Report of the NATO Science for Peace and Security, Best

Practices for Cultural Property in NATO-led Military Operations Project, CHAC, 2017.

Royal Thai Embassy, Washington D.C.: Thailand joins neighbors to prevent theft of cultural artifacts. 31 January 2022. <https://thaiembdc.org/2022/01/31/thailand-joins-neighbors-to-prevent-theft-of-cultural-artifacts/> (Letöltve: 2022.04.22.)

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Dziennik Ustaw - rok 2004 nr 212 poz. 2153. <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2004.212.0002153,rozporzadzenie-ministra-kultury-w-sprawie-organizacji-i-sposobu-ochrony-zabytkow-na-wypadek-konfliktu-zbrojnego-i-sytuacji-kryzysowych.html> (Letöltve: 2022.04.24.)

S/2016/92: Report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat, 29 January 2016

S/RES/2100 (2013) on Mali. Adopted by the Security Council at its 6952nd meeting, on 25 April 2013

S/RES/2139 (2014). Adopted by the Security Council at its 7116th meeting, on 22 February 2014

S/RES/2170 (2014) on threats to international peace and security caused by terrorist acts by Al-Qaida. Adopted by the Security Council at its 7242nd meeting, on 15 August 2014

S/RES/2199 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7379th meeting, on 12 February 2015

S/RES/2249 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7565th meeting, on 20 November 2015

S/RES/2253 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7587th meeting, on 17 December 2015

S/RES/2322 (2016) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7831st meeting, on 12 December 2016

S/RES/2347 (2017) on the maintenance of international peace and security. Adopted by the Security Council at its 7907th meeting, on 24 March 2017

S/RES/2379 (2017) on Threats to international peace and security. Adopted by the Security Council at its 8052nd meeting, on 21 September 2017

S/RES/2423 (2018). Adopted by the Security Council at its 8298th meeting, on 28 June 2018

S/RES/2482 (2019) adopted by the Security Council at its 8582nd meeting, on 19 July 2019

SC/13893. Security Council Expresses Concern over Links between International Terrorism, Organized Crime, Unanimously Adopting Resolution 2482 (2019), 19 July 2019 <https://www.un.org/press/en/2019/sc13893.doc.htm> (Letöltve: 2021.08.15.)

SC/8090. In briefing to Security Council, special representative describes March violence in Kosovo as 'most serious setback' in last five years, UN Press, 11 May 2004. <https://www.un.org/press/en/2004/sc8090.doc.htm> (Letöltve: 2020.03.09.)

Serwis Rzeczypospolitej Polskiej: Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu – wspólna inicjatywa MKiDN i MON. 11 July 2019. <https://www.gov.pl/web/kultura/sport/miedzynarodowy-osrodek-szkolen-i-badan-nad-dziedzictwem-kultury-w-zagrozeniu-wspolna-inicjatywa-mkidn-i-mon> (Letöltve: 2021.07.23.)

T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről. 2016. május

The Africa-European Union Strategic Partnership, Investing in People, Prosperity and Peace, *Council of the European Union*, 2014. 30. <https://www.consilium.europa.eu/media/30315/qc0214974enn.pdf> (Letöltve: 2021.09.18.)

The African Union Model Law on the Protection of Cultural Property and Heritage, *African Union*, <https://au.int/en/african-union-model-law> (Letöltve: 2021.09.18.)

The Bonn Declaration on World Heritage, 30 April 2015.

The Fund For Peace: Fragile States Index. <https://fragilestatesindex.org/> (Letöltve: 2022.04.16.)

The Namur Call. Adopted by the 6th conference of Ministers Responsible for cultural Heritage, *Council of Europe*, Namur, Belgium, 24 April 2015. <https://rm.coe.int/16806a89ad> (Letöltve: 2022.01.21.)

The Office of the Prosecutor: Policy on Cultural Heritage. *International Criminal Court*, June 2021. <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf> (Letöltve: 2022.01.21.)

UN: Calling Attacks ‘a War Crime’, Secretary-General Strongly Condemns Destruction of Cultural Heritage Sites in Iraq, 6 March 2015. <https://www.un.org/press/en/2015/sgsm16570.doc.htm> (Letöltve: 2022.01.21.)

UN: In Video Message to Conference on Heritage, Cultural Destruction in Iraq, Syria, Secretary-General Says Protection Should Be Central Component of Peacebuilding. 3 December 2014. <https://www.un.org/press/en/2014/sgsm16392.doc.htm> (Letöltve: 2022.01.21.)

UN: Mali: UN, European Union team up to restore Timbuktu’s cultural heritage. 16 May 2014. <https://news.un.org/en/story/2014/05/468492> (Letöltve: 2022.04.04.)

UN: Statement by UN Secretary-General Ban Ki-moon, UNESCO Director-General Irina Bokova and UN and League of Arab States Joint Special Representative for Syria Lakhdar Brahimi: The destruction of Syria’s cultural heritage must stop. 12 March 2014. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-03-12/statement-un-secretary-general-ban-ki-moon-unesco-director-general> (Letöltve: 2022.04.22.)

UNESCO – BSI: *Distinctive marking of cultural property. Rules and practices*. Paris, UNESCO, 2021.

UNESCO – INTERPOL: Protecting Cultural Heritage - An Imperative for Humanity. 22 September 2016.

UNESCO Bangkok: Joint effort in Mekong to combat trafficking in cultural objects. 5 July 2019. <https://bangkok.unesco.org/content/joint-effort-mekong-combat-trafficking-cultural-objects> (Letöltve: 2022.04.22.)

UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage, 17 October 2003.

UNESCO Document 38 C/49 on the Reinforcement of UNESCO’s action for the protection of culture and the promotion of cultural pluralism in the event of armed conflict, 2015.

UNESCO Emergency Preparedness and Response Unit: *UNESCO’s response to protect culture in crises*. Paris, UNESCO, 2016.

UNESCO Press: Director-General praises the people of Timbuktu for the reconstruction of the city's mausoleums. 19 July 2015.

http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/director_general_praises_the_people_of_timbuktu_for_the_reco/ (Letöltve: 2020.04.03.)

UNESCO Resolution 48 on the Reinforcement of UNESCO's action for the protection of culture and the promotion of cultural pluralism in the event of armed conflict

UNESCO World Heritage Centre: "We stand together" to protect Iraq's cultural heritage, says French President with UNESCO Director-General. 18 March 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1250/> (Letöltve: 2020.01.27.)

UNESCO World Heritage Centre: Irina Bokova condemns latest destruction of cultural property from the site of Palmyra in Syria. 3 July 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1313/> (Letöltve: 2020.01.27.)

UNESCO World Heritage Centre: *World Heritage in Danger*. <http://whc.unesco.org/en/158/> (Letöltve: 2018.01.29.)

UNESCO: #Unite4Heritage campaign launched by UNESCO Director-General in Baghdad. 28 March 2015. <http://whc.unesco.org/en/news/1254> (Letöltve: 2019.11.16.)

UNESCO: *"Heritage and Cultural Diversity at Risk in Iraq and Syria" Report*. Paris, France, International Conference UNESCO Headquarters, 3 December 2014. 3.

UNESCO: *2020 Heritage Emergency Fund. Annual Progress Report*. Paris, UNESCO, 2021. https://en.unesco.org/sites/default/files/en_hef_annual_report_2020_0.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

UNESCO: *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property 1970*. Paris, 14 November 1970. https://en.unesco.org/sites/default/files/liste_etats_partis_convention_1970_en.pdf (Letöltve: 2022.04.30.)

UNESCO: Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. 19 April 2022
<https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco?hub=66116> (Letöltve: 2022.04.23.)

UNESCO: Director-General requests UN Security Council meeting on destruction of heritage in Mosul. 26 February 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1239/> (Letöltve: 2019.02.14.)

UNESCO: Enhanced Protection: Cultural Property of High Importance to Humanity. <https://en.unesco.org/node/341353> (Letöltve: 2022.04.30.)

UNESCO: Global initiative launched to counter the destruction and trafficking of cultural property by terrorist and organized crime groups. 27 September 2015. <https://en.unesco.org/news/global-initiative-launched-counter-destruction-and-trafficking-cultural-property-terrorist-and> (Letöltve: 2020.01.27.)

UNESCO: Immunity of Cultural Property under Special Protection. <https://en.unesco.org/node/341352> (Letöltve: 2022.04.30.)

UNESCO: Information Kit: 1954 Hague Convention and its two Protocols. [dátum nélk.]
<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/1954Convention-InfoKit-EN-Final-webl.pdf> (Letöltve: 2021.01.08.)

UNESCO: Launch of Global Coalition "Unite for Heritage" in Bonn. 29 June 2015. <https://en.unesco.org/news/launch-global-coalition-unite-heritage-bonn> (Letöltve: 2019.11.16.)

UNESCO: Mausoleums destroyed in Timbuktu: the International Criminal Court holds Ahmad Al Mahdi liable for 2.7 million euros of damage, 8 August 2017. http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/dynamic-content-single-view/news/mausoleums_destroyed_in_timbuktu_the_international_criminal/ (Letöltve: 2018.01.21.)

UNESCO: Preserving the cultural heritage and diversity of Syria and Iraq is essential - Irina Bokova welcomes at UNESCO UN Deputy Secretary-General, Jan Eliasson. 7 February 2015. <https://en.unesco.org/news/preserving-cultural-heritage-and-diversity-syria-and-iraq-essential-irina-bokova-welcomes> (Letöltve: 2020.01.27.)

UNESCO: Press Conference by Irina Bokova, Director-General of UNESCO on the occasion of the attack on the Mosul Museum. 27 February 2015,

https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232127_eng/PDF/232127eng.pdf.multi
(Letöltve: 2020.01.27.)

UNESCO: Protecting Culture in Emergencies. 2019.
https://en.unesco.org/sites/default/files/2019_clt_emergencies_brochure_en.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

UNESCO: Regional Arab Dialogue and Celebration of the 50th Anniversary of the 1970 UNESCO Convention. 26 September 2021.
<https://en.unesco.org/news/regional-arab-dialogue-and-celebration-50th-anniversary-1970-unesco-convention> (Letöltve: 2022.04.25.)

UNESCO: Representatives of culture institutions gather in Abu Dhabi to discuss the ethics of collections in the GCC. 21 April 2022.
<https://www.unesco.org/en/articles/representatives-culture-institutions-gather-abu-dhabi-discuss-ethics-collections-gcc> (Letöltve: 2022.04.25.)

UNESCO: Revive the Spirit of Mosul. <https://www.unesco.org/en/revive-mosul> (Letöltve: 2022.04.25.)

UNESCO: States Parties. The Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)

UNESCO: UNESCO and European Union undertake to reconstruct the cultural heritage of Timbuktu. [dátum nélkül] <https://en.unesco.org/news/unesco-and-european-union-undertake-reconstruct-cultural-heritage-timbuktu?language=en>
(Letöltve: 2022.03.23.)

UNESCO: UNESCO's Cooperation with the European Union to Fight Illicit Trafficking of Cultural Property. [dátum nélkül] <https://en.unesco.org/fighttrafficking/eu-cooperation> (Letöltve: 2021.07.23.)

UNESCO: *World Heritage List - Timbuktu*. <http://whc.unesco.org/en/list/119/> (Letöltve: 2022.03.31.)

UNIDROIT: UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 1995) – Status. <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/status/> (Letöltve: 2022.04.30.)

UNIFIL: UNIFIL concludes heritage protection in Beirut. 30 October 2020.
<https://unifil.unmissions.org/unifil-concludes-heritage-protection-mission-beirut> (Letöltve: 2022.04.23.)

United States of America; Practice Relating to Rule 40. Respect for Cultural Property
https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_us_rule40 (Letöltve: 2018.01.29.)

UNODC: Regional Programme for the Arab States (2016-2021)
[https://www.unodc.org/romena/uploads/documents/RegionalProgrammes/Regional Programme for the Arab States 2016-2021.pdf](https://www.unodc.org/romena/uploads/documents/RegionalProgrammes/RegionalProgramme%20for%20the%20Arab%20States%202016-2021.pdf) (Letöltve: 2022.04.22.)

UNODC: Strategy 2021-2025. United Nations Office on Drugs and Crime, 2021. 9.
<https://www.unodc.org/unodc/en/strategy/full-strategy.html> (Letöltve: 2022.03.20.)

UNODC: UNODC mandates on trafficking in cultural property.
<https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/trafficking-in-cultural-property-mandate.html> (Letöltve: 2022.03.20.)

UNTSO: Mandate. <https://untso.unmissions.org/mandate> (Letöltve: 2022.03.28.)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny.
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (Letöltve: 2022.04.19.)

WCO: *ARCHEO. Connect to preserve.* http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/cultural-heritage/archeo_brochure_en.pdf (Letöltve: 2022.03.20.)

WCO: *Illicit Trade Report 2015.* Brussels, 2016. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2015_en.pdf?db=web (Letöltve: 2022.03.20.)

WCO: *Illicit Trade Report 2017.* Brussels, 2018. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2017_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

WCO: *Illicit Trade Report 2018.* Brussels, 2019. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2018_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

WCO: *Illicit Trade Report 2019.* Brussels, 2020. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2019_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

WCO: WCO publishes new tool to assist countries in the prevention of illicit trafficking of cultural heritage. 30 November 2018. <http://www.wcoomd.org/ru->

ru/media/newsroom/2018/november/wco-publishes-new-tool-in-the-prevention-of-illicit-trafficking-of-cultural-heritage.aspx (Letöltve: 2022.03.20.)

World Monuments Fund: Mosul Cultural Museum. Last updated: October 2021.
<https://www.wmf.org/project/mosul-cultural-museum> (Letöltve: 2022.04.29.)

SZEKUNDER FORRÁSOK

Aczél Petra: *Médiaretorika*. Budapest, Magyar Mercurius, 2012.

Adriányi Gábor: Képrombolás. *Magyar Katolikus Lexikon*.
<http://lexikon.katolikus.hu/K/k%C3%A9prombol%C3%A1s.html> (Letöltve: 2022.04.22.)

Al Jazeera: Ansar Dine destroy more shrines in Mali. 10 July 2012.
<https://www.aljazeera.com/news/2012/7/10/ansar-dine-destroy-more-shrines-in-mali>
(Letöltve: 2022.04.04.)

Al Jazeera: ISIL video shows destruction of Mosul artefacts. 27 February 2015.
<https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/02/isil-video-shows-destruction-mosul-artifacts-150226153158545.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

Al Jazeera: Poland admits Babylon damage. 17 January 2005
<https://www.aljazeera.com/news/2005/1/17/poland-admits-babylon-damage> (Letöltve: 2022.04.19.)

Al-Azm, Amr – Paul, Katie A.: Facebook's Flawed Plan to End Antiquities Trafficking. Evidence of War Crimes Must Be Preserved, Not Destroyed. *Foreign Affairs*, July 1, 2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2020-07-01/facebooks-flawed-plan-end-antiquities-trafficking> (Letöltve: 2021.8.04.)

Al-Salhy, Suadad: The full story behind ISIL's takeover of Mosul Museum. *Al Jazeera*, 9 March 2015 <https://www.aljazeera.com/news/2015/03/full-story-isil-takeover-mosul-museum-150309053022129.html> (Letöltve: 2019.02.13.)

Antiquities Coalition: #Cultureunderthreat map. [dátum nélkül]
<https://theantiquitiescoalition.org/multimedia-resources/interactive-maps/cultureunderthreat-map/> (Letöltve: 2022.04.29.)

Arapovics Mária, dr. – Bereczki Ibolya, dr. – Nagy Magdolna (szerk.): *Kulturális örökség – múzeumi közösségek*. Múzeumi iránytű 15. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ. 105-116.

Arraf, Jane: ISIL's war on art across the cradle of civilisation *Al Jazeera*, 26 February 2015. <https://www.aljazeera.com/blogs/middleeast/2015/02/isil-war-art-cradle-civilisation-150226195634360.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

Ascherson, Neal: Cultural destruction by war, and its impact on group identities. *Cultural Heritage in Postwar Recovery, ICCROM Conservation Studies*, 2005. 17-25.

Auwers, Sigrid van der: Contemporary Conflict, Nationalism, and the Destruction of Cultural Property During Armed Conflict: A Theoretical Framework. *Journal of Conflict Archaeology*, 7. (2012) 1. 49-65.

Auwers, Sigrid van der: Peace Operations and the Protection of Cultural Property During and After Armed Conflict. *International Peacekeeping*, 17. (2010) 1. 3-16.

Azar E., Edward: Protracted International Conflicts: Ten Propositions. In: Azar E., Edward – Burton W., John (szerk.): *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Colorado, Lynne Rienner Publishers, 1986. 28–39.

Azeem, Ibrahim: *Rise and Fall? The Rise and Fall of ISIS in Libya*. US Army War College Monographs, Books and Publications, 2020.

B92: 11 years since "March Pogrom" of Serbs in Kosovo. 17 March 2015. https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=03&dd=17&nav_id=93505 (Letöltve: 2020.04.20.)

Baán Mihály – Bors István – Csiffáry Tamás – Hári László – Kocsis Lajos – Szentes László: *Magyarország védelmi igazgatása a közigazgatás új környezetében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019. 143.

Babelon, Jean-Pierre – Chastel, André: *La notion de patrimoine*. (Quatrième réimpression), Editions Liana Levi, 2010.

Balzacq, Thierry: A theory of securitization: origins, core assumptions, and variants. In: Balzacq, Thierry (ed.): *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York, USA, Routledge, 2011. 1-30.

Bardon, Agnes: Art traffickers: Pillaging peoples' identities. *The UNESCO Courier*, October-December 2020. 5-8.

- Barnard, Anne: ISIS Onslaught Engulfs Assyrian Christians as Militants Destroy Ancient Art. *The New York Times*. 27 February 2015 <https://www.nytimes.com/2015/02/27/world/middleeast/more-assyrian-christians-captured-as-isis-attacks-villages-in-syria.html> (Letöltve: 2019.02.13.)
- Bartók András: Az ASEAN és az ASEAN Regionális Fórum. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 175-192.
- Basilica di San Marco: The Quadriga of St. Mark's. <http://www.basilicasanmarco.it/basilica/scultura/la-decorazione-delle-facciate/quadriga-marciana/?lang=en> (Letöltve: 2022.04.22.)
- Baym, K. Nancy: Interpersonal life online. In: Lievrouw, Leah A.–Livingstone, Sonia (szerk.): *Handbook of New Media. Social Shaping and Social Consequences of ITCS*. London, Sage, 2010. 35-54.
- BBC: *Timbuktu's Sidi Yahia mosque 'attacked by Mali militants'*. 2 July 2012. <http://www.bbc.com/news/world-africa-18675539> (Letöltve: 2018.01.21.)
- BBC: *UK to adopt Hague Convention to protect artefacts in war zones*, 21 June 2015 <http://www.bbc.com/news/uk-33213911> (Letöltve: 2018.01.29.)
- Beach, Derek – Pedersen, Rasmus Brun: *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. University of Michigan Press, 2019.
- Beach, Derek: Process-Tracing Methods in Social Science. *Oxford Research Encyclopedias*, 25 January 2017. <https://oxfordre.com/politics/politics/abstract/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176?rskey=UWrnSc&result=8#acrefore-9780190228637-e-176-div1-1> (Letöltve: 2022.03.22.)
- Bellamy, Alex J. – Williams, Paul D. – Griffin, Stuart: *Understanding Peacekeeping*. Second Edition. Malden MA, USA, Polity Press, 2010.
- Bender, Larissa: Al-Jazeera – The Enigma from Qatar. *Qantara.de*, 6 November 2006. <https://en.qantara.de/content/arab-satellite-media-al-jazeera-the-enigma-from-qatar> (Letöltve: 2022.04.29.)
- Berends, Jolien: *Cultural Property Protection Makes Sense. A Way To Improve Your Mission*. Second edition. Civil-Military Cooperation Centre of Excellence (CCOE), 2020.

Besenyő János – Miletics Péter: *Országismertető Mali*. Budapest, HM Zrínyi Non-profit Kft., 2013. 93-95.

Bevan, Robert: *The Destruction of Memory, Architecture at War*. London, Reaktion Books, 2006.

Bieczynski, Mateusz Maria: The Nicosia Convention 2017: A New International Instrument Regarding Criminal Offences against Cultural Property. *Santander Art and Culture Law Review* 3. (2017) 2. 255-274.

Bloom, Mia – Daymon, Chelsea: Assessing the Future Threat: ISIS's Virtual Caliphate. *Orbis*, 62. (2018) 3. 372–388.

Bogdanos, Matthew: *Bagdadi tolvajok. Hajtóvadászat az Iraki Nemzeti Múzeum eltűnt kincsei után*. Budapest, HVG Kiadói Zrt., 2006.

Bokova, Irina: Culture in the Cross Hairs. *New York Times*, 3 December 2012. http://www.nytimes.com/2012/12/03/opinion/global/cultural-sites-must-be-protected.html?_r=0 (Letöltve: 2018.01.21.)

Bokova, Irina: *UNESCO's Response to the Rise of Violent Extremism*. J. Paul Getty Trust Occasional Papers In Cultural Heritage Policy, (2021) 5.

Bourdillon, Yves: La France se retire complètement du Mali. *Les Echos*, 17 février 2022. <https://www.lesechos.fr/monde/afrique-moyen-orient/la-france-se-retire-completement-du-mali-1387715> (Letöltve: 2022.04.24.)

Brien, Maximilian – Mertens, Jannik (főszerk.): *Conflict Barometer 2021*. Heidelberg Institute for International Conflict Research. Heidelberg, Germany, 2022.

Briggs, Asa – Burke, Peter: *A média társadalomtörténete. Gutenbergről az internetig*. Napvilág Kiadó, 2012.

Broché, Johan – Legnér, Mattias – Kreutz, Joakim – Ijla, Akram: Heritage under attack: motives for targeting cultural property during armed conflict. *International Journal of Heritage Studies*, 23. (2017) 3. 248-260.

Brown, Will: Echoes of Isil as armed groups loot priceless artefacts across Sahel. *The Telegraph*, 7 March 2020. <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/03/07/echoes-isil-armed-groups-loot-priceless-artefacts-across-sahel/> (Letöltve: 2020.04.15.)

Brown, Will: The key actors battling for control of the Sahel. *The Telegraph*, 1 March 2020, <https://www.telegraph.co.uk/global-health/terror-and-security/key-actors-battling-control-sahel/> (Letöltve: 2021.07.29.)

Buzan, Barry – Waever, Ole – Wilde, Jaap de: *Security. A New Framework For Analysis*. Colorado, USA, Lynne Rienner Publishers Inc., 1998.

Buzinkay Péter, dr.: *A Kulturális javak Fogalomhasználatához. Segédlet a hatósági és jogalkalmazói munkához*. Miniszterelnökség, [dátum nélk.] https://oroksegvedelem.kormany.hu/download/f/e8/22000/kulturalis_javak_fogalom_magyarazata.pdf (Letöltve: 2021.01.11.)

Caforio, Giuseppe: The Sociology of the Military and Asymmetric Warfare. In: Caforio, Giuseppe – Nuciari, Marina (szerk.): *Handbook of the Sociology of the Military*. Second Edition. Cham, Springer International Publishing AG, 2018. 497-522.

Carment, David – Samy, Yiagadeesen: The Future of War: Understanding Fragile States and What to Do about Them. In: Trauschweizer, Ingo – Miner, Steven M. (szerk.): *Failed states and fragile societies. A New World Disorder?* Athens, Ohio, USA, Ohio University Press, 2014. 3-27.

Chabal, Patrick: Introduction: violence, power and rationality: a political analysis of conflict in contemporary Africa. In: Engel, Ulf – Gentili, Anna-Maria – Chabal, Patrick (szerk.): *Is violence inevitable in Africa? theories of conflict and approaches to conflict prevention*. Boston, Brill, 2005.

Chauzal, Grégory – Van Damme, Thibault: *The roots of Mali's conflict, Moving beyond the 2012 crisis*. CRU Report, Clingendael Institute, March 2015. 17-30.

D'Amico Soggetti, Gabriele: Blue Helmets for Culture: Involving Communities in the Protection of Their Heritage. In: Lagrange, Evelyne – Oeter, Stefan – Uerpmann-Wittzack, Robert (szerk.): *Cultural Heritage and International Law: Objects, Means and Ends of International Protection*. Cham, Springer International Publishing, 2018. 163-173.

Daily Mail: Experts seek way home for Timbuktu manuscripts. 26 February 2015 <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2970191/Experts-seek-way-home-Timbuktu-manuscripts.html> (Letöltve: 2018.01.21.)

Dalnoki Zsolt dr.: A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről rendelkező 1954. évi Hágai Egyezmény. *Polgári Védelmi Szemle*, (2009) 2. 44-54.

Davis, Tess – Mackenzie, Simon: The International Politics of Cultural Heritage Crime in Cambodia: Past, Present and Future. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 751-767.

Elbaor, Caroline: Freeports Come Under Scrutiny by UNESCO as Havens for Stolen Cultural Property. *Artnet News*, 10 October 2016. <https://news.artnet.com/art-world/unesco-holds-meeting-freeports-stolen-cultural-property-694412> (Letöltve: 2022.04.16.)

Ellis, Mark S.: The ICC's Role in Combatting the Destruction of Cultural Heritage. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 49. (2017), 1. 23-62.

Enderlein, Angelika – Flacke, Monika – Löhr, Hanns Christian: *Database on the Sonderauftrag Linz (Special Commission: Linz)*. Deutsches Historisches Museum. 2014. <https://www.dhm.de/datenbank/linzdb/einleitunge.html> (Letöltve: 2022.04.22.)

Ernst, Carl W.: *Sufism, An Introduction to the Mystical Tradition of Islam*. Boston, Shambhala Publications, 2011.

Etl Alex: *A biztonságpercepció elemzésének kevert módszere és a magyar biztonságpercepció vizsgálata*. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2021. 64-67.

Evangelikus.hu: Dr. Luther Márton reformátor véleménye a képtiszteletről és a képrombolásról. 2018. február 6. <https://www.evangelikus.hu/archivum/dr-luther-marton-reformator-velemenye-a-keptiszteletr-l-es-a-keprombolasrol> (Letöltve: 2022.04.22.)

Falkner, Simon – Vis, Farida – D'Orazio, Francesco: Analysing Social Media Images. In: Burgess, Jean – Marwick, Alice – Poell, Thomas (szerk.): *The SAGE Handbook of Social Media*. London, Sage Publications Ltd, 2018. 160-178.

Fanusie, Yaya J. – Entz, Alex: Al-Qaeda in the Islamic Maghreb. Financial Assessment. *Center on Sanctions & Illicit Finance*, December 2017. https://s3.us-east-2.amazonaws.com/defenddemocracy/uploads/documents/CSIF_TFBB_AQIM.pdf (Letöltve: 2022.04.29.)

Farina, Salvatore, Major-General: COM KFOR's New Year Address. *KFOR Chronicle*, January 2014. 3.

Feldstein, Steven – Gordon, Sarah: Are Telegram and Signal Havens for Right-Wing Extremists? *Foreign Policy*, 13 March, 2021.

<https://foreignpolicy.com/2021/03/13/telegram-signal-apps-right-wing-extremism-islamic-state-terrorism-violence-europol-encrypted/> (Letöltve: 2022.04.29.)

Figchel, Jonathan: Radical Islamic Internet Propaganda: Concepts, Idioms and Visual Motifs. In: Ganor, Boaz – Von Knop, Katharina – Duarte, Carlos (szerk.): *Hypermedia Seduction for Terrorist Recruiting*. Amsterdam, IOS Press, 2007. 34-38.

Fincham, Derek: The Blood Antiquities Convention as a paradigm for cultural property crime reduction. *Cardozo Arts & Entertainment*, 37. (2019) 2. 299-336.

Foliant, Yvette maj.: *Cultural Property Protection Makes Sense. A Way to Improve Your Mission*. Civil-Military Cooperation Centre of Excellence (CCOE), The Hague, The Netherlands, 2015.

Foradori, Paolo – Giusti, Serena – Lamonica, Alessandro Giovanni: Reshaping Cultural Heritage Protection Policies at a Time of Securitisation: France, Italy and the United Kingdom. *The International Spectator*, 50. (2018) 3. 86-101.

Foradori, Paolo: Protecting cultural heritage during armed conflict: the Italian contribution to 'cultural peacekeeping'. *Modern Italy*, 22. (2017) 1. 1-17.

Forestier, Marie: ICC to War Criminals: Destroying Shrines Is Worse Than Rape. *Foreign Policy*, 22 August 2016. <https://foreignpolicy.com/2016/08/22/icc-to-war-criminals-destroying-shrines-is-worse-than-rape-timbuktu-mali-al-mahdi/> (Letöltve: 2018.01.21.)

Gál István: A kulturális javak menekítésének célja és lényege. In: Sipos Enikő – Gál István (szerk.): *Ajánlás a kulturális javak megóvásához rendkívüli körülmények között*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1995. 15-30.

Gamboni, Dario: *The Destruction of Art. Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*. London, Reaktion Books, 2007. 13-24.

Gander, Kashmira: Isis in Iraq: Video footage shows militants 'destroying ancient artefacts' in Mosul. *The Independent*, 26 February 2015. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-iraq-video-shows-militants-destroying-ancient-artefacts-10073310.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.

Georgantopoulos, Mary Ann: Video Shows ISIS Destroying Ancient Artifacts In Mosul Museum. *BuzzFeed News*, 26 February 2015.

<https://www.buzzfeednews.com/article/maryanngeorgantopoulos/video-shows-isis-destroying-ancient-artifacts-in-mosul-museum#4ldqpgc> (Letöltve: 2019.02.10.)

George, Alexander L. – Bennett, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge (Massachusetts), USA, The MIT Press, 2005.

Gerstenblith, Patty: The Law as a Tool for Cultural Heritage Preservation: The Case of Iraq and Afghanistan. In: Agnew, Neville – Bridgland, Janet (szerk.): *Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation*. Los Angeles, College of Law Faculty Publications, 2006. 234-240.

Ghanmi, Lamine: U.N. probes peacekeepers' "vandalism" in W. Sahara. *Reuters*, 31 January 2008. <https://uk.reuters.com/article/us-sahara-un-vandalism-idUKL3188500920080131> (Letöltve: 2020.04.23.)

Goertz, Stefan – Streitparth, Alexander E.: *The New Terrorism. Actors, Strategies and Tactics*. Cham, Springer Nature Switzerland AG, 2019. 43-84.

Görög István – Padányi József: *Az IFOR-SFOR Magyar Műszaki Kontingens 1996-2002*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005.

Greenberger: The Benin Bronzes explained: why a group of plundered artworks continue to generate controversy. *Artnews*, 2 April 2021, <https://www.artnews.com/feature/benin-bronzes-explained-repatriation-british-museum-humboldt-forum-1234588588/> (Letöltve: 2022.04.22.)

Gulyás Éva: A genocídium fogalmának változásai. Gondolatok az 1948-as genocídium egyezmény 70. évfordulóján. *REGIO. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 26. (2018) 3. 5–61.

Harris, Gareth: Aliph global protection fund raises \$90, for next round of heritage projects. *The Art Newspaper*, 1 February 2022. <https://www.theartnewspaper.com/2022/02/01/aliph-global-protection-fund-raises-dollar90m-for-next-round-of-heritage-projects> (Letöltve: 2022.04.25.)

Hausler, Kristin – Bongard, Pascal – Lostal, Marina: 20 Years of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict: Have All the Gaps Been Filled? *EJIL:Talk!* 29 May 2019. <https://www.ejiltalk.org/20-years-of-the-second-protocol-to-the-1954-hague-convention-for-the-protection-of-cultural-property-in-armed-conflict-have-all-the-gaps-been-filled/> (Letöltve: 2021.01.08.)

Higgins, Valerie: Plunder and Looting: Some Historical Reminders. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 409-437.

Hill, Charles A.: The Psychology of Rhetorical Images. In: Hill, Charles A. – Helmers, Marguerite (szerk.): *Defining Visual Rhetorics*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2004. 25-40.

Hornyacsek Júlia: A védelmi igazgatási feladatok rendszere, a végrehajtás személyi, technikai feltételei, lehetséges módszerei, eszközei. In: Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 87-99.

Horváth Attila: A terrorizmus és a média kapcsolatáról. *Acta Humana*, (2016) 5. 33-44.

Horváth Zoltán: A polgári védelem szervezeti struktúrájának és háborús feladatrendszerének változása a jogszabályok tükrében. *Műszaki Katonai Közlöny*, 29. (2019) 3. 93-118.

Hoyt, Timothy D.: Security and Conflict in the Developing World. In: Brown, Michael E. (szerk.): *Grave new world: security challenges in the 21st century*. Washington, D.C., Georgetown University Press, 2003. 213-227.

Hudák Krisztina: Illegális műkincs-kereskedelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái. *Magyar Rendészet*, (2017) 1. 65-75.

Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019.

Ibanez, Luis de la Corte: To what extent do global terrorism and organised criminality converge? General parameters and critical scenarios. *Journal of the Spanish Institute of Strategic Studies*, (2013) 1. 1-28.

Idzerda, Stanley J.: Iconoclasm during the French Revolution. *The American Historical Review*, 60. (1954) 1. 13-26.

Irshaid, Faisal: Isis, Isil, IS or Daesh? One group, many names. *BBC*, 2 December 2015. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277> (Letöltve: 2022.04.23.)

Isakhan, Benjamin – Gonzalez Zarandona, José Antonio: Layers of religious and political iconoclasm under the Islamic state: symbolic sectarianism and pre-

monotheistic iconoclasm. *International Journal of Heritage Studies*, 24. (2018) 1. 1-16.

Isakhan, Benjamin – Meskell, Lynn: UNESCO's project to 'Revive the Spirit of Mosul': Iraqi and Syrian opinion on heritage reconstruction after the Islamic State. *International Journal of Heritage Studies*, 25. (2019) 1. 1-16.

Jakubowski, Andrzej: Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level. *Questions of International Law, Zoom-in* 48. (2018), 21-44. http://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2018/03/03_UNSCCultural-Heritage_Jakubowski_FIN.pdf (Letöltve: 2022.01.10.)

Jenkins, Brian M.: *International Terrorism: A New Kind of Warfare*. Santa Monica, California, The Rand Corporation, 1974. <http://www.rand.org/pubs/papers/2008/P5261.pdf> (Letöltve: 2018.12.09.)

Johnson, John C., maj.: Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*, 190. (2007) 91. 111-152.

Juncos, Ana E.: Beyond civilian power? Civilian CSDP two decades on. In: Fiott, Daniel: *The EU's legacy and ambition in security and defence*. EU Institute for Security Studies, 2020. 74-87.

Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Third Edition. Stanford, Stanford University Press, 2012.

Kalman, Harold: Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 23. (2017) 6. 538-555.

Kantchev, Georgi: Suspected Traders of Ancient Art Linked to Islamic State Are Detained. *The Wall Street Journal*, 19 March, 2018, <https://www.wsj.com/articles/spanish-police-detain-two-men-suspected-of-selling-antiquities-linked-to-islamic-state-1522327053#> (Letöltve: 2021.08.03.)

Keller, Andrew: Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: The Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: What We Know and What Can Be Done. *U.S. Department of State*, 29 September 2015. <https://2009-2017.state.gov/e/eb/rls/rm/2015/247610.htm> (Letöltve: 2020.04.05.)

Khattab, Asser: What Justice Can International Law Bring to Syrians? *Opinio Juris*, 15 March 2021 <http://opiniojuris.org/2021/03/15/what-justice-can-international-law-bring-to-syrians/> (Letöltve: 2022.04.20.)

Kila, D. Joris: *Heritage under Siege. Military Implementation of Cultural Property Protection Following the 1954 Hague Convention*. Leiden, Brill, 2012.

Kila, Joris D. – Balcells, Marc (szerk.): *Cultural Property Crime: An Overview and Analysis of Contemporary Perspectives and Trends*. Leiden, Brill, 2015.

Kila, Joris D. – Herndon, Christopher V.: Military Involvement in Cultural Property Protection. *Joint Force Quarterly*, 74. (2014) 3. 116-123.

Kila, Joris D.: Inactive, Reactive, or Pro-Active?: Cultural Property Crimes in the Context of Contemporary Armed Conflicts. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies*, 1. (2013) 4. 319-342.

Kiss Zoltán László: *Válságreagáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015.

Klausen, Jytte: Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38. (2015) 1. 1–22.

Koerner, Brendan I.: Why ISIS is Winning the Social Media War. *Wired*, April 2016 <https://www.wired.com/2016/03/isis-winning-social-media-war-heres-beat/> (Letöltve: 2022.03.30.)

Kovács Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 60. (2019) 1. 69-90.

Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011.

Kozák Piroska: „Snowman Exercise” – közös gyakorlat Koszovóban. *Honvédelem.hu*, 2019. február 13. <https://honvedelem.hu/missziok/balkan/snowman-exercise-kozos-gyakorlat-koszovoban.html> (Letöltve: 2022.04.20.)

Környei Ágnes: Az Európán kívüli regionális kulturális együttműködés eszköztára. *Grotius*, 2017. http://www.grotius.hu/doc/pub/QBWSWL/k%C3%B6rnyei_%C3%A1gnes_az_eur%C3%B3p%C3%A1n_k%C3%ADv%C3%BCli_region%C3%A1lis.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

Körtvélyessi Zsolt: *A honvédelem helyi igazgatási szerveinek helye és szerepe a védelmi felkészítés és az országmozgósítás rendszerében, megváltoztatásának szükségessége a NATO és az EU elvek figyelembevételével*. Doktori (Phd) értekezés. Budapest, ZMNE Doktori Iskola, 2004. 89.

- Kundera, Milan: *A nevetés és felejtés könyve*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2003.
- La Stampa: Arte trafugata da Isis e mafie Inchiesta al via. 26 October 2016. <https://www.lastampa.it/cronaca/2016/10/26/news/arte-trafugata-da-isis-e-mafie-inchiesta-al-via-1.34789548> (Letöltve: 2021.08.11.)
- Lafitte Priscille: Ansar Dine détruit les mausolées de la grande mosquée de Tombouctou. *France24*, 10 juillet 2012, <https://www.france24.com/fr/20120710-mali-ansar-dine-attaque-grande-mosquee-djingareyber-tombouctou-mausolees> (Letöltve: 2022.04.15.)
- Lagrange, Evelyne – Oeter, Stefan – Uerpmann-Wittzack, Robert (szerk.): *Cultural Heritage and International Law: Objects, Means and Ends of International Protection*. Cham, Springer International Publishing, 2018.
- Lähdesmäki, Tuuli: Politics of tangibility, intangibility, and place in the making of a European cultural heritage in EU heritage policy. *International Journal of Heritage Studies*, 22. (2016) 10. 766-780.
- Lallerstedt, Karl: Measuring Illicit Trade and Its Wider Impact. In: Comolli, Virginia (szerk.): *Organized Crime and Illicit Trade. How to Respond to This Strategic Challenge in Old and New Domains*. London, Palgrave Macmillan, 2018. 79-110.
- Lambourne, Nicola: War Damage in Western Europe: The Destruction of Historic Monuments During the Second World War. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2001. 40-88.
- Langer, Arnim – Brown, Graham K.: Cultural Status Inequalities: An Important Dimension of Group Mobilization. In: Stewart, Frances (szerk.): *Horizontal Inequalities and Conflict. Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. New York, Palgrave Macmillan, 2008. 41-53.
- Leloup, Mathilde: Heritage Protection as Stabilization, the Emergence of a New ‘Mandated Task’ for UN Peace Operations. *International Peacekeeping*, 26. (2019) 4. 408-430.
- Leloup, Mathilde: L’ONU et la protection du patrimoine culturel au Mali. *Recherches Internationales*, (2019) 113. 121-136.
- Lemiesz, Marek, mgr.: Ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach post-konfliktowych. Działania polskich archeologów w ramach misji stabilizacyjnej ISAF i lokalnych struktur rządowych w Islamskiej Republice Afganistanu 2010–2014. In:

Mikos-Skuza, Elzbieta – Salacinski, Krzysztof (szerk.): *Ochrona Dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w swietle prawa miedzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokolu II*. Warsaw, Military Center for Education, 2015. 275-307.

Lewis, Aidan: Libya's ancient sites not exposed to same risk as in Syria, Iraq – experts. *Reuters*, 11 May 2016, <https://www.reuters.com/article/uk-libya-security-culture-idUKKCN0Y22FA> (Letöltve: 2021.08.18.)

Lister, Martin – Dovey, Jon – Giddings, Seth – Grant, Iain – Kelly, Kieran: *New Media. A critical Introduction*. London, Routledge, 2009.

Lostal, Marina: The Misplaced Emphasis on the Intangible Dimension of Cultural Heritage in the Al Mahdi Case at the ICC. *Inter Gentes*, 1. (2017) 2. 45-58.

Luck, Edward C.: *Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage*. J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy, No. 2 (2018).

Lukács Dalma: Criminal geographical research of the stolen cultural properties from Hungary - based on the Psyche Project. *Criminal Geographical Journal*, 3. (2020) 3-4. 19-30.

Lukács Dalma: Régészeti lelőhelyek rendészeti védelme. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Pécs, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIX., 2017. 93-99.

Lukasz Oledzki: Polish Activity on Behalf of the Protection of the Cultural Heritage of Iraq (2003-2006). In: Stone G., Peter – Farchakh, Joanne: *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*. Woodbridge, UK, Boydell Press, 2008. 241-258.

Mahnad, Polina Levina: Protecting cultural property in Syria: New opportunities for States to enhance compliance with international law? *International Review of the Red Cross*, 99. (2017) 3. 1037-1074.

Major Balázs: A közel-keleti keresztények épített öröksége és pusztulása – rövid áttekintés. In: [szerző nélk.]: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2017*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2017. 139-147.

Malesevic, Sinisa: *The Sociology of War and Violence*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

Maliti, Tom: Al Faqi Tells Chamber He Intends to Plead Guilty to War Crime Charge. *International Justice Monitor*, 30 March 2016.

<http://www.ijmonitor.org/2016/03/al-faqi-tells-chamber-he-intends-to-plead-guilty-to-war-crime-charge/> (Letöltve: 2018.01.21.)

Markovics Milán Mór: A Srí Lanka-i biztonságot veszélyeztető tényezők és a buddhizmus kapcsolatának vizsgálata. In: Baráth Noémi Emőke – Pató Viktória Lilla (szerk.): *A haza szolgálatában*. Konferenciakötet. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020. 45-55.

Markovics Milán Mór: The importance of defining concepts related to religious extremism and its consequences for state security. In: Lenka, Čadová – Tomáš, Havlík – Veronika, Kolečáková; Ondřej, Heřman (szerk.): *New Approaches to State Security Assurance*. Brno, Csehország: Faculty of Military Leadership University of Defence, 2021. 147-153.

Marsai Viktor – Molnár Anna – Szenes Zoltán: Nemzetközi biztonsági szervezetek – bevezetés. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 1-9.

Marsai Viktor – Treszkai Ákos: Radikális iszlamista csoportok az afrikai kontinensen. In: Marsai Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 267-294.

Marsai Viktor: A biztonság közös fejlődése az afrikai kontinensen. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 129-158.

Marsai Viktor: Külföldi katonai beavatkozás Maliban – az Opération Serval háttere és eredményei. *Nemzet és Biztonság*, (2013) 1–2. 99-119.

Marsai Viktor: Rejtő nyomában – magyar szerepvállalás a Task Force Takubában. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2021) 21. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2021_21.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

Martin, Gus: *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues*. Thousand Oaks, SAGE Publications Inc, 2003. 281.

Marton Péter: *Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai*, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019. 102-112.

McAllister, Bradley – Schmid, Alex P.: Theories of Terrorism. In: Schmid, Alex P. (szerk.): *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London and New York, Routledge, 2013. 201-271.

McDonald, Matt: Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*, 14. (2008) 4. 563-587. Hansen, Lene: Theroizing the image for Security Studies: Visual securitization and the Muhammad Cartoon Crisis. *European Journal of International Relations*, 17. (2011), 1. 51-74.

McQuail, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Medvegy Gábor: Bibliai műemléket robbantott fel az Iszlám Állam. *24.hu*, 2015. január 29. <https://24.hu/kulfold/2015/01/29/bibliai-muemleket-robbantott-fel-az-iszlam-allam/> (Letöltve: 2019.02.10.)

Memri TV: ISIS Destroys Archaeological Treasures in Mosul. 26 February, 2015. <https://www.memri.org/tv/isis-destroys-archaeological-treasures-mosul/transcript> (Letöltve: 2019.02.09.)

Merryman, John Henry: Two Ways of Thinking About Cultural Property. *The American Journal of International Law*, 80. (1986) 4. 831-853.

Miall, Hugh – Ramsbotham, Oliver – Woodhouse, Tom: *Contemporary Conflict Resolution*. 2nd edition. Cambridge, Polity Press, 2005.

Michel, Vincent: Illegal trafficking of cultural goods in countries of conflict. *NETcher*. 7 October 2020. <https://netcher.eu/project-news/illegal-trafficking-of-cultural-goods-in-countries-in-conflict/> (Letöltve: 2021.08.11.)

Milligan, Ashlyn: Targeting Cultural Property: The Role of International Law. *Journal of Public and International Affairs*, 19. (2008), 91-106.

Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019.

Molnár Anna: Az Európai Unió – a biztonsági közösségtől a kollektív védelemig terjedő folyamat. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 81-98.

Molnár Dóra: Az Egyesült Nemzetek Szervezete – kollektív biztonság. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 19-44.

MTVA: 10 éve adták át Mostarban a Neretván átívelő újjáépített hidat. 2014.
<http://web.archive.org/web/20141116211754/http://mtva.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/8563-10-eve-adtak-at-mostarban-a-neretvan-ativelo-ujjaepitett-hidat>
(Letöltve: 2020.04.20.)

Münkler, Herfried: *The New Wars*. Cambridge, Cambridge Polity Press, 2005.

N. Rózsa Erzsébet: *Az államiság modelljei a Közel-Keleten. A vahhábita királyságtól az iszlám köztársaságig*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

Nemeth, Erik: *Cultural Security: Evaluating the Power of Culture in International Affairs*. Imperial College Press, 2015.

Nemeth, Erik: Cultural Security: The Evolving Role of Art in International Security. *Terrorism and Political Violence*, 19. (2007) 1. 19-42.

Noyes, James: *The Politics of Iconoclasm: Religion, Violence and the Culture of Image-Breaking in Christianity and Islam*. London – New York, I.B. Tauris, 2016. 23-59.

Nye, Joseph S., Jr.: *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York, USA, Basic Books, 1990.

Nye, Joseph S., Jr.: *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York, USA, Public Affairs, 2004. (Printing 21 2021)

Nye, Joseph S., Jr.: *The Future of Power*. New York, USA, Public Affairs, 2011.

Nyman, Jonna: Securitization theory. In: Shepherd, Laura, J. (szerk.): *Critical Approaches to Security. 1st Edition*. London, Routledge, 2013. 51-62.

O’Keefe, Roger – Péron, Camille – Musayev, Tofiq – Ferrari, Gianluca: *Protection of cultural property: military manual*. UNESCO, 2016. 3-12.

O’Keefe, Roger: Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*, 11. (2010), 350-352.

O’Keefe, Roger: *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. New York, Cambridge University Press, 2006.

Ohnesorge, Hendrik W.: *Soft Power. The Forces of Attraction in International Relations. Global Power Shift*. Cham, Switzerland, Springer, 2020. 1-22., 85-226.

Olbryś, Mirosław, mgr.: Specyfika realizacji zadań ochrony dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle doświadczeń misji Polskiego Kontyngentu

Wojskowego w Iraku (2003–2008). In: Mikos-Skuza, Elzbieta – Salacinski, Krzysztof (szerk.): *Ochrona Dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokolu II*. Warsaw, Military Center for Education, 2015. 255-273.

Ouaninech, I.: Unfixing of Devic Monastery. *KFOR Chronicle*, June 2012. 14-15. https://shape.nato.int/resources/site7423/general/chronicle%20archive/2012/chronicle_06.pdf (Letöltve: 2020.03.03.)

Papaioannou, Maria: The Buddhas of Bamiyan, Timbuktu, Palmyra: What next? *CJICL*, 20 November 2015. <http://cjicl.org.uk/2015/11/20/the-buddhas-of-bamiyan-timbuktu-palmyra-what-next/> (Letöltve: 2020.03.09.)

Papp Júlia: „Mit nem tör le idő, emberi kéz letöri” (I. rész). Adatok az európai képzésműhelyek történetéhez. *2000 Irodalmi és Társadalmi havi lap*, (2002) 1. <http://ketezer.hu/2002/11/mit-nem-tor-le-ido-emberi-kez-letori-i-resz/> (Letöltve: 2022.04.22.)

Parkes, Roderick dr. – Pietz, Tobias: CSDP Missions and the Protection of Cultural Heritage. Lessons from EUAM Iraq and the Way Forward. Workshop Note. *DGAP – ZIF*, 17 November 2020.

Patrick, Stewart: *Weak Links, Fragile States, Global Threats and International Security*. Oxford, Oxford University Press, 2011.

Paulovics Anita: *A kulturális javak védelme a nemzetközi összehasonlítás tükrében*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003.

Petrovic, Jadranka: The Cultural Dimension of Peace Operations: Peacekeeping and Cultural Property. In: Andrew Campbell (szerk.): *Global Leadership Initiatives for Conflict Resolution and Peacebuilding*, USA, IGI Global, 2018. 84-115.

Petruska Ferenc: Közel-keleti zsidó–keresztény közösségek és a lawfare jelensége. *Ludovika blogtér*, 2022. február 9. <https://www.ludovika.hu/blogok/vallas-es-tarsadalom-blog/2022/02/09/kozel-keleti-zsido-kereszteny-kozossegek-es-a-lawfare-jelensege/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Pietz, Tobias – Schmidke, Maximilian: EU CSDP Missions and the Protection of Cultural Heritage. *IAI Commentaries, Istitutio Affari Internazionali*, 19. (2019) 63. 1-6.

Podolskyi, Yevhenii: Revive the Spirit of Mosul: A UNESCO-UAE partnership. *DIP*, 24 May 2021. <https://dip.org.ua/en/international-organizations/revive-the-spirit-of-mosul-a-unesco-uae-partnership/> (Letöltve: 2022.04.25.)

Polner, Mariya: Preventing Illicit Trafficking of Cultural Objects: A Supply Chain Perspective. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 769-793.

Prier, Jarred: Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. *Strategic Studies Quarterly*. 11. (2017) 4. 50-85.

Puskás Anna: A kulturális javak pusztítása Maliban és a nemzetközi válaszreakciók. *Hadtudomány*, 28. (2018) E-szám, 49-63.

Puskás Anna: Culture matters: European international organizations' policies for cultural property protection in conflict and crisis situations. *National Security Review*, 2021/2., 165-186.

Puskás Anna: The securitization of cultural heritage protection in international political discussion through the example of attacks of ISIL/Daesh. *International Scientific Journal Security & Future*, 3. (2019.) 3. 96-100.

Qualey, Marcia Lynx: ISIL torches Iraqi history in Mosul. *Al Jazeera*, 27 February 2015. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/02/sacrificial-books-mosul-150227060556341.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

Quirico, Domenico: How To Buy Antiquities Looted By ISIS From An Italian Mobster. *La Stampa*, 18 October 2016. <https://www.lastampa.it/esteri/la-stampa-in-english/2016/10/18/news/how-to-buy-antiquities-looted-by-isis-from-an-italian-mobster-1.34789588> (Letöltve: 2021.08.11.)

Remek Éva: A Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet – kooperatív biztonság. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 99-114.

Remek Éva: Ansar Dine – egy iszlamista szervezet. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): *Afrikai terrorista- és szakadárszervezetek*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2015. 229-234.

Remek Éva: *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: párbeszéd Vancouver-től Vlagyivosztokig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020.

Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet I., *Nemzet és Biztonság*, (2017) 5. 4-30.

Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet II., *Nemzet és Biztonság*, (2017) 6. 3-27.

Remek Éva: *The European Union and the Sahel region – focus on the crisis in Mali and the EUTM Mali*. In: Biltsik Barbara – Marengo, Alessandro – Posta Nikolett – Zachar Péter Krisztián (szerk.): *New approaches in a complex world: International relations, history and social sciences*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2014. 143–154.

Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014.

Richard Ovenden: *Burning the Books: A History of the Deliberate Destruction of Knowledge*. Cambridge, Massachusetts, USA, Harvard University Press, 2020.

Riedlmayer András: From the ashes: the past and future of Bosnia's cultural heritage In: Shatzmiller, Maya (szerk.): *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*. Montreal, McGill-Queens University Press, 2002. 98-135.

Riedlmayer András: Killing memory: The targeting of libraries and archives in Bosnia-Herzegovina. *MELA Notes*, (1994) 61. 1-6.

Roe, Paul: *Ethnic Violence and the Societal Security Dilemma*. London & New York, Routledge, 2005.

Roe, Paul: Societal Security. In: Collins, Alan (szerk.): *Contemporary Security Studies*. Fourth Edition. Oxford, Oxford University Press, 2016. 215-228.

Rush, Laurie W.: Blue Shield Protection of Cultural Property: A Perspective from the Field. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 607-624.

Rush, Laurie: Looting and Antiquities. In: Tompkins, Arthur: (szerk.): *Art Crime and its Prevention*. London, Lund Humphries, 2016. 180-190.

Sabah, Zaid – Foroohar, Kambiz: Islamic State Says It Destroyed Ancient Relics in Mosul Museum. *Bloomberg*, 26 February 2015.
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-02-26/islamic-state-says-it-destroyed-ancient-relics-in-mosul-museum?hootPostID=e7ae686046fab8f0fcd0e6b5528bc1d1> (Letöltve: 2019.02.10.)

- Sarvaraian, Zara: Iraq's Assyrian Christians: persecution and resurgence. 4 April 2018 <https://www.worldwatchmonitor.org/2018/04/iraqs-assyrian-christians-persecution-and-resurgence/> (Letöltve: 2019.03.28.)
- Saul, Ben: The Legal Relationship between Terrorism and Transnational Crime. *International Criminal Review*, (2017) 17. 417-452.
- Schmid, Alex P.: Frameworks for Conceptualising Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 16. (2004) 2. 197-221.
- Schneider, Marina: The 1995 UNIDROIT Convention: An Indispensable Complement to the 1970 UNESCO Convention and an Inspiration for the 2014/60/EU Directive. *Santander Art and Culture Law Review*, 2. (2016) 2. 149-164.
- Schrader, Clay: *Islamic State. The New Reign of Terror*. Kiel, Alpha Editions, 2017.
- Selján Péter: Líbia, 2021: elhúzódó polgárháború és fokozódó külső beavatkozás. *Nemzet és Biztonság*, (2020) 4. 34-58.
- Shaheen, Kareem: Isis fighters destroy ancient artefacts at Mosul museum. *The Guardian*, 26 February 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/26/isis-fighters-destroy-ancient-artefacts-mosul-museum-iraq> (Letöltve: 2019.02.10.)
- Sigal, Samuel – Farhan, Sara – Lawandow, Atoor: ISIS Destroyed Jonah's Tomb, but Not Its Message. *The Atlantic*, 24 July 2017 <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/07/tomb-of-jonah-mosul-isis/534414/> (Letöltve: 2019.11.20.)
- Sipos Enikő – Gál István (szerk.): *Ajánlás a kulturális javak megóvásához rendkívüli körülmények között*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1995.
- Smith, Bruce Lannes: Propaganda. *Encyclopedia Britannica online* <https://www.britannica.com/topic/propaganda> (Letöltve: 2019.01.12.)
- Smith, Claire – Burke, Heather – Leijen, Cherrie de – Jackson, Gary: The Islamic State's Symbolic war: Da'esh's socially mediated terrorism as a threat to cultural heritage. *Journal of Social Archaeology*, 16. (2016) 2. 164-188.
- Smith, Dan: Trends and Causes of Armed Conflict. *Berghof Research Center for Constructive Conflict Management*, August 2004. https://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/smith_handbook.pdf (Letöltve: 2020.09.14.)

Somkuti Bálint: Falludza, 2004. In: Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014.

Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. *Regio*, 11. (2000) 4. 45-66.

Stewart, Frances: Horizontal Inequalities and Conflict: An Introduction and some Hypotheses. In: Stewart, Frances (szerk.): *Horizontal Inequalities and Conflict. Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. New York, Palgrave Macmillan, 2008. 3-24.

Stone, Peter G. – Farchakh Bajjaly, Joanne (szerk.): *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*. Woodbridge, Boydell, 2008.

Stone, Peter G.: A four-tier approach to the protection of cultural property in the event of armed conflict. *Antiquity*, (2013) 87. 166-177.

Suárez-Mansilla, Marta: Blood Antiquities: a Net Acting in Spain Helped to Finance DAESH through Illicit Trafficking of Cultural Goods, *Art World Law Bulletin. Chronicles of Themis & Athenea*, (2018) 4. 1-32.

Szabó Annamária Eszter: *A kulturális örökség joga*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2013.

Szakadát István: Új média, hálózati kommunikáció. In: S. Nagy Katalin (szerk.): *Szociológia. Egyetemi jegyzet*. Budapest, Typotex, 2006. 165-178.

Szenes Zoltán – Apáti Zoltán – Drót László: Jubileumi évfordulók: ENSZ-békefenntartás és a Magyar Honvédség. *Honvédségi Szemle*, 147. (2019) 1. 13-32.

Tálas Péter: Az Európai Unió terrorfenyegetettsége 2000 és 2019 között, a számok tükrében. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet – Elemzések*, 2021/11. https://svkk.unike.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2021_11_Talas.pdf

(Letöltve: 2022.03.20.)

The Irish Times: Polish military deny damaging Babylon. 16 January 2005 <https://www.irishtimes.com/news/polish-military-deny-damaging-babylon-1.1296085> (Letöltve: 2022.04.19.)

The National News: UAE Soft Power Council discusses ways to expand global message. 27 September 2017.

<https://www.thenationalnews.com/uae/government/uae-soft-power-council-discusses-ways-to-expand-global-message-1.661934> (Letöltve: 2022.04.25.)

The Wire: Babri masjid: The Timeline of a Demolition. 6 December 2021. <https://thewire.in/communalism/babri-masjid-the-timeline-of-a-demolition> (Letöltve: 2022.04.23.)

Tomczyk, Paweł: 120 lat temu urodził się Jan Zachwatowicz, rekonstruktor Zamku Królewskiego w Warszawie. *Dzieje.pl*, 04/03/2020. <https://dzieje.pl/aktualnosci/120-lat-temu-urodzil-sie-jan-zachwatowicz-rekonstruktor-zamku-krolewskiego-w-warszawie> (Letöltve: 2022.04.18.)

Tompkins, Arthur: Art in War. In: Tompkins, Arthur: (szerk.): *Art Crime and its Prevention*. London, Lund Humphries, 2016. 163-179.

Turku, Helga: *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*. Washington D.C., Palgrave Macmillan, 2018.

U.S. Committee of the Blue Shield: 1874 Brussels Declaration. <https://uscbs.org/1874-brussels-declaration.html> (Letöltve: 2022.01.05.)

U.S. Committee of the Blue Shield: The 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. <http://uscbs.org/1954-hague-convention.html> (Letöltve: 2018.01.29.)

U.S. Committee of the Blue Shield: The Lieber Code of 1863. <https://uscbs.org/1863-lieber-code.html> (Letöltve: 2022.01.05.)

Van Dijk, Teun: *News As Discourse*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc. 1988.

Velasco, Pilar: Jaume Bagot, el anticuario del expolio libio descubierto por un estudiante belga. *SER*, 28 March 2018. https://cadenaser.com/ser/2018/03/28/tribunales/1522256076_610186.html (Letöltve: 2021.08.11.)

Virág Judit Kata: Az illegális műkincskereskedelem nemzetközi vonatkozásai – különös tekintettel a fegyveres konfliktusok okozta speciális körülményekre. *Pécsi Határőr Tudományos közlemények*. 18. (2012). 197-205.

Vlasic, Mark V. – Turku, Helga: 'Blood Antiquities': Protecting Cultural Heritage beyond Criminalization. *Journal of International Criminal Justice*, 14. (2016) 5. 1175-1197.

Vultee, Fred: Securitization as a media frame: what happens when the media 'speak security'. In: Balzacq, Thierry (ed.): *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York, USA, Routledge, 2011. 77-93.

Waal, Thomas de: Now comes a Karabakh war over cultural heritage. *Eurasianet*, 16 November 2020. <https://eurasianet.org/perspectives-now-comes-a-karabakh-war-over-cultural-heritage> (Letöltve: 2021.01.16.)

Waewer, Ole: The Changing Agenda of Societal Security. In: Brauch, Hans Günther et al. (szerk.): *Globalization and Environmental Challenges. Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Berlin, Heidelberg, Springer, 2008. 587-588.

Wagner Péter – Zelei Péter: Ferenc pápa Irakban – Remény és lehetőség az iraki keresztényeknek? *KKI Elemzések*, E-2021/17.

Wagner Péter: Az Öböl Menti Együttműködési Tanács: egy sosem volt katonai szövetség. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 159-174.

Walasek, Helen: *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*. Routledge, 2015.

Wedeman, Ben – Ford, Dana: Video shows ISIS militants destroying antiquities in Iraq. *CNN*, 26 February 2015. <https://edition.cnn.com/2015/02/26/middleeast/isis-antiquities-vandalism/index.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

Weimann, Gabriel: *Terror on the Internet: the New Arena, the New Challenges*. Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 2006.

Weiner, Ella: Can the International Criminal Court Help Protect Cultural Heritage? *Center for Strategic & International Studies*, 13. (October 2017), 45-47.

Weirman, Samantha – Alexander, Audrey: Hyperlinked Sympathizers: URLs and the Islamic State. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43. (2020) 3. 239-257.

Westcott, Tom: *Destruction of theft? Islamic State, Iraqi antiquities and organized crime*. Global Initiative against Transnational Organized Crime. Research Report. March 2020.

Williams, Michael C.: Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics. *International Studies Quarterly*, 47. (2003), 511-531.

Yilmaz, Muzaffer Ercan: Intra-state conflicts in the post-Cold War era. *International Journal on World Peace*, 24. (2007) 4. 11-33.

Zeynep, Boz: *Fighting the Illicit Trafficking of Cultural Property. A toolkit for European judiciary and law enforcement*. Paris, UNESCO, 2018.

Zoonen, Dave van – Wirya, Khogir: *The Yazidis. Perceptions of Reconciliation and Conflict*. Erbil, Middle East Research Institute, 2017.
<https://www.usip.org/sites/default/files/Yazidis-Perceptions-of-Reconciliation-and-Conflict-Report.pdf> (Letöltve: 2020.09.10.)

AZ ÉRTEKEZÉSBEN SZEREPLŐ ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Kulturális javak ellen elkövetett támadások okai (saját szerk.)	8
2. ábra: Folyamatkövetés módszerének modellje (saját szerk.)	20
3. ábra: A biztonságiasítás folyamata (saját szerk.)	27
4. ábra: A sikeres biztonságiasítás feltételei (saját szerk.).....	28
5. ábra: Az aktív soft power gyakorlásának elemei (saját szerk.)	32
6. ábra: Konfliktusok intenzitásának konfliktustípusok szerinti megoszlása.	49
7. ábra: Új háborúk és kulturális javak elleni szimbolikus támadások – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)	56
8. ábra: Mi tekinthető élénk információnak? (saját szerk.)	70
9. ábra: Média-orientált terrorizmus és a kulturális javak – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)	74
10. ábra: Twitter-posztok a vizsgált mintából.	80
11. ábra: Törékeny államiság és a kulturális javak tiltott kereskedelme – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)	91
12. ábra: Az európai nemzetközi szervezetek kulturális javakat érintő együttműködéseinek hálózata (kérdőíves válaszok alapján) (saját szerk.)	129
13. ábra: A vizsgált szervezetek működési területen szerzett tapasztalatai alapján potenciálisan végzett tevékenységi körök a kérdőív válaszait alapul véve (saját szerk.)	135
14. ábra: Európában működő, vagy megszervezés alatt levő Kék Pajzs nemzeti bizottságok (saját szerk.).....	168
15. ábra: A Hungary Helps program keretében a Közel-Keleten megvalósított, kulturális örökséget érintő projektek (saját szerk.)	199

AZ ÉRTEKEZÉSBEN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Rövidítés	Idegennyelvű megnevezés	Magyar nyelvű megnevezés
AFISMA	African-led International Support Mission to Mali	Afrikai vezetésű nemzetközi támogató misszió Maliban
ALIPH	Alliance internationale pour la protection du patrimoine dans les zones de conflit	Szövetség a kulturális örökség védelméért konfliktusos területeken
ANCBS	Association of National Committees of the Blue Shield	Kék Pajzs Nemzeti Bizottságok Egyesülete
AQIM	al-Qaeda in the Islamic Maghreb	al-Kaida az Iszlám Maghrebben
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations	Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége
AU	African Union	Afrikai Unió
BSI	Blue Shield International	Nemzetközi Kék Pajzs
CCAAA	Co-ordinating Council of Audiovisual Archives Associations	Audiovizuális Archívumok Egyesületeinek Koordinációs Tanácsa
EAE	-	Egyesült Arab Emírségek
EBESZ	-	Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet
ECOWAS	Economic Community of West African States	Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége
ENSZ	-	Egyesült Nemzetek Szervezete
ENSZ BT	-	Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsa
ET	-	Európa Tanács
EU	European Union	Európai Unió
EUAM Irak	European Union Advisory Mission in Iraq	Az Európai Unió Tanácsadó Missziója Irakban
EUCAP Sahel Mali	European Union Capacity Building Mission in Mali	Az Európai Unió Kapacitásépítő Missziója Maliban
EULEX Koszovó	European Union Rule of Law Mission in Kosovo	az Európai Unió Jogállamiság Missziója Koszovóban
EUTM Mali	European Union Training Mission in Mali	Az Európai Unió Kiképző Missziója Maliban
Europol	European Police Office	Európai Rendőrségi Hivatal
GCC	Gulf Cooperation Council	Öböl Menti Együttműködési Tanács
ICA	International Council on Archives	Nemzetközi Levéltári Tanács

ICBS	International Committee of the Blue Shield	Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság
ICOM	International Council of Museums	Múzeumok Nemzetközi Tanácsa
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites	Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottsága
IcSP	Instrument contributing to Stability and Peace	a stabilitás és a béke elősegítését szolgáló eszköz
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia	volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions	Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége
INTERPOL	International Criminal Police Organization	Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Szervezete
ISGS	Islamic State in Greater Sahara	Iszlám Állam Nagy Szahara
ISIL	Islamic State in Iraq and the Levant	Iraki és Levantei Iszlám Állam
ISWAP	Islamic State's West Africa Province	Iszlám Állam Nyugat-Afrikai Tartomány
JNIM	Jama'a Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin'	az Iszlámot és a Muzulmánokat Támogató Csoport
KFOR	Kosovo Force	Koszovói Erők
KTRBN	KFOR Tactical Reserve Battalion	KFOR Harcászati Tartalék Zászlóalj
LAS	League of Arab Nations / Arab League	Arab Liga
MINURSO	UN Mission for the Referendum in Western Sahara	az ENSZ Nyugat-Szaharai Népszavazással foglalkozó Missziója
MINUSMA	United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali	az ENSZ többdimenziós integrált stabilizációs missziója Maliban
MNLA	Mouvement National pour la libération de l'Azawad	Nemzeti Mozgalom Azawad Felszabadításáért
NATO	North Atlantic Treaty Organisation	Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NBB	-	Nemzetközi Büntetőbíróság
NDICI	Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument	Szomszédsági, Fejlesztési és Nemzetközi Együttműködési Eszköz
SPS CPP	Science for Peace and Security Program – Best Practice for Cultural Property Protection in NATO-led Military Operations (NATO)	Tudomány a Békéért és Biztonságért – Jó gyakorlatok kulturális javak védelmére a NATO által vezetett katonai műveletekben (NATO)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete

UNIDROIT	International Institute for the Unification of Private Law	Nemzetközi Intézet a Magánjog Egységesítéséért
UNMIK	United Nations Mission In Kosovo	Egyesült Nemzetek Szervezetének Missziója Koszovóban
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime	az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala
WCO	World Customs Organization	Vám Világszervezet
WOA	(Stolen) Works of Art Database	Lopott Műtárgyak Adatbázisa

A SZERZŐ TÉMÁVAL KAPCSOLATBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI

Puskás Anna: Kulturális javak keresztútjában: a társadalmi biztonság fogalmi keretének bővítési lehetőségei. In: Szelei Ildikó (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései napjainkban II. kötet*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022. 141-153.

Puskás Anna: Culture matters: European international organizations' policies for cultural property protection in conflict and crisis situations. *National Security Review*, (2021) 2. 165-186.

Puskás Anna: Monuments as 'proxies of war'? A societal security approach. In: Lenka, Čadová – Tomáš, Havlík – Veronika, Kolečáková; Ondřej, Heřman (szerk.): *New Approaches to State Security Assurance*. Brno, Csehország: Faculty of Military Leadership University of Defence, 2021. 182-191.

Puskás Anna: "Véres műkincsek" – terrorizmus – kulturális hírszerzés. *Szakmai Szemle*, 18. (2020) 3. 79-91.

Puskás Anna: 21. századi konfliktusok jellemzői és a „kulturális békefenntartás” felértékelődése. *Szakmai Szemle*, 18. (2020) 2. 19-36.

Puskás Anna: Örökségünk védelme - biztonsági kihívás? A kulturális örökség védelmének biztonságiasítása és békefenntartó műveletekbe való integrációja – ENSZ, UNESCO, EU. In: Kovács, Petra; Pollák, Orsolya Luca (szerk.): *A hadtudomány és a 21. század 2020*, Budapest, Magyarország: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály, 2020. 253-268.

Puskás Anna: International engagement for the protection of cultural heritage in the Syrian conflict. In: Kemal, Cebeci; Joaquim, Ramos Silva; Antonio, Focacci (szerk.): *MIRDEC: 15th International Academic Conference Economics, Business, Globaliza-*

tion and Social Science Studies, Barcelona, Spanyolország: Masters International Research& Development Center, 2019. 11-24.

Puskás Anna: The securitization of cultural heritage protection in international political discussion through the example of attacks of ISIL/Daesh. *International Scientific Journal Security & Future*, 3. (2019) 3. 96-100.

Puskás Anna: The securitization of cultural heritage protection in international political discussion through the example of attacks of ISIL/Daesh. In: Nikolay, Radulov (szerk.): *III. International Scientific Conference – CONFSEC*. Borovets, Bulgária: Scientific-Technical Union of Mechanical Engineering, 2019. 62-66.

Puskás Anna: Kulturális javak ellen elkövetett támadások a közösségi média által közvetített terrorpropagandában. *Felderítő Szemle*, 18. (2019) 1. 161-178.

Puskás Anna: A kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelmének eszközei nemzetközi szinten. *Hadtudományi Szemle*, 11. (2018) 1. 427-439.

Puskás Anna: A kulturális javak pusztítása Maliban és a nemzetközi válaszreakciók. *Hadtudomány*, 28. (2018) E-szám, 49-63.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet: A Twitteren „Mosul” keresőszóra 2015.02.26-2015.02.28. közötti időszakban angol nyelvű hírcsatornák által közzétett tweetek 2019. februári szűrés alapján,⁷⁶⁶ illetve az általuk hivatkozott hírszövegek összehasonlítása tartalomelemzéssel.

	Twitter-poszt használ-e képet a videóból	Cikk használ-e képet / videórészletet	Cikk vesz-e át szó szerinti idézetet a videó narratívájából	UNESCO-narratívából idéz-e
The Independent ⁷⁶⁷	igen	igen / nem	nem	nem
CNN ⁷⁶⁸	igen	nem / igen	igen	igen
BuzzFeed News ⁷⁶⁹	igen	igen / igen	igen	nem
The Guardian ⁷⁷⁰	nem	nem / igen	igen	igen
Bloomberg ⁷⁷¹	igen	igen / nem	igen	nem
Al Jazeera English ⁷⁷²	igen	nem / igen	nem	nem
Al Jazeera News ⁷⁷³ (most: Al Jazeera Breaking News)	nem	nem / igen	igen	igen
Al Jazeera News ⁷⁷⁴	igen	nem / igen	nem	nem

⁷⁶⁶ A vizsgált halmaz: <https://twitter.com/search?l=&q=mosul%20since%3A2015-02-26%20until%3A2015-02-28&src=typd> (Letöltve: 2019.02.01.)

⁷⁶⁷ Gander, Kashmira: Isis in Iraq: Video footage shows militants 'destroying ancient artefacts' in Mosul. *The Independent*, 26 February 2015. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-iraq-video-shows-militants-destroying-ancient-artefacts-10073310.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁶⁸ Wedeman, Ben – Ford, Dana: Video shows ISIS militants destroying antiquities in Iraq. *CNN*, 26 February 2015. <https://edition.cnn.com/2015/02/26/middleeast/isis-antiquities-vandalism/index.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁶⁹ Georgantopoulos, Mary Ann: Video Shows ISIS Destroying Ancient Artifacts In Mosul Museum. *BuzzFeed News*, 26 February 2015. <https://www.buzzfeednews.com/article/maryannegeorgantopoulos/video-shows-isis-destroying-ancient-artifacts-in-mosul-museum#4ldqpgc> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁷⁰ Shaheen, Kareem: Isis fighters destroy ancient artefacts at Mosul museum. *The Guardian*, 26 February 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/26/isis-fighters-destroy-ancient-artefacts-mosul-museum-iraq> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁷¹ Sabah, Zaid – Foroohar, Kambiz: Islamic State Says It Destroyed Ancient Relics in Mosul Museum. *Bloomberg*, 26 February 2015. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-02-26/islamic-state-says-it-destroyed-ancient-relics-in-mosul-museum?hootPostID=e7ae686046fab8f0fcd0e6b5528bc1d1> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁷² Qualey, Marcia Lynx: ISIL torches Iraqi history in Mosul. *Al Jazeera*, 27 February 2015. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/02/sacrificial-books-mosul-150227060556341.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁷³ Al Jazeera: ISIL video shows destruction of Mosul artefacts. 27 February 2015. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/02/isil-video-shows-destruction-mosul-artefacts-150226153158545.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁷⁴ Arraf, Jane: ISIL's war on art across the cradle of civilisation *Al Jazeera*, 26 February 2015. <https://www.aljazeera.com/blogs/middleeast/2015/02/isil-war-art-cradle-civilisation-150226195634360.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

2. számú melléklet: “International organizations’ standards and experience in cultural property protection in operational environments” címmel lefolytatott kérdőíves kutatás kérdőív-sablonja

International organisations’ standards and experience in cultural property protection in operational environments

- Questionnaire -

Dear Participant,

I am turning to you concerning a research project I am conducting as a PhD student at the Doctoral School of Military Sciences, National University of Public Service, Budapest. As a part of my research, the present survey aims to map strategies, standards and operational experience of [name of the organization] regarding **Cultural Property Protection** (hereinafter: **CPP**) in conflict prevention, crisis situations or in post-conflict environments that shall be integrated in national security policies and in the regulation or institutional structure of domestic defence administrations, in addition to detecting prevalent best practices that shall be considered for implementation.

The completion of the questionnaire takes approximately 15 minutes.

Please send back the filled document by e-mail to: puskas.anna@uni-nke.hu by 15th April 2021.

Thank you for your kind assistance by contributing to the research with your experience and insights.

Yours faithfully,

Anna Puskás

1. INTRODUCTION

1.1. What is [name of the organization]’s definition for cultural property?

2. STRATEGIC DOCUMENTS & REGULATIONS

2.1. What kind of strategic documents or guidelines exist in the framework of the [name of the organization] that seek to foster CPP within the organisation’s engagement in conflict prevention, crisis situations or in post-conflict environments?

2.2. What future plans or directions the [name of the organization] dispose of at a strategic level concerning the integration of CPP within the organisation's activities regarding conflict prevention and resolution?

3. OPERATIONAL EXPERIENCE

3.1. How do you rate the relevance of CPP in operational environment based on past experience of [name of the organization] [crisis management operations / missions or operations / field operations / activities in the field]?

3.2. What specific task(s) can [name of the organization] [crisis management operations / missions or operations / field operations / activities in the field] can efficiently perform in the field of CPP according to you? *(Please select all that apply)*

- ☐ Physical protection of culturally or religiously important buildings and sites
- ☐ Deployment of [name of the organization] [crisis management operations / missions or operations / field operations / activities in the field] personnel in activities related to the combat against illicit trafficking of cultural property
- ☐ Provision of workshops, capacity-building trainings for local security bodies
- ☐ Advocacy for governmental organs
- ☐ Support of local non-governmental organisations in the realization of cultural projects
- ☐ Other (please specify): _____

3.3. Based on past experience of [name of the organization] [crisis management operations / missions or operations / field operations / activities in the field], what strengths and what weaknesses can be identified regarding CPP? Please specify at least one successful example and at least one instance highlighting still existing shortcomings in this regard.

4. COOPERATION & PARTNERSHIPS

4.1. Which other intergovernmental / non-governmental organisation(s) does [name of the organization] maintain partnership with in the execution of its activity regarding CPP? (Please select all that apply)

- ☐ United Nations (UN)
- ☐ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO)
- ☐ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC)
- ☐ World Customs Organization (WCO)
- ☐ International Criminal Police Organization (INTERPOL)
- ☐ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)
- ☐ Council of Europe (CoE)
- ☐ European Union (EU)
- ☐ International Committee of the Blue Shield (ICBS)
- ☐ North Atlantic Treaty Organization (NATO)
- ☐ Other (please specify): _____

4.2. Are [name of the organization] crisis management operations cooperating with local non-governmental organisations in performing their activities regarding CPP? If yes, could you please cite a specific example?

- ☐ Yes: _____

- ☐ No

5. REQUIREMENTS & RECOMMENDATIONS FOR [MEMBER COUNTRIES / MEMBER STATES / PARTICIPATING COUNTRIES]

5.1. What [name of the organization] regulations exist that set implementation requirements or recommendations for domestic defence and security policy legislation in the field of CPP?

5.2. What requirements or recommendations exist for [name of the organization] [Member Countries / Member States / Participating States] in terms of institutional and resource capacities in the field of CPP? *(For example, but not exclusively, standards for the training of security forces, employing expert personnel within security forces, establishment of specialized departments/units)*

5.3. Does [name of the organization] dispose of national-level best practices regarding the realization of CPP in national security forces? If yes, could you please cite specific example(s)?

☐ Yes: _____

☐ No

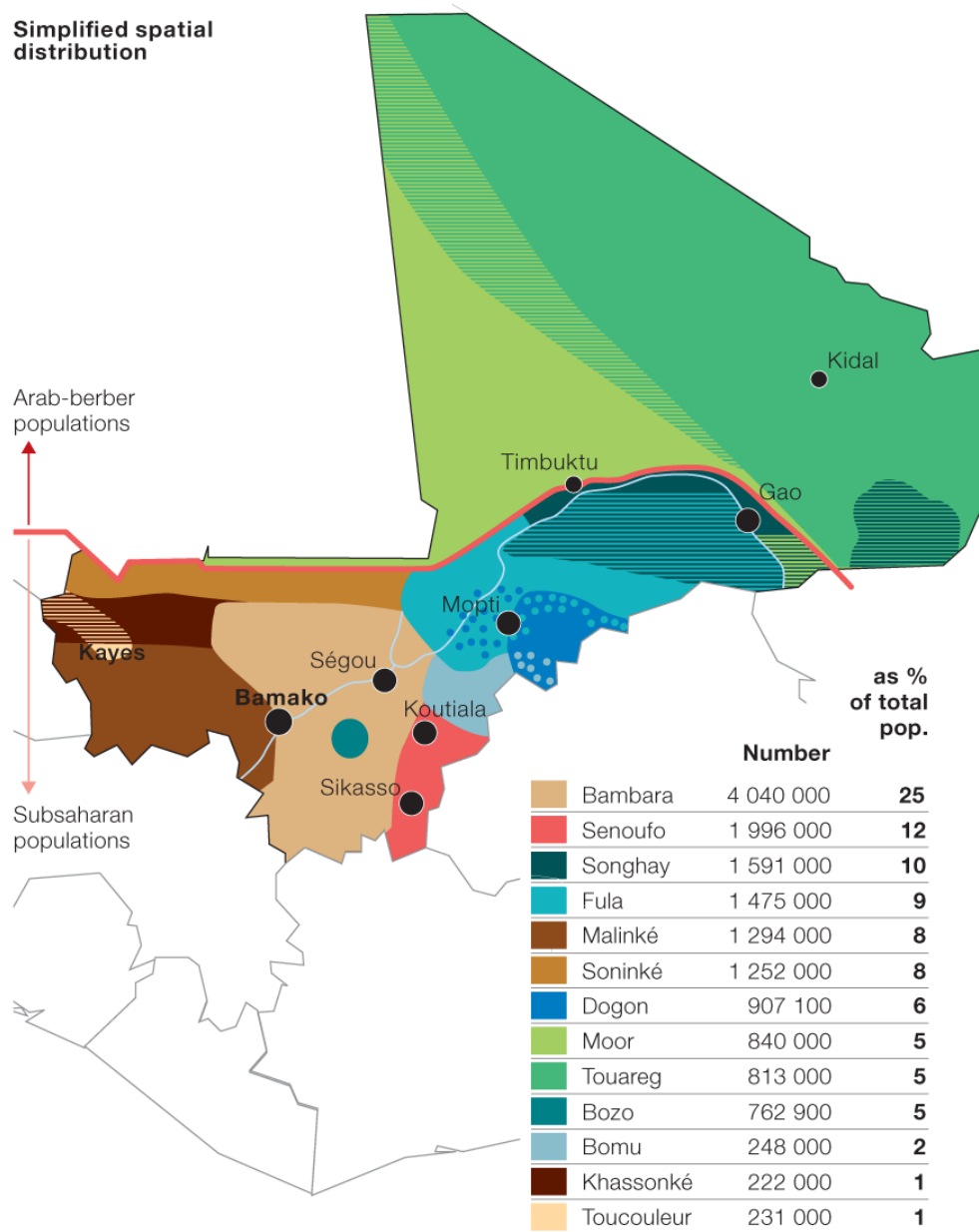
6. EDUCATION & TRAINING

6.1. Are CPP aspects and standards integrated in any [name of the organization] education or training programme? If yes, please specify.

☐ Yes: _____

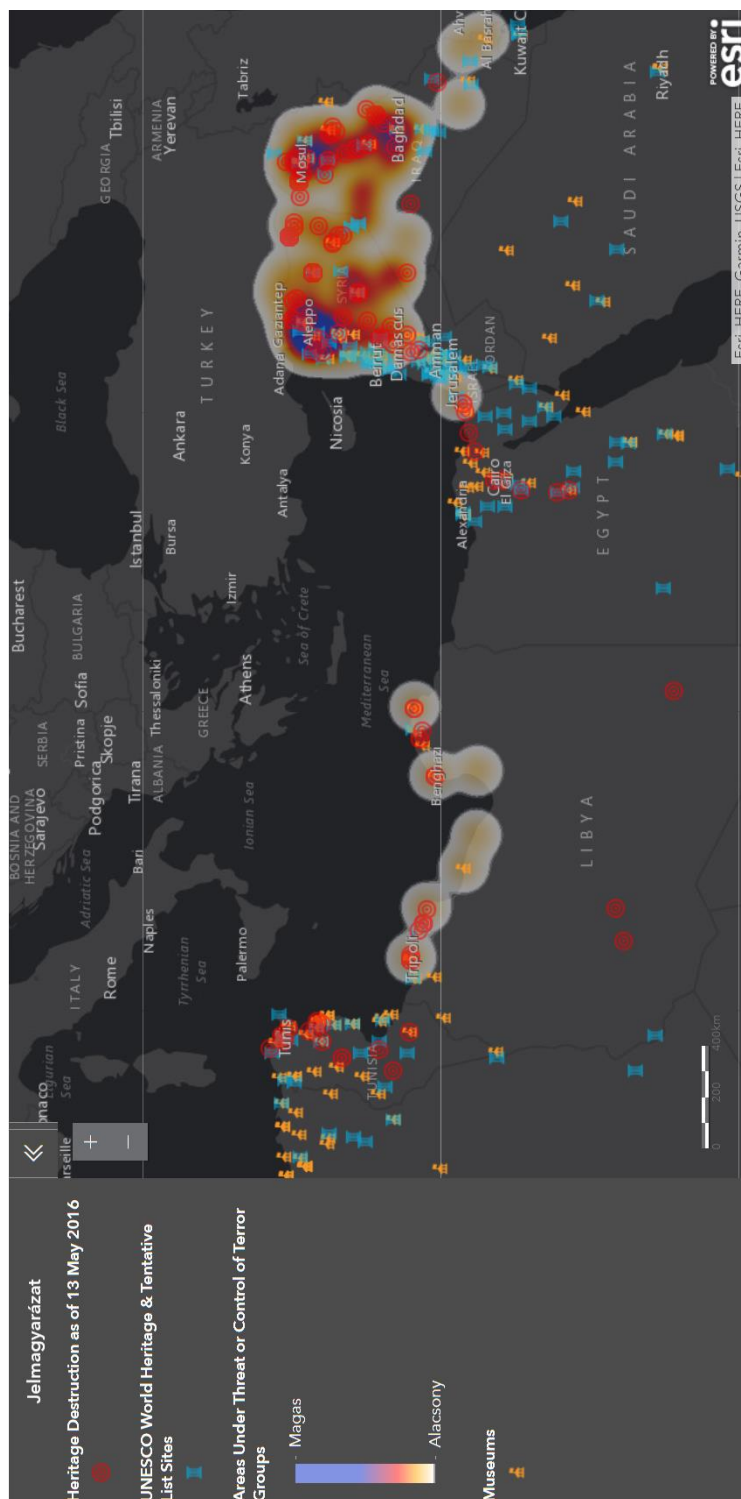
☐ No

3. számú melléklet: Mali etnikai térképe (a térkép közepén húzódó vonal az arab-berber (észak), valamint a szubszaharai (dél) lakosság területi megoszlásában megfigyelhető határvonalat mutatja)⁷⁷⁵

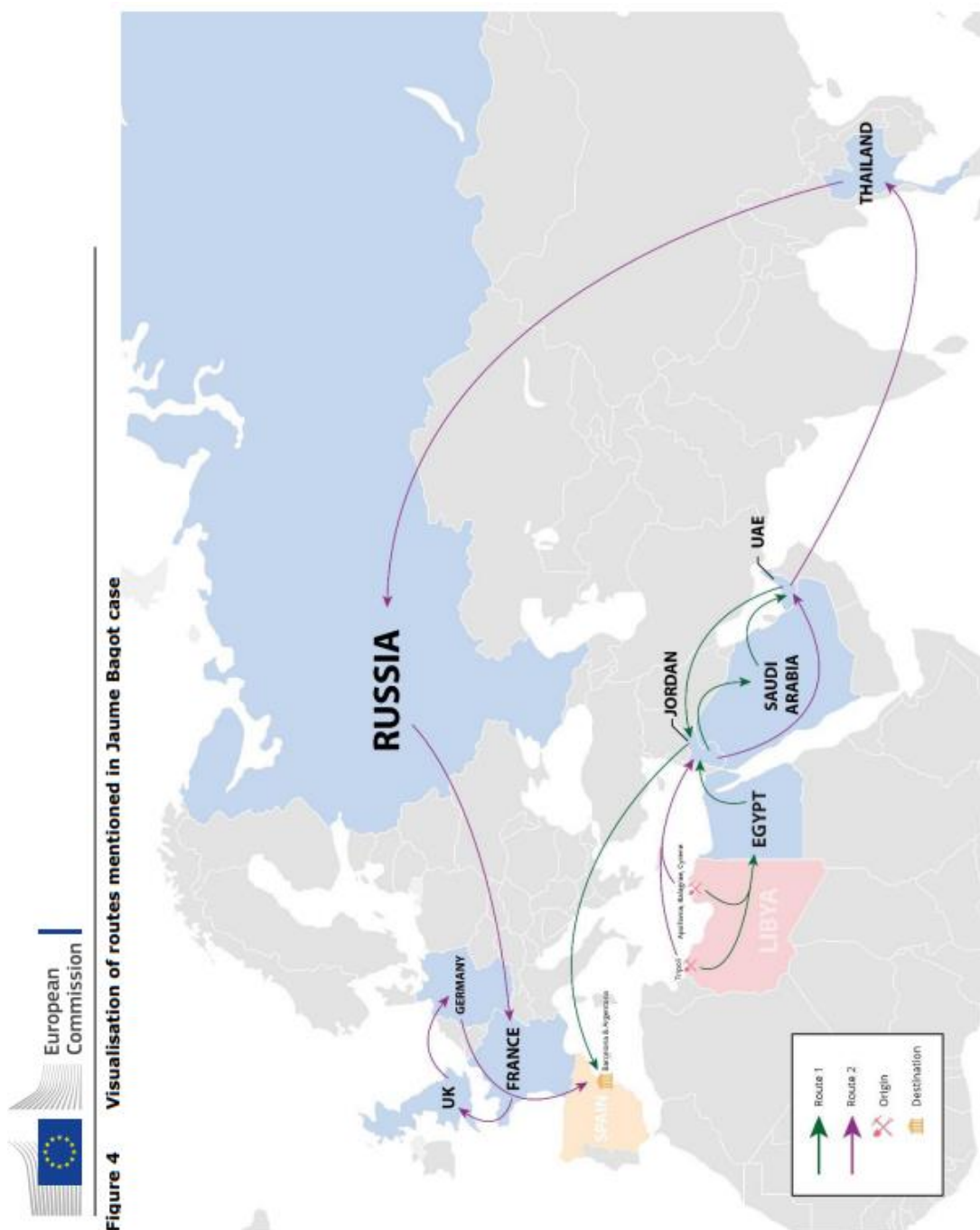
⁷⁷⁵ Chauzal – van Damme (2015) i. m. 35.

4. számú melléklet: *Terrorszervezetek által kulturális örökségi helyszínek elleni, azok sérülésével vagy lerombolásával járó szándékolt, erőszakos extrémista nem állami szereplők által elkövetett támadások „hőtérképe” a MENA-térségben 2011. január és 2016. január között (piros kör jelzi az érintett helyszíneket).*⁷⁷⁶

⁷⁷⁶ Antiquities Coalition: #Cultureunderthreat map. [dátum nélkül]
<https://theantiquitiescoalition.org/multimedia-resources/interactive-maps/cultureunderthreat-map/>
 (Letöltve: 2022.04.29.)

5. számú melléklet: Jaume Bagot ügyében feltárt két kereskedelmi útvonal.⁷⁷⁷

⁷⁷⁷ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (2019) i. m. 125.

6. számú melléklet: A Hágai Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei által bevezetett védelmi kategóriákhoz tartozó jelvények (általános védelem alatt álló javak és személyzet / különleges védelem alatt álló javak és szállítmányok / kiemelt védelem alatt álló kulturális javak) (saját szerk.)

